

Заснований у квітні 2015 р.

Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1915 від 30.05.2024 року.

Виходить чотири рази на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено до Переліку
наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»,
262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 33

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 14 від 25.06.2024 р.)

Головний редактор:

Галунько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін В'ячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Дем'янчук Віталій Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Легеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлюгін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності поліції Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Предместніков Олег Гарійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Ярмачі Христофор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

<i>Бідзіля Віктор Вікторович</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ШЛЯХОМ НАЛЕЖНОГО ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ: ЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВИХ ВИМОГ ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА.....	9
<i>Козирь Дмитро Валерійович</i> НАЦІОНАЛЬНА, КОНСТИТУЦІЙНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ.....	18
<i>Стефанчишен Роман Володимирович</i> ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ.....	28

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

<i>Гринь Дмитро Володимирович</i> БАЛАНС МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	34
---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Барба Вячеслав Євгенович</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ COMMUNITY POLICING В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСЯГНЕННЯ І ВИКЛИКИ.....	40
<i>Баско Андрій Валентинович</i> ДЕРЖАВНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	49
<i>Бесчастний Віктор Миколайович</i> ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ ПРАВНИЧОЇ ДОКТРИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА	58
<i>Білоцький Сергій Дмитрович</i> СПЕЦИФІКА ЯПОНСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА У ВИМІРІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ.....	66
<i>Васін Андрій Юрійович</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОТЕНЦІЙНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	73
<i>Гуменюк Михайло Миколайович</i> ВИЯВЛЕННЯ ФЕЙКІВ У ЗМІ ТА БОТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	81
<i>Ємець Яків Олександрович</i> ІНФОРМАЦІЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН: КЛЮЧОВІ ВЛАСТИВОСТІ.....	88

<i>Киян Дмитро Володимирович</i> ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	95
<i>Коваленко Андрій Васильович</i> ІНСТИТУТ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЙОГО ОХОРОНИ.....	101
<i>Коломієць Юрій Миколайович</i> ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ.....	107
<i>Кропивницький Микола Олександрович</i> СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	114
<i>Кудрявцев Олександр Олександрович</i> НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	121
<i>Лапутько Сергій Олексійович</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУР ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ.....	128
<i>Моїсєєв Михайло Сергійович</i> ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ..	135
<i>Ніцєвич Олеся Володимирівна</i> ПРАВОВА ОСНОВА КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	142
<i>Позігун Інна Олександрівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	149
<i>Середа Олена Григорівна, Свічкарьова Ярослава Віталіївна</i> РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ОСОБЛИВОГО І ВАЖЛИВОГО «ГАРАНТА» ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	154
<i>Солопова Іржина Віталіївна</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	161
<i>Талпа Петро Валентинович</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ	166
<i>Шерстюк Ганна Миколаївна</i> ПРОБЛЕМА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У РОЗРІЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ.....	172

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

*Коропатов Олег Миколайович, Закалик Галина Михайлівна,
Шувар Наталія Мирославівна*

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ ТА САМОЗДІЙСНЕННЯ
ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ.....182

Швець Дмитро Володимирович

УПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА РОЗВІЙ ЕМОЦІЙНОЇ
СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....192

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

Бигу Жан Миколайович

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....208

Радчук Анатолій Анатолійович

СТАН НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....215

CONTENTS

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF THE STATE AND LAW

<i>Bidzilia Viktor Viktorovich</i> PROTECTION OF HUMAN RIGHTS BY THE WAY OF PROPER OBSERVANCE OF THE STANDARD DRAFTING RULES: THE MEANING OF THE CONTEXTUAL REQUIREMENTS ACCORDING TO THE REGULATORY LEGAL ACT.....	9
<i>Kozyr Dmytro Valeriiovych</i> NATIONAL, CONSTITUTIONAL AND EUROPEAN IDENTITY.....	18
<i>Stefanchishen Roman Volodymyrovych</i> LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW: CONCEPT AND SIGNS.....	28

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

<i>Hryn Dmytro Volodymyrovych</i> WORK-LIFE BALANCE FOR EMPLOYEES: A TERMINOLOGICAL ASPECT.....	34
--	----

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

<i>Barba Viachesla Evgenovich</i> EFFICIENCY OF COMMUNITY POLICING STRATEGIES IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARITAL STATE: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES.....	40
<i>Basko Andrii Valentynovych</i> STATE AND PUBLIC CONTROL OVER THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE.....	49
<i>Beschastnyy Victor Mykolaiovych</i> CONTENT AND FEATURES OF THE LEGAL DOCTRINE OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION	58
<i>Bilotsky Sergiy Dmytrovych</i> SPECIFICS OF JAPANESE PROCEDURAL LAW IN TERMS OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION.....	66
<i>Vasin Andrii Yuriiiovych</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF STRATEGIC PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL: POTENTIAL DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT.....	73
<i>Humeniuk Mykhailo Mykolaiovych</i> DETECTING FAKE NEWS AND BOTS IN SOCIAL MEDIA.....	81
<i>Yemets Yakiv Oleksandrovyich</i> INFORMATION AS AN INDEPENDENT OBJECT OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS: KEY ATTRIBUTES.....	88

<i>Kyian Dmytro Volodimirovich</i> CONCEPT AND CLASSIFICATION OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE...	95
<i>Kovalenko Andrii Vasylovych</i> THE INSTITUTE OF CHILDREN'S RIGHTS AND FREEDOMS THROUGH THE PRISM OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM OF ITS PROTECTION.....	101
<i>Kolomiets Yuri Mykolayovych</i> INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE WITH THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING THE SCANDINAVIAN MODEL OF ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER DURING MASS EVENTS....	107
<i>Kropyvnytskyi Mykola Oleksandrovyh</i> SOCIAL INSURANCE IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL POLICY OF UKRAINE IN SOCIAL SECURITY SPHERE: THEORETICAL REVIEW AND WAYS OF IMPROVEMENT	114
<i>Kudryavtsev Oleksandr Oleksandrovyh</i> DIRECTIONS FOR ENSURING THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND INFORMATION RESOURCES IN THE SPHERE OF PUBLIC SERVICE OF UKRAINE.....	121
<i>Laputko Serhiy Oleksiyovych</i> LEGAL REGULATION OF MILITARY JUSTICE STRUCTURES.....	128
<i>Moisieiev Mykhailo Serhiiovych</i> REGARDING THE DETERMINATION OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE.....	135
<i>Nitsevych Olesia Volodymyrivna</i> LEGAL BASIS FOR COMMUNICATION BETWEEN GOVERNMENT BODIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION.....	142
<i>Pozihun Inna Oleksandrivna</i> FEATURES OF ENSURING PUBLIC ORDER BY THE NATIONAL POLICE DURING THE STATE OF MARTIAL.....	149
<i>Sereda Olena Hryhorivna, Svichkaryova Yaroslava Vitaliyivna</i> THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT BODIES AS A SPECIAL AND IMPORTANT «GUARANTEE» OF THE PROTECTION OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS.....	154
<i>Solopova Irzhyna Vitaliivna</i> PROBLEM ISSUES OF THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE.....	161
<i>Talpa Petro Valentinovich</i> LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF THE JUDICIAL PROTECTION SERVICE.....	166
<i>Sherstyuk Anna Mykolaivna</i> THE PROBLEM OF ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS IN THE CONTEXT OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS OF UKRAINE.....	172

LEGAL PSYCHOLOGY AND LEGAL EDUCATION

Koropatov Oleh Mykolaiovych, Zakalyk Halyna Mykhailivna, Shuvar Natalia Myroslavivna

JOB SATISFACTION AND SELF-EFFECTIVENESS OF THE POLICE EMPLOYEE. 182

Shvets Dmytro Volodymyrovych

THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL CHARACTERISTICS

ON THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL STABILITY OF EMPLOYEES

OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....192

THE SECURITY SECTOR OF THE STATE

Bigu Zhan Mykolaiovych

ENERGY SECURITY AS A COMPONENT

OF ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY.....208

Radchuk Anatolii Anatoliiovych

STATE OF SCIENTIFICLY CONSIDERED PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE

AND LEGAL PROCUREMENT OF THE RIGHTS OF MILITARY SERVICEMEN.....215

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.01>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ШЛЯХОМ НАЛЕЖНОГО ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ: ЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВИХ ВИМОГ ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

Бідзіля Віктор Вікторович,
orcid.org/0000-0001-8712-808X
аспірант кафедри теорії
та філософії права
(Львівський національний університет
ім. Івана Франка, м. Львів, Україна)

Статтю присвячено значенню змістових вимог до нормативно-правового акта у сфері забезпечення захисту прав людини. Проаналізовано витoki розвитку правової думки в працях Аристотеля, що впливали на концепцію захисту прав людини. Підкреслено значення міжнародних актів – Загальної декларації прав людини 1948 року та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Акцентовано увагу на тому, що Конвенція передбачає (у розділі II) механізм захисту – Європейський суд з прав людини. Відзначено прогресивну роль Конституції України 1996 р. в забезпеченні захисту прав людини. Розкрито ключову роль парламенту в належному забезпеченні захисту прав людини. Зосереджено увагу на його нормотворчій функції. Висвітлено один зі способів поділу засобів нормопроектної техніки – відповідно до вимог, що стосуються змісту і форми нормативно-правового акта. Зокрема, констатовано на тих змістових вимогах, які передбачені у ст. 34 Закону України «Про правотворчу діяльність». Розкрито вплив рішень Конституційного Суду України та практики Європейського суду з прав людини на якість нормативно-правового акта.

Здійснено аналіз групи змістових вимог до норм НПА: однозначність їх розуміння (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації); передбачуваність (прогнозованість) результатів їх реалізації; їх відповідність нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгодженість з НПА рівної юридичної сили; уніфікованість вжитої в них термінології тощо. Зосереджена увага на тісному зв'язку зазначених змістових вимог та принципу верховенства права, а саме з його елементом юридичної визначеності. Наведено приклади порушень відповідних вимог у контексті забезпечення захисту прав людини. Проаналізовано низку рішень Конституційного Суду України та практику Європейського суду з прав людини із цього питання. Висвітлено

практичне застосування відповідних змістових вимог та їх значення в нормопроектній діяльності щодо забезпечення захисту прав людини.

Ключові слова: нормопроекування, права людини, юридична визначеність, змістові вимоги, нормативно-правовий акт.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS BY THE WAY OF PROPER OBSERVANCE OF THE STANDARD DRAFTING RULES: THE MEANING OF THE CONTEXTUAL REQUIREMENTS ACCORDING TO THE REGULATORY LEGAL ACT

Bidzilia Viktor Viktorovich,
orcid.org/0000-0001-8712-808X
PhD student at the Department
of Theory and Philosophy of Law
(Ivan Franko Lviv National University,
Lviv, Ukraine)

The article is dedicated to the significance of contextual requirements according to the regulatory legal act in the sphere of providing the protection of human rights. The origins of the development of legal thought in the writings of Aristotle which influenced the concept of human rights protection were analyzed. The importance of international acts – the Universal Declaration of Human Rights of 1948 and the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 is emphasized. Attention is focused on the fact that the Convention provides (in Chapter II) a protection mechanism – the European Court of Human Rights. The progressive role of the 1996 Constitution of Ukraine in ensuring the protection of human rights was noted. The key role of parliament in ensuring the protection of human rights is acknowledged. The attention is paid to its rule-making function. One of these methods has been identified under the characteristics of normative design technology – according to the requirements concerning the context and form of the normative legal act. In particular, it focuses on these local benefits, such as those provided in the article 34 of the Law of Ukraine “On law-making activities”. The impact on the decision of the Constitutional Court of Ukraine and the practice of the European Court on the rights of people on the validity of the normative legal act have been pointed out.

The analysis of a group of contextual requirements is carried out in accordance with the norms of regulatory legal acts: the unambiguity of their understanding (clarity, accuracy, accessibility for understanding and implementation); transferability (prediction) of the results of their implementation; their compliance with regulatory legal acts of equal legal force and coherency with regulatory legal acts of equal legal force; unification of the implemented terminology. The attention is focused on the close connection of the specified substantive requirements and the principle of the rule of law, namely with its element of legal certainty. There were given examples of violation of corresponding requirements in the context of ensuring the protection of human rights. The set of decisions of the Constitutional Court of Ukraine and the practice of the European Court on the rights of people from this issue is analyzed. The practical application of certain types of contextual requirements was clarified and their significance in normative drafting activities was revealed to ensure the protection of human rights.

Key words: normative drafting, human rights, legal significance, contextual requirements, normative legal act.

Актуальність теми. У контексті вступу України до Європейської Унії питання захисту прав людини є особливо важливим. Зі здобуттям незалежності Україна

звдістала у спадок правові норми, що переважно не відповідали тодішнім тенденціям європейської правової думки й потребам суспільства. Найкращим чинником забезпечення правового регулювання у сфері захисту прав людини є, беззаперечно, належно дієва система законодавства. У цьому контексті важливою подією є прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність», який містить низку сучасних нововведень. Одне з них – нормативне закріплення змістових вимог до нормативно-правового акта (далі – НПА). У доктринальних працях минулого особливу увагу приділяли формі НПА (належній структурі, реквізітам тощо), натомість його змісту надавалось другорядне значення. Тимчасом значення змістових вимог особливо простежується в забезпеченні захисту прав людини.

Відповідна проблематика має й практичне значення. Нормативно-правові акти повинні не тільки відповідати міжнародним стандартам та бути імплементовані у вітчизняну правову систему, але й бути ефективними у правозастосуванні.

Виклад основного матеріалу. Витоки поняття прав людини сягають періоду античності. У своїй праці «Політика» грецький філософ Аристотель часто порушує питання «рівності» громадян полісу, зауважуючи, що право є чимось, що «стосується особистості й чого рівні повинні мати однаково» [2, с. 85–86]. Схожі думки про «рівність» є і в іншій праці Аристотеля – «Нікомахова етика», де йдеться, зокрема, про два види справедливості – розподільчу і зрівняльну [22, с. 199]. Ю. Турянський зазначає, що Аристотель своїми ученнями започаткував становлення принципу верховенства права та наділив державу регулятором, що здатний забезпечити права людей [3, с. 42]. А втім, хоч ці праці й містять витоки природного права, порушуючи питання рівності, справедливості, моралі, все-таки важко говорити про сучасну концепцію прав людини, радше про розвиток правової думки, що вплинула на розуміння прав людини в майбутньому.

Якщо ж вести мову про сучасну концепцію прав людини, то відлік можна розпочати з прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року, яка закріпила певний базис: право на життя, рівність перед законом, заборону тортур, заборону рабства. Звісно, багато держав ратифікували її більш декларативно, тому на Європейському просторі виникла нагальна потреба в ухваленні більш деталізованого акта, який регулював би права людини. Таким актом стала Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Конвенція відрізняється від Загальної декларації про права людини тим, що передбачає (у розділі II) реальний механізм захисту – Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Досить символічно, що навіть у назві міжнародного акта є слово «захист». У тлумачному словнику під словом «захист» розуміється дія за значенням захищати, захиститися, захистити [4, с. 432]. У правовому аспекті це слово використовується переважно як «захист прав власності», «захист прав споживача», «патентний захист», «дипломатичний захист», «судовий захист» [4, с. 432] і, звісно, «захист прав людини».

Безсумнівно, для нашої країни одним з найважливіших чинників у забезпеченні захисту прав людини стало прийняття Конституції України 1996 року. На відміну від своєї попередниці Конституції Українського РСР 1978 року, у якій закріплення людських прав було дещо номінальним, у чинній Конституції України законодавець намагався закріпити всі сучасні тенденції європейського конституціоналізму.

У ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Вітчизняні

науковці тлумачать це положення як принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною та спрямованість на забезпечення найвищих соціальних благ [5, с. 17]. Звісно, це положення конкретизується в інших статтях Конституції. Так, розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» містить не тільки перелік прав, але й можливість захисту й заборону втручання, а ст. 55 передбачає право на судовий захист тощо. Варто зауважити, що законодавець вживає слово «забезпечувати». Згідно з тлумачним словником забезпечувати – це створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [4, с. 375]. О. Прієшкіна визначає, що держава закріплює обов'язок різними правовими заходами забезпечувати захист прав і свобод та здійснювати нормативне регулювання [6, с. 110].

Сама Конституція й закони чітко визначають органи й посадові особи, які уповноважені в тій чи іншій формі здійснювати захист прав людини. До них належать: Президент України, Верховна Рада України, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратура, адвокатура, система правоохоронних органів, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та інші. Незважаючи на всю важливість кожного органу й посадових осіб, центральне місце в забезпеченні захисту прав людини належить парламенту. Парламент має виключні повноваження через законодавчу діяльність забезпечувати захист прав людини. Відповідне положення підтверджується в самій Конституції: виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина [1].

Важливо також відзначити, що Конституція є центральним актом, який закладає основу в забезпеченні захисту прав людини. Як зазначено у ст. 8 Основного закону, Конституція має найвищу юридичну силу. Це підтверджує й Закон України «Про правотворчу діяльність», у ч. 2 ст. 19 якого вказано, що Конституція України в системі нормативно-правових актів України має найвищу юридичну силу і є обов'язковою до виконання на території України [7].

По суті, важливим чинником забезпечення захисту прав людини є прийняті належної якості закони. Як зазначав у «Політиці» (ч. 4 кн. 7) Аристотель, «усякі ремісники, приміром, ткачі, кораблебудівники, мусять мати у своєму розпорядженні матеріал, придатний для їхньої роботи; і що кращим буде цей матеріал, то кращими будуть і вироби їхнього ремесла», аналогічно й державний діяч та законодавець повинні мати у своєму розпорядженні «відповідний і придатний матеріал» [2, с. 187]. Тут важливим фактором має бути техніка нормопроектування, яка передбачає ефективний інструментарій для належного прийняття, внесення змін і систематизації нормативно-правових актів. У цьому контексті був прийнятий уже згадуваний Закон України «Про правотворчу діяльність», який у ст. 31 визначає, що техніка нормопроектування – це сукупність техніко-правових засобів, способів, прийомів та методів, за допомогою яких створюється проект нормативно-правового акта [7].

Один зі способів поділу засобів нормопроектної техніки – це поділ відповідно до вимог, що стосуються змісту НПА (далі – змістові) та форми НПА (далі – формальні) [8, с. 153–154]. Такого ж підходу дотримується законодавець у Законі України «Про правотворчу діяльність», передбачаючи формальні вимоги в статтях 32, 33, 36, 37, 38, 40, 41, а змістові – у ст. 34. Безсумнівно, структура НПА, його назва, преамбула відіграють важливу роль, створюючи «зовнішню форму», але пріоритет має бути за змістовими вимогами, адже вони мають особливу вагу для ефективного функціонування правової системи.

У ст. 34 Закону України «Про правотворчу діяльність» законодавець запропонував цілий комплекс змістових вимог до НПА. Одна з груп – вимоги до норм НПА:

однозначність їх розуміння (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації); передбачуваність (прогнозованість) результатів їх реалізації; їх відповідність нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгодженість з НПА рівної юридичної сили; уніфікованість вжитої в них термінології тощо.

Перед розглядом безпосередньо зазначених змістових вимог та їх значення в контексті забезпечення захисту прав людини звернемо увагу на рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) та практику ЄСПЛ. Сама Конституція закріплює «базис» не тільки захисту, але й прав людини загалом, тому КСУ як орган, який здійснює контроль за відповідністю законів та інших НПА Конституції, уповноважений офіційно тлумачити Конституцію, визначаючи зміст конституційних норм, – це все сприятиме уніфікації змістової частини НПА. Практика ЄСПЛ також важлива для значення змістових вимог, адже ЄСПЛ часто звертає увагу на якість НПА, визначаючи як його основні елементи доступність, передбачуваність, однозначність. Отож розглянемо значення змістових вимог у контексті забезпечення захисту прав людини.

1. Однозначність розуміння норм права (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації). Дотримання відповідної вимоги уможливить однакове розуміння і застосування норм громадянами й органами влади, що дасть змогу мінімізувати можливість порушення прав людини. У ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачено також, що правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципу верховенства права, включаючи як його безумовний складник юридичну визначеність. Відповідна вимога і складник принципу певною мірою мають однорідну природу, що стосується якості НПА. Наприклад, у Рішенні від 23 січня 2020 року Конституційний Суд визначив юридичну визначеність через такі складові частини: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права, а також наголосив, що кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується в певному випадку, і мати розуміння про настання конкретних юридичних наслідків [9, п. 3.2]. Належне забезпечення захисту прав людини неможливе без дотримання однозначності розуміння норм права та їхньої чіткості, точності й доступності. Схожу думку висловлював Європейський суд з прав людини. У справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (Sunday Times v. United Kingdom) ЄСПЛ зазначив, що, по-перше, «закон має бути доступним»; по-друге, «норма не може вважатися “законом”, поки вона не буде сформульована з достатнім ступенем точності, що дозволяє громадянину пояснити свою поведінку і передбачити, відповідно до обставин, ступінь, наслідки, які можуть потягнути за собою ту чи іншу дію» [10, п. 49].

2. Передбачуваність (прогнозованість) норм права та результатів їх реалізації. Нормативно-правові акти мають бути передбачуваними в наслідках їх застосування. Відповідна вимога також покликана забезпечувати правову визначеність і дозволяє суб'єктам правовідносин планувати свої дії та прогнозувати їхні наслідки. На відповідну вимогу звертає увагу ЄСПЛ у своєму Рішенні у справі «Волохи проти України» від 2 листопада 2006 року. Суд, аналізуючи статті 31, 55, 56 Конституції України, ст. 187 Кримінального процесуального кодексу України, статті 6, 8, 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», дійшов висновку, що вимога доступності в конкретному випадку була дотримана. Трактуючи вимогу передбачуваності норми права, ЄСПЛ визначив, що норма повинна бути сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку [11, п. 49]. Ця вимога нерозривно пов'язана з юридичною визначеністю як елементом принципу верховенства права. Наприклад, КСУ у своєму Рішенні від 22 грудня 2010 року, визначаючи принцип правової визначеності,

засначив, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями [12, п. 4.1]. Схожу думку висловлювала С. Цебенко, яка вважає, що закон має бути передбачуваний, щоб особа мала можливість прогнозувати наслідки його застосування [13, с. 33].

3. Відповідність норм права нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгодженість з НПА рівної юридичної сили. Ця вимога до норм права у сфері забезпечення захисту прав людини має ключове значення.

По-перше, НПА, які приймаються у сфері захисту прав людини, мають узгоджуватися з цілим комплексом правових норм Європейського Союзу. Також Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка посідає центральне місце в забезпеченні захисту прав людини, й інші важливі акти, а саме: Конвенцію про права дитини 1989 року, Європейську соціальну хартію 1965 року, Європейську хартію прав пацієнтів 2002 року тощо. Бажання інтегрувати національну систему змушуватиме вітчизняного законодавця враховувати акти, які ще потрібно ратифікувати. Наприклад, Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 року, адже цей акт підписаний, проте не ратифікований. Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів передбачає механізм відшкодування шкоди з державного бюджету, який частково згадується у ст. 1177 Цивільного кодексу України. Ідеться про те, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому з Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [16]. Законодавець посилається на «порядок, передбачений законом», але відповідний механізм ще не був розроблений, не в останню чергу з економічних причин. Однак ратифікація цієї Конвенції змусить вітчизняну правову систему взяти на себе відповідальність розробити такий механізм окремим НПА.

По-друге, в ієрархії забезпечення захисту прав людини первинне значення має, звісно, Конституція України. Тому інші НПА повинні за змістом відповідати їй, особливо це стосується забезпечення захисту прав людини. Звичайно, вагоме значення тут мають рішення КСУ, який є єдиним органом конституційної юрисдикції і має право здійснювати офіційне тлумачення Конституції. Розглянемо кілька з них. Так, у Рішенні від 22 червня 2022 року у справі № 3-39/2021(86/21) КСУ розглядав скаргу на відповідність Конституції п. 2 ч. 2 ст. 40 Житлового кодексу України. Суд наголосив, що в Україні діє принцип захисту прав людини, передбачений ч. 2 ст. 3 Конституції, визнаючи його ключовим для визначення змісту конституційного ладу України [14, п. 3.2]. В іншому своєму Рішенні від 22 березня 2023 року у справі № 3-р(П)/2023 КСУ визначив, що не відповідають Конституції абзаци 4 і 5 ч. 2 ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження» та абзаци 3 і 4 ст. 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Суд акцентував увагу на позитивному обов'язку держави здійснювати належне нормативне регулювання в цій сфері [15, п. 3.2]. Зауважимо, що відповідні рішення органу конституційної юрисдикції тільки наголошують на важливості дотримання змістових вимог на етапі нормопроєктування.

По-третє, норми у сфері забезпечення захисту прав людини повинні бути узгоджені з НПА рівної юридичної сили. Те, наскільки важко дотримуватися відповідної вимоги, чітко простежується в питаннях забезпечення захисту прав людини. Однією з причин є динамічність нормопроєктної діяльності, адже постійні зміни, доповнення ускладнюють правозастосування, внаслідок чого рівень забезпечення захисту прав людини є недостатнім. Важливим фактором є і вплив міжнародних зобов'язань та

імплементация правових норм. Варто тільки згадати дискусії в суспільстві, коли ще обговорювалася ст. 7 Закону України «Про освіту» та ст. 11 Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» в контексті функціонування мови в навчальному процесі.

4. Уніфікованість вжитої в нормах термінології. Залежно від специфіки відповідного НПА законодавець часто дає цілий комплекс відповідних термінів, які мають покращити розуміння змісту того чи іншого акта суб'єктам правовідносин. Н. Артикуца зазначає, що точності викладу сприяють: а) використання термінів зі суворо окресленим змістом; б) використання термінологічних словосполучень, у яких граматично залежні компоненти конкретизують, уточнюють значення стрижневого терміна; в) надання термінам чіткої дефініції; г) дотримання єдності термінології (одне поняття – один термін) тощо [17, с. 47–48]. Безсумнівно, у сфері забезпечення захисту прав людини уніфікованість термінології має особливе значення. Можемо простежити, що законодавець, забезпечуючи єдність термінології, робить безпосередні посилання у відповідних статтях. Наприклад, у ч. 2 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» наголошується, що термін «дитина, розлучена із сім'єю» вживається в цьому Законі у значенні, наведеному в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», а терміни «резидент Дія Сіті» та «гіг-контракт» – у значеннях, наведених у Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [18]. Ще один приклад: у ч. 3 ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» зазначено, що терміни «розумне пристосування» та «універсальний дизайн» вживаються у значеннях, наведених у Конвенції про права осіб з інвалідністю [19]. Відповідним приписом законодавець намагався покращити правозастосування НПА та правову визначеність за допомогою уніфікації термінології. На практиці трапляються випадки, коли принцип «одне поняття – один термін» не дотримується. У ст. 1 Закону України «Про громадянство» дано визначення терміна «дитина» як особи віком до 18 років [20], а в Законі України «Про охорону дитинства» дитина визначається як особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [21]. Зауважимо, що в кожному із цих законів зазначається, що «в Законі терміни вживаються в такому значенні», але ж ці закони є суміжними у сфері регулювання, тому у правозастосуванні може виникнути проблема, оскільки кожна зі сторін посилатиметься на визначення, яке буде їй вигідніше залежно від аспектів судової справи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки: 1) серед органів, які тією чи іншою мірою компетентні забезпечувати захист прав людини, центральне місце надається парламенту з огляду на його законодавчу функцію; 2) серед змістових вимог для належного забезпечення захисту прав людини важливо виділити: а) однозначність розуміння норм права (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації); б) передбачуваність (прогнозованість) норм права та результатів їх реалізації; в) відповідність норм права нормативно-правовим актам вищої юридичної сили та узгодженість з НПА рівної юридичної сили; г) уніфікованість вжитої в нормах термінології; 3) рішення КСУ та практика ЄСПЛ відіграють ключову роль у сфері забезпечення захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.06.2024).

2. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Турянський Ю. Генезис прав людини у період античності. *Історико-правовий часопис : науковий журнал* / упоряд. О. Крикунов. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. № 2 (14). С. 39–42.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар: станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. Київ : Професіонал, 2018. 296 с.
6. Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2017_200_23 (дата звернення: 05.06.2024).
7. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
8. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 488 с.
9. Рішення КСУ від 23.01.2020 № 1-р/2020 у справі № 1-5/2018(746/15). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
10. Case of The Sunday Times v. The United Kingdom (Application no. 6538/74), ECHR 26 April 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> (viewed on 05/06/2024).
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Волохи проти України» (Volokhy v. Ukraine) (Заява № 23543/02). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text (дата звернення: 05.06.2024).
12. Рішення КСУ у справі про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху від 22.12.2010 № 23-рп/2010. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
13. Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.6>.
14. Рішення КСУ у справі щодо дискримінації у реалізації права на житло від 22.06.2022 № 3-39/2021(86/21). *Офіц. вебсайт КСУ*. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-riii2022> (дата звернення: 05.06.2024).
15. Рішення КСУ у справі щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму від 22.03.2023 № 3-р(II)/2023. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.06.2024).
17. Артикуца Н. В. Ясність і зрозумілість правових норм як передумова демократичного правопорядку. *Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «VIII Прибузькі юридичні читання», присв. 15-річчю НУ «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, 23–24 листоп. 2012 р. Миколаїв : [Гліон], 2012. С. 47–49.

18. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

19. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

20. Про громадянство : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

21. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

22. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. Віктор Ставнюк. Київ : «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.

УДК 342:161.201.3(4+477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.02>

НАЦІОНАЛЬНА, КОНСТИТУЦІЙНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Козирь Дмитро Валерійович,
orcid.org/0009-0002-2626-6248
аспірант кафедри конституційного
права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна)

У статті досліджено зміст національної, конституційної та європейської ідентичності у взаємозв'язку з перспективами її розвитку на доктринальному рівні в правовому секторі України. Стверджується, що важливість дослідження даної проблематики пов'язана зі зростанням ролі процесів інтеграції та глобалізації в сучасному світі, в яких бере активну участь держава.

За результатами дослідження зроблено детальний розгляд змісту поняття «ідентичність», змісту самоінтерпретації, розуміння унікальності та, як наслідок, визнання іншими членами суспільства особливостей, які його складають. Це дало змогу визначити необхідні умови для формування поняття «конституційна ідентичність» та розкрити його зміст у широкому та вузькому розумінні.

Проаналізовано питання «конституційна ідентичність», яке є важливим, тому особливу увагу було приділено незмінним положенням конституції та механізму змін як інструменту захисту основних прав, що має забезпечити стабільність конституційної самобутності держави. Крім того, за змістом статті проаналізовано співвідношення національної та конституційної ідентичностей та встановлено відсутність тотожності зазначених понять. Зазначено, що термін «конституційна ідентичність» вперше використано в практиці Конституційного Суду України, а практичне використання його в Україні має велику перспективу.

Отже, розвиток доктрини національної, конституційної та європейської ідентичності у правовій системі України визначатиме подальший напрямок її дій у разі позитивного вирішення питання щодо членства України в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі з метою визначення конституційної ідентичності та визначення курсу, щодо подальшої взаємодії та співпраці.

Ключові слова: ідентичність, європейська ідентичність, конституційна ідентичність, національна ідентичність, конституційний лад, конституційні цінності, євроінтеграція.

NATIONAL, CONSTITUTIONAL AND EUROPEAN IDENTITY

Kozyr Dmytro Valeriiovych,
orcid.org/0009-0002-2626-6248
Graduate student of the Department of
Constitutional Law
(National University «Odesa Law
Academy», Odesa, Ukraine)

The article examines the content of national, constitutional and European identity in relation to the prospects of its development at the doctrinal level in the legal sector of Ukraine. It is argued that the importance of the study of this issue is connected with the growing role of the processes of integration and globalization in the modern world, in which the state takes an active part. Based on the results of the research, a detailed review of the content of the concept of «personality», the content of self-interpretation, the understanding of uniqueness and, as a result, recognition by other members of society was made. features that make it up.

This made it possible to determine the necessary conditions for the formation of the concept of «constitutional identity» and to reveal its meaning in a broad and narrow sense. The issue of «constitutional identity», which is very important, was analyzed, therefore special attention was paid to the unchanged provisions of the constitution and the mechanism of changes as a tool for the protection of fundamental rights, which should ensure the stability of the constitutional identity of the state. In addition, according to the content of the article, the relationship between national and constitutional identities was analyzed and the lack of identity of the mentioned concepts was established. It is noted that the term «constitutional identity» was used for the first time in the practice of the Constitutional Court of Ukraine, and its practical use in Ukraine has great prospects.

Therefore, the development of the doctrine of national, constitutional and European identity in the legal system of Ukraine will determine the further direction of its actions in the event of a positive resolution of the issue of Ukraine's membership in the European Union and the North Atlantic Alliance in order to determine the constitutional identity and determine the course for further interaction and cooperation.

Key words: identity, European identity, constitutional identity, national identity, constitutional order, constitutional values, European integration.

Постановка проблеми. Поняття «конституційна ідентичність» застосовують до законів Європейського Союзу та внутрішніх законів окремих держав Європи. Проте активне вивчення цього явища почалося після рішень Європейського суду щодо контр-лімітів, в яких законодавчою основою є поняття конституційної ідентичності.

Взаємодія суб'єктів міжнародної спільноти в сучасному світі, характеризується тим, що вони для досягнення чітко визначених цілей перевагу надають створенню різноманітних типів об'єднань.

Проте, з іншого боку, тенденції інтеграції, глобалізації та гармонізації актуалізують питання виділення тієї чи іншої держави серед інших задля збереження її історично сформованих характеристик та інститутів. Досягнення балансу між інтеграцією та збереженням існуючих цінностей у державі сьогодні є важливим для України, від якого вона не відмовилася навіть під час повномасштабного вторгнення, навпаки, утвердила та рішуче підтримала європейські та євроатлантичні амбіції раніше проголошені та закріплені в Конституції. Зважаючи на відсутність єдиного підходу до розуміння, доцільніше говорити про зміст національної, конституційної та європейської ідентичності.

Аналіз дослідження проблеми. Поняття «ідентичність» використовується в соціології, філософії, психології, логіці та ін. Воно розглядається як предмет досліджень багатьох наук. У спрощеному вигляді ідентичність – це невід’ємна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, з іншого.

Питань конституційної ідентичності у своїх дослідженнях торкалися такі вітчизняні науковці як: О. Ю. Никорак, М. В. Савчин, Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Г. В. Берченко, Т. М. Слінько, В. Ковальчук, О. М. Бориславська, І. В. Звоздецька, Л. І. Летнянчин, М. І. Зіверт, О. В. Щербанюк. Натомість ця доктрина потребує додаткових досліджень, щоб визначити, як вона діє в Україні.

Об’єктом дослідження є відносини, що виникають у сфері національної, конституційної та європейської ідентичності.

Предметом дослідження є національна, конституційна та європейська ідентичність.

Мета статті – дослідити особливості національної, конституційної та європейської ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Нині в юридичних науках все більше уваги приділяється появі поняття «конституційна ідентичність» у зв’язку з посиленням процесів глобалізації та інтеграції в останні десятиліття. В основу його розробки було покладено концепцію конституційної ідентичності, яку Федеральний Конституційний суд Німеччини назвав «Лісабонським рішенням» з точки зору вивчення співвідношення між правом Європейського Союзу та національним законодавством і впливом нинішньої конституційної системи Німеччини на ідентичність. Адже, як зазначає, О. Ю. Никорак «ультранаціоналістична природа Європейського Союзу іноді може вступати в конфлікт з інтересами держав-членів з одного боку та існуючим регулюванням інституцій Європейського Союзу з іншого. Розвитку цієї доктрини сприяло, серед іншого, застосування надзвичайних законів та їх вторгнення в сфери, які раніше регулювалися лише внутрішнім правом. Скоріше, якщо попередня конституція захищала індивідуальність від політичної діяльності в даній країні, то створення Європейського Союзу як наднаціонального утворення, якому держави добровільно передають частину свого суверенітету, вже є спробою запобігти такому ексцесу» [15, с. 133, 137]. Можна погодитись з тим, що Європейські інституції є прикладом функціонального конституціоналізму, заснованого на численних національних конституційних особливостях. Як емпіричні ідеї та нормативні ідеали, конституціоналізм і демократія стали синонімами державного управління в період європейської інтеграції. А посилення політизації європейського управління призвело до партійно-політичної поляризації, що створює зв’язок між двома вимірами дискусії: дискурсивним виправданням і партійно-політичним запереченням практики прийняття рішень в ЄС.

На думку М. М. Воронова «... проблему європейського конституціоналізму не можна зводити лише до проблеми політичного механізму» [8, с. 39, 40]. Це один з аспектів більшого питання, а саме, як управляти переходом від національних суспільств, заснованих на цінностях централізації/сегрегації та націоналізму, до багатоетнічного суспільства, заснованого на демократичних практиках, соціальних цінностях та космополітизмі.

В. О. Дядик розглядає поняття конституційної ідентичності в широкому та вузькому розумінні: «... відповідно, конституційна ідентичність у широкому розумінні визначається як сукупність певних принципів, інститутів, цінностей, традицій та особливостей конституційного ладу, нормативно-правова держава, яка представлена в рівнях і відрізняє державу від усіх держав світу та інших суб’єктів міжнародного

права» [11, с. 99]. Такий підхід представлений і М. В. Савчиним, який наголошує, що «... національна конституційна ідентичність – це сукупність базових елементів, серед яких: національна конституційна культура та доктрина; правовий метод прийняття правових рішень; судова система конституційного контролю; інституційний дизайн: горизонталь і вертикаль розподілу влади; вибори та контроль влади» [17, с. 37]. Розвиваючи цей підхід приходимо до висновку, що термін «конституція» як форма ідентифікації не відповідає ні тексту конституції, ні чинним політичним рішенням, що показує багатоаспектність цього поняття.

У вузькому розумінні конституційна ідентичність розглядається, по-перше, через основні положення конституції, які часто є незмінними або можуть бути змінені лише за допомогою складного законодавчого механізму, а по-друге, через судовий розгляд поправок до конституції. З цього приводу Ю. Г. Барабаш використовує «доктрину конституційної ідентичності», тобто відповідність тих чи інших змін відбувається шляхом «внесення змін до конституції» [5, с. 40]. Загалом багато держав захищають свою конституційну ідентичність шляхом встановлення незмінних основних конституційних положень або складної процедури їх зміни.

Важливість такого підходу до розуміння сутності досліджуваної доктрини конституційної ідентичності пояснюється, серед іншого, тим, що дуже доступний і легкий процес внесення змін до основних законів держави призведе до швидкої динаміки правового регулювання, а це може призвести до розмивання кордонів усталених принципів та інститутів і до небезпеки суспільного життя конкретної держави, яка складалася роками та підтверджена практикою, а якщо зміниться, то може втратити історично набуті характеристики. З огляду на це можна зробити висновок, що питання конституційної ідентичності є важливим, якщо є перспектива конституційних змін. Натомість держава не повинна заперечувати необхідність проведення певних реформ, що відповідають вимогам часу, що в цьому контексті може призвести до зміни конституційної ідентичності.

Тому відповідальність за збереження рівноваги в конституційній сфері в кожному окремому випадку лягає передусім на законодавця, який повинен формувати закони держави відповідно до побажань народу, який вони представляють, і вимог часу. А також органами конституційного контролю, які визначають необхідність тих чи інших змін і порядок їх внесення в існуючий конституційний лад. У цьому випадку зміна конституційної ідентичності визначається динамікою та еволюцією суспільних відносин. Прикладом таких змін в Україні є проголошення в Конституції стратегічного напрямку щодо повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, а потім заява про вступ до Європейського Союзу. Тим самим Альянс зміцнив ще одну частину конституційної ідентичності України, яка справді пройшла довгий і важкий шлях. 7 лютого 2019 року Верховна Рада України оголосила напрямок євроінтеграції шляхом внесення змін до Конституції України. Згідно з Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою постановою 471 Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року, євроінтеграція є орієнтиром розвитку країни та, відповідно, одним із довгострокових пріоритетів Уряду [1]. На шляху до Європи Програма діяльності Кабінету Міністрів України, на думку О. М. Бориславської, «... поглиблює розуміння українським суспільством європейських цінностей, змісту європейської інтеграції України» [7, с. 54]. Означене сприяє ширшій участі України в програмах та інституціях ЄС, налагоджує тісну урядово-парламентську співпрацю України щодо ЄС відповідно до зобов'язань за законами про асоціацію.

На думку В. Давидюка «... національна, конституційна ідентичність – це сукупність загальнодержавних правових цінностей і особливостей конституційного ладу,

яка водночас об'єднує громадян в одну націю та відрізняє державу від інших держав, міжнародних і регіональних» [10, с. 139]. З даною думкою можна погодитись тому, що у розвитку національної конституційної ідентичності важливу роль відіграє національна сторона, доктрина конституційного патріотизму, основні конституційні цінності та Конституція України як вище джерело ідентичності. Суддя Конституційного Суду Республіки Польща у відставці Мирослав Гранат, у свою чергу, виділяє «... три функції, які виконує конституційна ідентичність, серед яких, насамперед, визначення найважливіших положень у Конституції, тобто визначення «суті» будь-якого фундаментального закону; по-друге, визначення масштабу можливих конституційних змін; по-третє, відіграє своєрідну «наглядову» роль щодо співвідношення національного права та права Європейського Союзу» [9, с. 4]. Таким чином, поняття конституційної ідентичності включає процес самовизнання та процес визначення свого місця в міжнародному співтоваристві, який офіційно виражається на рівні основних і загальних положень конституції конкретної держави, визнання його учасниками та перспектив подальших відносин.

О. І. Табенська наголошує, що «... національно-конституційна ідентичність, марка цивілізації, правовий і соціокультурний центр країни, визначальна основа зовнішньої та внутрішньої політики держави» [18]. Визначальною метою формування національної конституційної ідентичності є усвідомлення спільності долі всіх її учасників, формування в особистості почуття відповідальності за існування та розвиток держави, готовності до захисту своєї свободи та незалежності. Тому, на погляд вченої, «... наявність в Україні власної національної конституційної ідентичності, безсумнівно, означає її визнання як правової держави зі своїми конституційними традиціями» [18]. Змістом національної конституційної ідентичності є ідентифікація особистості з нацією, державою, конституційними цінностями, історією, культурою, державно-правовими інститутами, що є визначальним чинником реалізації та захисту прав та інтересів.

Розвиток доктрини національної, конституційної ідентичності в Україні зумовлений «уже наявними в Конституційному Суді України посиленнями в доктринальних дослідженнях та рішеннях науковців» [10, с. 139]. У контексті конституційної ідентичності як комплексного поняття, на думку М. Гранат, «... саме національна сторона закладає основи і відіграє центральну роль». Як зазначає науковець, «конституційна ідентичність «відкривається» через реконструкцію історичних фактів життя відповідної нації та держави» [9, с. 5]. У розвитку національної конституційної ідентичності значну роль відіграють: національний аспект, доктрина конституційного патріотизму, основоположні конституційні цінності, та Конституція України як вище джерело ідентичності. О. Ю. Никорак з'ясовує, що «... основою національної конституційної ідентичності є уявлення про політичну націю як єдність громадян певної держави, а як зазначається в літературі, конституційна ідентичність безпосередньо пов'язана з національними конституційними традиціями» [2, с. 36]. Отже, конституційна ідентичність є особливою колективною ідентичністю нації, що визначена чи сформована Конституцією. Зважаючи на це, «... у європейській конституційній теорії та практиці незвично використовувати терміни «національна ідентичність» і «конституційна ідентичність» як синоніми» [14, с. 78]. Натомість, справді, аналізована доктрина визначається особливостями конституційного ладу конкретної держави та визначається її народом, але О. Никорак доцільно посилається на польську науковцю Едіту Кшиштофік, констатує, що «... конституційна ідентичність – це вужче поняття, ніж національна ідентичність, оскільки остання є тим, що відрізняє націю від інших народів, вона належить до цінностей та конституційної ідентичності

конституційних досягнень, вираження культури права та політичної думки нації, сформованої нацією, історія нації» [13]. Національна ідентичність становить основу формування та подальшого розвитку конституційної ідентичності, але не є її еквівалентом. Національний компонент поняття конституційної ідентичності доповнюється компонентом вищого рівня, визначеним доктриною конституційного патріотизму. Ця доктрина є результатом підвищення ролі глобальних і надзвичайних утворень у порівнянні з національними державами та надає пріоритет універсальним правовим цінностям і настановам ліберально-демократичної конституції.

Доктрина конституційного патріотизму наголошує на конституційній особистості, щоб уникнути небезпеки виникнення в державі авторитарних і популістських тенденцій. На практиці важливо, що поняття конституційної ідентичності використовується популістами, але в дуже спрощеному та примітивному вигляді. Як зазначав В. Ковальчук, «... конституційна ідентичність, що ґрунтується на національному конституційному патріотизмі, є найефективнішим захистом від концентрації державної влади в одній популістській партії» [13, с. 70–71]. Тобто логічним є висновок про те, що розвиток доктрини конституційної ідентичності та конституційного патріотизму взаємопов'язані і сприяють зміцненню стабільності правових і демократичних державних інститутів, а також запобігають проявам правового нігілізму та громадянської апатії як прояву популізму.

О. М. Бориславська справедливо пікреслює, що «... національна конституційна ідентичність постає у відповідній системі національного конституціоналізму» [7, с. 54]. Нині національна конституція гарантує «захист конституційної особистості в цій системі» [12, с. 112]. Тому конституцію розглядають як одне з джерел формування конституційної особистості, але, щоб уникнути звуження її змісту, слід зазначити, що не єдине. У свою чергу, доктрина конституційної ідентичності допомагає визначити найважливіші, «захищені» положення Основного Закону, які складають так званий «дух» конституції. Питання конституційної ідентичності в цьому контексті виникає з того факту, що національні конституції повинні відповідати певним єдиним стандартам, особливо коли йдеться про захист прав і свобод людини та громадянина. Натомість не існує стандартної форми для встановлення конституційної ідентичності, тобто немає потреби мати первинний закон у формі єдиного кодифікованого акту, прикладом якого є Швеція, Англія, Канада, Ізраїль.

Захист конституційної ідентичності полягає в забезпеченні захисту основних конституційних цінностей, оскільки вони її становлять. Серед них, зокрема, права людини і громадянина та основні свободи, верховенство права, демократія, справедливість, людська гідність, свобода, рівність тощо. М. В. Савчин зазначає, що «... такий зв'язок із цінностями та їх захистом забезпечується співвідношенням парламентського суверенітету та судового конституційного контролю (нагляду), що, на думку вчених, є основним питанням правового захисту конституції» [17, с. 356]. Крім того, в рамках аналізу цінностей, пов'язаних, наприклад, з конституційною ідентичністю, чи можна стверджувати, що ці цінності порушують міжнародне право? Адже тоді, на думку О. Ю. Никорак «... нарешті, конституційна ідентичність вважається показником того, наскільки міжнародні організації, включаючи міжнародні суди, розглядають важливі національні конституційні норми та цінності як частину теорії суддівського самообмеження» [15, с. 135]. Отже, саме базові конституційні цінності формують вектор розвитку конституційної ідентичності як на ідеологічному рівні, так і на рівні правозастосовчої практики.

На погляд О. Ю. Никорак «... щоб історично зрозуміти зміст конституційної ідентичності в Україні, треба повернутися далі, аніж період незалежності» [16]. Адже

важкий і довгий шлях до незалежності визначив Україну як суверенну державу, а цінностями, які складають основу українського конституційного ладу, зокрема, було прагнення до самодержавності, незалежності та обмеження і поділу влади, верховенство права.

Надалі, «після проголошення незалежності, з метою обмеження впливу радянської спадщини в Україні було створено конституційну ідентичність, але після революційних подій 2013-2014 рр. пріоритетом стала розробка власної моделі» [16]. Червоною лінією проходить конституційна ідентичність ідеї європейської інтеграції. Україна, проголосивши стратегію європейської інтеграції пріоритетом свого зовнішнього та внутрішнього розвитку, не може не виявляти зацікавленості до історії, теорії і практики європейської інтеграції, адже вона стала найефективнішим засобом виключення з суспільного життя таких явищ, як війни, міжнаціональні конфлікти, бідність, тоталітаризм.

Г. Б. Барабаш та Л. І. Летнянчин у своїх дослідженнях виділили «доктрину конституційної ідентичності серед загальноновизнаних в українському конституціоналізмі та визначили її перспективність поряд із найбільш поширеними доктринами» [6, с. 137; 5, с. 40]. Крім того, правові позиції Конституційного Суду України від 24 грудня 2019 року можуть бути основою для формування власної доктрини дострокового припинення повноважень депутата.

Тобто «з того часу права людини і громадянина визнано такими, що передбачають скасування та обмеження свобод, серед іншого, що не відповідає вимогам пропорційності» [3]. Такий висновок засвідчив невідповідність законопроекту запропонованим змінам до частини першої статті 157 Конституції України,

Загалом слід зазначити, що в практиці конституційного судочинства вперше вжито термін «конституційна ідентичність». Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1/2021 «Про конституційність Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної», «правовий статус української мови як державної мови є водночас головною конституційною цінністю, особливою ознакою і головним чинником цілісності (неперервності) Української держави та невід'ємною частиною її конституційної ідентичності» [2]. Тобто зрозуміло, що найбільш перспективним є застосування конституційної ідентичності на практиці. Тому дії Конституційного Суду України разом із текстом конституції, національними, історичними та політичними основами стають джерелом конституційної ідентичності. Отже, фундаментальний розвиток доктрини конституційної ідентичності в майбутньому вплине та модифікує межі конституційного контролю «ex ante» (попередній контроль) та «ex post» (наступний контроль). Адже при розгляді конституційного чи іншого законопроекту про внесення змін враховується конституційна ідентичність і те, наскільки такий законопроект буде служити цілям, що з нього випливають.

Безумовно, важливу роль у представленні конституційної ідентичності відіграє преамбула конституції. Декількома рядками автори чітко виділяють у преамбулі української Конституції умови, необхідні для прийняття, та ідеали, яких держава прагне досягти. Тому сьогодні внесення змін до цієї частини Основного Закону викликає неоднозначну реакцію та дискусії в юридичному секторі України. Так, зокрема, суддя Конституційного Суду України М. І. Мельник дійшов висновку «щодо конституційності проекту закону про внесення змін до Конституції України, щодо стратегічного напрямку держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, внаслідок внесення змін до преамбули Конституції України виправлено історичний момент (умови, причини,

цілі) її прийняття 28 червня 1996 року, що неможливо, враховуючи необхідність збереження історичної логіки конституційного процесу» [4]. Ці положення чітко вказують на необхідність вироблення єдиного виваженого підходу до визначення змісту та можливості змін преамбули Конституції щодо особистості Конституції.

В Україні детальна розробка доктрини конституційної ідентичності враховує необхідність запобігання зловживанням у її використанні. Адже, як зазначає М. В. Савчин, «... такі доктрини, як «конституційна правосуб'єктність», є зброєю судів, які активно захищають конституційні цінності за відсутності відповідних інструментів» [17, с. 41]. Як відомо, на відміну від судових обмежень, судова активність, особливо в конституційній сфері, може призвести до необмеженого тлумачення та надмірного розсуду.

Утвердженню європейської ідентичності України, задекларованої на конституційному рівні, має передувати визнання національної конституційної ідентичності, яку, на жаль, наша держава ще має обирати. Натомість розвиток цієї доктрини у правовій сфері України визначатиме подальший розвиток подій у разі позитивного вирішення членства України в Європейському Союзі та НАТО для визначення власної конституційної ідентичності, тобто правового порядку Європейського Союзу. Це дозволить визначити напрямки співпраці на майбутнє.

Висновки. Отже, конституційна ідентичність має істотний вплив на формування політико-правової системи держави, оскільки включає загальні закономірності та визначальні риси держави, набуті в ході історичного розвитку. Тобто конституційна ідентичність це – комплекс національних правових цінностей та особливостей конституційного ладу, які водночас консолідують громадян в одну націю та відрізняють державу від інших держав, міжнародних і регіональних інституцій чи народів світу. Отже, аналізована доктрина має вдало поєднувати два елементи, описані в історично сформованих умовах політико-правового життя певної держави, та характеризуватися динамікою розвитку для визначення наступного напрямку руху країни відповідно до вимог часу.

Дуже важливим є питання застосування доктрини конституційної ідентичності в контексті конституційних змін тому, що у цьому випадку зміна конституційної ідентичності визначається динамікою та еволюцією суспільних відносин.

Ідентичність відіграє важливу роль у контексті конституції: доктрина конституційного патріотизму, основні конституційні цінності та, перш за все, конституція як вище джерело ідентичності. Що стосується поняття європейської ідентичності, то помилково вважається, що вона не є точно визначеною чи визначеною сумою національних ідентичностей. Національні ідентичності є продуктом національних ідеологій, а період націоналізму був лише коротким періодом в європейській історії.

Розвиток самобутності конституційної доктрини в Україні зумовлений тими рішеннями, які вже існують в Конституційному Суді України в доктринальних дослідженнях і рішеннях науковців. Тому твердження про те, що Україна має власну конституційну ідентичність, безперечно означає визнання її правовою державою зі своєю конституційною традицією. Натомість під впливом загальних тенденцій динаміка конституційної ідентичності в Україні визначається необхідністю гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, як частини обраного країною напрямку євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р. № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24.12.2019 р. № 9-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

4. Окрема думка судді КСУ Мельника М. І. стосовно Висновку КСУ у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

5. Барабаш Ю. Г. Роль академічної думки у формуванні офіційної конституції доктрини. *Взаємні здобутки Європейсько Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві*: зб. матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції (Київ, 25 червня 2020 р.). С. 39–44. URL: <https://ccu.gov.ua>

6. Барабаш Ю. Г., Летнянчин Л. І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку*: монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків. Право. 2021. 553 с.

7. Бориславська О. М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму. *Конституційне право та конституційний процес в Україні*. 2015. № 2. С. 54–58. URL: <http://nbuv.gov.ua>

8. Воронов М. М. Проблематика конституційного права Європейського Союзу / М. М. Воронов, І. В. Воронова. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2022. Вип. 34. С. 37–46.

9. Гранат М. Конституційна ідентичність та її значення. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 3–7. URL: <https://www.constjournal.com>

10. Давидюк В. Національно-конституційна модель ідентичності як запорука консолідації українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 79. Ч. 1. С. 138–143.

11. Дядик В. О. Доктрина конституційної ідентичності та перспективи її розробки в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 98–101.

12. Звоздецька І. В. Конституція України як цінність суспільно-політичного розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 109–113.

13. Ковальчук В. Конституційна, громадянська та національна ідентичність через призму формування політичної нації в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 65–76. URL: <https://www.osce.org>

14. Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69–88. URL: <https://ccu.gov.ua>

15. Никорак О. Ю. Доктринальні підходи до визначення поняття конституційної ідентичності. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 4. С. 132–139. URL: <https://www.constjournal.com>

16. Никорак О. Ю. Конституційна ідентичність: підходи, значення, проблеми. URL: <https://law.lnu.edu.ua>
17. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>
18. Табенська О. І. Меморіальний туризм як перспективний напрям післявоєнного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. № 59. URL: <https://doi.org>

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.03>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Стефанчишен Роман Володимирович,
orcid.org/0009-0004-2878-7551
доктор філософії в галузі права

Статтю присвячено визначенню сутності правового режиму воєнного стану. Виокремлено ознаки, які характерні для правового режиму воєнного стану: нормативно встановленого визначення дозволяє виокремити такі ознаки правового режиму воєнного стану, як: є особливим правовим режимом; має тимчасовий характер, який пов'язаний з формалізованою правовою процедурою введення правового режиму воєнного стану; може бути застосований як на всій території України, так і на окремих її місцевостях; фактичною підставою впровадження є збройна агресія чи загроза нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; має прояв у сукупності втручальних заходів, які можливі через розширення повноважень органів публічної влади, але можуть бути спрямовані на обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Співставлено правові режими воєнного стану та надзвичайного стану. Виокремлено їх спільні ознаки та відмінні нормативно встановлені характеристики. В результаті, запропоновано внесення змін до законодавчого визначення дефініції «правовий режим воєнного стану» в частині викладу цінностей, які мають бути захищені.

Акцентовано увагу на тому, що заходи правового режиму воєнного стану можуть бути застосованими виключно під час строку встановленого у рішенні, прийнятому в підсумку формалізованої правової процедури введення правового режиму воєнного стану. Примітно, що процедури продовження правового режиму воєнного стану не має. Як наслідок має відбуватись оновлення оцінки ситуації, що підпадає під дію профільного законодавства про воєнний стан, відбувається залучення різних суб'єктів до прийняття рішення про введення правового режиму воєнного стану, а також належне повідомлення про це як громадян держави, так і міжнародних інституцій. З огляду на правозастосування та для цілей усунення формальних відхилень від положень законодавства обґрунтовано доцільність доповнення статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пунктом 2 «Продовження дії правового режиму воєнного стану».

Ключові слова: правовий режим, воєнний стан, тимчасовий характер, втручальні заходи, публічний інтерес.

LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW: CONCEPT AND SIGNS

Stefanchishen Roman Volodymyrovych,
orcid.org/0009-0004-2878-7551
Doctor of Philosophy in Law

The article is devoted to defining the essence of the legal regime of martial law. The features that are characteristic of the legal regime of martial law are singled out: the legally established definition allows to single out such features of the legal regime of martial law as: it is a special legal regime; has a temporary nature, which is related to the formalized legal procedure of introducing the legal regime of martial law; can be applied both in the entire

territory of Ukraine and in its individual localities; the actual basis of implementation is armed aggression or threat of attack, danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity; has the manifestation of a combination of intervention measures that are possible due to the expansion of the powers of public authorities, but can be aimed at limiting the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen and the rights and legal interests of legal entities.

The legal regimes of martial law and state of emergency are compared. Their common features and distinctive normatively established characteristics are singled out. As a result, it is proposed to amend the legal definition of the definition of «legal regime of martial law» in terms of the statement of values that must be protected.

Attention is drawn to the fact that the measures of the legal regime of martial law can be applied only during the period established in the decision adopted as a result of the formalized legal procedure of introducing the legal regime of martial law. It is noteworthy that there is no procedure for extending the legal regime of martial law. As a result, there should be an update of the assessment of the situation, which is subject to the relevant legislation on martial law, the involvement of various subjects in the decision-making on the introduction of the legal regime of martial law, as well as proper notification of this to both citizens of the state and international institutions.

In view of law enforcement and for the purposes of eliminating formal deviations from the provisions of the legislation, the expediency of adding Article 6 of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" with Clause 2 "Continuation of the Legal Regime of Martial Law" is substantiated.

Key words: legal regime, martial law, temporary nature, intervention measures, public interest.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин є ряд факторів, які юридично детермінують трансформацію основоположних засад правових регуляторів. Не виключенням є діючий в Україні правовий режим воєнного стану. Три-валлий час, питання воєнного стану не піднімалось і залишалось виключно теоретичним. Натомість з 24 лютого 2022 року, Українська держава функціонує в умовах воєнного стану. За таких умов, сутність правового режиму воєнного стану, його властивості та вплив на усталені управлінські регулятори мають бути доктринально опрацьованими з врахуванням сфери правозастосування. При цьому, всі ці зміни, в тій чи іншій мірі впливають правовий режим як на нормативний порядок регулювання державою правових засобів, спрямований на створення умов для задоволення інтересів суб'єктів права, який виражається у специфіці способів і гарантії їх реалізації і заснований на дії спільних принципів, що приводять усі його елементи у впорядковану систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань, що пов'язані із правовим режимом воєнного стану, особливо актуалізувалося із введенням такого режиму в Україні, проте завжди викликало науковий інтерес. Зокрема, такі питання стали предметом наукових робіт таких вчених як Ю. Битяк, Т. Василюк, В. Гарашук, О. Костенко, С. Кузніченко, О. Кузьменко, П. Лютиков, О. Малько, В. Опришко, І. Паламар, С. Петров, М. Тищенко, В. Шишкін та ін. Проте, актуальність дослідження категорії правового режиму воєнного стану не втрачає своєї актуальності, з огляду на події, що відбуваються сьогодні на міжнародній арені.

Метою дослідження є визначення сутності та ознака правового режиму воєнного стану на основі аналізу доктринальних напрацювань, нормативно-правових актів та правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан визначається як різновид особливого правового

режиму [1]. Аналіз нормативно встановленого визначення дозволяє виокремити такі ознаки правового режиму воєнного стану, як:

- 1) є особливим правовим режимом;
- 2) має тимчасовий характер, який пов'язаний з формалізованою правовою процедурою введення правового режиму воєнного стану;
- 3) може бути застосований як на всій території України, так і на окремих її місцевостях;
- 4) фактичною підставою впровадження є збройна агресія чи загроза нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності;
- 5) має прояв у сукупності втручальних заходів, які можливі через розширення повноважень органів публічної влади (наприклад, надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування виняткових повноважень, які спрямовані на відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності), але можуть бути спрямовані на обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб тощо.

Зупинимось детальніше на окремих з перелічених ознак. По-перше, категорія «особливий правовий режим» не має нормативно єдиного тлумачення. Очевидно, що поняття «особливого правового режиму» є похідним від поняття ширшого порядку – «правового режиму». Останнє усталено пов'язується із порядком правового регулювання, який забезпечується особливим поєднанням способів, залучених для його здійснення, методів і типів правового регулювання [2].

Вказівка на те, що правовий режим є особливим означає наявність специфічної форми державного регулювання, що передбачає застосування обмежень правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб, яка застосовується в якості тимчасового заходу та забезпечується засобами адміністративно-правового характеру та, яка спрямована на забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави [3]. Як слушно відмічено Гайдамакою І.О., суть загального правового режиму полягає у тому, що встановлюваний ним порядок регулювання поширюється на всіх суб'єктів права, які перебувають у сфері правового регулювання. У тому випадку, коли нормою права встановлюється відмінний порядок правового регулювання в частині визначення та реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних суб'єктів права відносно одного і того ж об'єкта правового регулювання, то йдеться про особливий правовий режим.

Таким чином, особливий правовий режим визначає спеціальний порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється стосовно конкретного кола об'єктів або сфери їх діяльності і який відрізняється від загального режиму, пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, що обумовлена публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності [2]. Прикладом особливого правового режиму може слугувати не лише правовий режим воєнного стану, але й правовий режим надзвичайного стану [4]. Проведення паралелей між цими двома особливими правовими режимами дозволяє виявити їхні спільні та відмінні ознаки.

Спільним буде те, що обидва правових режими носять тимчасовий характер та відображають механізм правового впливу на суспільні відносини в чітко визначеній законом мірі через розширення правомочностей суб'єктів владних повноважень.

Відрізняються ці особливі правові режими:

а) фактичними підставами (воєнний стан – збройна агресія чи загроза нападу, небезпека державній незалежності України, її територіальна цілісність [1]; надзвичайний стан – надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства) [4], які є загрозою для цінностей державності (наприклад, конституційний лад, територіальна цілісність, безпека і здоров'я громадян);

б) складом суб'єктів владних повноважень, які у випадку введення правового режиму воєнного стану включають і воєнні адміністрації.

Доцільним вбачається незначне коректування дефініції «правового режиму воєнного стану» в частині викладу цінностей, які мають бути захищені таким чином: «... воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, державної незалежності, її територіальній цілісності та конституційного ладу, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Щодо ознаки тимчасовості характеру правового режиму воєнного стану, то з одного боку це підкреслює строковість специфічного способу впливу на суспільні відносини, а з іншого – строковість застосування обмежень прав, свобод і законних інтересів. Заходи правового режиму воєнного стану можуть бути застосованими виключно під час строку встановленого у рішенні, прийнятому в підсумку формалізованої правової процедури введення правового режиму воєнного стану. Примітно, що процедури продовження правового режиму воєнного стану не має. Ця норма відсутня через усунення можливих спекуляцій з приводу продовження дії правового режиму воєнного стану. Як наслідок має відбуватись оновлення оцінки ситуації, що підпадає під дію профільного законодавства про воєнний стан, відбувається залучення різних суб'єктів до прийняття рішення про введення правового режиму воєнного стану, а також належне повідомлення про це як громадян держави, так і міжнародних інституцій. З моменту введення в дію правового режиму воєнного стану в 2022 році, цей правовий режим було фактично продовжено декілька разів (14 березня 2022 року [5], 18 квітня 2022 року [6], 17 травня 2022 року [7], 12 серпня 2022 року [8], 7 листопада 2022 року [9], 6 лютого 2023 року [10], 1 травня 2023 року [11], 26 липня 2023 року [12], 6 листопада 2023 року [13], 5 лютого 2024 року [14]).

Аналіз вказаних законів, дозволяє стверджувати, що ними затверджуються рішення Президента України у формі указу, в назві якого використано формулювання «продовження воєнного стану». Одночасно, зберігається зобов'язання щодо інформування Міністерством закордонних справ України в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межі цих відхилень і причини прийняття такого рішення. З огляду на правозастосування та для цілей усунення формальних відхилень від положень законодавства вбачається доцільним доповнити ст. 6 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» п. 2 такого змісту:

«Продовження дії правового режиму воєнного стану.

В указі Президента України про продовження дії воєнного стану зазначаються:

- 1) термін, на який продовжується дія правового режиму воєнного стану;
- 2) зобов'язання щодо повідомлення про продовження воєнного стану громадськості та Генерального секретаря ООН, офіційних осіб іноземних держав;
- 3) інші питання, що впливають із цього Закону».

Висновки. Підсумовуючи приходимо до висновку, що правовий режим воєнного стану є одним з особливих режимів, що можуть застосовуватись для впорядкування суспільних відносин відмінним способом за виняткових обставин. Виокремлено ознаки, які характерні для правового режиму воєнного стану: нормативно встановленого визначення дозволяє виокремити такі ознаки правового режиму воєнного стану, як: є особливим правовим режимом; має тимчасовий характер, який пов'язаний з формалізованою правовою процедурою введення правового режиму воєнного стану; може бути застосований як на всій території України, так і на окремих її місцевостях; фактичною підставою впровадження є збройна агресія чи загроза нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; має прояв у сукупності втручальних заходів, які можливі через розширення повноважень органів публічної влади, але можуть бути спрямовані на обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Співставлено правові режими воєнного стану та надзвичайного стану. З огляду на правозастосування та для цілей усунення формальних відхилень від положень законодавства обґрунтовано доцільність доповнення статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пунктом 2 «Продовження дії правового режиму воєнного стану», а також уточнення дефініції «правовий режим воєнного стану».

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття і види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 120–127.
3. Буханевич О. М., Мерник А. М., Петришен О. О. Підходи до розуміння категорії «особливі правові режими». *Вісник Національної академії правових наук*. 2021. С. 71–78. Doi: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78
4. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
5. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 15 березня 2022 року № 2119-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-20#Text>
6. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 21 квітня 2022 року № 2212-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2212-20#Text>
7. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 22 травня 2022 року № 2263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2263-20#Text>
8. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 15 серпня 2022 року № 2500-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2500-20#Text>
9. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 16 листопада 2022 року № 2738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2738-20#Text>

10. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 7 лютого 2023 року № 2915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-20#Text>

11. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 2 травня 2023 року № 3057-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3057-20#Text>

12. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 27 липня 2023 року № 3275-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3275-20#Text>

13. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 8 листопада 2023 року № 3429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3429-IX#Text>

14. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 6 лютого 2024 року № 3564-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3564-20#Text>

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.04>

БАЛАНС МІЖ РОБОТОЮ ТА ОСОБИСТИМ ЖИТТЯМ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гринь Дмитро Володимирович,
доктор філософії з права

У сучасних умовах розвитку ринку праці питання забезпечення балансу між роботою та особистим життям працівників набуває особливого значення. У статті розглядається термінологічний аспект цієї проблеми, аналізуються основні поняття та терміни, що використовуються для опису різних аспектів балансу між роботою та особистим життям, а також визначаються їхні основні характеристики та відмінності.

Дослідження показує, що існує значна варіативність у використанні термінів, що призводить до певної термінологічної невизначеності та ускладнює комунікацію між дослідниками, практиками та політиками.

Автор підкреслює, що термінологічна точність є ключовою для чіткого розуміння та впровадження ефективних політик і стратегій на рівні організацій та державних інституцій.

Стаття також розглядає вплив соціально-демографічних змін, таких як збільшення участі жінок у робочій силі та старіння працездатного населення, на очікування та потреби працівників. Аналізується, як технологічний прогрес змінює робоче середовище та впливає на баланс між роботою та особистим життям. Автор звертає увагу на зміну культурних цінностей, що впливає на традиційну модель ідеального працівника та визначення успіху серед сучасних працівників.

У статті наголошується на важливості розвитку інституційних механізмів для підтримки балансу між роботою та особистим життям, включаючи гнучкі графіки роботи, а також заходи для зниження професійного вигорання. Автор зазначає, що подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку конкретних методик та інструментів для досягнення балансу та забезпечення стійкого розвитку трудових відносин у сучасному світі.

Отже, уніфікація та систематизація термінології є важливим кроком на шляху до створення більш гнучких та адаптивних трудових відносин, що сприятиме підвищенню продуктивності праці, зменшенню стресу та професійного вигорання, а також поліпшенню якості життя працівників.

Ключові слова: трудові відносини, режим роботи, професійне вигорання, продуктивність праці, старіння працездатного населення, «ідеальний» працівник, баланс між роботою та особистим життям працівників.

WORK-LIFE BALANCE FOR EMPLOYEES: A TERMINOLOGICAL ASPECT

Hryn Dmytro Volodymyrovych,
Doctor of Philosophy in Law

In today's labor market environment, the issue of work-life balance is of particular importance. The article examines the terminological aspect of this issue, analyzes the main concepts and terms used to describe various aspects of work-life balance, and identifies their main characteristics and differences.

The study shows that there is considerable variation in the use of terms, which leads to some terminological uncertainty and complicates communication between researchers, practitioners and policy makers.

The author emphasizes that terminological precision is key for a clear understanding and implementation of effective policies and strategies at the level of organizations and state institutions.

The article also examines the impact of socio-demographic changes, such as increased female labor force participation and an aging working population, on employee expectations and needs. It analyzes how technological progress is changing the work environment and affecting the work-life balance. The author draws attention to the change in cultural values that affects the traditional model of the ideal employee and the definition of success among modern workers.

The article emphasizes the importance of developing institutional mechanisms to support work-life balance, including flexible work schedules and measures to reduce professional burnout. The author notes that further research in this area should be aimed at developing specific methods and tools for achieving balance and ensuring sustainable development of labor relations in the modern world.

Thus, unification and systematization of terminology is an important step towards creating more flexible and adaptive labor relations, which will help to increase labor productivity, reduce stress and professional burnout, and improve the quality of life of employees.

Key words: labor relations, working hours, professional burnout, labor productivity, aging of the working population, "ideal" employee, work-life balance of employees.

Вступ. Гармонізація роботи та приватного життя людини стала предметом публічних обговорень в останні роки. Водночас, старіння робочої сили є однією з основних демографічних змін, з якими стикається розвинений світ. Однак мало уваги приділяється тому, як відносини між роботою та приватним життям можуть змінюватися для людини протягом її трудового життя.

Термін «робота-життя», який має бути загальним і всеохоплюючим, стосується сфери «робота – сім'я» або «робота проти нероботи». Література про взаємодію між роботою та особистим життям в основному зосереджена на вивченні передумов і наслідків конфлікту між роботою та особистим життям і збагачення між роботою та особистим життям, не беручи до уваги конкретні життєві та кар'єрні етапи, на яких може перебувати працівник [1]. Проте життєві та кар'єрні етапи можуть допомогти визначити ресурси та вимоги, які людина має у своїй робочій та приватній сферах, і, відповідно, конфлікт або збагачення між робочими та позаробочими ролями, які вона може відчувати.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення балансу між роботою та особистим життям, незважаючи на те, що цей термін широко використовується в літературі, присвяченій роботі та особистому житті, а також у популярній пресі [2]. Питання балансу між роботою та особистим життям,

зокрема його досягнення, викликає занепокоєння, коли соціальні та демографічні тенденції вказують на зростання кількості домогосподарств з подвійним доходом, одиноких батьків, які живуть з дітьми на утриманні, та дорослих, які здійснюють догляд за своїми літніми батьками.

Водночас технологічний прогрес уможливив роботу в різних галузях і на різних посадах з будь-якого місця в будь-який час і призвів до більшого втручання роботи в особисте життя, а також до більшого тиску на працівників, які змушені працювати швидше і довше. Ці соціальні, демографічні та технологічні тенденції вказують на те, що для значної кількості людей управління вимогами, що випливають з роботи та життєвих ролей, є складним завданням. Очікується, що досягнення балансу між роботою та особистим життям принесе користь з точки зору зменшення конфлікту між роботою та особистим життям і покращення добробуту. Оскільки баланс між роботою та особистим життям є важливим поняттям, його визначення набуває вирішального значення для його вивчення.

Дослідники Greenhaus, Collins, та Shaw зазначають [3], що попередні визначення не узгоджуються між собою і не є достатньо конкретними, щоб їх можна було виміряти. Greenhaus та його колеги визначають баланс між роботою та сім'єю як «ступінь, до якого людина однаковою мірою залучена і однаково задоволена своєю робочою роллю та роллю в сім'ї». Grzywacz та Carlson [4] зазначають, що це визначення має важливі обмеження. Баланс ґрунтується на бажаності досягнення «рівності» у виконанні ролей, тоді як на практиці в літературі мало свідчень того, що люди прагнуть «рівності» у своїй роботі та позаробочих сферах. Вони також зазначають, що це визначення здебільшого є індивідуальним сприйняттям. Якщо баланс між роботою та особистим життям є суб'єктивним досвідом людини, це перекладає тягар спроб досягти його повністю на неї і звільняє організацію від будь-якої відповідальності. Grzywacz та Carlson пропонують альтернативне визначення балансу між роботою та особистим життям як «досягнення рольових очікувань, які узгоджуються та поділяються між людиною та її рольовими партнерами в робочій та сімейній сферах».

У цьому визначенні враховано соціальний аспект досягнення балансу між роботою та особистим життям, а не покладатися на сприйняття індивіда. Це визначення також пропонує загальний підхід до оцінки балансу, який має свої обмеження з точки зору вимірювання. На противагу цьому, Frone [5] визначає баланс між роботою та особистим життям як «низький рівень міжрольового конфлікту та високий рівень міжрольового сприяння» з точки зору компонентного підходу.

Важливо наголосити на тому, що вимірювання балансу між роботою та особистим життям необхідне як в теорії, так і на практиці: для науковців, які розробляють та емпірично перевіряють теорію, а також для організацій, які розробляють, впроваджують та контролюють політику та практики, що підтримують людей в управлінні їхнім балансом між роботою та особистим життям. Попередні дослідження використовували два основні підходи до вимірювання балансу між роботою та особистим життям [4]. Загальна оцінка балансу пов'язана зі сприйняттям людиною своєї загальної ситуації за допомогою таких запитань, як «Наскільки успішно ви поєднуєте оплачувану роботу та сімейне життя?».

На противагу цьому, компонентний підхід вважає, що баланс між роботою та особистим життям формується різними елементами, які передбачають і надають сенс концепції балансу [6]. Однією з ключових переваг цього компонентного підходу над загальною оцінкою є те, що він використовує встановлені перевірені показники концепцій, які охоплюють різні аспекти балансу між роботою та особистим життям, такі як конфлікт між роботою та особистим життям і збагачення. Спираючись на

попередні роботи, які використовували виміри конфлікту та збагачення для вирішення дослідницьких питань, пов'язаних з балансом між роботою та особистим [4] пропонують типологію балансу між роботою та особистим життям з перспективи, яка розглядає баланс між роботою та особистим життям як адитивний досвід конфлікту та збагачення. На їхню думку, хоча розділення компонентів інтерфейсу між роботою та особистим життям є корисним для аналітичних цілей, поєднання цих компонентів, як показує досвід окремих людей, призводить до результатів, відмінних від тих, які очікуються, коли компоненти розглядаються окремо. Наприклад, очікуваною найкращою комбінацією для людини з точки зору позитивного балансу між роботою та особистим життям може бути низький рівень конфліктів між роботою та особистим життям і високий рівень збагачення роботи та особистого життя в обох напрямках. Однак, як показують Rantanen та його колеги [6] у своєму емпіричному дослідженні за участю фінських менеджерів, фінських працівників, фінських університетських професорів та естонських менеджерів, високий рівень конфліктності та збагачення на роботі та низький рівень конфліктності та збагачення на роботі також може призвести до задовільного рівня психологічного функціонування та благополуччя людини.

Rantanen та його колеги використовують термін «баланс між роботою та особистим життям» як загальний термін для позначення конфлікту та збагачення і запропонували чотири типи балансу між роботою та особистим життям: активний, шкідливий, пасивний та корисний баланс. Показниками психологічного функціонування є висока енергійність і низька виснаженість/стрес на роботі, висока емоційна стабільність, висока самоефективність, висока самооцінка, високий локус контролю, самооцінка здоров'я і задоволеність життям. Індикаторами залученості в робочу роль є велика кількість робочих годин на тиждень, надмірна відданість роботі, висока організаційна залученість і низькі наміри щодо плинності кадрів. Результати показали, що сприятливий тип балансу між роботою та особистим життям асоціюється з найвищим рівнем психологічного функціонування, а шкідливий – з найнижчим. Оскільки ні активний, ні пасивний типи не були пов'язані з дуже низьким рівнем психологічного функціонування, Rantanen та його колеги вважають ці типи задовільними типами балансу між роботою та особистим життям. Вони також виявили, що загалом працівники з активним типом балансу демонструють високу залученість у робочу роль за всіма показниками, окрім (низьких) намірів щодо плинності кадрів.

Протягом свого життя люди проходять різні життєві та кар'єрні етапи – «послідовність соціально визначених подій і ролей, які людина виконує протягом певного часу». На практиці життєві етапи визначаються широким спектром структурних і соціальних факторів (таких як вік і сімейний стан), які можуть призвести до того, що люди, які належать до певного життєвого етапу, по-різному сприйматимуть свою роботу і життєві ролі. На кожному з цих етапів люди виконують різні ролі (наприклад, батьки, подружжя, громадський волонтер, топ-менеджер тощо), кожна з яких має свої вимоги та ресурси. Різні ресурси та вимоги, пов'язані з роботою та особистим життям, призводять до різних комбінацій конфліктів між роботою та особистим життям і до різних результатів збагачення. Наприклад, наявність маленьких дітей, вимоглива робота і сильна соціальна підтримка можуть призвести до високого рівня як конфлікту, так і збагачення.

Це ключовий теоретичний аргумент, який використовують Demerouti з колегами [7], щоб пов'язати ресурси і вимоги, пов'язані з роботою і особистим життям, з конфліктом між роботою і особистим життям і збагаченням на різних етапах життя і кар'єри. Їхній аргумент ґрунтується на моделі «робота-вимоги-ресурси». Модель моделі «робота-вимоги-ресурси» стверджує, що будь-яка робота (або будь-яка професійна діяльність)

ставити перед працівником вимоги та ресурси. Вимоги до роботи – це «фізичні, психологічні, соціальні або організаційні аспекти роботи, які вимагають постійних фізичних та/або психологічних (когнітивних та емоційних) зусиль або навичок і, отже, пов'язані з певними фізіологічними та/або психологічними витратами». Прикладами вимог до роботи є перевантаження на роботі та погане фізичне середовище. Аналогічно, ресурси роботи визначаються як «фізичні, психологічні, соціальні або організаційні аспекти роботи», які можуть допомогти працівникам впоратися з вимогами роботи або зменшити їх (а отже, зменшити їхній потенційний негативний вплив), допомогти їм досягти своїх робочих цілей та/або сприяти їхньому особистісному зростанню та розвитку. Прикладами ресурсів роботи є робоча автономія та соціальна підтримка.

Поняття «вимоги до роботи» та «ресурси роботи» можна застосовувати не лише до робочих ролей, але й до особистих життєвих ролей (наприклад, батьки, опікуни, громадські волонтери). Емпіричні дослідження показали, що різні вимоги та ресурси, пов'язані з роботою та особистим життям, асоціюються з різними рівнями конфлікту між роботою та особистим життям та збагаченням. Grzywacz і Marks [8] демонструють, що більше ресурсів у ролях на роботі і в житті (наприклад, хороші сімейні стосунки, свобода прийняття рішень на роботі) може бути пов'язано з меншим конфліктом між роботою і особистим життям і більшим збагаченням між роботою і особистим життям. Плин часу також може впливати на те, як люди сприймають вимоги до роботи, а отже, і на конфлікт між роботою та особистим життям, а також на їхнє ставлення до роботи та поведінку на робочому місці.

Висновки. Можна стверджувати, що термінологічний аспект забезпечення балансу між роботою та особистим життям працівників є критично важливим для розвитку сучасного ринку праці та забезпечення загального благополуччя працівників. Вивчення та уніфікація термінології, що використовується для опису концепцій та практик у цій сфері, сприяє більш чіткому розумінню і впровадженню ефективних політик та стратегій на рівні організацій та державних інституцій.

Важливим висновком дослідження є те, що формування єдиного термінологічного апарату сприяє кращій комунікації між дослідниками, практиками та політиками, що дозволяє ефективніше вирішувати проблеми, пов'язані з забезпеченням балансу між роботою та особистим життям працівників. Зокрема, це дозволяє більш точно визначати потреби працівників, розробляти та впроваджувати політики, які сприятимуть підвищенню їхнього задоволення роботою та загального життєвого благополуччя.

Отже, уніфікація та систематизація термінології, що використовується для опису балансу між роботою та особистим життям, є важливим кроком на шляху до створення більш гнучких та адаптивних трудових відносин. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню продуктивності праці, зменшенню стресу та професійного вигорання, а також поліпшенню якості життя працівників. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку та впровадження конкретних методик та інструментів, які допоможуть досягти бажаного балансу та забезпечити стійкий розвиток трудових відносин у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Demerouti, Peeters, van der Heijden. Work-family interface from a life and career stage perspective: The role of demands and resources. *International Journal of Psychology*. 2012. № 47(4). Pp. 241–258.
2. McMillan, Morris, Atchley. Constructs of the work/life interface: A synthesis of the literature and introduction of the concept of work/life harmony. *Human Resource Development Review*. 2011. № 10(1). pp. 6–25.

3. Greenhaus, Collins, Shaw. The relation between work–family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*. 2003. № 63(3). pp. 510–531.
4. Grzywacz, Carlson. Conceptualizing work – family balance: Implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*. 2007. № 9(4). pp. 455–471.
5. Frone. Work-family balance. In J. C. Quick & L. E. Tetrick (Eds.), *Handbook of occupational health psychology*. Washington, DC, US: *American Psychological Association*. 2003. pp. 143–162.
6. Rantanen, Kinnunen, Mauno, Tillemann. Introducing theoretical approaches to work-life balance and testing a new typology among professionals. In S. Kaiser, M. Ringlsetter, D. R. Eikhof, & M. Pina e Cunha (Eds.), *Creating balance? International perspectives on the work-life integration of professionals*. Berlin: Springer. 2011. pp. 27–46.
7. Demerouti, Peeters, van der Heijden. Work–family interface from a life and career stage perspective: The role of demands and resources. *International Journal of Psychology*. 2012. № 47(4). pp. 241–258.
8. Grzywacz, Marks. Reconceptualizing the work–family interface: An ecological perspective on the correlates of positive and negative spillover between work and family. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2000. № 5 (1). pp. 111.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.9: 351.74: 340.115

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.05>

ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЙ COMMUNITY POLICING В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСЯГНЕННЯ І ВИКЛИКИ

Барба Вячеслав Євгенович,
orcid.org/0000-0002-6420-6169
доктор філософії з галузі знань
«Право»,
старший викладач кафедри
адміністративної діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена дослідженню ефективності впровадження стратегії “Community Policing” в Україні у період воєнного стану.

На основі наукових праць та інформаційних матеріалів було досліджено шлях впровадження стратегії “Community Policing” в Україні, визначені його основні положення. Були досліджені ініціативи і проекти Національної поліції України для взаємодії з громадянським суспільством, які були анонсовані та реалізовані з лютого 2022 року. Було з’ясовано, що період дії воєнного стану є часом найбільш продуктивної взаємодії між поліцією та громадянами. На основі цього характеризуються досягнення і проблемні питання впровадження в Україні “Community Policing”.

Було визначено, що висока ініціативність з боку поліції у створенні проектів із залучення до співпраці громадян зумовлено бажанням отримати допомогу населення через додаткові обов'язки покладені на правоохоронні органи у період дії воєнного стану.

Відзначається, що успішність співпраці громадян з поліцією була зумовлена зростанням рівня довіри населення до правоохоронних органів напередодні вторгнення ворога. Визначаються досягнення і проблемні питання.

Також було визначено, що процес ефективної взаємодії громади і поліції у зазначений період був зумовлений ідеологічним об'єднанням усіх учасників проти викликів часу, у боротьбі зі спільним ворогом. З іншого боку важливу роль у встановленні взаємодії зіграло зростання рівня злочинності, мародерства, диверсій та інших негативних впливів воєнного часу.

Методологічна основа дослідження полягає у застосуванні загальнонаукових прийомів і методів. Дослідження було проведено з використанням історичного та логічного методів, а також методу системно-структурного аналізу.

Під час роботи над статтею був проведений системний аналіз робіт вітчизняних дослідників, вивчена чинна нормативно-правова база з цього питання.

Наприкінці дослідження робиться висновок, що ефективність стратегій "Community Policing" в Україні у період воєнного стану зумовлений по-перше, продуктивною роботою поліції в даній сфері за мирних часів; по-друге, рівнем довіри громадян до ініціатив поліції; по-третє, згуртованістю населення у боротьбі з викликами воєнного часу.

Ключові слова: Community Policing, Національна поліція, органи поліції, правове регулювання, громадськість, населення, взаємодія, співпраця, довіра, воєнний стан.

EFFICIENCY OF COMMUNITY POLICING STRATEGIES IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARITAL STATE: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES

Barba Viachesla Evgenovich,
orcid.org/0000-0002-6420-6169
Doctor of Philosophy in the Field
of Knowledge "Law",
Senior Teacher of the Department
of Administrative Activities of the Police
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of the effectiveness of the implementation of the "Community Policing" strategy in Ukraine during the period of martial law.

On the basis of scientific works and informational materials, the way of implementing the "Community Policing" strategy in Ukraine was investigated, and its main provisions were determined. The initiatives and projects of the National Police of Ukraine for interaction with civil society, which were announced and implemented from February 2022, were investigated. It was found that the period of martial law is the time of the most productive interaction between the police and citizens. On this basis, the achievements and problematic issues of the implementation of "Community Policing" in Ukraine are characterized.

It was determined that the high level of initiative on the part of the police in creating projects involving the cooperation of citizens is due to the desire to receive public assistance due to the additional duties assigned to law enforcement agencies during the period of martial law.

It is noted that the success of citizens' cooperation with the police was due to the increase in the level of public trust in law enforcement agencies on the eve of the enemy's invasion. Achievements and problematic issues are determined.

It was also determined that the process of effective interaction between the community and the police in the specified period was determined by the ideological unification of all participants against the challenges of time, in the fight against a common enemy. On the other hand, an important role in the establishment of cooperation was played by the increase in the level of crime, looting, sabotage and other negative effects of wartime.

The methodological basis of the research consists in the application of general scientific techniques and methods. The research was conducted using historical and logical methods, as well as the method of system-structural analysis.

During the work on the article, a systematic analysis of the works of domestic researchers was carried out, and the current regulatory and legal framework on this issue was studied.

At the end of the study, it is concluded that the effectiveness of "Community Policing" strategies in Ukraine during the period of martial law is determined, firstly, by the productive work of the police in this area during peacetime; secondly, the level of citizens' trust in

police initiatives; thirdly, the cohesion of the population in the fight against the challenges of wartime.

Key words: Community Policing, National Police, police bodies, legal regulation, public, population, interaction, cooperation, trust, martial law.

Постановка проблеми. Процес європейської інтеграції України, що триває вже декілька десятиріч вимагає певних змін та нововведень в усіх сферах нашої держави згідно норм європейського права. Так, у 2015 році разом з усією правоохоронною сферою була реформована система поліції. Серед окремих елементів англосаксонської правової системи, які перейняла наша держава був підхід “Community Policing” – налагодження взаємодії між поліцейськими та населенням.

Національна поліція активно проводила низку практик, успішно використовувала різноманітні програми та інструменти для налагодження партнерської співпраці з громадою та органами місцевого самоврядування. Завдяки участі громадськості у зміцненні системи попередження злочинності розроблялися національні і місцеві стратегії попередження злочинів і створення безпечного середовища. Представники громадянського суспільства брали участь в реформуванні систем кримінального правосуддя, контролювали ефективність їхньої роботи та відповідність їх дій правам людини.

У 2022 році Україна зіткнулася із страшним викликом – вторгненням ворога. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року було оголошено воєнний стан [1], який діє до сьогодні. Не дивлячись на те, що у період дії воєнного стану Національна поліція отримала додаткові повноваження її представники продовжують розробляти та використовувати різні практики співпраці з громадянським населенням.

У зв'язку з цим ми можемо розглядати унікальний досвід нашої держави щодо впровадження “Community Policing” під час воєнного стану. Жодна з країн-партнерів не перебувала у таких складних умовах. Через це вважаємо за потрібне дослідити ефективність стратегій співпраці поліції з громадянами України у період з лютого 2022 року, проаналізувати їх досягнення та виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки тема впровадження “Community Policing” була достатньо висвітлена у працях вітчизняних правознавців та науковців.

Тема взаємодії Національної поліції України з населенням була досліджена у працях В. Є. Барби, В. В. Бондар, М. В. Корнієнка, О. В. Крижановської, А. В. Кубасенка. Дослідження зарубіжного досвіду співпраці поліції з громадянами за мирних часів проводили Л. В. Баєва, В. О. Кейдалюк, О. О. Кожушко, С. В. Медведенко, П. Г. Назаренко.

Питання співпраці поліції та громадян у період дії в Україні воєнного стану досліджували М. В. Корнієнко, В. В. Бондар, Т. А. Плугатар, С. М. Лелет. Окреме дослідження щодо впровадження стратегії “Community Policing” у період дії воєнного стану провела Українська гелсінська спілка з прав людини.

В той же час жодне з попередніх досліджень не було присвячено визначенню ефективності впровадження стратегій співпраці поліції та громадян.

Мета статті полягає у вивченні й аналізі ефективності стратегій “Community Policing” в Україні у період дії воєнного стану, а також у виявленні досягнень і проблем під час їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на бойові дії та проголошення воєнного стану Україна продовжує активно рухатися на шляху євроінтеграції.

Організаційна стратегія “Community Policing”, що являє собою співпрацю поліції та громади (суспільства) з метою більш ефективної протидії злочинності, була проголошена Організацією безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у 2008 року.

З кожним роком стратегія залучення до співпраці населення набуває більшої актуальності [2, с. 260]. Як стверджує А.В. Кубаєнко, сьогодні партнерська модель взаємовідносин правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства у сфері реалізації правоохоронної функції закріплена у нормативно-правових актах провідних країн світу [3, с. 83].

Відповідно до ст. 18 Європейського кодексу поліцейської етики поліція має орієнтуватися на розвиток взаємних партнерських відносин з населенням, а також на співробітництво з іншими організаціями або органами місцевого самоврядування [4]. Згідно з цим поліцейські при виконанні своїх обов'язків мають залучати собі на допомогу населення.

О.В. Крижановська вважає, що зміни в сучасному українському суспільстві, особливо у сферах політики та економіки, мають великий вплив на формування нових відносин між державою, її структурами та громадянським суспільством. Згідно з її поглядами, нерозривна взаємодія між владою та суспільством є ключовим елементом для забезпечення політичної стабільності та прогресу будь-якої країни, оскільки вирішення розв'язкових проблем неможливе без підтримки громадян. Така співпраця спрямована на виявлення та подолання проблем, що виникають у сфері правопорядку, та застосування сучасних методів для підвищення ефективності діяльності органів правопорядку [5, с. 82].

Приклад європейських країн показує, що такий тип співробітництва є доволі результативним. Досліджуючи зарубіжний досвід реалізації "Community Policing" С. В. Медведенко зауважив, що шляхи взаємодії поліції та представників громадськості різних країн дуже різноманітні та мають багато форм, методів і способів. Спільним для всіх є діяльність щодо створення позитивного іміджу поліції та його партнерства з громадою. Поліція зарубіжних країн не головує над громадою, а є її частиною. Завдяки цьому обидві сторони відчують спільну відповідальність та зацікавлені у результатах своєї діяльності [6, с. 141].

Основними цінностями стратегії "Community Policing" є повага і захист прав людини, прозорість і відкритість діяльності та відносин, прагнення надавати найефективніші послуги з охорони правопорядку, зацікавленість думками та ініціативами населення щодо пріоритетів охорони правопорядку.

Орієнтуючись на зазначені цінності М. В. Корнієнко виділяє сім принципів взаємодії поліції з громадськістю. Серед них: відданість справі, довіра, визнання спеціальних потреб, інтерес до громадськості, гнучкість, запобіжні заходи охорони правопорядку, врегулювання проблем населення. Вони мають переорієнтувати діяльність поліції з реагування на скоєні злочини та правопорушення до вживання запобіжних заходів та профілактичної роботи і співпраці з населенням [7, с. 46].

У світовій практиці впровадження Community Policing виділяють наступні форми взаємодії поліції з громадянами:

- інформаційно-аналітична робота - залучення громадян до організаційно-управлінських формувань для надання інформаційної допомоги поліції у протидії скоєнню протиправним вчинкам;
- охорона громадського порядку й профілактика правопорушень - спільна участь громадян та поліції в окремих видах правоохоронної діяльності (патрулювання, пости під час проведення масових заходів, охорона місця вчинення злочину, допомога у розшуку правопорушників, тощо);
- індивідуально-профілактична робота - профілактичний вплив та контроль за поведінкою правопорушників;
- агітаційно-пропагандистська робота [8, с. 54].

Законодавчим підґрунтям співпраці поліції з громадянами в нашій країні став Закон України «Про Національну поліцію», який набув чинності 7 листопада 2015 року [9]. Цей документ офіційно закріпив стратегію підготовки сучасних методів та виконання спільних проєктів поліції з громадськістю для передчасного виявлення правопорушень і підвищення результативності правоохоронної діяльності [10; с. 114].

Першими кроками Національної поліції щодо втілення стратегії стали створення Громадської ради МВС, консультативно-дорадчих органів при територіальних Департаментах поліції, відкрита співпраця зі ЗМІ, прийоми громадян та зустрічі з населенням.

За весь період впровадження в Україні “Community Policing” були успішно втілені в життя та досі діють такі проєкти як Поліцейська мережа протидії домашньому насильству (ПОЛІНА), сумісна ініціатива органів поліції та представниками мережі Київстар «Пошук дітей», ініціатива зі встановлення відеокамер на вулицях міст України «Безпечне місто» [10; с. 128].

Свої корективи щодо подальшої співпраці Національної поліції з громадянами внесло повномасштабне вторгнення ворога у лютому 2022 року. Введення на всій території України режиму воєнного стану визначило особливий порядок функціонування органів державної влади і підрозділами поліції. Останні отримали низку нових завдань, що не були притаманні їм у мирний час. Новий порядок дій поліції був закріплений 15 березня 2022 року у Законі «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [11].

Закон передбачав наступні додаткові обов’язки, що поклалися на поліцію під час дії режиму воєнного стану, які були зумовлені веденням активних бойових дій, окупацією окремих територій нашої держави та вчиненням окупантами значної кількості воєнних злочинів, що передбачають юридичну відповідальність за нормами національного та міжнародного законодавства. До завдань поліції додалися виконання завдань від державних органів, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб державної форми власності; конвоювання військовополонених; оперативне розмінування; представництво України в Інтерполі (Міжнародній організації кримінальної поліції) та співробітництво з Європолем (Європейським поліцейським офісом); збір біометричних даних осіб та інше [12, с. 128].

До того ж органи поліції під час воєнного стану мають приділяти більше уваги оперативному та своєчасному наданню послуг з охорони і захисту прав громадян. Останні, в свою чергу, вимушено стикнулися із зумовленими загрозою тимчасовими обмеженнями конституційних прав і свобод людини та громадянина. Метою введення обмежень стало відвернення загрози збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Це дало змогу органам державної влади та місцевого самоврядування ефективніше виконувати покладені на них обов’язки [13, с. 14].

У зв’язку з розширенням своїх обов’язків поліція мала більш активно та надійно залучати до співпраці населення для більш продуктивної й організованої роботи.

Плугатар Т. і Лелет С. вважають, що правове регулювання взаємодії органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні полягає у реалізації прийомів та способів правового впливу на суспільні відносини за допомогою яких визначається комплекс організаційних та спеціальних заходів, спрямованих на захист від протиправних дій і забезпечення особистої безпеки громадян [14, с. 4].

Отже, реалізація “Community Policing” у період дії воєнного стану є актуальною як ніколи. Це підкреслює Бондар В. В., яка вважає, що в умовах воєнного стану через

зростання злочинності, пов'язаної з мародерством, диверсіями, саботажем, діяльністю злочинних угруповань взаємодія поліції з населенням стала більш плідною. Відповідальність громади за безпеку своєї території зростає, а за умови тісної співпраці поліції та громади боротьба із злочинністю стає більш ефективною [15, с. 65].

Незважаючи на велику кількість додаткових обов'язків, Національна поліція активно продовжує діяльність орієнтовану на налагодження та удосконалення співпраці з громадськістю використовуючи для цього інноваційні форми і методи роботи. По перше, це стосується роботи щодо попередження розповсюдження фейкової інформації та кіберзлочинності, кількість яких з лютого 2022 року значно зросла.

Особливу увагу на важливу роль кіберполіції України звертають у своїй статті Баєва Л. В., Назаренко П. Г., Кожушко О. О. Вони вважають, що саме ця структура ефективно співпрацює з громадою у сфері протидії кіберзлочинності та інформує населення про появу нових видів злочинів та розповсюдження фейків. В даному випадку співпраця забезпечує працівникам поліції свободу і дає змогу тримати контроль над тими, хто використовує соціальні мережі в злочинних цілях, вчасно виявляти потенційні загрози та їх джерела [16, с. 269].

Для втілення стратегії "Community Policing" з місцевим населенням правоохоронні органи використовують соціальні медійні засоби інформації та соціальні мережі. Щодо останніх, то МВС України має облікові записи у Facebook, YouTube, Twitter, Instagram, Telegram.

Досить часто зазначені мережі використовують із метою розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 85].

Окремої уваги заслуговують проекти Національної поліції реалізовані в рамках стратегії "Community Policing" в умовах воєнного стану.

З жовтня 2022 року почала працювати робоча група з розробки проекту національної концепції «Безпечна громада», що передбачає створення безпечної громади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. До робочої групи входили фахівці з питань цивільного захисту, громадського розвитку та безпеки, представники неурядових організацій та органів місцевого самоврядування.

Керуючись ініціативою були зазначені заступник міністра внутрішніх справ та заступник міністра розвитку громад та територій [17, с. 9]. Мета формування безпечного середовища у громадах полягала у підготовці реформи місцевого самоврядування, яке б мало право вирішувати важливі питання місцевого значення. Не зважаючи на те, що ініціативна група офіційно презентувало свою концепцію, цей проєкт досі не було реалізовано.

Наступна ініціатива Національної поліції України – безпековий проєкт «Поліцейський офіцер громади». Керуючись положеннями Закону України «Про участь громадян у охороні публічного порядку і державного кордону» поліцейські запропонували залучити громадські формування, створені згідно Закону для співпраці з поліцією, не тільки до забезпечення громадського порядку, а також для виявлення агентів ворога, розвідувальних груп та попередження небезпеки у громадах на територіях, де ведуться чи велися бойові дії [18].

Згідно ініціативи «Поліцейський офіцер громади» – це поліцейський, який живе і працює на ввіреній йому території. Ця особа має бути повноправним представником громади та мати знання, щодо усіх місцевих проблем. знатиме її проблеми і безперервно надаватиме населенню якісні поліцейські послуги. Хоча презентація проєкту пройшла ще у 2019 році особливої актуальності вона набула саме зараз. Ця ініціатива успішно втілюється в життя. Майбутні офіцери громади пройшли відбір

та двомісячну підготовку на курсах за спеціально розробленою програмою із залученням іноземних експертів.

Проект «Поліцейський офіцер громади» став одним з найуспішніших у втіленні стратегії “Community Policing”. Він став основою наступного проєкту – «Вихователь безпеки», який було розпочато в серпні 2022 року на Одещині. Ініціаторами виступили Міністерство розвитку громад та територій, освітні омбудсмени, Асоціація міст України, Асоціація об'єднаних територіальних громад, ЮНІСЕФ та самі громадяни.

Проект був спрямований проти вживання наркотиків, дитячого насильства і булінгу. Він полягав у спільній взаємодії поліції, рятувальників, освітян та громади для створення безпечного для дітей середовища. Вихователь безпеки являє собою цивільну особу, яка після проходження відповідного навчання, працює у межах навчального закладу, виявляючи та попереджаючи правопорушення у ньому. Проєкт був успішно реалізований на Одещині.

Поліцейські офіцери громади також стали ініціаторами іншого проєкту – «Сусідська варта», який під час дії воєнного стану мав стати додатковим ефективним інструментом для безпеки в громаді. Ініціатива передбачала такі види діяльності як:

- «безпека житла» – громадяни беруть на себе відповідальність за безпеку власного будинку чи вулиці, попереджаючи поліцію про будь-які підозрілі дії;
- «взаємодія з поліцією» – обмін інформацією з поліцією, звітування;
- «турбота про територію» – громадяни створюють умови, що перешкоджають скоєнню злочинів.

До ініціативи запрошують долучатися свідомих громадян, які готові ефективно взаємодіяти зі своїми співгромадянами та з поліцією для комфортного та безпечного життя. Подібний проєкт «сусідська правоохоронна діяльність» «neighborhood policing» більше 30 років працює у Канаді, США, Естонії та інших країнах [17, с. 19].

Проект «Сусідська варта» вже запроваджений в обласних центрах і в селищах України, зокрема у селах Києво-Святошинського району Київської області. У Житомирській області реалізується подібний проєкт під назвою «Чужий в селі» [19]. Такі ініціативи дозволяють підвищити рівень безпеки мікрорайонів нашої держави завдяки активній позиції громадян та їх співпраці з місцевою владою та поліцією. Головне в цьому – розуміння того, що відповідальність за безпечне середовище несуть не лише правоохоронні органи та місцеве управління, але й самі громадяни.

Висновки. Завершуючи огляд втілення стратегій “Community Policing” в Україні під час воєнного стану варто зазначити, що Національна поліція ініціювала та реалізувала велику кількість проєктів із залученням громадян.

Взаємодія поліції і населенням, яка розпочалася ще у мирний час за останні два роки продемонструвала свою успішність. Відклик та відкритість громадян до участі у проєктах та ініціативах Національної поліції в цей важкий час говорить про те, що перша мета “Community Policing” – підвищення довіри громадян була успішно досягнута. Це підтверджують дані соціологічного опитування, проведеного у 2021 році напередодні повномасштабного вторгнення. Опитування показало, що рівень довіри до Національної поліції України збільшився на 20% у порівнянні з 2020 роком [20].

З початком повномасштабного вторгнення ворога 24 лютого 2022 року повноваження та обов'язки органів поліції значно розширилися. Це призвело до розробки нових ініціатив співпраці з населенням для більш надійного забезпечення протидії злочинам всередині громад, зменшенню рівня страху громадян до викликів часу, зниження кількості проявів антигромадської поведінки.

Проєкти із залучення громадян до співпраці, реалізовані у період дії воєнного стану стали більш відповідальними та серйозними. Вони спрямовані не лише на

профілактику злочинності та допомогу у розслідуванні правопорушень, а також на забезпечення цивільної безпеки мешканців громад, підтримки вразливих груп населення, боротьбу з викриття державних зрадників, інформаційними атаками ворога тощо.

В цей важкий для країни період, коли життю кожного громадянина загрожують атаки ворога залучення населення до спільних дій із поліцією надзвичайно важливе. Співробітництво між поліцією та громадянами дає змогу передчасному виявленню та усуненню загроз, а також підвищує довіру між населенням та правоохоронними органами під час дії воєнного стану.

Отже, модель “Community Policing” проявила себе як один з найефективніших способів організації правоохоронної діяльності в Україні в період дії воєнного стану. Його головним досягненням стало активне залучення громадян та їх ефективна допомога в реалізації запобіжних правопорушенням та злочинам проєктів.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 10.04.2024 року).
2. Кейдалюк В. О. Особливості зарубіжного досвіду правового регулювання та форм реалізації взаємодії поліції та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 257–261.
3. Кубаєнко А.В. Взаємодія поліції та суспільства у сфері реалізації правоохоронної функції. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 81–87. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1707/1817> (дата звернення 10.04.2024 року).
4. Європейський кодекс поліцейської етики. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf (дата звернення 10.04.2024 року).
5. Крижановська О.В. Форми реалізації взаємодії Національної поліції з органами публічної влади у сфері забезпечення правопорядку. *Право і державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 78–84.
6. Медведенко С. В. Зарубіжний досвід взаємодії поліції з громадськістю на прикладі Великобританії та Бельгії. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Вип. 83. Одеса, 2019. С. 135–142.
7. Корнієнко М. В. Взаємодія поліції з громадськістю в Україні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 46–47.
8. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / В. В. Серєда, Р. І. Благута, О. М. Балинська, З. Я. Ковальчук та ін.; за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 600 с.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 10.04.2024 року).
10. Лебедева Н. В. Адміністративно-правове регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства: дис. ...доктора філософії: 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2021. 275 с.
11. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: закон України від 15.03.2022 № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text> (дата звернення 10.04.2024 року).

12. Корнієнко М. В. Деякі особливості діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір*: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 127–128.

13. Безпалова О. І. Пріоритетні напрями діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 13–25.

14. Плугатар Т., Лелет С. Взаємодія органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Law. State. Technology*. Вип. 1. 2023. С. 3–9.

15. Бондар В. В. Співпраця Національної поліції України з громадянським суспільством на засадах партнерства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 63–68.

16. Баєва Л. В., Назаренко П. Г., Кожушко О. О. Адміністративно-правові інструменти Community Policing в Україні: вивчення європейського досвіду. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. Випуск 38. С. 268–274.

17. Впровадження “Community Policing” в умовах війни та воєнного стану. *Українська гельсінська спілка з прав людини*. Одеса. 2023. 38 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Vprovadzhennia-Community-Policing-v-umovakh-viynuta-voiennoho-stanu.pdf> (дата звернення 10.04.2024 року).

18. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: закон України від 22.06.2000 № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення 10.04.2024 року).

19. У Голосіївському районі Києва поліцейські впроваджуватимуть проєкт «Сусідська варта». URL: https://mvs.gov.ua/press-center/news/U_Golosiivskomu_rayoni_Kiva_policeyski_vprovadzhuvatimut_proekt_Susidska_varta (дата звернення 10.04.2024 року).

20. Соціологи констатують зростання довіри громадян до МВС та Національної поліції за останній рік. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/sociologi-konstatuyut-zrostannya-doviri-gromadyan-do-mvs-ta-nacpoliciyi-za-ostannii-rik> (дата звернення 10.04.2024 року).

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.06>

ДЕРЖАВНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Баско Андрій Валентинович,
orcid.org/ 0009-0007-9858-257X
доктор філософії в галузі права,
докторант
(Запорізький національний
університет, м. Запоріжжя, Україна)

У статті досліджено особливості здійснення державного та громадського контролю за реалізацією державної політики у сфері місцевого самоврядування (далі – ОМС) в Україні.

В результаті дослідження встановлено, що державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися у різних сферах суспільного життя громади, шляхом моніторингу, аналізу діяльності ОМС та підпорядкованих їм підприємств, установ та організацій, їх перевірки на підставі та у порядку визначеному законами України, з виключенням можливості втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення ОМС наданих їм власних повноважень.

З'ясовано, що громадський контроль за діяльністю ОМС це визначена законом діяльність представників громадськості (як індивідуальних так і колективних суб'єктів) спрямована на перевірку (спостереження) за законністю виконання ними завдань щодо надання адміністративних, соціальних послуг, забезпечення життєдіяльності та розвитку громади, якісної взаємодії з іншими органами публічної влади, суб'єктами господарювання та активною громадськістю.

Доведено, що формами громадський контроль за діяльністю ОМС (засоби та способи його реалізації) є: загальні збори громадян за місцем проживання; участь у партICIPаторному бюджетуванні; місцеві ініціативи; громадські слухання; представництво громадськості в колегіальних органах ОМС; участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність ОМС; безпосереднє звернення громадян та ЗМІ до ОМС з метою отримання інформації про їх діяльність; участь представників громадськості у відборі кадрів на службу в ОМС та проходження атестації кадрів; участь представників громадськості при проведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність посадових осіб ОМС; організації опитування громадської думки про діяльність ОМС; зобов'язання звітування керівництва ОМС про результати своєї діяльності перед громадськістю; оголошення йому квоти недовіри та ініціювання дострокових виборів; участь громадських організацій у розробці програм діяльності ОМС та діяльності комісії ОМС.

Ключові слова: державна політика у сфері місцевого самоврядування, державний контроль, громадський контроль, форми та механізми реалізації державного та громадського контролю.

STATE AND PUBLIC CONTROL OVER THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE

Basko Andrii Valentynovych,
orcid.org/ 0009-0007-9858-257X
Doctor of Philosophy in Law,
Doctoral Student
(Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine)

The article examines the peculiarities of state and public control over the implementation of state policy in the field of local self-government (hereinafter referred to as local self-government) in Ukraine.

As a result of the study, it was established that state control over the activities of local self-government bodies and officials can be carried out in various spheres of the social life of the community, through monitoring, analysis of the activities of local governments and their subordinate enterprises, institutions and organizations, their verification on the basis and in the manner determined by the laws of Ukraine, with the exception of the possibility of interference by state authorities or their officials in the exercise of the local government's own powers granted to them.

It was found that public control over the activities of local government is a legally defined activity of members of the public (both individual and collective entities) aimed at checking (observing) the legality of their performance of tasks related to the provision of administrative and social services, ensuring the livelihood and development of the community, high-quality interaction with other public authorities, business entities and active public.

It has been proven that the forms of public control over the activities of local government (means and methods of its implementation) are: general meetings of citizens at the place of residence; participation in participatory budgeting; local initiatives; public hearings; representation of the public in the collegial bodies of local government; participation of the public in the discussion and preparation of normative legal acts that regulate the activities of local government; direct appeal of citizens and mass media to LGUs in order to obtain information about their activities; participation of members of the public in the selection of personnel for service in the local government and passing personnel attestation; participation of members of the public during an official inspection of complaints about the actions or inaction of local government officials; organization of a public opinion poll on the activities of local government; the obligation of the management of local government organizations to report on the results of their activities to the public; announcing a vote of no confidence in him and initiating early elections; participation of public organizations in the development of programs of activities of local government organizations and activities of commissions of local government organizations.

Key words: state policy in the field of local self-government, state control, public control, forms and mechanisms of implementation of state and public control.

Вступ. На сьогодні з активним продовженням політики децентралізації публічної влади, закладеної в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 року) [1] органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) набувають більших повноважень щодо здійснення публічного управління майже всіма сферами суспільного (за виключенням по-сутті безпекової сфери та сфери оборони), що очевидно є позитивним явищем оскільки таким чином все більш якісніше проявляється їх публічно-сервісна функція. В той же час під впливом

політичних подій, прагнучи до економічної свободи, до автентичного розвитку регіону представники ОМС втрачають зв'язок з громадами, здійснюють свою діяльність не на користь громади а на свою користь або користь політично-економічних (олігархічних) груп, забуваючи про своє основне призначення – служіння народу України. Тому на законодавчому рівні мають існувати і ефективно реалізовуватись запобіжники цим явищам у формі державного та громадського контролю за діяльністю ОМС. Очевидно, що під час воєнного часу, коли всі людські і фінансові ресурси держави спрямовуються на обороноздатність країни механізми державного та громадського контролю за всіма гілками влади і за діяльністю ОМС слабшають, що може призвести до незворотніх наслідків. У зв'язку з цим в межах наукової статті доцільно нижче з'ясувати системні механізми державного та громадського контролю за діяльністю первинної ланки будівництва державності – ОМС.

Стан дослідження проблематики статті. Для вітчизняної юридичної науки проблематика державного та громадського контролю за діяльністю органів публічної не є новою. Зокрема системному дослідженню питань державного контролю за діяльністю органів публічної була приділена увага таких вчених як В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Гаращук, С. Вітвіцький, Ю. Дьомін, Т. Кирильчук, Т. Коломоєць, В. Кобринський, В. Шестак та ін. Державний та громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування досліджували В. Борденюк, О. Наливайко, О. Скопич, О. Сушинський, Д. Сухінін та інші.

В той же час питання застосування ефективних механізмів та форм державного та громадського контролю за діяльністю ОМС є мало дослідженими, зокрема з моменту нового витку розвитку нашої держави – відвойовування свого права бути незалежною, самостійною і успішною державою європейського простору.

Таким чином на досягнення *мети дослідження* – з'ясування особливостей здійснення державного та громадського контролю за реалізацією державної політики у сфері місцевого самоврядування в Україні плануємо до виконання наступні завдання дослідження: з'ясування поняття та змісту державного та громадського контролю за реалізацією державної політики у сфері місцевого самоврядування, правових засад їх здійснення, механізмів та форм реалізації та виокремлення напрямків їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Не вдаючись в детальний аналіз різних наукових концепцій державного контролю, звернемо увагу на з'ясування його сутності в наукових працях окремих авторів. Як вірно відмічають окремі автори контроль «не є самоціллю влади та із засобу покарання трансформувався в інформаційно-аналітичний засіб, а метою контролю в управлінні є забезпечення органу управління інформацією про стан керованого об'єкта, що дає змогу вчасно здійснити корегувальні дії» [2, с. 64]. Правова природа державного контролю, на думку С. Вітвіцького проявляється у тому, що «він здійснюється органами держави та їх посадовими особами у межах, визначених правовими нормами, на підставі норм права і згідно з ними» [3, с. 72]. Професор О. Андрійко зазначає, що сутність державного контролю полягає у спостереженні, аналізі та перевірці об'єктів контролю [4, с. 28–30]. В свою чергу С. Шестак визнає, що «державний контроль може бути самостійно чи зовнішньо ініційованим уповноваженими суб'єктами він може бути плановим або позаплановим і завжди повинен мати офіційний, формалізований характер» [5, с. 26]. Більшість вчених зголошуються в думці, що метою державного контролю є: отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ об'єкта контролю; застосування заходів щодо попередження правопорушень із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю; надання допомоги підконтрольній структурі у поновленні законності і дисципліни;

встановлення причин і умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; застосування заходів щодо притягнення винних осіб до правової відповідальності [6, с. 35]. На думку О. Скопич «державний контроль у сфері місцевого самоврядування може бути як загальним, так і спеціальним, зокрема загальний державний контроль може бути парламентським, президентським, урядовим; спеціальний – внутрівідомчий і внутрігосподарський; при цьому внутрівідомчий проводять контрольно-ревізійні підрозділи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади тільки у підпорядкованих міністерствам і відомствам структурах» [7, с. 31–32]. Всі дослідники доходять майже єдиної думки, що державний контроль за діяльністю ОМС необхідно розглядати як складну систему, що включає в себе різні напрями функціонування органів державної влади і його форми та методи мають бути знайти законодавче закріплення.

Щодо цього нижче доцільно з'ясувати правові засади державного контролю за діяльністю ОМС його види, форми та механізми реалізації.

На законодавчому рівні поняття державного контролю за діяльністю ОМС не визначено. Так в статті 20 Закону України «Про місцеве самоврядування» визначено, що «державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень», тобто в цій нормі по-сутті закріпленій основний принцип цього виду контролю – відсутність безпосереднього втручання в діяльність ОМС, механізми та форми такого контролю в даному профільному законі не визначені.

Натомість слід відзначити, що на сьогодні в Україні вироблена хоча і не досконала але в певній мірі ієрархічна система нормативно-правових актів, які регулюють форми та механізми державного контролю за діяльністю місцевого самоврядування, спробуємо здійснити її аналіз нижче.

В Основному законі – Конституції України, в окремих її положення закріплені наступні форми державного контролю за діяльністю ОМС: 1) парламентський – відповідно до статті 98 контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, в тому числі та потреби місцевого самоврядування, здійснює Рахункова палата; 2) президентський – відповідно до ст. 106 Президент України – приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; 3) урядовий – відповідно до ст. 116 КМУ розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України [8].

У статутному законодавстві питанням контролю за діяльністю ОМС присвячені статті 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [9]; стаття 17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [10]; стаття 7 Закону України «Про Рахункову палату» [11]; статті 16, 20, 24, 71, 74, 76 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [12]; статті 2, 13, 16, 35, 39 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [13]. Наприклад, в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» [9] в ст. 39 зазначено, що «Кабінет Міністрів України відповідно до Конституції та законів України забезпечує здійснення контролю за виконанням органами місцевого самоврядування наданих їм повноважень органів виконавчої влади»; в Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» в ст. 15 зазначено, що

«накази міністерства, видані в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності та громадянами», це стосується і ОМС; в ст. 28 зазначено, що «міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи звертаються до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України», тобто і у випадку невиконання їх вимог ОМС [10].

На нашу думку, законодавство щодо здійснення державного контролю у всіх сферах суспільного життя має розвиватись, тому попри неможливість його системного (комплексного) розвитку доцільним є внесення змін та доповнень до окремих законодавчих актів, зокрема до Закону України «Про місцеве самоврядування» в якому доцільно статтю 20 доповнити нормами наступного змісту: *«Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися у різних сферах суспільного життя громади, шляхом моніторингу, аналізу діяльності ОМС та підпорядкованих їх підприємств, установ та організацій та їх перевірки на підставі та у порядку визначеному законами України, з виключенням можливості обмеження реалізації їх повноважень та їх діяльності на момент і до кінця проведення контрольних заходів.*

Порядок проведення державного контролю за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування та його результатів може бути оскаржено в досудовому та судовому порядку, у відповідності до законодавства України».

На виконання задач дослідження нижче доцільно з'ясувати особливості здійснення громадського контролю за діяльністю ОМС, його форми, механізми та визначити напрямки їх удосконалення. Не вдаючись до поглибленого аналізу поняття та змісту громадського контролю, які були предметом дослідження багатьма дослідниками, зосередимо увагу на окремих із них, які на нашу думку є більш вдалим та розкривають зміст цієї правової категорії.

На думку В. Малиновського «громадський контроль – це засіб забезпечення законності в діяльності виконавчо-розпорядчих органів, який суттєво відрізняється від усіх інших видів контролю. Всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави, тому їх контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту, а рішення за результатами перевірок мають рекомендаційний характер» [14, с. 37]. С.В. Шестак трактує громадський контроль «як контроль громадян та їх добровільних об'єднань, спрямований на забезпечення законності та прозорості функціонування державного механізму, на розвиток постійних й ефективних взаємозв'язків держави і населення» [15, с. 41]. І. Сквірський під громадським контролем розуміє «діяльність громадськості, яка має на меті перевірку або спостереження з метою перевірки для протидії, попередження або припинення протиправних дій, рішень чи бездіяльності суб'єктів публічного управління» [16, с. 42–43].

З огляду на вище зазначене та з урахуванням завдань, які покладаються на ОМС, можна визначити, що громадський контроль за діяльністю ОМС це визначена законом діяльність представників громадськості (як індивідуальних так і колективних суб'єктів) спрямована на перевірку (спостереження, нагляд) за законністю виконання завдань органами місцевого самоврядування щодо надання адміністративних, соціальних послуг, забезпечення життєдіяльності та розвитку громади, якісної взаємодії з іншими органами публічної влади, суб'єктами господарювання та активною громадськістю громади.

Цікавою є наукова позиція Р. Миронюка, який здійснивши дослідження змісту громадського контролю за діяльністю поліції на монографічному рівні приходить до висновків, що «його зміст розкривається через мету громадського контролю, його завдання, суб'єктів та об'єктів такого контролю та його форм і механізмів реалізації» [17, с. 24].

Використовуючи такі напрацювання з огляду на діяльність ОМС визначимо, що мета громадського контролю за діяльністю ОМС полягає в реалізації конституційного принципу прозорості діяльності органів публічної влади.

Завданнями громадського контролю за діяльністю ОМС є: 1) отримання точної і повної інформації щодо діяльності ОМС; 2) сприяння підвищенню ефективності роботи ОМС; 3) поширення серед громадськості соціально значущої функції ОМС; 4) підтримання іміджу ОМС та престижу роботи службовця ОМС; 5) забезпечення прозорого відбору кадрів для служби в ОМС, їх переміщення та іншого просування по службі; 6) підвищення рівня законності забезпечення прав і свобод громадян в діяльності ОМС; 7) покращення умов та порядку надання адміністративних та соціальних послуг. Зміст громадського контролю за діяльністю ОМС проявляється у його процедурних формах та інституційних елементах. Інституційними елементами громадського контролю за діяльністю ОМС є: суб'єкт, об'єкт, предмет та процедура його здійснення. Суб'єктами такого громадського контролю виступають громадяни та громадські об'єднання – неорганізована та організована громадськість. У якості об'єкту громадського контролю виступають підрозділи ОМС, підприємства, установи та організації які знаходяться у їх віданні, а також конкретні службовці ОМС, або претенденти на службу в ОМС. Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю містить комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру згаданих вище компонентів.

Нижче доцільно розглянути ймовірні форми та механізми громадського контролю за діяльністю ОМС. Відразу слід зауважити, що такі форми знайшли законодавче закріплення лише часткового на законодавчому рівні, зокрема за відсутності окремої норми Закону «Про місцеве самоврядування», яка б регулювала форми та порядок здійснення громадського контролю за діяльністю ОМС, окремі такі положення містяться в різних нормах, зокрема: статтею 7 визначено підстави та порядок здійснення місцевого референдуму є форми вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення; статтею 8 визначено підстави та порядок проведення загальних зборів громадян, що є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення; статтею 9 визначено підстави та порядок здійснення місцевих ініціатив про розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування; в статті 75 «Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальними громадами» визначено, що «органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність. Територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень» [12].

В той же час аналіз змісту статутів окремих територіальних громад, дає можливість констатувати, що питання громадського контролю за діяльністю ОМС в них визначені більш детально та повно. Зокрема, статутом Луцької міської територіальної громади, який затверджений рішенням міської ради від 20.12.2023 № 54/97 «Про затвердження Статуту Луцької міської територіальної громади» питанню громадського контролю за діяльністю міської ради та її виконкому присвячено окремий розділ який містить три статті в яких закріплено: засади громадського контролю за діяльністю ОМС та їх посадових осіб (стаття 27), громадська експертиза (стаття 28), доступ до публічної інформації (стаття 29) [18]. Статутом територіальної громади міста Дніпра, затвердженому Дніпровською міською радою VII скликання від 20 травня 2020 року урегульовано на рівні окремих статей такі форми громадського контролю за діяльністю ОМС: місцеві вибори; місцевий референдум; загальні збори громадян за місцем проживання; участь у партиципаторному бюджетуванні; місцеві ініціативи; громадські слухання; звернення до органів і посадових осіб місцевого самоврядування міста; участь у роботі ОМС та робота на виборних посадах місцевого самоврядування міста; участь у діяльності громадських організацій, професійних і творчих спілок; участь у роботі громадської ради при міській раді, громадських радах при районних у місті радах (у разі їх створення) та консультативно-дорадчих органах; участь у роботі органів самоорганізації населення; участь на громадських засадах у роботі комісій, які утворюються при органах місцевого самоврядування, положення про які визначаються рішенням відповідного органу місцевого самоврядування; участь у проведенні громадських експертиз проєктів рішень ОМС міста з питань, які мають суттєве значення для членів територіальної громади, визначають напрями соціально-економічного та культурного розвитку міста [19].

Аналіз законодавчих актів, які тим чи іншим чином регламентують порядок здійснення громадського контролю за діяльністю ОМС а також виходячи з сутності заходів спрямованих на забезпечення такого контролю, можна виділити наступні форми такого контролю (засоби та способи його реалізації): 1) представництво громадськості в колегіальних органах ОМС; 2) участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність ОМС; 3) безпосереднє звернення громадян та ЗМІ до ОМС з метою отримання інформації про їх діяльність; 4) участь представників громадськості у відборі кадрів на службу в ОМС та проходження атестації кадрів; 5) участь представників громадськості при проведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність посадових осіб ОМС; 6) організації опитування громадської думки про діяльність ОМС; 7) зобов'язання звітування керівництва ОМС про результати своєї діяльності перед громадськістю; 8) участь громадських організацій у розробці програм діяльності ОМС.

На підставі вище здійсненого аналізу сутності та змісту громадського контролю за діяльністю ОМС а також вад його правового регулювання, вважаємо за необхідно доповнити Розділ IV Закону України «Про місцеве самоврядування» новою нормою такого змісту «стаття 81. Громадський контроль за діяльністю ОМС», а в назву Розділ IV внести зміни і викласти його в такій редакції «Гарантії місцевого самоврядування. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування та громадський контроль за їх діяльністю».

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися у різних сферах суспільного життя громади, шляхом моніторингу, аналізу діяльності ОМС та підпорядкованих їм підприємств, установ та організацій, їх перевірки на підставі та у порядку визначеному законами України, з виключенням можливості втручання

органів державної влади чи їх посадових осіб у здійсненні ОМС наданих їм власних повноважень.

З'ясовано, що громадський контроль за діяльністю ОМС це визначена законом діяльність представників громадськості (як індивідуальних так і колективних суб'єктів) спрямована на перевірку (спостереження) за законністю виконання ними завдань щодо надання адміністративних, соціальних послуг, забезпечення життєдіяльності та розвитку громади, якісної взаємодії з іншими органами публічної влади, суб'єктами господарювання та активною громадськістю.

Доведено, що формами громадський контроль за діяльністю ОМС (засоби та способи його реалізації) є: загальні збори громадян за місцем проживання; участь у партICIPаторному бюджетуванні; місцеві ініціативи; громадські слухання; представництво громадськості в колегіальних органах ОМС; участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність ОМС; безпосереднє звернення громадян та ЗМІ до ОМС з метою отримання інформації про їх діяльність; участь представників громадськості у відборі кадрів на службу в ОМС та проходження атестації кадрів; участь представників громадськості при проведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність посадових осіб ОМС; організації опитування громадської думки про діяльність ОМС; зобов'язання звітування керівництва ОМС про результати своєї діяльності перед громадськістю; оголошення йому квоти недовіри та ініціювання дострокових виборів; участь громадських організацій у розробці програм діяльності ОМС та діяльності комісії ОМС.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. *Урядовий кур'єр*. 11.04.2014. № 67.
2. Смоляр О. А. Державний контроль у сфері місцевого самоврядування: особливості правового регулювання. *Проблеми законності*. 2015. № 129. С. 59–68.
3. Вітвіцький С. С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х. ХНУВС, 2004. 178 с.
4. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. К., 1999. 378 с.
5. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2002. 195 с.
6. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Х. : Право, 2009. 600 с.
7. Скопич О. Д. Контроль у системі місцевого самоврядування України: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. К., 2010. 186 с.
8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
10. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
11. Про Рахункову палату: Закон України від 2.07.2015 р. № 576-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
13. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9.04.1999 р. №586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

14. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інституц. розв. держ. служби, 2005. 254 с.
15. Шестак С. В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., ХНУВС, 2009. 199 с.
16. Сквірський І. О. Громадський контроль у публічному управлінні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис. ... д-ра. юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя, ЗНУ, 2013. 413 с.
17. Громадський контроль за діяльністю поліції : монографія. Видавець Біла К. О., 2020. 136 с.
18. Про затвердження Статуту Луцької міської територіальної громади: рішенням Луцької міської ради від 20.12.2023 № 54/97. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/city-charter> (дата звернення – 22.02.2024).
19. Статут територіальної громади міста Дніпра: рішення Дніпровською міської ради VII скликання від 20 травня 2020 року. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/statut-teritorialnoi-gromadi-mista> (дата звернення – 22.02.2024).

УДК 341.6

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.07>

ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ ПРАВНИЧОЇ ДОКТРИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Бесчастний Віктор Миколайович,
orcid.org/0000-0002-4650-7371

доктор юридичних наук, доктор наук
державного управління, професор,
заслужений юрист України,
керівник Секретаріату
Конституційного Суду України

У статті розкрито завдання доктрини адміністративного судочинства – теоретичне обґрунтування та тлумачення факторів, що визначають вплив правового забезпечення виконання нормативно-правових актів через адміністративно-правовий примус у суспільстві.

Метою статті є визначення дефініції «доктрина адміністративного судочинства» та її ознак. Автор дослідив правову природу, етимологію поняття «доктрина адміністративного судочинства», його ознаки та особливості.

Дефініція «доктрина адміністративного судочинства» складається з двох елементів доктрина та адміністративне судочинство. Досліджено співвідношення понять «правнича доктрина» та «судова доктрина». Зроблено висновок, що для становлення доктрини адміністративного судочинства важливим є визначення факторів, які зумовлюють функціонування адміністративних судів та впливають на формування структури системи адміністративного судочинства в демократичних державах. Автор зробив аналіз останніх публікацій, а також визначив напрями для майбутніх досліджень.

В Україні за сучасних умов державотворення особливого сенсу набуває дослідження теоретичних засад становлення доктрини адміністративного судочинства, що надалі здійснює системотворчий вплив на нормативно-правову регламентацію адміністративного процесу та діяльність Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Наголошено, що існуючі догматичні підходи дають змогу розуміти доктрину адміністративного судочинства як сукупність принципових наукових поглядів щодо реалізації захисту права особи на доступ до владного управління, його інституцій та процедур.

Запропоновано авторську дефініцію доктрини адміністративного судочинства – сукупність ідей та принципових наукових поглядів учених-юристів щодо процесуального захисту прав в адміністративних судах, а також щодо розвитку науки адміністративного процесуального права.

Ключові слова: адміністративне судочинство, воєнний стан, правнича доктрина, судовий захист, Україна.

**CONTENT AND FEATURES OF THE LEGAL DOCTRINE
OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION**

Beschastnyy Victor Mykolaiovych,
orcid.org/0000-0002-4650-7371
Doctor of Science of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Secretariat of the
Constitutional Court of Ukraine

The article defines that the task of the doctrine of administrative justice is the theoretical substantiation and interpretation of factors displaying the impact of legal enforcement of regulatory acts through administrative and legal coercion in society. The purpose of the article is to determine the substantive characteristics of the definition “doctrine of administrative judiciary” and its features. The author researched the legal nature, etymology of the concept of “doctrine of administrative judiciary”, its features and peculiarities. It was determined that the definition of “doctrine of administrative judiciary” consists of two elements: “doctrine” and “administrative judiciary”. The relationship between the concepts of “legal doctrine” and “judicial doctrine” was studied. It is concluded that in favour of formation of the doctrine of administrative justice, it is important to determine the factors that determine the functioning of administrative courts and influence the formation of the structure of the system of administrative justice in democratic states. The author analyzed the latest publications, as well as defined directions for future research.

It was determined that in Ukraine, under the modern conditions of state formation, the study of the theoretical foundations of the formation of the doctrine of administrative justice, which subsequently exerts a system-creating influence on the regulatory and legal regulation of the administrative process and the activity of the Administrative Cassation Court as part of the Supreme Court, acquires special meaning. It is emphasized that the existing dogmatic approaches make it possible to understand the doctrine of administrative judiciary as a set of principled scientific views of legal scholars regarding the implementation of the protection of the individual’s right to access to government, its institutions and procedures.

The author’s definition of the doctrine of administrative proceedings is provided as a set of ideas and principled scientific views of legal scholars regarding the procedural protection of rights in administrative courts, as well as regarding the development of the science of administrative procedural law.

Key words: administrative judiciary, judicial protection, legal doctrine, martial law, Ukraine.

Суть проблеми та її актуальність. Більшість сучасних демократичних держав сприяють розбудові системи адміністративного судочинства як ключової ланки судоустрою держави. Доктрину адміністративного судочинства визнано однією з фундаментальних правничих доктрин у державах романо-германської правової сім’ї.

Дослідження сутності та значення правової доктрини є доволі поширеним у працях вітчизняних науковців-юристів, проте на сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «доктрина адміністративного судочинства», що вказує на новизну та актуальність потреби в розробленні нових концепцій у цій галузі.

З огляду на дескриптивний підхід до визначення категорії «доктрина адміністративного судочинства» слід зазначити, що вона посідає особливе місце як у теорії адміністративного права, так і в адміністративному процесуальному праві.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Процес формування сучасних поглядів на становлення доктрини адміністративного судочинства в Україні зумовлений розвитком сучасної правової культури в демократичних державах. Через використання правової доктрини відбувається удосконалення законодавства про адміністративний процес та адміністративну процедуру, а також подальше формування елементів системи забезпечення справедливості та притягнення винних осіб за порушення норм адміністративного права.

Дослідження становлення доктрини судового захисту в адміністративному судочинстві України є предметом публікацій таких вітчизняних науковців, як М. Баймуратов, О. Баклан, Ю. Бальцій, О. Бандурка, О. Батанов, С. Бобровник, О. Бортник, С. Гусарев, В. Кампо, М. Козюбра, О. Константиї, М. Корнієнко, О. Копиленко, Є. Львова, Н. Писаренко, О. Скакун, І. Тетарчук, В. Шаповал, Ю. Шемшученко.

Виклад основного матеріалу. Адміністративні права та їх захист у межах адміністративного судочинства тісно пов'язані.

Варто погодитись із вітчизняними дослідниками Є. Легежою, О. Шамарою, В. Чалаваном у тому, що «...судочинство в адміністративних справах характеризується певною стадійністю, власними цілями і завданнями, особливим колом учасників і певною специфікою їх процесуального статусу, сукупністю процесуальних дій, обсягом юридичних фактів, правових результатів та їх процесуальним оформленням» [15, с. 6].

Отже, в цій статті спробуємо відповісти на запитання, як слід визначати поняття «доктрина адміністративного судочинства» в контексті розбудови системи захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні.

Загальновідомим є факт, що в кожній державі залежно від її історико-правових та культурних особливостей є різні підходи до визначення поняття «доктрина адміністративного судочинства».

Концепція адміністративного судочинства в демократичних державах почала формуватися на початку ХХ ст. із розвитком юридичного позитивізму. Більшість елементів доктрини адміністративного судочинства беруть свій початок із рецепції норм державницького права. Основним джерелом правових систем романо-германської правової сім'ї й досі визнано нормативно-правовий акт, а наукові висловлення суддів, судову практику та доктрину адміністративного судочинства стали визнавати лише вторинними джерелами «державницьких» галузей права [10, с. 231]. У ХХІ ст. у країнах англосаксонської правової сім'ї міркуванням суддів надано більше вагомості як джерелам права справедливості [6].

Визначаючи етимологію поняття «доктрина адміністративного судочинства», також слід наголосити, що воно складається з двох елементів: доктрина та адміністративне судочинство. Отже, спочатку в контексті дослідження обраної проблематики варто звернути увагу на співвідношення понять «правнича доктрина» та «судова доктрина».

Професор Є. Полянський визначає правову (правничу) доктрину як сукупність ідей та принципів, які є в нерозривному двосторонньому зв'язку із законодавством, юридичною наукою та практикою, та визначають основні засади, на яких засновано правову систему держави [7, с. 12].

Варто погодитись із дослідником, що «доктрина по-різному себе проявляє в залежності від особливостей суспільних відносин».

Є. Полянський визначає такі ознаки правової доктрини:

- зв'язок із юридичною наукою;
- науково-прикладний характер;
- вплив на суспільні відносини;

- практичне та теоретичне спрямування;
- системність.

Д. Гетманцев, Н. Блажівська визначають судову доктрину в адміністративному процесі «як висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Їх не слід ототожнювати з казуальним тлумаченням права, що міститься у постановках Верховного Суду». На думку цих вчених, «суди нижчих інстанцій повинні врахувати висновки Верховного Суду не буквально, а беручи до уваги їхню ієрархію в системі джерел права та конкретні обставини справи. Ці висновки не змінюють, не скасовують, а доповнюють існуюче правове поле, а тому суди не можуть їх застосовувати у разі невідповідності закону та принципу верховенства права» [2].

Згідно зі статтею 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) «адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАС України.»

Стаття 2 КАСУ визначає такі «основні засади (принципи) адміністративного судочинства:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» [4].

Аналіз наукових праць за зазначеною тематикою дає змогу виокремити характерні ознаки доктрини адміністративного судочинства або судочинства в адміністративних справах.

О. Брусакова, О. Синявська, І. Панова та інші характеризують адміністративне судочинство як:

- «1) галузь юридичної науки, що визначається як цілісна система знань про правовий світ процесів, явищ, процедур, що склалися в теоретичній та практичній сферах адміністративного судочинства;
- 2) галузь права, що є формою реалізації адміністративного права, як матеріального, та спрямоване на регулювання публічно-правових відносин;
- 3) галузь правосуддя, що передбачає наявність триланкової системи спеціалізованих судів, кодифікованих норм та особливостей провадження в окремих категоріях справ» [1, с. 120].

Досліджуючи поняттєво-категоріальний апарат дефініції «адміністративне судочинство», також слід проаналізувати його співвідношення із поняттями «адміністративна юстиція» та «адміністративний процес».

Науковець А. Сало, досліджуючи правовий статус сторін у судовому адміністративному процесі, робить висновок про тотожність понять «учасники адміністративного судочинства» та «учасники адміністративного (судового) процесу», отже, за аналогією

він однаково розуміє поняття «адміністративне судочинство» та «адміністративний судовий процес» [9, с. 58].

На думку автора, завданням адміністративного судочинства є захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від свавілля суб'єктів владних повноважень у публічно-правій галузі. Разом із цим адміністративний судовий процес забезпечує право кожного на захист свого права адміністративним судом, якщо це право було порушене рішенням, дією або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень.

Загалом доктрина адміністративного судочинства визнає можливість відправлення правосуддя у таких випадках:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- 6) ухвалення судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1–4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю (ст. 5 КАС України) [4].

На зміст доктрини адміністративного судочинства в Україні впливає система адміністративного судочинства, яка є складною та трирівневою.

Стаття 22 КАС України визначає, що адміністративні суди першої інстанції (місцеві адміністративні суди, місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди) вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції, крім зазначених нижче випадків.

Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, разом із містом Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи:

- 1) щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії (крім визначених частиною четвертою цієї статті), дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб;
- 2) про заборону політичної партії, визначені статтею 289³ цього Кодексу;
- 3) щодо оскарження рішень Національного агентства з питань запобігання корупції про відмову у наданні державного фінансування статутної діяльності політичної партії або про зупинення (припинення) державного фінансування статутної діяльності політичної партії [4].

Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної потреби земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, а також спори за участю суб'єктів владних повноважень із приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спори, що виникають через проведення та/або встановлення результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу.

Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата

України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів Вищої ради правосуддя, щодо питань обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя, звільнення їх з таких посад, оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду України у процесі конкурсного відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, а також Дорадчої групи експертів щодо оцінювання таких кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, бездіяльності Кабінету Міністрів України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою.

Суди другої інстанції розглядають скарги на рішення адміністративних судів першої інстанції (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які є в межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції.

Верховний Суд переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. У випадках, визначених КАС України, Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення апеляційного адміністративного суду. Велика Палата Верховного Суду переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення у справах, що їх розглянув Верховний Суд як суд першої інстанції. Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду переглядає судові рішення Вищого антикорупційного суду в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції.

Також КАС України в адміністративному процесі визначає механізм ухвалення Касаційним адміністративним судом Верховного Суду судового рішення у зразковій справі, яке мають урахувати всі адміністративні суди під час вирішення типових справ (стаття 290 КАС України) [4].

Доктрина адміністративного судочинства враховує і той факт, що адміністративне судочинство здійснюють у порядку загального та спрощеного позовного провадження і в адміністративному судочинстві є сформована практика.

Перед тим як винести рішення про скасування адміністративного рішення або поновити особу в її адміністративних правах, позивачу треба скласти позовну заяву проти адміністративного рішення або відмови на адміністративне звернення. Такі скарги зазвичай скеровує у у письмовому вигляді позивач особисто, поштою чи за допомогою засобів підсистеми «Електронний суд» або на сайті суду [4].

Після отримання звернення вповноважена особа ухвалює рішення про відкриття справи або про відмову в процедурі розгляду справи в адміністративному провадженні.

Заявник має визначити зміст справи, орган або посадову особу, на дії або бездіяльність якої він скаржиться. Також необхідно обґрунтувати позовні вимоги, надати факти та докази, що підтверджують порушення адміністративних прав.

Адміністративне судочинство зазвичай передбачає усні публічні слухання, протягом яких головуючий суддя визначає сутність справи, представляє факти та заслуховує сторони. Також головуючий у судовому засіданні може звернутися із запитом про додаткову інформацію (документи, показання свідків).

Суддя може й особисто поспілкуватись із сторонами або їх представниками, експертами та поставити їм запитання задля скорочення тривалості адміністративного процесу в межах спрощеного позовного провадження, щоб не перевищувати граничного терміну в 60 днів [11].

За адміністративними справами є позовна давнина: один місяць для справ щодо прийняття на публічну службу, її проходження, звільнення; три місяці – для звернення суб'єктів владних повноважень (також для справ, що мали досудовий розгляд, справ щодо здійснення державно-приватного партнерства за участю суб'єктів владних повноважень тощо); шість місяців – для звернення осіб за захистом своїх прав, свобод та інтересів (стаття 122 КАС України) [5].

Цікавим є той факт, що судді адміністративних судів постійно наголошують на важливості дотримання строків позовної давнини органами правопорядку в адміністративному судочинстві [13].

Перегляд рішення суду можливий за таких обставин: учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (стаття 13 КАС України) [4].

За загальним правилом розгляд адміністративної справи завершується винесенням і оголошенням рішення суду.

Адміністративні суди під час винесення рішення керуються певними доктринальними принципами – верховенства права [3, с. 67], законності [5, с. 78] тощо.

Одним із них є доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки), що її часто використовують в адміністративному судочинстві. Ухвалою Одеського окружного суду від 7 грудня 2021 року у справі про поновлення пропущеного процесуального строку на звернення до адміністративного суду № 420/23015/21 використали доктрину *venire contra factum proprium* [12].

Висновки. Для становлення доктрини адміністративного судочинства важливим є визначення факторів, що зумовлюють функціонування адміністративних судів та впливають на формування структури адміністративного судочинства в демократичних державах.

Отже, під доктриною адміністративного судочинства варто розуміти сукупність ідей та принципів наукових поглядів учених-юристів щодо процесуального захисту прав в адміністративних судах, а також щодо розвитку науки адміністративного процесуального права.

Завданням доктрини адміністративного судочинства є теоретичне обґрунтування та тлумачення факторів, що визначають вплив правового забезпечення виконання нормативно-правових актів через адміністративно-правовий примус у суспільстві. На нашу думку, існуючі догматичні підходи дають змогу розуміти доктрину адміністративного судочинства як сукупність принципів наукових поглядів щодо реалізації захисту права особи на доступ до владного управління, його інституцій та процедур.

В Україні за сучасних умов державотворення особливого сенсу набуває дослідження теоретичних засад становлення доктрини адміністративного судочинства, що надалі здійснює системотворчий вплив на нормативно-правову регламентацію адміністративного процесу та діяльність Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне судочинство (у схемах) : навч. посіб. / О.В. Брусакова та ін.; за заг. ред. В.В. Сокурєнка; Харків : ХНУВС, 2023. 239 с.
2. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. (2018. № 2). С. 84–101. URL: <https://doi.org/10.33498/loiu-2018-02-084> (дата звернення 10.06.2024).

3. Ізбаш К.С. Реалізація принципу верховенства права в адміністративному судочинстві. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. м. Одеса, 22 жовт., 2021 р.С. 66–68. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/2255> (дата звернення 10.06.2024).
4. Кодекс Адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
5. Корнієнко М.В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 170 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/6199> (дата звернення 10.06.2024).
6. Пархоменко Н.М. Судова доктрина у правових системах світу. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 48–57. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001262672> (дата звернення 10.06.2024).
7. Полянський Є.О. Щодо визначення поняття правової доктрини. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 27–30.
8. Правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 12 березня 2024 року у справі № 640/12926/20. URL: (дата звернення 10.06.2024).
9. Сало А.Б. Співвідповідач у адміністративному процесі (процесуальна співучасть) : дис. ... д-ра філос. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2020. 249 с.
10. Сунегін С.О. Правова доктрина як статичний елемент у романо-германській правовій сім'ї: сутність та значення. *Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики*. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 2. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 316 с.
11. Ухвала Одеського окружного суду у справі прийняти дану позовну заяву до розгляду та відкрити провадження у справі від 01.04.2024 № 118078273. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 10.06.2024).
12. Ухвала Одеського окружного суду у справі по поновлення пропущеного процесуального строку на звернення до адміністративного суду від 9 січня 2023 року № 420/23015/21. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/108316261> (дата звернення 10.06.2024).
13. Рішення Сьомого апеляційного адміністративного суду у справі № 120/560/21-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 10.06.2024).
14. Шмідт Г. Стандарти справедливого судового розгляду в адміністративному судочинстві згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 1–2 жовт. 2015 р.) / за заг. ред О.М. Нечитайла. Київ : Ваіте, 2015. С. 215–221.
15. Yevhen Leheza, Oleksandr Shamara & Viktor Chalavan. *Principles of administrative judiciary in Ukraine*. DIXI, vol. 24, n. 1, enero-junio 2022, 1–11. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08> (дата звернення 10.06.2024).

УДК 341.636

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.08>

СПЕЦИФІКА ЯПОНСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА У ВИМІРІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Білоцький Сергій Дмитрович,

orcid.org/0000-0001-5904-9069

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри міжнародного

права

(Навчально-науковий інститут

міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

У статті окреслене специфіку японського процесуального права у вимірі міжнародного комерційного арбітражу. Доведено, що Закон про арбітраж набув чинності 1 березня 2004 року та окрім Закону про арбітраж, в Японії існують Правила Верховного суду щодо процедур арбітражних справ.

Цей закон ґрунтується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ 1985 року з незначними відмінностями. До введення Закону про арбітраж у Японії арбітраж регулювався Цивільним процесуальним кодексом 4 та Законом про процедуру загального невідкладного сповіщення та арбітражну процедуру 5, які не зазнали суттєвих змін з 1890 року.

В Японії суди не мають окремого відділу для розгляду арбітражних справ. Згідно з Законом про арбітраж, суд може залучатися до арбітражного розгляду лише у випадках, передбачених цим законом. Крім того, Японія підписала Конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція), а також Конвенцію про вирішення інвестиційних спорів між державами та громадянами інших держав.

Японська асоціація комерційного арбітражу (JCAA) є провідною арбітражною установою, яка переважно розглядає міжнародні арбітражні справи. Також популярною є Токійська морська арбітражна комісія Японської біржі судноплавства (ТОМАС), яка займається морськими спорами. У Японії також існують арбітражні центри, створені місцевими асоціаціями адвокатів, які надають арбітражні послуги, переважно у внутрішніх справах.

Комісії з розгляду будівельних спорів, створені відповідно до Закону про будівельну діяльність, також займаються численними внутрішніми будівельними спорами, а Японське спортивне арбітражне агентство надає арбітражні послуги з питань спорту. Арбітражні угоди діють лише для цивільних спорів, за винятком деяких категорій, таких як розлучення.

Однією з особливостей процесуального права у Японії у сфері міжнародного комерційного арбітражу є наявність прискорених процедур, які дозволяють швидше вирішувати суперечки. Ще одна особливість – використання гібридного арбітражу, коли сторони можуть поєднувати арбітраж з іншими методами вирішення спорів, такими як медіація. Відповідна специфіка арбітражного провадження в Японії має стати окремим предметом самостійного наукового пошуку.

Ключові слова: арбітражні спори, комерційний арбітраж, поправки, процесуальне право, матеріальне право до суті спору, методи обрання застосовуваного права, скасування рішень, Японська асоціація комерційного арбітражу, *lex voluntatis*.

SPECIFICS OF JAPANESE PROCEDURAL LAW IN TERMS OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Bilotsky Sergiy Dmytrovych,
orcid.org/0000-0001-5904-9069
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of International Law
(Educational and Scientific Institute
of International Relations
of Taras Shevchenko
National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine)

Author analyzed the specifics of Japanese procedural law in terms of international commercial arbitration. He proved that the Arbitration Act entered into force on March 1, 2004. In addition to the Arbitration Act, there are Supreme Court Rules of Arbitration Procedure in Japan. This law is based on the 1985 UNCITRAL Model Law with minor differences.

Prior to the introduction of the Arbitration Act, arbitration was governed by the Civil Procedure Code 4 and the General Urgent Notice Procedure and Arbitration Procedure Act 5, which had not undergone significant changes since 1890. In Japan, the courts do not have a separate division for consideration of arbitration cases. According to the Law on Arbitration, a court can be involved in arbitration proceedings only in the cases provided for by this law.

In addition, Japan has signed the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (the New York Convention), as well as the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. The Japan Commercial Arbitration Association (JCAA) is a leading arbitral institution that primarily hears international arbitration cases.

Also popular is the Tokyo Maritime Arbitration Commission of the Japan Shipping Exchange (TOMAC), which deals with maritime disputes. In Japan, there are also arbitration centres established by local bar associations that provide arbitration services, mostly in domestic cases.

The Construction Disputes Boards established under the Construction Act also deal with numerous domestic construction disputes, and the Japan Sports Arbitration Agency provides sports arbitration services. Arbitration agreements only apply to civil disputes, except in some categories such as divorce.

One of the features of procedural law in Japan in the field of international commercial arbitration is the availability of expedited procedures, which allow faster resolution of disputes. Another feature is the use of hybrid arbitration, where parties can combine arbitration with other methods of dispute resolution, such as mediation. The relevant specifics of arbitration proceedings in Japan should become a separate subject of independent scientific research.

Key words: amendments, annulment of decisions, arbitration disputes, commercial arbitration, expedited procedures, Japan Commercial Arbitration Association, merits of the dispute, methods of choosing the applicable law, procedural law, substantive law to essence of dispute, *lex voluntatis*.

Актуальність теми дослідження. Міжнародний комерційний арбітраж в Японії регулюється Законом Японії про арбітраж, який базується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ. Японія має сильну репутацію дружньої до арбітражу юрисдикції, і її суди загалом підтримують арбітраж. Японська асоціація комерційного арбітражу (JCAA) є основною установою для адміністрування арбітражів у Японії. JCAA має власний набір правил, які широко визнані та використовуються в міжнародних комерційних арбітражах.

При цьому, оскільки постійно зростають обсяги торгівельної та іншої економічної взаємодії між Україною та Японією, відповідні питання стають все більше витребуваними у якості предмету окремих наукових досліджень, що підвищує актуальність відповідного наукового пошуку. Відповідні аспекти висвітлювалися у публікаціях Бабіна Б.В., Цірата Г.А., Ківалова С.В., Кормича Б.А., Пашковського М.І., але системного аналізу цих викликів монографічні дослідження поки не містять.

Мета і завдання статті. Ця стаття має надати системне висвітлення та відображення актуальних питань та викликів японського законодавства та специфіки його застосування під час проведення міжнародних комерційних арбітражних спорів. Таким чином *метою* статті є вставлення та подальший аналіз особливостей системи міжнародного комерційного арбітражу в Японії; при цьому завданнями цієї роботи слід вважати окреслення специфіки розвитку японської системи міжнародного комерційного арбітражу, співвіднесення її підкодів, форм й моделей, та окреслення відповідної практики. Для отримання відповідних результатів автором було використане формально-юридичний, програмний та компаративістський методи.

Виклад основного матеріалу. Закон про арбітраж Японії набув чинності 1 березня 2004 року [1]. На додаток до Закону про арбітраж, Японія має Правила Верховного суду щодо процедур арбітражних справ [2]. Закон про арбітраж базується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ 1985 року з кількома незначними відмінностями [3]. До набрання чинності Закону про арбітраж арбітражі в Японії регулювалися Цивільним процесуальним кодексом і Законом про процедуру загального невідкладного сповіщення та арбітражну процедуру, які не були суттєво змінені з 1890 року [4; 5].

Японські суди не мають спеціального відділу для розгляду арбітражних справ. Закон про арбітраж прямо передбачає, що суд може здійснювати свої повноваження щодо арбітражного розгляду лише тоді, коли це дозволяє Закон про арбітраж. Закон про арбітраж базується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ 1985 року з кількома незначними відмінностями. Роль суду в арбітражному розгляді передбачена законом про арбітраж і суд може здійснювати свої повноваження щодо арбітражного розгляду лише тоді, коли Закон про арбітраж дозволяє це робити.

Зокрема, Арбітражний закон дозволяє участь суду в арбітражному розгляді в таких сферах: вручення повідомлення (стаття 12); призначення арбітрів (стаття 17.2-6); процедура відводу арбітру (стаття 19.4); клопотання про звільнення арбітра (стаття 20); оскарження рішення арбітражного суду щодо його власної юрисдикції (стаття 23.5); звернення з проханням про сприяння суду в отриманні доказів (стаття 35); скасування арбітражного рішення (стаття 44); визнання арбітражного рішення (стаття 45); виконання арбітражного рішення (стаття 46).

Японія підписала Конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція), а також Конвенцію про врегулювання інвестиційних спорів між державами та громадянами інших держав [6; 7]. Однак Японія ще не підписала Конвенцію ООН про прозорість арбітражу між інвесторами та державою на основі договорів (Маврикійська конвенція про прозорість), яка була відкрита для підписання 17 березня 2015 року [8].

Японська асоціація комерційного арбітражу (JCAA) є найвідомішою японською арбітражною установою, яка розглядає переважно міжнародні арбітражні справи. JCAA підтримує список арбітрів, яких сторони можуть використовувати [9]. Однак сторона арбітражу може вільно призначити арбітра, якого немає в списку. Токійська морська арбітражна комісія Японської біржі судноплавства (ТОМАС) також є популярною японською арбітражною установою, яка розглядає морські спори [10].

Окрім JCAA та ТОМАС, арбітражні центри, створені місцевими асоціаціями адвокатів, надають арбітражні послуги, але вони зосереджуються переважно на внутрішніх справах. Крім того, комісії з розгляду будівельних спорів, створені відповідно до Закону про будівельну діяльність, займаються багатьма внутрішніми будівельними спорами, а Японське спортивне арбітражне агентство надає арбітражні послуги щодо спорів, пов'язаних із спортом.

Арбітражні угоди в Японії діють лише для цивільних спорів, які, як передбачено Законом про третейський суд, сторони можуть вирішити шляхом мирової угоди». Ці суперечки не включають розлучення та розірвання відносин усиновлення, які Закон про арбітраж прямо виключає зі сфери арбітражних спорів (стаття 13.1). Особливий режим надається арбітражним угодам між суб'єктом господарювання та споживачем, а також між роботодавцем і працівником.

Зокрема, споживач може в односторонньому порядку розірвати арбітражну угоду, яку він уклав із суб'єктом господарювання до виникнення спору. Крім того, арбітражні угоди, які працівник укладає з роботодавцем до виникнення індивідуального трудового спору, є нікчемними (ст. 3 і 4). Арбітражні угоди мають бути в письмовій формі, але не обов'язково у формі офіційної угоди. Натомість «письмовий» може включати документи, підписані сторонами, іншу кореспонденцію, якою обмінюються листи, або факсимільні повідомлення та інші письмові документи (стаття 13.2). У письмовій угоді достатньо посилання на окремий документ, який містить арбітражне застереження, щоб вважати її письмовою арбітражною угодою (стаття 13.3). Сторони можуть домовитися про арбітраж за допомогою електромагнітних засобів, таких як електронна пошта (стаття 13.4) [11].

Сторони арбітражного процесу можуть домовитися про матеріальне право, застосовне до суті спору (стаття 36.1 Закону про арбітраж). Якщо сторони визначають право держави, яке має застосовуватися арбітражним судом, таке визначення буде вважатися посиланням на матеріальне право, а не колізійних норм цієї держави, якщо сторони не домовилися про інше. Якщо такої домовленості між сторонами немає, арбітражний суд застосовує матеріальне право держави, з якою найбільш тісно пов'язаний цивільний спір, що є предметом арбітражного розгляду (стаття 36.2 Закону про арбітраж) [12].

Сторони можуть погоджуватися на будь-яку кількість арбітрів, яку вони віддають перевагу (стаття 16.1). Якщо сторони не домовилися або не вказали кількість арбітрів, закон вимагає трьох арбітрів для арбітражів за участю двох сторін (стаття 16.2). Для арбітражів між трьома або більше сторонами суд визначить кількість арбітрів, якщо сторона просить це зробити (стаття 16.3).

Закон про арбітраж не містить вимог щодо національності арбітрів. Проте суд зобов'язаний враховувати національність сторін при призначенні одноосібного арбітра або третього з трьох арбітрів (стаття 17.6). Сторони також можуть погоджувати конкретну процедуру призначення арбітрів (стаття 17.1). За відсутності такої процедури суд призначить одноосібного арбітра у відповідь на запит сторони для справ, які стосуються лише одного арбітра (стаття 17.3).

У випадку трьох арбітрів кожна сторона призначає свого відповідного арбітра, і ці два арбітри призначають третього арбітра (стаття 17.2). Суд призначить арбітра

у відповідь на прохання сторони, якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після того, як інша сторона вимагає цього зробити, або якщо два арбітри, призначені сторонами, не призначають третього арбітра (ст. 17.2 і ст. 17.3). Хоча Закон про арбітраж прямо не говорить про це, сторони можуть домовитися про призначення конкретного арбітра. Сторони також можуть домовитися про призначення кількох арбітрів, якщо потрібно більше ніж один арбітр, але на практиці угоди щодо арбітрів зазвичай укладаються в арбітражах лише з одним арбітром.

Сторона може заявити відвід арбітру, якщо арбітр не задовольняє узгодженим вимогам або якщо є розумні підстави сумніватися в неупередженості чи незалежності арбітра (стаття 18.1). Від арбітрів вимагається негайно повідомляти сторонам про будь-який факт або проблему, яка може викликати сумніви щодо їх неупередженості чи незалежності (стаття 18.4). Сторони можуть домовитися про процедуру відводу арбітрів (стаття 19.1). Без такої згоди арбітражний суд повинен прийняти рішення щодо будь-якого відводу арбітра (стаття 19.2).

Сторона, яка подала відвід, зобов'язана подати письмовий запит із зазначенням підстав для відводу протягом 15 днів після формування складу арбітражного суду або після того, як стороні, яка заперечує, вперше стало відомо про підстави для відводу, залежно від того, що настане пізніше (стаття 19.3). Якщо оскарження не задоволено, сторона, яка подала оскарження, має право звернутися до суду за переглядом рішення протягом 30 днів після отримання повідомлення про невдачу оскарження (стаття 19.4). Це право, яке сторони не можуть погодитися виключити з арбітражу (стаття 19.1).

Сторони можуть погоджувати правила арбітражного розгляду, якщо ці правила не суперечать імперативним положенням Закону про арбітраж (стаття 26.1). Якщо сторони не дійшли згоди щодо правил, арбітражний суд може проводити провадження у спосіб, який він вважає належним, якщо процедура відповідає відповідним положенням Закону про арбітраж (стаття 26.2). Сторони можуть домовитися про мову арбітражу (стаття 30.1).

Якщо сторони не досягли згоди з цього питання, арбітражний суд вирішить, яка мова буде використана (стаття 30.2). Арбітражний суд може розпорядитися, щоб будь-який документальний доказ був перекладений на мову арбітражу (стаття 30.4). Арбітражний суд може призначити одного або кількох свідків-експертів і може доручити їм надати експертні свідчення, якщо необхідно (стаття 34.1). Арбітражний суд або сторона, за згодою арбітражу, може звернутися за допомогою до суду в отриманні доказів, у тому числі доказів, на які поширюється дія Цивільного процесуального кодексу, таких як свідчення звичайних свідків та експертів, розпорядження про пред'явлення документів та перевірка не документальних доказів (статті 35.1 і 35.2).

Будучи учасником Нью-Йоркської конвенції, Японія визнає та виконуватиме арбітражні рішення інших договірних держав. Підстави для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень згідно зі статтею 45.2 Закону про арбітраж майже ідентичні підставам для статті 36.1 Нью-Йоркської конвенції та статті 5 Типового закону. Як показано на прикладах випадків, розглянутих нижче, японські суди постійно займають проарбітражну позицію та, як правило, виконують арбітражні рішення [13].

На думку Хіроюкі Тезука та Ютаро Кавабата однією з визначних подій в арбітражі в Японії стали поправки до Правил комерційного арбітражу JCAA (Правила). JCAA внесла суттєві зміни до Регламенту в 2014 році щодо кількох позовів і багатосторонніх ситуацій, консолідації, об'єднання, призначення арбітра в багатосторонній ситуації, тимчасових заходів і надзвичайних арбітрів.

Остання зміна Регламенту набула чинності 10 грудня 2015 року. Ще однією важливою подією в арбітражі в Японії стали загальнонаціональні зусилля з просування

міжнародного арбітражу та посередництва в Японії. Японська федерація адвокатських асоціацій і Японська асоціація арбітрів зібрали пропозиції щодо сприяння міжнародному арбітражу та посередництву в Японії, залучивши до цього основні японські економічні організації. Ті, хто стоїть за цією ініціативою, зараз намагаються вплинути як на законодавчу, так і на виконавчу гілки влади, щоб міжгалузєва політика та плани, необхідні для досягнення цілей цієї ініціативи, були прийняті у співпраці між різними установами [2].

Крім того, JCAA просуває створення Японського міжнародного центру медіації в Кіото («Центр») у співпраці з Університетом Дошіша, який зараз робить практичні кроки для його запуску. JCAA також готує список осіб, які бажають і зможуть виконувати функції посередників, а також готує семінари для просування Центру.

Висновки. Таким чином існують наступні особливості в міжнародному комерційному арбітражі Японії.

Арбітражний режим Японії має правове регулювання на основі Закону про арбітраж, який ґрунтується на Типовому законі ЮНСІТРАЛ. Це забезпечує сучасну та міжнародно визнану структуру для проведення арбітражів. Японська асоціація комерційного арбітражу (JCAA) є основною установою для адміністрування арбітражів у Японії. Він надає умови, правила та адміністративну підтримку для арбітражного розгляду. Інші установи, такі як Японський міжнародний центр вирішення спорів (JIDRC), також пропонують послуги арбітражу.

Японія наголошує на важливості неупередженості та нейтральності арбітрів. Сторони мають свободу вибору своїх арбітрів, які, як очікується, будуть незалежними та вільними від будь-яких конфліктів інтересів. Японські суди загалом підтримують арбітраж і зрідка втручаються в арбітражне провадження. Суди допомагають у виконанні арбітражних рішень і надають допомогу, коли це необхідно. Арбітраж у Японії відомий своєю ефективністю та економічною ефективністю. JCAA забезпечує спрощені та ефективні в часі правила арбітражу, що дозволяє сторонам своєчасно вирішувати суперечки.

Арбітражний процес також є гнучким, що дозволяє сторонам пристосовувати розгляд до своїх конкретних потреб. Арбітражне провадження в Японії, як правило, є конфіденційним, що гарантує захист інформації та комерційної таємниці сторін. Це дозволяє більш обережно та приватно вирішувати суперечки порівняно з судовим розглядом.

Японія визнає можливість проведення арбітражного розгляду кількома мовами. JCAA має групу арбітрів, які добре володіють різними мовами, що гарантує, що сторони можуть вести провадження мовою, якій вони віддають перевагу. Японія є учасником Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень та це означає, що арбітражні рішення, винесені в Японії, загалом підлягають виконанню в понад 160 країнах, які також є сторонами конвенції.

Всі ці особливості роблять Японію привабливим місцем для міжнародного комерційного арбітражу, надаючи сторонам надійний та ефективний механізм вирішення спорів. Таким чином Японія зарекомендувала себе як провідна юрисдикція для міжнародного комерційного арбітражу. При цьому японський арбітраж став реальною альтернативою судовому розгляду. Зростаюча кількість великих міжнародних комерційних суперечок у Японії вирішується відповідно до Правил міжнародного комерційного посередництва JCAA.

Однією з особливостей процесуального права у Японії у сфері міжнародного комерційного арбітражу є наявність прискорених процедур, які дозволяють швидше вирішувати суперечки. Ще одна особливість – використання гібридного арбітражу,

коли сторони можуть поєднувати арбітраж з іншими методами вирішення спорів, такими як медіація. Відповідна специфіка арбітражного провадження в Японії має стати окремим предметом самостійного наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Arbitration-Related Case Procedural Rules. Supreme Court Rule No. 27 of November 26, 2015. URL: https://www.courts.go.jp/toukei_siryou/kisokusyuu/minzi_kisoku/minzi_kisoku_27/index.html
2. Hiroyuki Tezuka, Yutaro Kawabata. Arbitration Guide IBA. *Arbitration Committee*. URL: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=DBC3F3CAB-E985-4A9B-BBA1-D8D9D191EF5E>
3. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. 1985. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-54671_ebook.pdf
4. Code of Civil Procedure Act No. 109 of June 26, 1996. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2834/en>
5. Law concerning public notice and notification procedures (Law No. 29 of April 21, 1899). URL: <https://hourei.ndl.go.jp/#/detail?lawId=0000001370¤t=-1>
6. Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. URL: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID_Convention_EN.pdf
7. New York Convention. URL: <https://www.newyorkconvention.org/english>
8. United Nations Convention on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration. URL: <https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/conventions/transparency>
9. The Japan International Commercial Arbitration. URL: <https://www.jcaa.or.jp/en/arbitration/rules.html>
10. The Tokyo Maritime Arbitration Commission of Japan Shipping Exchange (TOMAC). URL: <https://www.jseinc.org/en/tomac/>
11. Supplementary Provisions of the arbitration law. URL: <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=415AC0000000138>
12. The Legal 500 Country. Comparative Guides Japan. International Arbitration. Atsumi & Sakai. URL: <https://www.legal500.com/guides/chapter/japan-international-arbitration/?export-pdf>
13. Arbitration Law No. 138. 2003. URL: <https://japan.kantei.go.jp/policy/sihou/arbitrationlaw.pdf>

УДК 342.924(045)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.09>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОТЕНЦІЙНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Васін Андрій Юрійович,
orcid.org/0009-0003-0381-3576
аспірант кафедри публічного
та європейського права
(ІЗВО «Київський міжнародний
університет», м. Київ, Україна)

Сьогодні реальна управлінська практика впритул підійшла до створення інтегральних підходів у стратегічному плануванні розвитку регіонів, що мають різну величину та тип формування, тому даний аспект повинен бути відзначений законодавцем на основі вдосконалення адміністративно-правових процедур регулювання стратегічного планування та схвалення відповідних законодавчих інструментів.

Зменшення ролі держави як єдиного стратегічного інвестора у забезпечення регіонального розвитку стало наслідком корінних політичних та соціально-економічних реформ в Україні, а також підвищення ролі регіональних органів державного управління в процесах і процедурах, пов'язаних з ефективним менеджментом на регіональному та місцевому рівнях. Відтак, органи державної влади на місцях почали усвідомлювати необхідність активізувати свою позицію в управлінському секторі, що може бути забезпечено шляхом послідовної реалізації парадигми стратегічного планування.

Стратегічне планування є процесом визначення середньострокових та довгострокових цілей організації, а також розробки планів ресурсного забезпечення їх досягнення, тому на регіональному рівні воно повинно мати прогресивно-циклічний адаптивний характер та розвиватися в рамках тенденцій комплексності (інтегрування) й автономізації стратегічного процесу.

Вдосконалюючи адміністративно-правові засади ефективного стратегічного планування, на практиці законодавець повинен урахувати низку елементів, котрі забезпечують його дієвість та результативність. По-перше, це – географічні параметри стратегічного планування, адже його результативність та ефективність напряму залежить від сфери географічного охоплення й різниться на національному та регіональному рівнях. По-друге, це – часовий горизонт стратегічного планування, бо алгоритм стратегічного планування на регіональному рівні повинен відповідати циклам планування, визначеним на рівні держави. По-третє, це – процедура погодження планового і бюджетного циклів. По-четверте, це – застосування належних процедур моніторингу, оцінювання та звітності імплементації стратегічних планів органами державного управління на регіональному рівні й подальша передача отриманих даних органам центральної влади.

Відповідно, адміністративно-правові засади ефективного стратегічного планування в державному управлінні на регіональному рівні мають вибудовуватися, виходячи як із необхідності належного нормативно-правового оформлення даного механізму роботи органів влади на місцях, так і з потреби в дієвості схвалених національних та регіональних стратегічних документів.

Ключові слова: стратегічне планування, державне управління, адміністративно-правове регулювання, регіон, стратегічний документ.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF STRATEGIC PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL: POTENTIAL DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

Vasin Andrii Yuriiiovych,
orcid.org/0009-0003-0381-3576
Ph.D. Student at the Department
of Public and European Law
(Private Higher Educational Institution
“Kyiv International University”,
Kyiv, Ukraine)

Nowadays, a real-life management practice has closely come to creating integrated approaches to strategic planning for the development of regions with different sizes and types of formation: so, this aspect should be noted by legislators by improving administrative and legal procedures for regulating strategic planning and approving relevant legislative instruments.

The diminishing role of the state as the sole strategic investor in regional development has become the result of fundamental political and socio-economic reforms in Ukraine, as well as the increasing role of regional public authorities in the processes and procedures related to effective management at the regional and local levels. Consequently, local authorities have realized the need to strengthen their position in the management sector that can be achieved through the consistent implementation of the strategic planning paradigm.

Strategic planning is the process of defining medium- and long-term goals of an organization, as well as developing plans for resource support for their achievement. At the regional level, it should be progressively cyclical and adaptive in nature and develop within the framework of the trends of complexity (integration) and autonomy of the strategic process.

When improving the administrative and legal framework for effective strategic planning in practice, the legislators should take into account a number of elements that ensure its efficiency and effectiveness. Firstly, it is the geographical parameters of strategic planning, since its effectiveness and efficiency directly depend on the scope of geographical coverage and differ at the national and regional levels. Secondly, it is the time horizon of strategic planning, since the strategic planning algorithm at the regional level should correspond to the planning cycles defined at the national level. Thirdly, it is the procedure for coordinating the planning and budget cycles. Fourthly, it is the application of proper procedures for monitoring, evaluation and reporting on the implementation of strategic plans by public authorities at the regional level and the subsequent transfer of the data obtained to national authorities.

Accordingly, the administrative and legal framework for effective strategic planning in public administration at the regional level should be built on the basis of both the need for proper legal and regulatory framework for this mechanism of work of local authorities and the need for the effectiveness of approved national and regional strategic documents.

Key words: strategic planning, public administration, administrative and legal regulation, region, strategic document.

Постановка проблеми. У зарубіжних країнах, які мають різномірні, часто протилежні, умови соціально-економічного розвитку, в різні періоди домінували схожі управлінські парадигми, котрі змінювали одна одну в певній послідовності. Ґрунтуючись на еволюційних тенденціях цих процесів, напрямках їх змін на сучасному етапі, особливостях розвитку держав в умовах невизначеності трансформацій економіки,

можна припустити, що домінуючою в процесі еволюції державного управління найближчим часом залишатиметься стратегічна парадигма, адже стратегічне планування нині є основою становлення й подальшого розвитку всіх сфер життєдіяльності будь-якої держави.

Створення впорядкованої системи стратегічного планування, яка в даний час почала формуватися в Україні, сприятиме подоланню низки наявних у державному та регіональному управлінні недоліків і допомагатиме впровадженню у практику публічного управління низки методів та інструментів стратегічного менеджменту, які вже довели свою ефективність під час здійснення управління міжнародними компаніями.

Сучасні модернізаційні процеси в стратегічному плануванні в державному управлінні на рівні окремих регіонів напряму пов'язані з докорінними трансформаціями економіки України після розпаду СРСР. На них вплинули наслідки кризових періодів кінця 1990-х і середини 2000-х років, спровокувавши значні зміни у розвитку окремих регіонів у результаті виникнення особливостей їхнього середовища, соціально-культурному потенціалі, способі життя населення тощо [1, с. 35]. Тому, на наш погляд, напрями подальшої розробки нових підходів до еволюції стратегічного планування повинні визначатися цілями управління та позиціонування регіонів, використанням прикладів кращої практики та інших ефективних методів управління для такого типу соціально-економічних систем. Оскільки реальна управлінська практика теж вприпул підійшла до створення інтегральних підходів у стратегічному плануванні розвитку регіонів, що мають різну величину та тип формування, даний аспект повинен бути відзначений законодавцем на основі вдосконалення адміністративно-правових процедур регулювання стратегічного планування та схвалення відповідних законодавчих інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За сучасних умов, питання нормативно-правового регулювання стратегічного планування в сфері державного управління та його подальшого вдосконалення, виходячи з наявного досвіду практичної діяльності органів державної влади, є предметом детального наукового аналізу. Серед українських учених основні аспекти застосування стратегічного планування в державному управлінні вивчали такі науковці як І. Куташев, Р. Лецишин, Л. Швець, Н. Щербак тощо. Досліджуючи особливості адміністративно-правового регулювання стратегічного планування в державному управлінні на регіональному рівні, автор також звертався до робіт таких зарубіжних дослідників як Ю. Деміркая, Т. Іномата, Д. Науффал і Р. Насер. Однак, дані наукові розвідки фокусуються на окремих деталях аналізу співвідношення процесів застосування стратегічного планування на національному та регіональному рівнях, не враховуючи специфіки його впровадження й удосконалення за кризових умов. Відтак, комплексний аналіз потенційних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання процесів стратегічного планування в державному управлінні на регіональному рівні наразі є актуальним як із теоретичної, так і з практичної точок зору.

Мета статті. Дана стаття спрямована на виокремлення та детальний аналіз потенційних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання процесів стратегічного планування в державному управлінні на регіональному рівні на основі дослідження співвідношення механізмів розробки, впровадження та реалізації стратегічних документів центральними органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Після схвалення Закону України «Про засади державної регіональної політики» 2015 року [2], в Україні почала послідовно зменшуватися

роль держави як єдиного стратегічного інвестора у забезпечення регіонального розвитку. Це стало логічним наслідком корінних політичних та соціально-економічних реформ у країні, а також підвищення ролі регіональних органів державного управління в процесах і процедурах, пов'язаних з ефективним менеджментом на регіональному та місцевому рівнях. Відтак, органи державної влади на місцях почали усвідомлювати необхідність активізувати свою позицію в управлінському секторі, переходячи до ефективнішого використання власних, хоча й обмежених ресурсів, котре могло бути забезпечено шляхом послідовної реалізації парадигми стратегічного планування.

Згідно з п. 14 ст. 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики» 2015 року, «середньо- і довгострокове планування – функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо- (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди з урахуванням наявних ресурсів, реальних та потенційних загроз» [2]. Однак, на нашу думку, Закон визначає стратегічне планування, в першу чергу, як завдання центральних органів влади. Адже Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки теж визнається «основним планувальним документом для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах», який «визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів» [3].

Проте в умовах економічних трансформацій, що відбуваються в нашій державі, та постійних загроз її національній безпеці, котрі створює війна Росії проти України, об'єктивною необхідністю стає вибудовування системи стратегічного планування на основі виявлення та оцінки безлічі викликів, ризиків, проблем, загроз і факторів, що їх зумовлюють, на регіональному рівні. На тлі формування відкритого суспільства та ринкових відносин змінилися критерії раціональності й ефективності державного управління, тому замість досягнення соціально-економічного ефекту в масштабах усієї країни, як пріоритету в соціалістичному розвитку господарства, у ринкових умовах на перший план виходять задоволення ринкового попиту та забезпечення конкурентоспроможності галузей і підприємств виробничої та невиробничої сфери саме на рівні окремих регіонів.

Оскільки стратегічне планування можна категоризувати як процес визначення середньострокових та довгострокових цілей організації, а також розробки планів ресурсного забезпечення їх досягнення [4, с. 1], на регіональному рівні воно повинно мати прогресивно-циклічний адаптивний характер. Прогресивно-циклічний адаптивний підхід до стратегічного планування полягає у послідовному здійсненні процедур стратегічного аналізу, цілепокладання, прогнозування, планування, програмування, моніторингу та коригування документів стратегічного планування на основі оцінки можливостей регіонального сектору економіки адаптуватися до трансформацій зовнішнього та внутрішнього інституційного середовища. Відтак, у багаторівневій системі стратегічного планування в сфері державного управління повинні бути представлені дві різноспрямовані тенденції:

1) перша тенденція полягає у прагненні до комплексності (інтегрування) стратегічного процесу, під час якого учасники стратегічного планування виробляють єдині принципи, стратегічні пріоритети, цілі, завдання та методи вирішення проблем і нейтралізації наявних та потенційних загроз на національному рівні;

2) друга тенденція має вигляд процесу автономізації, під час якого учасники стратегічного планування прагнуть до досягнення власних інтересів та самостійного вирішення стратегічних завдань відповідно до наявних у них повноважень на місцях (зокрема, на рівні регіонів) [5, с. 33].

Згадані особливості мають бути закріплені на законодавчому рівні, що зміцнить фундамент адміністративно-правового регулювання стратегічного планування під час здійснення функцій органами державного управління на регіональному рівні. На сьогодні взаємодія центральних і регіональних органів державної влади (та органів місцевого самоврядування) дійсно не має належної інституціоналізації і достатньої організаційної та правової основи, тому вони не можуть повною мірою враховувати цілі і завдання стратегічного планування в Україні, що, як наслідок, не сприяє реалізації напрямів сталого соціально-економічного розвитку держави та забезпечення її національної безпеки [6, с. 52]. Тому, вдосконалюючи адміністративно-правові засади ефективного стратегічного планування, законодавець повинен урахувати низку елементів, котрі забезпечують його дієвість та результативність.

1. Географічні параметри стратегічного планування

Загальнонаціональні стратегічні рамкові програми повинні чітко окреслювати ключові напрями стратегічного розвитку окремих сфер життєдіяльності суспільства, на основі яких органи державного управління можуть розробляти власні стратегічні плани роботи як на території усєї країни, так і на регіональному та місцевому рівнях. Оскільки не існує жодних чітких вказівок на те, яким чином державні установи можуть сформулювати відповідні стратегії, оскільки не визначено відповідного алгоритму, на основі якого державні органи мали б безпосередньо обговорювати конкретні потреби певного регіону з представниками органів державного управління на місцях, на законодавчому рівні повинна бути розроблена нормативна регіональна модель такої кооперації, котра включала б основні напрями розробки стратегічних планів роботи органів державного управління в регіонах. Останні могли б слугувати керівництвом до дій, оскільки містили б перелік повноважень і завдань для ведення як нормотворчої, так і оперативної діяльності органів державної влади регіонального рівня та давали б їм можливість розробляти ґрунтовні регіональні стратегічні плани дій [7, с. 53].

2. Часовий горизонт

Зважаючи на об'єктивні обставини функціонування органів державного управління в Україні, нині неможливо визначити часовий горизонт стратегічного планування, який можна вважати оптимальним. Вирішення цього питання суттєво залежить від типу мандата та територіального поширення повноважень певної інституції: центральні органи державного управління завжди матимуть більший часовий горизонт для реалізації своїх функцій, аніж регіональні, адже на національному рівні державні структури повинні займатися стратегічним плануванням в обов'язковому порядку. Однак, і на регіональному рівні стратегічні плани роботи органів державного управління мають бути втіленням найпередовішого досвіду, оскільки, при вирішенні оперативних питань на місцях, цим структурам доводиться коригувати свою діяльність з урахуванням ключових змін і тенденцій на рівні країни. Тому стратегічні документи органів державного управління регіонального рівня можуть бути розраховані на коротший період, проте часовий горизонт для оцінки їх результативності та ефективності може бути більшим. Тим не менш, алгоритм стратегічного планування на регіональному рівні повинен відповідати циклам планування, визначеним на рівні держави [8, с. 56].

Повний цикл стратегічного планування зазвичай починається з консультацій та формулювання довгострокових завдань у конкретних галузях на основі відповідних національних стратегічних рамкових програм. Потім розробляються конкретні стратегічні плани роботи регіональних органів державного управління, в процесі реалізації яких проводяться середньострокові огляди та моніторинг, котрі можуть стати

причиною перегляду початкових стратегічних планів, а, по завершенню процесу імплементації даних документів, здійснюється контрольний огляд їх виконання та подається відповідна звітність. Результати даного процесу можуть використовуватися в ході наступного циклу розробки та реалізації стратегічних документів. Відтак, тривалість повного циклу стратегічного планування залежить від обсягу та повноти повноважень конкретного регіонального органу державного управління, а також від нормативно-правового мандату, який реалізовується останнім під час довгострокових циклів планування, оскільки робота щодо їх виконання не змінює свій характер так швидко, як дії, необхідні для імплементації оперативних заходів [9, с. 150].

3. Плановий і бюджетний цикли

Співвідношення між окремими циклами стратегічного планування та бюджетними циклами функціонування регіонального органу державного управління за сучасних умов може різнитися, адже залежить від співвідношення між регулярним бюджетом цієї інституції і обсягом позабюджетних коштів, котрі надходять для розвитку конкретного регіону держави. На жаль, під час війни органи влади на місцях можуть виконувати свої базові функції виключно за умови, коли бюджетні кошти не виступають єдиним джерелом фінансування їх діяльності щодо реалізації поставлених стратегічних завдань. Тобто, ключовим механізмом підвищення передбачуваності їх функціональності під час поетапного виконання затверджених стратегічних планів нині можуть виступати додаткові внески внутрішніх і зовнішніх донорів, завдяки яким на практиці збільшується рівень визначеності фінансового стану цих інституцій. Стратегічні плани на регіональному рівні повинні бути пов'язані з чітко окресленими механізмами їх реалізації (наприклад, відповідними оперативними планами), які встановлювали б потреби в ресурсах, необхідних для виконання стратегічного плану, розробленого відповідним органом державного управління. Постановка завдань у рамках стратегічного плану, таким чином, має залежати від потенційного ресурсного забезпечення, на яке регіональний орган державного управління може розраховувати з метою подальшого виконання згаданих задач [10, с. 44–45].

Процедура погодження планового і бюджетного циклів найчастіше відбувається за умови встановлення бюджетного циклу, який коротший від планового. Зазвичай, бюджетний цикл є однорічним. Натомість, плановий цикл має більше можливих варіацій – від 1 до 10 років [11, с. 21–22]. Відтак, у разі розроблення загального стратегічного плану на тривалу перспективу, мають існувати також середньострокові і короткострокові плани роботи регіональних органів державного управління, створені на основі й на виконання довгострокового плану. Такі документи дають змогу конкретній інституції вчасно відреагувати на зміну обстановки в регіоні, відкоригувавши бюджетні питання та визначивши чіткі оперативні кроки, необхідні в процесі виконання владою термінових завдань.

4. Процедури моніторингу, оцінювання та звітності

Нині задля моніторингу процесів імплементації стратегічних планів органами державного управління на регіональному рівні, оцінювання якості виконаних ними дій та подальшого подання звітності з даних питань на центральному рівні повинні упроваджуватися спеціалізовані інструменти, засновані на інформаційних технологіях, що мають різні характеристики та специфіку застосування, проте орієнтовані на надання якісної оцінки ефективності впроваджених заходів із точки зору перспектив виконання головних стратегічних завдань. Розроблені на основі інформаційних технологій, дані інструменти здатні динамічно обробляти інформацію, необхідну для включення до процесу роботи органів державного управління, та в інтерактивному форматі забезпечувати моніторинг і подання звітності про заходи, впроваджені

під час її виконання [12, с. 17–20]. Інтенсивні процеси діджиталізації, що охопили всі сфери суспільного життя в Україні, дозволять швидко впровадити інтерактивну систему моніторингу на державному рівні та забезпечити функціонування такої системи для кожного конкретного регіону, таким чином гарантуючи надійне зберігання всіх планових стратегічних документів як для центральних органів влади, так і для владних інституцій на місцях. Функціонування такої системи спостереження за ходом імплементації стратегічних планів органами державного управління забезпечить розподіл інформації та підтримання зв'язків між регіональними та центральними органами державного управління, стимулюючи обмін досвідом між співробітниками згаданих структур і постійне підвищення їх кваліфікації. Дана система також повинна включити інструмент фінансового моніторингу, який може оновлюватися відповідними органами влади на постійній основі. Відтак, упровадження цього інструменту надасть можливість виявляти проблеми, пов'язані з реалізацією стратегічних планів органами державного управління в регіонах, та паралельно усувати дотичні до них ризики, своєчасно реагуючи на них і вживаючи всіх необхідних заходів щодо виправлення становища, якщо такі дії є можливими з об'єктивних обставин.

Висновки. Зважаючи на проведені дослідження, можемо відзначити, що адміністративно-правові засади ефективного стратегічного планування в державному управлінні на регіональному рівні мають вибудовуватися, виходячи як із необхідності належного нормативно-правового оформлення даного механізму роботи органів влади на місцях, так і з потреби в дієвості схвалених національних та регіональних стратегічних документів. У даному ключі, важливо, що кожен регіональний стратегічний план повинен бути максимально динамічним і, за потреби, оновлюватися на тлі наявних трансформацій в алгоритмі перерозподілу бюджету чи схвалення відповідних нормативно-правових актів. Тобто стратегічний план роботи органу державного управління в конкретному регіоні повинен використовуватися даною структурою як механізм «раннього попередження» про появу нових пріоритетів, а також як система передачі знань та ресурсів, необхідних для виконання цих пріоритетних задач. Адже в тих випадках, коли інструменти стратегічного планування використовуються для інтерактивного моніторингу ситуації у режимі реального часу, а також підтримання зв'язків та обміну інформацією між центральними і регіональними органами влади, гнучкі стратегічні плани перетворюються на механізми раннього виявлення нових тенденцій та потреб кожного регіону держави. Відповідно, продовження розробки та зміцнення механізмів стратегічного планування й звітності органів державного управління на регіональному рівні в Україні, спираючись на належне адміністративно-правове оформлення даних процедур, можуть допомогти цим структурам ефективніше імплементувати їхні мандати, реагуючи на зміну обстановки в країні, особливо під час війни.

Список використаних джерел:

1. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / Л. В. Шинкарук та ін.; за ред. чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2015. 304 с.: табл., рис.
2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. Дата оновлення: 1 січня 2024 р. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 18.06.2024).

3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.06.2024).
4. Inomata T. *Strategic Planning in the United Nations System*: JIU/REP/2012/12 / Joint Inspection Unit. Geneva: United Nations, 2012. 58 p. URL: https://www.unjiu.org/sites/www.unjiu.org/files/jiu_document_files/products/en/reports-notes/JIU%20Products/JIU_REP_2012_12_English.pdf (дата звернення: 15.06.2024).
5. Nauffal D. I., Naser R. N. *Strategic Planning at Two Levels. Planning for Higher Education*. 2012. Vol. 40, No. 4. P. 32–39.
6. Лецишин Р. М. Адміністративно-правові основи стратегічного планування у державному секторі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4(24). С. 49–54.
7. Щербак Н. В. Стратегічне планування в системі державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 3(46). С. 52–60.
8. Куташев І. В. Методологічні положення державного стратегічного управління розвитком соціально-економічних систем. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 55–58.
9. Швець Л. М. Процес стратегічного планування на підприємстві. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 1(15). С. 148–152.
10. Остріщенко Ю. В. Досвід застосування стратегічного бюджетного планування в країнах з ринковою економікою. *Наукові праці НДФІ*. 2011. № 1(54). С. 44–52.
11. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
12. Demirkaya Y. *Strategic Planning in the Turkish Public Sector. Transylvanian Review of Administrative Sciences*. 2015. SI. P. 15–29.

УДК 342.9:340.12(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.10>

ВИЯВЛЕННЯ ФЕЙКІВ У ЗМІ ТА БОТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Гуменюк Михайло Миколайович,

orcid.org/0009-0006-3118-721X

співробітник Служби безпеки України

У статті досліджується проблематика виявлення фейків у ЗМІ та ботів у соціальних мережах, адже за останнє десятиліття соціальні мережі, як і інші соціальні медіа, стали все більш популярними для споживання новин завдяки легкому доступу, швидкому розповсюдженню та низькій вартості. Однак соціальні медіа також дозволяють широко поширювати фейкові новини, тобто новини з навмисно неправдивою інформацією, в тому числі й за допомогою автоматизованих ботів. Фейкові новини в соціальних мережах можуть мати значні негативні наслідки для суспільства та є одним із інструментів маніпуляції суспільною думкою. Виявлення фейкових новин у ЗМІ та соціальних мережах є сучасним та актуальним напрямком досліджень відносно інформаційного суспільства в різних аспектах, у тому числі й у питаннях виявлення фейків у ЗМІ, соціальних мережах, тощо, який привертає величезну увагу.

У статті проаналізовано основні сучасні концепції та характеристики фейкових новин у різних аспектах їх проявах у ЗМІ, та їх поширення за допомогою ботів у соціальних мережах, розглядаються репрезентативні методики виявлення фейкових новин та ілюструються складні проблеми виявлення фейкових новин у соціальних мережах та робота автоматизованих ботів з їх поширення. Зокрема, автором акцентовано увагу на дослідженні цінності вмісту новин і соціального контексту інформації в ЗМІ та соціальних мережах у цілому, а також проаналізовано методології, що можуть бути корисними для попередження або раннього виявлення, виявлення зі подальшим контролем та наглядом фейків у ЗМІ та соціальних мережах. Ідеї, концепції, алгоритми та методи, описані в цій статті, можуть допомогти використати потужність соціальних мереж для створення ефективних та інтелектуальних систем виявлення фейкових новин в ЗМІ та мінімізувати негативний вплив ботів у соціальних мережах на інформаційне середовище.

Дослідження та розробка методів виявлення фейкових новин та діяльності ботів у соціальних мережах мають важливе значення для підтримання інформаційної безпеки та стабільності суспільства. У статті також розглядаються існуючі підходи, які використовуються для виявлення фейкових новин, акцентовано увагу на необхідності подальшого їх розвитку, щоб вони могли ефективно протидіяти зростаючій загрози дезінформації.

Стаття підкреслює важливість співпраці між різними зацікавленими сторонами, включаючи урядові установи, технологічні компанії та громадські організації, для створення комплексних підходів до боротьби з фейковими новинами та автоматизованими ботами. Перспективними вбачаються аспекти подальшого вдосконалення законодавчої бази, розвитку етичних стандартів та підвищення медіаграмотності серед населення. Загалом, стаття пропонує всеохоплюючий аналіз проблеми фейкових новин у соціальних мережах та їх поширення за допомогою ботів та підкреслює важливість боротьби з цією проблемою та пропонує шляхи для створення більш безпечного та надійного інформаційного середовища.

Ключові слова: фейк, фейкові новини, ЗМІ, боти, соціальні мережі, соціальні медіа, споживання новин, неправдива інформація, автоматизовані боти, маніпуляція

громадською думкою, інформаційне суспільство, інформаційна безпека, дезінформація, медіаграмотність.

DETECTING FAKE NEWS AND BOTS IN SOCIAL MEDIA

Humeniuk Mykhailo Mykolaiovych,
orcid.org/0009-0006-3118-721X
employee of the Security Service of
Ukraine

This article explores the issue of detecting fake news and bots in social media, as social media, like other social media, have become increasingly popular for news consumption over the past decade due to their easy access, rapid distribution and low cost. However, social media also allows for the widespread dissemination of fake news, i.e. news with intentionally false information, including through automated bots. Fake news on social media can have significant negative consequences for society and is one of the tools used to manipulate public opinion. Detecting fake news in the media and social media is a modern and relevant area of research into the relations of the information society in various aspects, including the issues of detecting fake news in the media, social media, etc.

The article analyses the main modern concepts and characteristics of fake news in various aspects of its manifestations in the media and its dissemination by means of bots on social media, examines representative methods of fake news detection and illustrates the complex problems of detecting fake news on social media and the work of automated bots for their dissemination. In particular, the author focuses on the study of the value of news content and the social context of information in the media and social media in general, and analyses methodologies that may be useful for the prevention or early detection, detection with subsequent control and monitoring of fake news in the media and social media. The ideas, concepts, algorithms and methods described in this article can help harness the power of social media to create effective and intelligent fake news detection systems in the media and minimize the negative impact of social media bots on the information environment.

Research and development of methods for detecting fake news and bots in social media is essential for maintaining information security and stability of society. The article also examines existing approaches used to detect fake news, focusing on the need for their further development to effectively counter the growing threat of disinformation.

The article highlights the importance of cooperation between various stakeholders, including government agencies, technology companies and civil society organizations, to create comprehensive approaches to combating fake news and automated bots. The author sees promising aspects of further improvement of the legislative framework, development of ethical standards and increase of media literacy among the population. In general, the article offers a comprehensive analysis of the problem of fake news on social media and its spread by bots, emphasizing the importance of combating this problem and suggesting ways to create a safer and more reliable information environment.

Key words: fake news, fake news, media, bots, social networks, social media, news consumption, false information, automated bots, manipulation of public opinion, information society, information security, disinformation, media literacy.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі та інші медіа-платформи набули значної популярності завдяки своїй доступності та можливості швидкого поширення інформації на широке коло осіб. Ці фактори зробили їх ключовим сучасним джерелом новин для мільйонів користувачів. Однак

поряд з перевагами, соціальні медіа також стали потужним інструментом для поширення фейкових новин, які є інформацією, яка є навмисно неправдивою та створеною з метою введення в оману або маніпуляції громадською думкою. Однією з основних проблем є те, що фейкові новини часто розповсюджуються за допомогою автоматизованих ботів, які можуть швидко поширювати неправдиву інформацію на велику аудиторію. Фейкові новини в соціальних мережах можуть мати серйозні негативні наслідки для суспільства, включаючи дестабілізацію політичних систем, підрив довіри до традиційних медіа та погіршення соціальної згуртованості. Тому питання виявлення фейкових новин у ЗМІ та соціальних мережах стає дедалі більш актуальним і вимагає комплексного наукового підходу. Сучасні методи виявлення фейкових новин та діяльності ботів потребують подальшого розвитку, щоб ефективно протидіяти зростаючій загрози дезінформації. Важливо розробити ефективні алгоритми та системи, які можуть виявляти фейкові новини на ранніх стадіях їхнього поширення та забезпечувати контроль і нагляд за інформаційним середовищем. Крім того, необхідна співпраця між урядовими установами, технологічними компаніями та громадськими організаціями для створення комплексних підходів до боротьби з фейковими новинами та автоматизованими ботами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики досліджувалися в працях наступних вітчизняних та іноземних вчених, таких як: Assenmacher D. (Ассенмахер Д.), Clever L. (Клеве Л.), Cook J. (Кук Дж.), Elenbaas M. (Еленбаас М.), Ecker U. K. H. (Екер У. К. Х.), Frischlich L. (Фрішліх Л.), Grimme C. (Грімме С.), Kurban O. V. (Курбан О. В.), Lewandowsky S. (Левандовскі С.), Quandt T. (Квандт Т.), Саприкін О. А. (Saprykin O. A.), Seifert C. M. (Сайферт С. М.), Schwarz N. (Шварц Н.), Trautmann H. (Траутманн Х.), Черниш Р. Ф. (Chernysh R. F.) та інших.

Метою статті є дослідження окремих аспектів виявлення фейків у ЗМІ та ботів у соціальних мережах й аналіз сучасних концепцій і характеристик фейкових новин та їх впливу на суспільство.

Виклад основного матеріалу. В Україні термін «фейк» часто зустрічається в медіапросторі, зокрема на телебаченні та у засобах масової інформації. Проте, його чітке визначення та класифікація відсутні. Зазвичай під «фейком» розуміють недостовірні, неправдиві відомості або неперевірені факти. Проте, такі трактування не передають повної суті цього явища. Фейк є підробкою, яка навмисно поширюється з метою введення аудиторії в оману.

Ця проблема особливо актуальна в умовах інформаційного суспільства, де швидкість поширення інформації через соціальні мережі та інші медіаплатформи значно зросла. Відсутність чіткого розмежування між фейковою новиною та простою помилкою або недостовірною інформацією ускладнює боротьбу з дезінформацією. Фейкові новини спеціально створюються та розповсюджуються з метою маніпулювання громадською думкою, що може мати серйозні наслідки для суспільства, включаючи підрив довіри до ЗМІ, вплив на політичні процеси та створення соціальної напруженості [6].

Важливим завданням є розробка науково обґрунтованих методів виявлення та класифікації фейкових новин, що дозволить ефективніше протидіяти дезінформації. Також необхідно підвищувати рівень медіаграмотності серед населення, щоб люди могли краще розпізнавати неправдиву інформацію та не піддаватися маніпуляціям. Співпраця між державними установами, технологічними компаніями та громадськими організаціями може сприяти створенню ефективної системи протидії фейковим новинам, забезпечуючи більш безпечне та інформоване суспільство.

У науковому середовищі фейк можна описати як інформацію, яка є неправдивою або вигаданою, але представляється як достовірна. Фейки можуть існувати у різних

формах, таких як підроблені новини, маніпулятивні зображення, сфабриковані наукові дослідження, шахрайські схеми та інші методи маніпулювання інформацією [1].

Фейк може викривлювати наукові дані, представляти недостовірну інформацію про результати досліджень або навіть вигадувати факти, що не мають наукової основи. Збільшення кількості інформаційних каналів не тільки не забезпечило прозорість і точність даних, але й сприяло множинному зростанню неправди. Якщо в традиційних засобах масової інформації минулого періоду новини ретельно перевірялися на достовірність, і сумнівні не публікувалися через ідеологічні виправлення, то сьогодні фейк став винятком, що свідчить про непрофесіоналізм або нечесність його автора. Брехня стала інструментом формування інформаційного простору. Тому феномену фейків і фейкових новин у сучасній науці приділяється значна дослідницька увага. Сьогодні медіа-фахівці часто стверджують, що владі та суспільству потрібна не стільки правда, скільки інформація, що виглядає правдоподібною, але насправді не є правдивою. Такі тенденції у розвитку медіа призводять до того, що «журналістика фактів» перетворюється на «авторитетну журналістику», «журналістику думок» і навіть «журналістику вражень», що свідчить про широке поширення фейків [2].

Публікації та поширення новин можуть бути спрямовані виключно на привернення уваги читачів, так виникає значна кількість недостовірної інформації. Фальшиві матеріали можуть відволікати аудиторію від дійсно важливих повідомлень. Фейкові новини в Інтернеті часто використовуються для підвищення популярності (особливо через «чорний» PR) або для заробітку: чутки про відомих людей швидко розповсюджуються, коментуються та репостяться (поширюються) в соціальних мережах, що збільшує популярність ресурсу та приносить прибуток [3].

Маніпулятивний вплив має такі стабільні характеристики: здійснюється навмисно і приховано; включає алгоритми програмування мислення, сприйняття і поведінки об'єкта; застосовує методи і техніки, що чинять цілеспрямований тиск на психіку, другу сигнальну систему та складові свідомості об'єкта впливу. Інформаційні потоки проникають у масову свідомість, позбавляючи споживачів засобів масової інформації можливості активно та критично їх аналізувати, залишаючи їм лише пасивну роль, яка створює передумови для пропагандистського впливу [8].

Фейк у соціальних мережах може приймати різні форми, такі як фальшиві новини, спотворені факти, підроблені фотографії або відеоматеріали, маніпуляції заголовками та емоційними зверненнями. Зазвичай фейки створюються для того, щоб викликати емоційні реакції, посягати розбрат і конфлікти, або спотворити погляди та переконання аудиторії [7].

Поруч із тим, на нашу думку, засобами боротьби з фейками в соціальних мережах можуть наступні підходи та стратегії:

1. Застосування алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту для автоматичного виявлення маніпулятивних та фальшивих матеріалів. Ці системи аналізують текстовий контент, зображення та відео, виявляючи аномалії або схеми, характерні для фейкових новин. Зокрема, використовуються методи обробки природної мови (NLP) для оцінки достовірності інформації та виявлення неправдивих тверджень;

2. Верифікація джерел інформації, що серед іншого, полягає в розробці інструментів для перевірки достовірності джерел новин. Створення баз даних перевірених інформаційних ресурсів, а також механізмів для перевірки авторства і легітимності публікацій;

3. Впровадження програм для підвищення медіаграмотності серед користувачів соціальних медіа, що передбачає навчання громадян навичкам критичного сприйняття інформації, розпізнавання фейкових новин та розуміння технік маніпуляції;

4. Розробка та впровадження нормативно-правових актів, що регулюють поширення дезінформації, включаючи відповідальність для платформ соціальних медіа за розповсюдження фейкових новин та зобов'язання по вжиттю заходів проти маніпулятивного контенту;

5. Співпраця між урядовими структурами, науковими інститутами, медійними організаціями та громадськими об'єднаннями для створення єдиних стандартів та протоколів виявлення і боротьби з фейками;

6. Підтримка та популяризація перевірених джерел інформації, які забезпечують об'єктивність та точність, включаючи підтримку ініціативи з розповсюдження якісного контенту та підтримки журналістики перевірених фактів.

На нашу думку, в сучасному суспільстві на фейкові новини можна було б не звертати увагу взагалі, сприймаючи їх як вигадки, якби вони не були потужною інформаційною зброєю масового ураження, яку Росія активно застосовує проти українського народу у війні. Головною метою фейкових повідомлень, як інструменту інформаційної війни, є посягти сумніви та переконати аудиторію у правдивості поданої інформації. Завдання таких повідомлень, на нашу думку, можуть включати: дезінформування аудиторії; пропаганду власного бачення агресора, політики чи позиції; викликання агресії; похитування позиції окремих членів суспільства і змушення їх засумніватися; посів паніки; зміна усталеної думки в аудиторії; спонукання до певної дії (на завжди законної); активізація уваги та зацікавлення аудиторії; переконання аудиторії за допомогою вигаданих фактів та залякування аудиторії.

Пропонуємо під поняттям «фейк» визначати саме навмисно створену інформацію або новину про подію або журналістський матеріал, що містить неправдиву або спотворену інформацію, яка дискредитує певну людину або групу осіб в очах аудиторії. Разом із тим, вбачаємо, що фейки відрізняються за формами, методами передачі та змістом, тому виникла необхідність їхньої класифікації. Так, за методами поширення доцільно виділяти фейки: масмедійні (спеціально створені для засобів масової інформації та поширювані через них) та мережеві (поширюються через соціальні мережі), а за формою логічно виділити: фотофейк (фальшиві або спотворені фотографії); відеофейк (підроблені або змонтовані відеоматеріали); фейковий журналістський матеріал (статті, новини або інші журналістські роботи, що містять неправдиву інформацію).

У сучасну еру цифрових технологій соціальні мережі функціонують не лише як платформи для комунікації, але й як арени інтенсивної конкуренції за увагу та вплив. Одним із ключових інструментів у цій боротьбі є соціальні боти, які представляють собою автоматизовані програми, що можуть швидко генерувати, розповсюджувати та посилювати конкретні повідомлення або ідеї в онлайн-середовищі, впливаючи на громадське сприйняття та поведінку користувачів [9]. Завдяки специфіці роботи соціальних мереж, їх контент може поширюватися швидкими темпами на велику кількість користувачів, що в свою чергу ускладнює перевірку поширюваної інформації, й окрему роль у даному процесі відіграють боти та інші технологічні засоби.

Боти представляють собою повністю або частково автоматизовані системи, що виконують специфічні функції. Відповідно до їх призначення існує кілька категорій ботів, серед яких найбільш поширеними є [9]: веб-сканери, які регулярно обходять інтернет для індексації веб-сторінок; чат-боти, що використовують штучний інтелект для симуляції особистої розмови; прикладом є ChatGPT та боти, що автоматизують обслуговування клієнтів на веб-сайтах.

Соціальні боти, що представляють собою облікові записи, які виконують одно- або багатостороннє спілкування та імітують людську поведінку у соціальних мережах.

Ці боти функціонують як програмно керовані акаунти, які можуть мати зловмисні наміри.

Відмітимо, що на нашу думку, до ботів, що можуть працювати в соціальних мережах доцільно долучати наступні: соціальні боти, які імітують поведінку реальних користувачів для маніпуляції або просування ідей; чат-боти, які використовують штучний інтелект для автоматизованих розмов і підтримки клієнтів; веб-сканери, які збирають дані з веб-сайтів для моніторингу або створення баз даних; боти для збору контактів, які автоматично збирають інформацію для маркетингових цілей; боти для управління контентом, які автоматизують публікацію і оновлення контенту; боти для моніторингу, що аналізують активність користувачів і збирають дані про тенденції; боти для лайків і коментарів, які автоматично ставлять лайки або коментують пости; боти для спам-розсилок, які розсилають рекламні або спам-повідомлення.

Загроза, яку представляють шкідливі боти у соціальних мережах, з часом тільки зростатиме. Це спонукає до активного дослідження та розробки рішень, оскільки їхній вплив на наше реальне життя є суттєвим. Ключовим завданням є розробка ефективних методів автоматичного виявлення соціальних ботів.

Лише завдяки об'єднаним зусиллям і комплексному підходу можна досягти значних результатів у боротьбі з впливом ботів у соціальних мережах та забезпечити безпеку та довіру в цифровому середовищі. Важливо також надати користувачам необхідні знання та інформацію для розпізнавання та уникнення впливу ботів, фейкових новин і дезінформації. Компанії, що розробляють соціальні мережі, повинні продовжувати вдосконалювати технології для виявлення та блокування ботів, зокрема через застосування штучного інтелекту та машинного навчання для виявлення шкідливої активності.

Узагалі, негативна діяльність ботів може мати серйозні наслідки як для окремих користувачів, так і для суспільства в цілому. Тому необхідно зосередити увагу на цьому явищі та розвивати стратегії для його ефективного стримування.

Висновки. Загалом, в Україні термін «фейк» часто вживається в медіа, проте його точне визначення та класифікація відсутні. Фейк визначається як навмисно створена інформація, яка вводить аудиторію в оману. Це ускладнює боротьбу з дезінформацією, оскільки фейкові новини спеціально розповсюджуються для маніпулювання громадською думкою, що може негативно впливати на суспільство. Швидкість поширення інформації в цифрову еру значно зросла, що сприяє розповсюдженню фейків. Відсутність чіткого розмежування між фейками та помилковими даними ускладнює виявлення дезінформації і веде до серйозних наслідків, таких як підірив довіри до ЗМІ, вплив на політичні процеси та соціальна напруженість. Необхідно розробити ефективні науково обґрунтовані методи для виявлення та класифікації фейкових новин. Це включає впровадження алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту для автоматичного виявлення маніпулятивного контенту, верифікацію джерел інформації, підвищення медіаграмотності серед населення та розробку нормативно-правових актів для регулювання дезінформації.

Соціальні боти є потужним інструментом у боротьбі за увагу в цифровому середовищі. Вони можуть автоматично створювати та розповсюджувати інформацію, що ускладнює перевірку фактів та підвищує ризик поширення фейків. Для ефективної боротьби з фейками потрібні об'єднані зусилля урядових структур, наукових інститутів, медійних організацій та громадських об'єднань. Важливо також забезпечити користувачів знаннями для розпізнавання та уникнення фейкових новин та дезінформації. Негативна діяльність ботів та фейків може мати серйозні наслідки як для індивідуальних користувачів, так і для суспільства в цілому. Тому важливо активно

розвивати стратегії протидії цьому явищу для забезпечення інформаційної безпеки та довіри в цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. How to detect, resist and counter the flood of fake news. URL: <https://www.sciencenews.org/article/fake-news-misinformation-covid-vaccines-conspiracy> (дата звернення: 05.08.2024).
2. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Seifert C. M, Schwarz N., Cook J. Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*. 2012. 13, 106.
3. Elenbaas M., de Vreese C. H. The Effects of Strategic News on Political Cynicism and Vote Choice Among Young Voters. *Journal of Communication*. 2008. 58, 550.
4. Мудра І. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Вип. 15. С. 184–188.
5. Саприкін О. А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 1. С. 87–94.
6. Курбан О. В. Фейки у сучасних медіа: ідентифікація та нейтралізація. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 3. С. 96–103.
7. Черниш Р. Ф. Фейк як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 109–114.
8. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Seifert C. M, Schwarz N., Cook J. Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*. 2012. 13, 106.
9. Assenmacher D., Clever L., Frischlich L., Quandt T., Trautmann H., Grimme C. Demystifying Social Bots: On the Intelligence of Automated Social Media Actors. *Social Media + Society*, 2020. 6 (3). URL: <https://doi.org/10.1177/2056305120939264> (дата звернення: 05.08.2024).

УДК 342.924(045)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.11>

ІНФОРМАЦІЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН: КЛЮЧОВІ ВЛАСТИВОСТІ

Ємець Яків Олександрович,
orcid.org/0009-0008-5345-0423
аспірант кафедри публічного
та європейського права
(ПЗВО «Київський міжнародний
університет», м. Київ, Україна)

Нині інноваційність і дискусійність питань, пов'язаних із дослідженням інформації як об'єкта адміністративних правовідносин, сприяють постійному збереженню зацікавленості у дослідженні даної проблематики не тільки серед юристів-практиків, а й серед науковців.

Зважаючи на достатньо широкий діапазон завдань, що стоять перед державою в процесі забезпечення прав громадян в інформаційній сфері, слід відзначити активне включення інформації до владно-суспільних відносин в Україні, що потребує подальшого вдосконалення їх правового регулювання, а також гармонізації положень чинних нормативно-правових актів із нормами міжнародних документів, обов'язкових для виконання нашою державою в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції.

В умовах активного використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій у ході розбудови інформаційного суспільства та здійснення постійного інформаційного тиску Російської Федерації на Українську державу й суспільство під час війни, відбувається виникнення нових відносин в інформаційній сфері, що потребує вдосконалення їх правового регулювання на національному рівні, виходячи з різноаспектного вивчення категорії «інформація».

Набувши статусу загальнонаукового поняття, інформація продовжує розвиватися, але її сутнісна характеристика та основні властивості дозволили вичленувати інформацію в самостійний об'єкт правовідносин. Правовий режим інформації повинен вибудовуватися з урахуванням її ключових властивостей, що характерні як для інформації загалом, так і для будь-яких видів інформації зокрема.

Під час вивчення інформації як об'єкта адміністративних правовідносин, у ролі останнього можна розглядати інформацію як із відкритим, так і з обмеженим доступом, оскільки її значущість і цінність безпосередньо пов'язана з її невідомістю певному чи невизначеному колу учасників державно-суспільних взаємодій. Інформація, що є об'єктом адміністративних правовідносин, не включається до економічного обігу, хоча й може становити потенційну економічну цінність, і може мати як загальний, так і спеціальний режими. Відтак, комплексний характер такого об'єкта адміністративних правовідносин як інформація передбачає комплексність його регулювання.

Ключові слова: інформаційні правовідносини, адміністративні правовідносини, об'єкт правовідносин, властивості інформації, інформаційне суспільство, інформація.

INFORMATION AS AN INDEPENDENT OBJECT OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS: KEY ATTRIBUTES

Yemets Yakiv Oleksandrovych,
orcid.org/0009-0008-5345-0423
Ph.D. Student at the Department
of Public and European Law
(Private Higher Educational Institution
“Kyiv International University”, Kyiv,
Ukraine)

Today, the innovativeness and controversial aspects related to the study of information as an object of administrative legal relations contribute to the constant interest in research of this issue not only among scientists, but also among legal practitioners.

Taking into account a wide range of tasks faced by the state in the process of ensuring the rights of citizens in the information sphere, it is worth noting the active inclusion of information in relations between the government and the society in Ukraine that requires further improvement of their legal regulation, as well as harmonization of the provisions of current regulatory legal acts with the norms of international documents binding on our state in the process of its European and Euro-Atlantic integration.

In the context of active use of new information and telecommunication technologies while constructing the information society and the constant information pressure exerted on the Ukrainian state and society by the Russian Federation during the war, new relations emerging in the information sphere require improvement of their legal regulation at the national level on the basis of a multidimensional study of the category ‘information’.

Having acquired the status of a general scientific concept, information continues to evolve but its essential characteristics and basic attributes allowed to distinguish information as an independent object of legal relations. The legal regime of information should be built with due regard for its key attributes which are immanent in both information in general and any type of information in particular.

When studying information as an object of administrative legal relations, the latter may include both open and restricted information, since its significance and value are directly related to its secrecy to a certain or indefinite circle of participants in the state – society interactions. Information that is the object of administrative legal relations is not included in economic circulation, although it may have potential economic value and may have both general and special regimes. Therefore, the complex nature of such an object of administrative legal relations as information implies the complexity of its regulation.

Key words: information legal relations, administrative legal relations, object of legal relations, information attributes, information society, information.

Постановка проблеми. Характерними рисами інформаційного суспільства, котре сформувалося в переважній більшості держав світу ще на початку ХХІ століття, стали зростання значимості прав доступу до інформації, потреба в юридичному захисті від небажаної інформації та необхідність в інформаційному обслуговуванні осіб різних категорій. Новітні інформаційні та комунікаційні технології дозволили розширити права громадян і організацій шляхом надання послуг доступу до різноманітних даних, що концентруються як у рамках державних та муніципальних, так і в межах приватних структур. Відповідно, до показників руху соціуму в напрямі становлення інформаційного суспільства прийнято відносити розширення номенклатури загальнодоступної інформації та спрощення процедур доступу до неї, а також збільшення

обсягів інформаційних послуг. Проте в даному разі неминуче має відбуватися переоцінка як прав, так і обов'язків органів державної влади і громадян в інформаційній сфері, адже остання повинна розвиватися з орієнтацією на інтереси людини, підвищення якості її життєдіяльності, забезпечення відкритості інформації та захист персональних даних у відповідному нормативно-правовому полі. Як результат, інноваційність і дискусійність питань, пов'язаних із дослідженням інформації як об'єкта адміністративних правовідносин, сприяють постійному збереженню зацікавленості у дослідженні даної проблематики не тільки серед юристів-практиків, а й серед науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на вагомість інформації у сучасному суспільстві та її вплив на життєдіяльність останнього, на інформації як окремому об'єкті правовідносин часто фокусується увага вітчизняних і зарубіжних науковців. Відповідно, під час проведення даного дослідження, автор брав до уваги напрацювання таких українських учених як О. Баєв; А. Кодинець; В. Корецька, О. Корецький і С. Шлянчак; Н. Мороз; О. Селезньова та Ж. Юсип. Крім того, було проаналізовано низку робіт зарубіжних дослідників, котрі стосуються питань правового режиму інформації й особливостей інформаційних правовідносин, серед яких Ф. Фенг, К. Ванг і Т. Чен; а також С. Вангавербеке, Б. Бальсмеєр і Т. Доггер. Вивченню поняття та ознак адміністративно-правового режиму конфіденційної інформації в Україні присвячено роботу українських науковців О. Коропатова й І. Залевської, однак дана розвідка не фокусується на дослідженні інформації як самостійного об'єкта адміністративних правовідносин, виходячи з аналізу її ключових властивостей. Відтак, повноформатне вивчення даного питання можемо вважати актуальним як у практичному ракурсі розвитку правовідносин, так і в теоретичному вимірі юридичної науки.

Мета статті. Дане дослідження має на меті представлення й детальний аналіз інформації як самостійного об'єкта адміністративних правовідносин на основі визначення її ключових властивостей і виявлення пріоритетності останніх у процесі правового регулювання інформаційних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав і свобод кожного громадянина України є метою Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, що «визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних» [1]. Згідно з текстом документа, основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість та взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання низки стратегічних цілей та завдань [1]. Однією зі стратегічних цілей Стратегії інформаційної безпеки визнається «забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту» [1].

Зважаючи на достатньо широкий діапазон завдань, що стоять перед державою в процесі забезпечення прав громадян в інформаційній сфері, слід відзначити активне включення інформації до владно-суспільних відносин в Україні, що, в свою чергу, потребує подальшого вдосконалення їх правового регулювання, а також гармонізації положень чинних нормативно-правових актів із нормами міжнародних документів, обов'язкових для виконання нашою державою в процесі її долучення до

нормативно-правового поля Європейського Союзу та інтеграції до НАТО. Дана ситуація значною мірою актуалізує необхідність подальшої наукової розробки теоретичних аспектів дослідження інформації як об'єкта адміністративних правовідносин.

Справді, нині існує думка, згідно з якою інформація не може тлумачитися як абстрактне, загальне поняття, адже предметом розгляду повинна бути саме інформація, яка перебуває у цивільному, адміністративному чи іншому громадському обігу і щодо якої виникають суспільні відносини, котрі підлягають правовому регулюванню [2, с. 23]. З іншого боку, розглядаючи окремі випадки чи окремі суспільні відносини, що виникають із приводу інформації, неможливо виявити ті спільні риси й властивості, які характерні для інформації як такої і які істотно впливають на зміст відносин, об'єктом яких виступає інформація, на права та обов'язки суб'єктів цих відносин, оскільки сепаратний аналіз окремих груп зазначених суспільних відносин не дозволяє виявити їхню специфіку, окресливши роль інформації у їх становленні та подальшій розбудові [3]. Тому, розглядаючи інформацію як об'єкт конкретних правовідносин, слід концентруватися на нормах права, що містяться в нормативно-правових актах, які регулюють відносини в інформаційній сфері в рамках конкретної галузі права. Нормами адміністративного права, зокрема, врегульовано такі питання інформаційних відносин як доступ до інформації про діяльність державних та місцевих органів влади; адміністративна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері; здійснення електронного документообігу; доступ до службової таємниці тощо.

Однак, в умовах активного використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій у процесі розбудови інформаційного суспільства та здійснення постійного інформаційного тиску Російської Федерації на Українську державу й суспільство під час війни, відбувається виникнення нових відносин в інформаційній сфері, які не можуть «вкластися» у рамки наявних адміністративно-правових інститутів. Дана ситуація та подальша необхідність правового регулювання новітніх відносин у сфері інформації і комунікації на національному рівні зумовили необхідність різноаспектного вивчення категорії «інформація» [4, с. 37–38], що має поглибити наявні дані для подальшого вдосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання інформаційних відносин на рівні «держава – суспільство».

Інформація є загальнонауковим поняттям, яке досліджується в рамках різних наук, – природничих, технічних, гуманітарних. Невипадково в період формування суспільства знань та інтенсивної діджиталізації усіх сфер суспільної життєдіяльності поняття інформації виявилось ключовим для тих галузей, котрі активно розвиваються і є найбільш прогресивними.

Зрозуміло, що спочатку необхідність визначити поняття «інформація» виникла у представників природничих наук у зв'язку з проблемою передачі, зберігання та обробки даних, коли за основу бралися її властивості, пов'язані з перерахуваннями процесами. Перший крок на шляху до наукового опису поняття інформації було зроблено фізиками Р. Клаузіусом та Л. Больцманом у ХІХ столітті в зв'язку із запровадженням до статистичної фізики категорії ентропії – фізичної величина, яка використовується для опису термодинамічної системи, будучи однією з основних термодинамічних величин. А міцно закріпитися в руслі наукового пізнання категорії «інформація» в середині ХХ століття дозволила розробка математичної теорії інформації Р. Хартлі та К. Шеннона [5, с. 44–50].

Подальший суттєвий стимул для розвитку наукових уявлень про інформацію дали роботи в галузі кібернетики та філософських концепцій постіндустріалізму, оскільки дослідники стали звертати увагу на такі якісні характеристики інформації як корисність, важливість, повнота, достовірність, оперативність та інші. Ці характеристики

дають уявлення про значущість інформації для задоволення потреб особистості, суспільства, держави і комерційних структур. Перетворення значного обсягу інформації на товар, включення її до економічних взаємодій, зростання впливу на економіку потребували вивчення даної категорії у рамках економічних наук, адже перехід до інформаційного суспільства супроводжувався як повсюдним застосуванням інформаційних технологій, так і докорінними змінами самої економічної системи на національному, регіональному та глобальному рівнях [6, с. 14].

Відповідно, інформація, ставши об'єктом правовідносин порівняно нещодавно, нині вважається маловивченою проблемою в теоретичних правових дослідженнях, адже особлива увага науковим розробкам цієї категорії почала приділятися лише наприкінці ХХ століття: бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та активне формування глобального інформаційного суспільства посилили інтерес учених до даного питання, яке потребувало комплексного вивчення і проведення дослідження інформації як об'єкта правовідносин. Наявні дослідження та публікації, що стосуються регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, присвячені окремим аспектам регулювання інформаційних відносин (доступу до інформації, захисту інформації, відповідальності за злочини в інформаційній сфері тощо) та питанням, що стосуються правового регулювання певних видів інформації, зокрема, обмеженого доступу до інформації (різного виду таємниць) [7, с. 122–123]. Тому, набувши статусу загальнонаукового поняття, інформація не стала більш зрозумілою, хоча сутнісна характеристика інформації та її основні властивості й ознаки дозволили вичленувати інформацію в самостійний об'єкт правовідносин.

Тож, незважаючи на наявний внесок у досліджувану проблему, слід визнати, що склалася об'єктивна потреба подальшого комплексного вивчення категорії «інформація» та регулювання інформаційних відносин нормами права. З цією метою, зі значної кількості властивостей інформації, необхідним постає виділення таких властивостей даного феномену, які мають принципове значення для характеристики інформації як об'єкта правовідносин та встановлення її правового режиму:

- нематеріальна сутність інформації;
- фізична неможливість відчуження інформації від її власника;
- можливість відокремлення інформації від її власника;
- невичерпність;
- субстанційна несамостійність;
- неможливість цілковитого споживання в процесі використання (незнищенність);
- можливість необмеженого тиражування, копіювання, відтворення та перетворення (трансформації) форм фіксації інформації [8, с. 287–288].

Ці властивості притаманні інформації загалом, а не лише її окремим різновидам, тому правовий режим інформації повинен вибудовуватися з їх урахуванням. Окремі властивості інформації, у тому числі її невідчужуваність, яка базується на нематеріальній природі інформації (жоден матеріальний об'єкт не має такої властивості) і тісно пов'язана з іншою її властивістю – невичерпністю, дозволяють передавати інформацію необмежену кількість разів необмеженому колу осіб, при чому вона зберігається не тільки останніми, а й початковим власником. Зазначені характеристики притаманні будь-якій інформації, а їхній облік є обов'язковим при встановленні правового режиму інформації. Вони не дозволяють (або роблять неефективними) ті засоби захисту, які максимально забезпечують захист прав на матеріальні об'єкти [9]. Відповідно, автор робить висновок про те, що юридично відчужується не сама інформація, а права на неї. Інші властивості інформації, котрі можуть

паралельно виникати в процесі її використання, або поглинаються поданими вище властивостями, або характеризують інформацію не як об'єкт правовідносин, а як іншу наукову категорію (філософську, кібернетичну тощо), оскільки вони належать конкретним різновидам інформації, що застосовується в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Висновки. Беручи до уваги особливості інформації як окремого феномену суспільних відносин, автор дійшов висновку про те, що останній нині виступає об'єктом правовідносин, котрий має спільні властивості, характерні для будь-яких видів інформації, і навіть властивості, притаманні окремим видам інформації. Під час вивчення інформації як об'єкта адміністративних правовідносин, у ролі останнього можна розглядати інформацію як із відкритим, так і з обмеженим доступом, оскільки її значущість і цінність безпосередньо пов'язана з її невідомістю певному чи невизначеному колу учасників державно-суспільних взаємодій. Інформація, що є об'єктом адміністративних правовідносин, не включається до економічного обігу, хоча й може становити потенційну економічну цінність, і може мати як загальний, так і спеціальний режими [10, с. 146–147].

Складний, комплексний характер такого об'єкта адміністративних правовідносин як інформація передбачає і комплексність його регулювання. Сутнісна характеристика інформації та її основні властивості й ознаки, розглянуті у даному дослідженні, дозволяють вичленувати інформацію у самостійний об'єкт адміністративних правовідносин та на цій основі стверджувати про необхідність розроблення концепції адміністративно-правового режиму інформації. Останній можна розглядати як об'єктний режим, що вводить відповідним адміністративним нормативно-правовим актом і дозволяє забезпечити комплексність впливу за допомогою сукупності регулятивних, охоронних, процесуально-процедурних засобів, які характеризують особливе поєднання дозволів, заборон та зобов'язань, а також гарантій щодо його дотримання.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ: Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 17.06.2024).
2. Селезньова О. М., Юсип Ж. П. Поняття «інформаційні правовідносини»: доктринально-правовий ракурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Т. 2, Вип. 46. С. 21–24.
3. Feng F., Wang X., Chen T. Analysis of the attributes of rights to inferred information and China's choice of legal regulation. *Computer Law & Security Review*. 2021. Vol. 41. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0267364921000388> (дата звернення: 11.06.2024).
4. Баєв О. О. Сфера інформаційних відносин України як об'єкт правового регулювання. *Правова інформатика*. 2011. № 1(29). С. 37–42.
5. Rioul O. This is IT: A primer on Shannon's entropy and information. *L'Information*. 2018. Séminaire Poincaré XXIII. P. 43–77.
6. Корецька В. О., Корецький О. В., Шлянчак С. О. Інформаційні технології як сучасна індустрія в світовій економіці. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2022. № 2(75). С. 13–23.
7. Кодинець А. О. Договірні відносини у сфері надання прав на інформацію: окремі аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО»*. 2018. Т. 1, Вип. 49. С. 122–125.

8. Мороз Н. Поняття інформації обмеженого доступу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2017. № 865. С. 284–289.
9. Vanhaverbeke S., Balsmeier B., Doherr T. Mandatory financial information disclosure and credit ratings. *Journal of Accounting and Economics*. 7 February 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165410124000065> (дата звернення: 13.06.2024).
10. Коропатов О. М., Залевська І. І. Поняття та ознаки адміністративно-правового режиму конфіденційної інформації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 145–150.

УДК 351/354

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.12>

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Киян Дмитро Володимирович,

orcid.org/0009-0002-6851-0640

аспірант

(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Оскільки основоположною функцією держави є економічний розвиток, публічні закупівлі виступають дієвим засобом, який може забезпечити певні економічні зрушення. При переході державної економіки до ринкової моделі організації економічних відносин, стала очевидною неспроможність ринку формувати зв'язки й ефективно функціонувати без прийняття спеціальних заходів. Визначальним способом вирішення цієї проблеми у міжнародній практиці стала система публічних закупівель, що регулюється конкретними нормативними рішеннями та яка включає в себе ряд об'єднаних інституцій, що діють в межах окресленого правового поля і спираються в своїй діяльності на конкурентні та неконкурентні закупівлі.

Встановлено, що закупівля- це сукупність практичних методів та прийомів, що допомагають максимально забезпечити інтереси замовника при проведенні закупівельної кампанії з допомогою конкурсних торгів. У даному випадку необхідно ототожнювати інтереси замовника та інтереси держави, у зв'язку з тим, що замовник діє передусім в інтересах держави та/або для задоволення потреб суспільства, окремої соціальної групи чи відповідної територіальної громади.

Система державних закупівель є одним із найпотужніших інструментів державного регулювання економіки, розвитку конкурентного середовища та виконання соціальних завдань й підкреслює, що головною метою державної політики у сфері закупівель є забезпечення ефективності цих процедур – закупівля товарів, робіт, послуг найвищої якості за найнижчою ціною.

Необхідно підкреслити, що цілями державних закупівель є: підвищення ефективності витрачання коштів публічних фондів усіх рівнів; підвищення рівня управління фінансовими потоками; попередження безконтрольного нарощування витрат; економію витрат публічних фондів коштів.

Доведено, що публічні закупівлі- це визначені законодавством процедури, щодо надання послуг чи виконання робіт за кошти державних та місцевих бюджетів на придбання необхідних товарів, робіт і послуг, що пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами.

Ключові слова: поняття, державні закупівлі, публічні закупівлі, види публічних закупівель, науковці, процедура.

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE

Kyian Dmytro Volodimirovich,
orcid.org/0009-0002-6851-0640
Graduate Student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

Since the fundamental function of the state is economic development, public procurement is an effective tool that can ensure certain economic changes. With the transition of the state economy to a market model of organization of economic relations, the inability of the market to form links and function effectively without taking special measures became obvious. The decisive way to solve this problem in international practice has become the system of public procurement, which is regulated by specific regulatory decisions and which includes a number of joint institutions that operate within the outlined legal framework and rely in their activities on competitive and non-competitive procurement.

It is determined that procurement is a set of practical methods and techniques that help to maximize the interests of the customer during the procurement campaign through competitive bidding. In this case, it is necessary to identify the interests of the customer and the interests of the state, due to the fact that the customer acts primarily in the interests of the state and/or to meet the needs of society, a separate social group or the relevant territorial community.

The public procurement system is one of the most powerful instruments of state regulation of the economy, the development of a competitive environment and the fulfillment of social tasks, and emphasizes that the main goal of state policy in the field of procurement is to ensure the effectiveness of these procedures – the purchase of goods, works, services of the highest quality at the lowest price.

It should be emphasized that the goals of public procurement are: increasing the efficiency of spending public funds at all levels; increasing the level of financial flow management; prevention of uncontrolled increase in costs; saving the costs of public funds.

It is proved that public procurement is a procedure defined by law for the provision of services or performance of works at the expense of state and local budgets for the purchase of necessary goods, works and services offered by participants in the procedures, in accordance with the needs of the customer, the location of the supplier, the validity period of the competitive bidding proposal, and also includes control, supervision, coordination and monitoring of the procedures by authorized bodies.

Key words: concept, public procurement, public procurement, types of public procurement, scientists, procedure.

Постановка проблеми. Однією з форм створення державою громадських благ є публічні закупівлі, які здійснюються на основі раціонального використання суспільних коштів та розвитку конкурентної економіки. Закупівлі товарів, робіт та послуг за публічні кошти складають значну частину економіки розвинутих країн, а саме – від 6% до 21% від ВВП. Такі значні обсяги свідчать про те, що публічні закупівлі створюють ринки товарів, робіт і послуг та мають вплив на витрати і споживання. Гармонізація сфери публічних закупівель в Україні зі стандартами ЄС дозволила перевести всі закупівлі країни в електронний режим, що забезпечило відкриття даних про перебіг процедур та рівний доступ до інформації для всіх суб'єктів закупівель (на базі впровадження системи «Прозорро») [1, с. 1].

Різні аспекти визначення поняття публічних (державних) закупівель в Україні досліджувались у наукових працях О.В. Альциванович, Н.Я. Борсук, І.В. Влялько, М.Ю. Довгань, В.В. Зубар, О.О. Критенко, О.П. Кулак, О.С. Мельников, В.М. Новаковець, О.А. Сидоренко, Н.Б. Ткаченко, Ю.М. Уманців, О.М. Шевчук, Я.Ю. Цимбаленко тощо. Попри численні наукові розробки, термін «публічні закупівлі» потребує глибокого аналізу і вивчення.

Публічні закупівлі є досить складним та тривалим процесом, що потребує відповідних знань і належного законодавчого забезпечення.

Публічна закупівля – придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [2].

Статтею 1 Закону України «Про публічні закупівлі» визначено, що публічними закупівлі здійснюються підприємствами, установами за державні кошти. До їх складу відносять кошти державного бюджету та бюджету органів місцевого самоврядування, державного матеріального резерву, оборонного замовлення, Аграрного фонду, Національного банку України, державні цільові фонди, кошти, які надаються замовникам під гарантії Кабінету Міністрів України та ін.

Мета статті – здійснити аналіз терміну «публічні закупівлі» та здійснити класифікацію публічних закупівель.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світі відсутнє єдиновизнане тлумачення поняття «публічні закупівлі» [3, с. 95].

На думку І.В. Влялько : «державні закупівлі – закупівля на конкурентній основі, згідно з визначеними правилами та умовами, товарів, робіт і послуг за державні кошти з метою підтримки життєдіяльності держави на належному рівні» [4, с. 109–110].

О.А. Сидоренко пропонує розглядати публічні закупівлі як «складову механізму державного регулювання» [5, с. 90].

На думку М. Ю. Довгань публічні закупівлі – це частина державного замовлення і «публічна закупівля – це спосіб реалізації державного замовлення, що полягає у придбанні публічною адміністрацією товарів, робіт і послуг за державні кошти на конкурентній основі (а в певних випадках – за відсутності такої), за встановленою законом процедурою з метою задоволення публічного інтересу» [6, с. 180–181].

О.О. Критенко запропонував: «публічні закупівлі – певна, регламентована законодавством діяльність держави з придбання товарів, робіт і послуг з найбільшою ефективністю й найменшими витратами для забезпечення діяльності держави та впливу на розвиток галузей національної економіки й зміцнення соціальної політики» [7, с. 25].

Пропонує розглядати публічні закупівлі В.М. Новаковець як «специфічний інструмент фінансово-правового регулювання правовідносин щодо формування, раціонального розподілу та ефективного використання публічних фондів коштів, що застосовується у процесі реалізації публічного інтересу при придбанні товарів, робіт і послуг за публічні кошти» [8, с. 112].

«Публічні закупівлі – це ринкова операція, що залишає за ринком процес «прийняття рішень», максимально використовуючи перевагу конкуренції між усіма заінтересованими постачальниками товарів або послуг на ринок», так вказує Я.В. Петруненко [9, с. 111–112].

Н.Б. Ткаченко та Ю.М. Уманців вважають, що «закупівля – це сукупність практичних методів та прийомів, що допомагають максимально забезпечити інтереси замовника при проведенні закупівельної кампанії з допомогою конкурсних торгів. У даному випадку необхідно ототожнювати інтереси замовника та інтереси держави, у зв'язку з тим, що замовник діє передусім в інтересах держави та/або для задоволення

потреб суспільства, окремої соціальної групи чи відповідної територіальної громади» [10, с. 83–84].

Метою застосування публічних закупівель, вважає О.С. Мельников, «економію державних коштів за рахунок зменшення закупівельних цін у результаті залучення якомога ширшого кола постачальників» [11, с. 130–131].

Н.Б. Ткаченко та Ю.М. Уманців визначають, що «при здійсненні публічних закупівель передбачається виконання державою різноманітних функцій, орієнтованих на підвищення керованості, запобігання неконтрольованому зростанню витрат, скороченню видатків державного бюджету, управління матеріальними потоками за умови відповідності їх ринковим відносинам. Шляхом укладання державних договорів про закупівлю вирішують соціально-економічні проблеми, забезпечують проведення наукових досліджень, створення і впровадження новітніх технологій і розробок» [10, с. 85–86].

Основною метою розвитку системи державних закупівель вважає Зубар В.В. економію бюджетних коштів і скорочення корупції в найбільших обсягах, що може бути досягнуто тільки за умов централізації закупівель у сукупності з прогресивними методами їх здійснення [12, с. 19–20].

Позицію попередніх авторів підтримує В.М. Новаковець, яка визначає цілями державних закупівель: «підвищення ефективності (результативності) витрачання коштів публічних фондів усіх рівнів; підвищення рівня управління фінансовими потоками; попередження безконтрольного нарощування витрат; скорочення (економію) витрат публічних фондів коштів» [8, с. 109–110].

О.М. Шевчук, у своєму дослідженні, підкреслює важливу роль державних закупівель у суспільному житті, розглядаючи їх як «функцію захисту внутрішнього ринку, оскільки державні закупівлі в Україні використовуються як засіб підтримки і сприяння вітчизняним виробникам через створення відкритих або прихованих преференційних умов шляхом обмеження участі у державних закупівлях винятково вітчизняними виробниками або застосування відсоткової межі до ціни тендерної пропозиції» [14, с. 199]. Дана концепція є досить цікавою і заслуговує на увагу з огляду на необхідність підтримки вітчизняного бізнесу під час дії режиму воєнного стану.

Підтримуємо думку Альциванович О.В., Цимбаленко Я.Ю., які визначають публічні закупівлі, як сукупність поетапних дій, які складають цілісну, врегульовану законодавством процедуру, що здійснюється на конкурентній основі, спрямовану на закупівлю за державні кошти та кошти місцевих бюджетів необхідних товарів, робіт і послуг, що пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника (розпорядника коштів), виходячи із умов якості, ціни, кількості, строку поставки товару, надання послуг чи виконання робіт, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів та ін., та проводиться з метою реалізації функцій публічної адміністрації, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами [3, с. 96].

Аналіз наведених визначень та ознак публічних закупівель надає можливість запропонувати власне трактування публічних закупівель, як визначених законодавством процедур, щодо надання послуг чи виконання робіт за кошти державних та місцевих бюджетів на придбання необхідних товарів, робіт і послуг, що пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами.

Окрім відсутності єдиновизнанного тлумачення державних закупівель недостатньо врегульованим є питання їх класифікації. Наприклад, Жуков В.В. поділяє закупівлі

на дві категорії: закупівлі товарів, робіт і послуг у рамках державного замовлення (наприклад, закупівля озброєння і спорядження військовими відомствами); закупівлі в рамках реалізації проектів, які фінансуються за рахунок державних коштів (у цьому випадку закупівлі здійснює недержавне відомство, а організація (підприємство), що одержало на визначених умовах державні кошти для реалізації проекту) [14, с. 48].

Окрім класифікації за суттю, наявний поділ на конкурентні (конкурсні та позаконкурсні) і неконкурентні (закупівля у єдиного джерела) тендерні закупівлі. Також можна виділити класифікацію державних закупівель за їх архітектурою – а саме, централізована, децентралізована та змішана моделі.

При централізованій моделі, наприклад, створюється окремий централізований орган що займається закупівлями. Він оформлює обсяг продукції та перелік замовників на нього.

Децентралізована модель побудована так, що весь закупівельний процес здійснюється під егідою розпорядників державних коштів. Змішана модель є симбіозом централізованої та децентралізованої моделей.

Аналізуючи наведені класифікації публічних закупівель, запропонуємо наступне: публічні закупівлі можливо класифікувати за наступними критеріями: а) за суттю: 1) конкурентні (конкурсні та позаконкурсні) і неконкурентні (закупівля у єдиного джерела) тендерні закупівлі; б) за їх архітектурою моделі: 1) централізована; 2) децентралізована та 3) змішана; в) в залежності від сторони рамкової угоди: 1) замовником; 2) централізованою закупівельною організацією; г) в залежності від процедури закупівель: 1) загальна та 2) спрощена; д) в залежності від способу укладання договору публічних закупівель: 1) без використання електронної системи закупівель; 2) з використанням електронної системи закупівель.

Висновки. Аналіз визначень, особливостей та видів публічних (державних) закупівель дає можливість дійти наступних міркувань:

публічні закупівлі – це визначені законодавством процедури, щодо надання послуг чи виконання робіт за кошти державних та місцевих бюджетів на придбання необхідних товарів, робіт і послуг, що пропонуються учасниками процедур, відповідно до потреб замовника, місця знаходження постачальника, строку дії пропозиції конкурсних торгів, а також включає контроль, нагляд, координацію та моніторинг за проведенням процедур уповноваженими органами;

публічні закупівлі можливо класифікувати за наступними критеріями: а) за суттю: 1) конкурентні (конкурсні та позаконкурсні) і неконкурентні (закупівля у єдиного джерела) тендерні закупівлі; б) за їх архітектурою моделі: 1) централізована; 2) децентралізована та 3) змішана; в) в залежності від сторони рамкової угоди: 1) замовником; 2) централізованою закупівельною організацією; г) в залежності від процедури закупівель: 1) загальна та 2) спрощена; д) в залежності від способу укладання договору публічних закупівель: 1) без використання електронної системи закупівель; 2) з використанням електронної системи закупівель.

Список використаних джерел:

1. Конащук Н. Е. Фінасовий контроль у сфері внутрішніх закупівель. автореферат дис. ... канд. екон. наук 08.00.08. К. 2019, 24 с.
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 01.05.2024 р).
3. Альциванович О. В., Цимбаленко Я. Ю. Теоретико-категоріальний аналіз поняття публічних закупівель та корупційних ризиків при їх здійсненні в Україні. *Аспекти публічного правління*. 2018. № 9. Т. 6, С. 92–103.

4. Влялько І. В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2009. 219 с.
5. Сидоренко О. А. Державна політика регулювання ринку зерна в Україні та наслідки її впровадження *Вісник Донецького національного університету*. 2011. Спецвипуск. Т. 2. С. 88–91.
6. Довгань М. Ю. Адміністративна відповідальність за порушення порядку державної закупівлі товарів, робіт і послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 238 с.
7. Критенко О. О. Теоретичні підходи до визначення поняття «державні закупівлі» *Вісник Академії митної служби України*. 2014. № 1. С. 25.
8. Новаковець В. М. Фінансово-правовий механізм регулювання державних закупівель: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 Київ, 2012. 252 с.
9. Петруненко Я. В. Господарсько-правові основи державних закупівель в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2013. 215 с.
10. Ткаченко Н. Б., Уманців Ю.М. Макроекономічні аспекти державних закупівель. *Фінанси України*. 2009. № 8. С. 82–88.
11. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 1. С. 129–135.
12. Зубар В. В. Електронні закупівлі: засади побудови в Україні. Міжнародний досвід побудови системи електронних держзакупівель ІБ Редукціон. 2014. № 12. С. 18–24.
13. Шевчук О. М. Поняття дискримінації у сфері держзакупівель *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 198–204.
14. Науменко С. М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Вип. 1(2). С. 242–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2014_1%282%29__41 (дата звернення 20 квітня 2024 року).

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.13>

ІНСТИТУТ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЙОГО ОХОРОНИ

Коваленко Андрій Васильович,
orcid.org/0000-0001-9739-8219

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
права та кримінології
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький,
Україна)

Актуальність статті полягає в тому, що внутрішня неузгодженість нормативно-правового регулювання інституту прав і свобод дитини, крізь призму адміністративно-правового механізму його охорони, призводить до необхідності удосконалення відповідних норм законодавства України, розроблення ймовірних шляхів оптимізації його дії та подальшого планування діяльності цього інституту. Метою статті є аналіз проблемних питань поняття та сутності адміністративно-правової охорони прав і свобод дитини. У статті автором на підставі позицій і думок вчених та дослідників, а також надання характеристики нормативно-правовим актам та окремим їх нормам в сфері охорони прав і свобод дитини крізь призму дії відповідного адміністративно-правового механізму було визначено низку теоретичних положень, що прямо чи опосередковано дозволять оптимізувати функціонування зазначеного правового та організаційного утворення, що в кінцевому результаті призведе до посилення охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина на території України загалом. Констатовано, що на період дії правового режиму воєнного стану на території України права і свободи дитини перебувають під неабиякою загрозою і протидія цим загрозам є найбільш пріоритетним аспектом державної політики. Пріоритетом правоохорони в даному векторі є залучення всіх необхідних організаційно-методичних та практичних ресурсів з метою унеможливлення порушення прав і свобод дитини на території України. При цьому, адміністративно-правова сутність такого механізму охорони полягає у тому, що екзистенційний зміст даних правовідносин формується на тлі взаємообумовленості прав і обов'язків громадянина та відповідної держави тобто конкретної дитини із певним соціальним утворенням. Зрозумілим є те, що зазначені правовідносини мають не лише адміністративно-правовий характер, а можуть поширюватися і на інші сфери соціального буття та охоплювати інші галузі права. Перспектива подальших досліджень, перш за все, полягає у необхідності визначення ролі та місця національної поліції України, як одного з основних правоохоронних органів в державі в механізмі адміністративно-правової охорони прав і свобод дитини, а також уточнення функціонування відповідного механізму в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративний механізм, охорона, права дитини, адміністративно-правовий механізм прав дитини, охорона прав дитини.

THE INSTITUTE OF CHILDREN'S RIGHTS AND FREEDOMS THROUGH THE PRISM OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM OF ITS PROTECTION

Kovalenko Andrii Vasylovych,
orcid.org/0000-0001-9739-8219
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of Criminal Law and Criminology
(Donetsk State University of Internal
Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine)

The relevance of the article lies in the fact that the internal inconsistency of the normative-legal regulation of the institute of the rights and freedoms of the child, through the prism of the administrative-legal mechanism of its protection, leads to the need to improve the relevant norms of the legislation of Ukraine, develop probable ways to optimize its action and further plan the activities of this institute. The purpose of the article is to analyze the problematic issues of the concept and essence of the administrative-legal protection of the rights and freedoms of the child. In the article, the author, on the basis of the positions and opinions of scientists and researchers, as well as characterizing normative legal acts and their individual norms in the field of protection of the rights and freedoms of the child through the prism of the action of the relevant administrative and legal mechanism, identified a number of theoretical provisions that will directly or indirectly optimize the functioning of this legal and organizational entity, which will ultimately lead to strengthening the protection and protection of human rights and freedoms and freedoms and citizen on the territory of Ukraine as a whole. It is stated that for the period of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine, the rights and freedoms of the child are under serious threat and countering these threats is the highest priority aspect of state policy. The priority of law enforcement in this vector is to attract all the necessary organizational, methodological and practical resources in order to prevent violations of the rights and freedoms of the child on the territory of Ukraine. At the same time, the administrative and legal essence of such a protection mechanism lies in the fact that the existential content of these legal relations is formed against the background of the interdependence of the rights and obligations of a citizen and the relevant state, that is, a specific child with a certain social formation. It is clear that these legal relations are not only of an administrative and legal nature, but can extend to other spheres of social existence and cover other branches of law. Prospect for further research, first of all, lies in the need to determine the role and place of the National Police of Ukraine as one of the main law enforcement agencies in the state in the mechanism of administrative and legal protection of the rights and freedoms of the child, as well as to clarify the functioning of the relevant mechanism in the conditions of the legal regime of martial law.

Key words: administrative law, administrative mechanism, protection, children's rights, administrative and legal mechanism of children's rights, protection of children's rights.

Актуальність тематики. Адміністративно-правова охорона прав і свобод дитини в Україні, особливо в період дії правового режиму воєнного стану є надзвичайно актуальним питанням та потребує ґрунтовного дослідження, як науковців і вчених, так і практиків та законодавця, що безпосередньо впливають на практику правозастосування згенерованих норм законодавства України. Особливої гостроти та актуальності набуває зазначена тематика в умовах масового порушення прав і свобод дитини на

території України, що зумовлено широкомасштабною збройною агресією російської федерації в результаті якої значна кількість українських дітей була нелегально вивезена за межі легітимних кордонів держави Україна та переховується на території рф.

Внутрішня неузгодженість нормативно-правового регулювання інституту прав і свобод дитини, крізь призму адміністративно-правового механізму його охорони, призводить до необхідності удосконалення відповідних норм законодавства України, розроблення ймовірних шляхів оптимізації його дії та подальшого планування діяльності цього інституту.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері забезпечення охорони прав і свобод дитини.

Метою статті є аналіз проблемних питань поняття та сутності адміністративно-правової охорони прав і свобод дитини.

Виклад основного матеріалу статті. З метою якомога більш ефективного дослідження поняття та сутності адміністративно-правової охорони прав і свобод дитини крізь призму норм адміністративного законодавства, на нашу думку, необхідним є визначення основних термінів і понять, що складають категоріальний апарат окресленого об'єкта та предмета дослідження.

Категорія правового статусу дитини порівняно недавно введена в науковий лексикон юриспруденції, що з формально юридичної сторони обумовлено, перш за все, ратифікацією більшістю країн світу Конвенції ООН про права дитини і внесенням відповідних змін до національних законодавств. У зарубіжних дослідженнях поняття правового статусу дитини нерідко розглядається здебільшого як етична і політична, ніж суто юридична, категорія, хоча при цьому йдеться все ж таки про права, обов'язки і відповідальність дитини [1]. Зміст правового статусу трактується, як складовий елемент правового становища, і включає тільки права і обов'язки особи, деколи з урахуванням законних її інтересів. Обмеженість такого уявлення про правовий рівень існування особистості уже давно піддавалася обґрунтованій критиці [2]. Приблизно на такій же позиції стоїть Я. М. Квітка, яка визначає правовий статус неповнолітнього громадянина як сукупність юридичних прав і обов'язків підлітка в суспільстві, реалізація яких забезпечується соціальними, економічними, правовими й організаційними гарантіями [3]. Відповідно, адміністративно-правова охорона правового статусу дитини в Україні, аналогічно, є комплексом нормативно-правових положень, що включені до низки відповідних актів законодавства України та встановлюють міру можливої та належної поведінки усіх членів соціуму у відповідному правовому просторі з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Розбудова України як демократичної, соціальної та правової держави істотно піднесла роль і значення правоохоронної функції, яка набула властивостей однієї з центральних або пріоритетних функцій держави. Забезпечення правопорядку, приборкання будь-яких протиправних дій, захист прав і свобод людини покладаються на Національну поліцію та є невідкладним і першочерговим її завданням. Неухильне дотримання законності, гласність і відкритість у діяльності поліції може слугувати запорукою довіри населення до неї. Рівень довіри населення, відповідно до закону України «Про Національну поліцію», є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Виходячи з цього, значно підвищуються вимоги до сучасного поліцейського. Його освітній, загальнокультурний рівень, підготовка, здатність правильно й ефективно застосовувати свої знання – основні умови становлення поліцейського нової формації, який перш за все служить людині, захищаючи та охороняючи її права і свободи [4]. Слід зауважити, що Національна поліція України, як один із основних правоохоронних органів держави відіграє чималу роль

у адміністративно-правовій охороні прав і свобод дитини на території держави та за її межами, оскільки основний спектр правопорушень за який може настати юридична відповідальність віднесена до компетенції безпосередньо Національної поліції України та її структурних підрозділів в залежності від тяжкості та протиправної значущості вчиненого конкретною особою діяння.

За запропонованим Л. А. Ольховик визначенням правовий статус дитини – це заснована на правоздатності та дієздатності система суб'єктивних та інших прав та юридичних обов'язків, які неповнолітня особа може мати з моменту народження до виникнення повної дієздатності та набувати в процесі життя залежно від віку та стану психіки [5]. При цьому, охоронюваний законом інтерес – це прагнення до користування конкретним матеріальним та/ або нематеріальним благом, зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [6]. Безпосередня взаємопов'язаність правоздатності та дієздатності в контексті дії правового статусу дитини, а також наявність такої категорії, як охоронюваний законом інтерес чітко співвідносяться під час реалізації охоронної функції в адміністративно-правових відносинах щодо прав і свобод дитини, проте, попри чітку нормативно регульованість, на нашу думку, все ще потребують суттєвого вдосконалення та комплексного опрацювання.

С. П. Коталейчуком запропоновано класифікацію прав дитини, але вона мало що дає для виявлення особливостей правового статусу дитини, для формування його як родового (спеціального) статусу. З метою усунення цієї прогалини у конструюванні правового статусу дитини автором запропоновано ввести наступну класифікацію прав дитини: загальнолюдські права і свободи особистості, адаптовані до особливого суб'єкта – дитини; ювенальні (спеціальні) права і свободи. Ці групи прав та свобод дитини у системі ювенального права складають субінститути правового статусу дитини. В їх складі перебувають як норми природного, так і позитивного права [7]. При цьому необхідно зазначити, що в залежності від теоретико-правового підходу до класифікації прав дитини, що необхідно охороняти, може бути доктринально замінено сутність і зміст поняття, як охорони так і захисту прав і свобод дитини у контексті реалізації правоохоронної функції держави відповідним уповноваженим органом державної влади.

Слід визнати, що правові категорії «охорона прав» та «захист прав» дійсно близькі за значенням. Крім того, у правоохоронній діяльності держави ці поняття тісно переплетені. Разом з тим вважаємо, що дані категорії слід розрізняти та розглядати окремо. Поняття «охорона прав» та «захист прав» слід розмежовувати, оскільки вони направлені на досягнення різних цілей та відрізняються способами використання. Охорона прав і свобод людини спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Захист прав здійснюється при порушенні прав, погрозі порушення, або при перешкоді їх здійсненню. Вказане означає, що не можна ототожнювати ці різнопланові категорії, оскільки «охорона прав» в юридичному сенсі означає статичний стан норм права, що спрямований безпосередньо на попередження порушень прав учасників кримінального провадження. Порушення цих прав веде до динамічного стану реалізації права на захист. Тобто до захисту прав громадяни вимушені звертатися лише тоді, коли порушені їх права чи інтереси, що охороняються законом [8]. Таким чином, необхідно звернути увагу на

те, що охорона права за її юридичним змістом є статичним поняттям та хоч і передбачає цілий комплекс активних дій з метою забезпечення відповідної функції держави, проте не пов'язана із правозахистом, де основною метою є відновлення того права, що було фактично порушено.

Узагальнення представлених різноманітних точок зору щодо структури та змісту правового статусу дитини та здійснений аналіз формальних джерел ювенального права України є підґрунтям наступної характеристики структури та змісту правового статусу дитини. Статусний характер таких характеристик становища особистості, як громадянство (без громадянство, поліпатризм) і правосуб'єктність не викликають сумніву, адже громадянство (без громадянство, поліпатризм) є юридичним фактом-станом, а правосуб'єктність неможливо «відірвати» від прав та обов'язків, передумовою яких вона виступає. Отже, правосуб'єктність є складовою частиною правового статусу дитини [9]. Безперечно слід зазначити, що в контексті дії адміністративно-правового механізму охорони прав і свобод дитини в Україні, зміст і сутність поняття та явища правосуб'єктності, як основного елементу такого правового статусу є невід'ємним. При цьому, інші структурні елементи адміністративно-правового статусу дитини чітко поширюються і на інші галузі права, оскільки адміністративно-правові відносини за своєю суттю є взаєминами між громадянином і державою.

Із наведеного убачається, що поняття «права» «свободи» і «законні інтереси» мають самостійне значення і водночас перебувають у логічному зв'язку. Законні інтереси можуть бути самостійним об'єктом захисту за умови, якщо не суперечать вимогам законодавства. Узагальнюючи вищевикладене, спробуємо запропонувати власне поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів свідка», під яким розуміємо, сукупність процесуальних гарантій, які здійснюються стороною обвинувачення на підставі чинного законодавства для безперешкодної реалізації таким суб'єктом учасником кримінального провадження своїх суб'єктивних прав, у тому числі кримінальних процесуальних, а також законних інтересів у кримінальному провадженні, внаслідок порушення яких, настає відповідальність [10]. Зазначене чітко підкреслює вказану попередньо позицію про поширеність адміністративно-правового механізму охорони та захисту прав і свобод дитини на території України на інші галузі правовідносин, оскільки права дитини, як адміністративно-правова категорія, перш за все, гарантуються в захисті інструментами державного примусу, проте посягання на цей інститут може носити не лише адміністративно-правовий характер.

Україна, як і будь-яка інша демократична держава, дбає про своє майбутнє. Задля цього виявляються певні чинники, які створюють загрозу життю і нормальному розвитку дітей у сучасних умовах, визначаються шляхи їх подолання. Не меншою проблемою є захист прав дитини. Маються на увазі не лише специфічні права дітей, а й порушення невід'ємних прав людини, які є основою, головним стрижнем у регламентації основних прав та свобод усіх категорій людей: дітей, жінок, громадян, осіб без громадянства та ін [11]. Таким чином, надана характеристика інституту прав і свобод дитини в Україні крізь призму адміністративно-правового механізму його охорони набуває нових визначень та характеристик, оскільки приведення його в дію потребує залучення не лише комплексного нормативно-правового ресурсу, а й адміністративно-управлінських інструментів.

Висновки. Таким чином, у зазначеній статті на підставі позицій і думок вчених та дослідників, а також надання характеристики нормативно-правовим актам та окремим їх нормам в сфері охорони прав і свобод дитини крізь призму дії відповідного адміністративно-правового механізму було визначено низку теоретичних положень, що прямо чи опосередковано дозволять оптимізувати функціонування зазначеного правового та

організаційного утворення, що в кінцевому результаті призведе до посилення охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина на території України загалом.

Констатовано, що на період дії правового режиму воєнного стану на території України права і свободи дитини перебувають під неабиякою загрозою і протидія цим загрозам є найбільш пріоритетним аспектом державної політики. Пріоритетом правоохорони в даному векторі є залучення всіх необхідних організаційно-методичних та практичних ресурсів з метою унеможливлення порушення прав і свобод дитини на території України. При цьому, адміністративно-правова сутність такого механізму охорони полягає у тому, що екзистенційний зміст даних правовідносин формується на тлі взаємообумовленості прав і обов'язків громадянина та відповідної держави тобто конкретної дитини із певним соціальним утворенням. Зрозумілим є те, що зазначені правовідносини мають не лише адміністративно-правовий характер, а можуть поширюватися і на інші сфери соціального буття та охоплювати інші галузі права.

Перспектива подальших досліджень, перш за все, полягає у необхідності визначення ролі та місця національної поліції України, як одного з основних правоохоронних органів в державі в механізмі адміністративно-правової охорони прав і свобод дитини, а також уточнення функціонування відповідного механізму в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. The Moral and Political Status of Children/ Ed. Archard D., Macleod C.M. *Unaversity of Victoria (Canada)*. 2002. 250 p.
2. Орзіх М. Ф. Особистість і право. Одеса: Юрид. літ-ра, 2005. С. 47.
3. Квітка Я. М. Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07/ Нац. акад. внутр. справ України. К., 2002. С. 45.
4. Дмитро Швець. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/2.pdf
5. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Харків: Ун-т внутр. справ. 2006. С. 4.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v018p710-04>
7. Юхта О. Г. Теоретико-правовий аналіз концептуального поняття «правовий статус дитини». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 71–76.
8. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_7_29
9. Крестовська Н.М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії* / гол. ред. С.В. Ківалов. Одеса : Юридична література, 2009. Т. 8. С. 278–284.
10. Закревська Т.О., Щодо поняття охорони прав, свобод та законних інтересів свідка у кримінальному процесі. URL: http://www.lsej.org.ua/2-2_2020/17.pdf
11. Права і свободи неповнолітніх у системі прав і свобод громадян України. URL: <http://mego.info/матеріал/12-права-і-свободи-неповнолітніх-у-системі-прав-і-свобод-громадян-україни>

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.14>

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Коломієць Юрій Миколайович,
orcid.org/0000-0002-8355-2358
в.о. завідувача кафедри
тактико-спеціальної та спеціальної
фізичної підготовки
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена напрямкам впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку у механізм взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України при виконанні спільних завдань під час проведення масових заходів. У статті зазначено, що з огляду на європейську спрямованість України, право громадян на масові зібрання набуває суттєвого значення.

У статті встановлено, що скандинавська модель забезпечення публічної безпеки та порядку, враховуючи міжнародний досвід її використання, є ефективним інструментом, який доречно використовувати та розвивати в рамках національної правоохоронної системи. Встановлено, що наразі в українській правоохоронній системі скандинавська модель вже знаходить своє відображення, зокрема у Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, яку було затверджено Наказом Міністерства Внутрішніх Справ України від 23 серпня 2018 року. Встановлено, що в українській правоохоронній системі втіленням ідей скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку є так звана «Поліція діалогу», яка попри відсутність у чинному законодавстві закріпленого статусу ефективно діє та виконує свої функції. Крім того, у статті зазначено, що вітчизняний механізм забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів є двоєдиним та, окрім Національної поліції включає в себе ще й Національну гвардію України. У статті було встановлено актуальні шляхи взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час виконання спільних завдань під час проведення масових заходів. У статті було визначено, що з огляду на існування так званої «Поліції діалогу», яка реалізує в собі ідеї скандинавської моделі доцільним є запровадження скандинавської моделі у взаємодію Національної поліції та Національної гвардії України шляхом розвитку нормативно-правової бази, яка регулює діяльність «Поліції діалогу». У статті наголошується на необхідності закріплення на рівні закону статусу «Поліції діалогу» та врегулювання на підзаконному рівні порядку взаємодії «Поліції діалогу» із Національною гвардією України під час виконання спільних завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів.

Ключові слова: скандинавська модель, «Поліція діалогу», масові заходи, поліція, публічна безпека, публічний порядок, Національна поліція, Національна гвардія України.

INTERACTION OF THE NATIONAL POLICE WITH THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING THE SCANDINAVIAN MODEL OF ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER DURING MASS EVENTS

Kolomiets Yuri Mykolayovych,
orcid.org/0000-0002-8355-2358
Acting head of the Department of Tactical
Special and Special Physical Training
(Odessa State University
of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the directions of implementation of the Scandinavian model of ensuring public safety and order in the mechanism of interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine when performing joint tasks during mass events. The article states that in view of Ukraine's European orientation, the right of citizens to mass gatherings acquires significant importance.

The article establishes that the Scandinavian model of ensuring public safety and order, taking into account the international experience of its use, is an effective tool that should be used and developed within the framework of the national law enforcement system. It has been established that currently the Scandinavian model is already reflected in the Ukrainian law enforcement system, in particular, in the Concept of the implementation of the Scandinavian model of ensuring public safety and order during mass events in the activities of the bodies and units of the National Police of Ukraine, which was approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 23 August 2018. It was established that in the Ukrainian law enforcement system, the embodiment of the ideas of the Scandinavian model of ensuring public safety and order is the so-called "Dialogue Police", which, despite the absence of a fixed status in the current legislation, effectively operates and performs its functions. In addition, the article states that the national mechanism for ensuring public order and security during mass events is dual and, in addition to the National Police, also includes the National Guard of Ukraine. The article established actual ways of interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine during joint tasks during mass events. In the article it was determined that in view of the existence of the so-called "Dialogue Police", which implements the ideas of the Scandinavian model, it is expedient to introduce the Scandinavian model into the interaction of the National Police and the National Guard of Ukraine through the development of a legal framework that regulates the activities of the "Dialogue Police". The article emphasizes the need to establish at the legal level the status of the "Dialogue Police" and to regulate at the sub-legal level the procedure for the interaction of the "Dialogue Police" with the National Guard of Ukraine during the performance of joint tasks to ensure public order and security during mass events.

Key words: Scandinavian model, Dialogue Police, mass events, police, public safety, public order.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Це означає, що держава повинна брати на себе зобов'язання зі створення механізмів, які забезпечували б осіб можливістю реалізації таких прав. Саме за таких умов право набуває свого змісту та перестає бути лише декларацією.

Україна у своїй Конституції декларує свою європейську спрямованість, що поряд зі всім іншим повинно відображатися й у демократизації країни, поваги до прав людини

та беззастережного виконання взятих на себе зобов'язань в рамках концепції суспільного діалогу. З огляду на вищезазначене, стає зрозумілим велика роль, яка відведена такому праву людини як право на проведення мирних зібрань, походів та демонстрацій, оскільки це є одним із дієвих засобів виявлення народної думки, який широко використовується в практиці європейських партнерів України.

Популяризація такого способу виявлення громадської думки зумовлює появу нових викликів перед державним механізмом забезпечення прав людини, публічного порядку та безпеки. Особливо це можна відчутти під час дії правового режиму воєнного стану, коли будь-яка мирна демонстрація може стати ціллю для провокацій з боку держави-агресора. За таких умов постає необхідність реформування зазначеного механізму, зважаючи на реалії сьогодення та особливості українського народу, оскільки елементарного копіювання, навіть дієвих, рішень іноземних партнерів може бути замало, а пряма заборона мирних зібрань на всій території країни стане фактором концентрації та підвищення соціальної напруженості.

В контексті вже наявних в Україні механізмів із забезпечення підтримки публічного порядку та безпеки під час масових заходів слід згадати Національну поліцію України та Національну гвардію України. В Законі України «Про Національну поліцію» міститься вказівка на таке завдання Національної поліції як забезпечення публічного порядку та безпеки. Майже аналогічне положення міститься й в Законі України «Про Національну гвардію України», яке говорить про таку функцію Національної гвардії як участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян. Відповідно до зазначеного, йде мова про двоєдиний механізм із забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів в який доцільно впроваджувати зміни, спираючись на іноземний досвід та адаптуючи його під національні особливості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: питанню взаємодії Національної поліції й Національної гвардії України та окремим аспектам скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів, зокрема впровадженню її в діяльність національної правоохоронної системи, свої дослідження присвятили такі вітчизняні вчені: А.В. Жбанчик, А.В. Басова, Є.В. Білозьорова, С.Г. Брателя, О.К. Волоха, А.П. Головіна, В.А. Грабельникова, С.П. Рабінович, А.Б. Мельник, М.Л. Серета, О.В. Січкара, О.С. Скляр, А.Є. Шевченко, Л.В. Ярмол, О.І. Ульянов, О. Г. Юшкевич та інші.

Метою статті є визначення можливих шляхів впровадження скандинавської моделі забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів в механізм взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України. На виконання зазначеної мети, у статті встановлюються наступні завдання: визначення діючого механізму взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України, встановлення вже існуючих прикладів реалізації ідей скандинавської моделі забезпечення публічного порядку та безпеки в органах Національної поліції та Національній гвардії України, визначення напрямів удосконалення нормативної бази щодо взаємодії Національної поліції та Національної Гвардії України щодо виконання спільних завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів.

Виклад основного матеріалу: Аналізуючи міжнародний досвід в галузі суспільних відносин, що виникають під час взаємодії осіб, які реалізують право на мирні зібрання та правоохоронних органів, які забезпечують публічний порядок та безпеку під час таких зібрань, можна дійти висновку, що слушною концепцією в напрямку

якої доцільно проводити реформу національної правоохоронної системи є скандинавська модель забезпечення публічної безпеки та порядку. Суть зазначеної моделі полягає в застосуванні проактивного підходу в діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів. Це зумовлено прагненням попередити несприятливі наслідки, а не усувати їх, тому при розробці скандинавської моделі в її основу було покладено саме попередження. Механізм реалізації ефективного попередження правопорушень під час проведення масових заходів, відповідно до скандинавської моделі реалізується за допомогою підтримання постійного контакту із учасниками масового заходу, зокрема організаторами та здійснення ризик-менеджменту [2].

В контексті розуміння скандинавської моделі важливими є принципи деескалації. Деескалація розкривається в таких елементах, як:

- обізнаність стосовно осіб, які беруть участь в масовому заході;
- диференціювання натовпу на його складові-групи, їх аналіз та ідентифікація відповідних ризиків;
- підтримання постійного діалогу із організаторами та особами, які беруть участь у масовому заході;
- сприяння щодо проведення масового заходу.

З огляду на зазначене та аналіз актуальних наукових досліджень можна констатувати, що імплементація міжнародного досвіду використання скандинавської моделі, з урахуванням національних особливостей України, може значно підвищити ефективність вітчизняної правоохоронної системи в сфері відносин, що виникають під час забезпечення публічного порядку та безпеки на масових заходах. Це підтверджується ще й тим, що в рамках наказу Міністерства Внутрішніх Справ України від 23 серпня 2018 року було затверджено Концепцію запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів [3].

Наразі скандинавська система вже знайшла своє відображення в діючій правоохоронній системі у вигляді створення в рамках Національної поліції так званої «Поліції діалогу». Попри відсутність чіткого закріплення свого правового статусу, вона вже активно діє та доводить свою ефективність.

Проте, слід зазначити, що діючий механізм забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів, крім Національної поліції включає ще Національну гвардію України. З огляду на різну природу зазначених органів, результатом їх взаємодії є готовність правоохоронної системи до будь-яких викликів, які можуть постати під час виконання відповідних функцій. Отже, при подальшому впровадженні скандинавської моделі є доречним урахування перспективи взаємодії Національної поліції та Національної гвардії між собою.

Збройна агресія Російської Федерації вносить свої корективи в можливість громадян реалізувати своє конституційне право з мирних зібрань, але вона лише зміцнила впевненість України як держави в правильності свого європейського курсу, а отже, в необхідності не зупиняти удосконалення свого законодавства та механізмів із забезпечення прав і свобод громадян, які одразу почнуть діяти після перемоги України. Виходячи із цього, аналіз та пропозиції щодо удосконалення законодавства, яке діє у мирний час є доцільним.

Наразі взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України у мирний час регулюються Наказом Міністерства Внутрішніх справ України від 10.08.2016 № 773 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської)

безпеки і порядку» [4]. Зазначений наказ визначає наступні шляхи взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України:

спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;

забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць.

Відповідно до зазначеного наказу, сили та засоби Національної Гвардії України залучаються для виконання завдань із забезпечення публічного порядку та публічної безпеки під час проведення масових заходів на підставі підписаного начальником головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві письмового запиту на ім'я начальника територіального управління НГУ про виділення сил та засобів НГУ в межах області, де дислокується військова частина НГУ, зони відповідальності (оперативного реагування) цього оперативно-територіального об'єднання НГУ. У зазначеному запиті вказуються мета залучення військовослужбовців Національної гвардії України, їх кількість, засоби індивідуального захисту та спеціальні засоби, озброєння, вогнепальна зброя, бойова техніка інші матеріально-технічні засоби, час, місце прибуття, відповідальна посадова особа територіального органу поліції, яка здійснює контроль за несенням служби. Отже, первинна ініціатива, щодо залучення військовослужбовців належить саме Національній поліції, оскільки саме її керівництвом у запиті формуються необхідні кількісні та якісні вимоги до сил Національної гвардії України із якими буде відбуватися подальша взаємодія в рамках виконання завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів.

Аналізуючи зазначений вище наказ та беручи до уваги те, що Національна поліція вже має відповідний орган – так звану «Поліцію діалогу», який за своєю суттю є втіленням ідей скандинавської моделі, вбачається доцільним розвиток імплементації скандинавської в механізм взаємодії Національної Поліції та Національної гвардії України із забезпечення публічного порядку та безпеки піж час проведення масових заходів саме шляхом удосконалення нормативної бази щодо «Поліції Діалогу». По-перше, слід нормативно закріпити правовий статус «Поліції діалогу», що дасть змогу чітко виділити їй компетенції, сприятиме прозорості у відносинах між співробітниками поліції, організаторами та учасниками масових заходів, крім того, дасть підґрунтя для подальшого удосконалення законодавства щодо взаємодії Національної поліції із Національною гвардією України. По-друге, вбачається необхідним розробка механізму взаємодії «Поліції діалогу» із Національною гвардією України, що вкупі, з огляду на різну природу зазначених органів дасть ефективний результат щодо виконання спільних завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів. Зазначений механізм доцільно впроваджувати на підзаконному рівні, однак наголошуємо, що це стане можливим лише після закріплення статусу «Поліції діалогу» на рівні закону.

Висновки. З огляду на європейський курс Української держави, право громадян на мирні зібрання залишається дуже важливим. Не дивлячись на те, що наразі по всій території України діє правовий режим воєнного стану, питання удосконалення механізму забезпечення публічного порядку та безпеки не можна обходити, оскільки

після неминучої перемоги України суспільство повернеться до звичного життя та державі потрібно бути готовою до виконання свого обов'язку перед суспільством щодо забезпечення конституційних прав населення. У цьому контексті актуальною залишається ідея впровадження скандинавської моделі забезпечення публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів. Вітчизняна правоохоронна система відзначила її доцільність та ефективність про що свідчить затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів рамках наказу Міністерства Внутрішніх Справ України від 23 серпня 2018 року. Крім цього, ідеї скандинавської моделі знайшли своє відображення у діяльності так званої «Поліції діалогу». Наразі актуальна законодавча база, що регулює взаємодію Національної поліції та Національної гвардії України щодо виконання спільних завдань із забезпечення публічної безпеки та порядку жодним чином не імплементує у зазначений механізм ідеї скандинавської моделі. З огляду на зазначене, доцільним є система заходів щодо запровадження скандинавської моделі у зазначений вище правоохоронний механізм. По-перше, необхідним є нормативне закріплення на рівні закону статусу «Поліції діалогу» що дасть змогу чітко виділити їй компетенції, сприятиме прозорості у відносинах між співробітниками поліції, організаторами та учасниками масових заходів, крім того, дасть підґрунтя для подальшого удосконалення законодавства щодо взаємодії Національної поліції із Національною гвардією України. По-друге, на підзаконному рівні окремо слід визначити механізм взаємодії «Поліції діалогу» та Національної гвардії України щодо виконання спільних завдань із забезпечення публічного порядку та безпеки під час масових заходів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення: 28.05.2024).
2. Українські правоохоронці вивчають скандинавську модель забезпечення публічної безпеки. Єдиний портал органів системи МВС України. *Департамент комунікації МВС України*. URL: <https://mvs.gov.ua/struktura/departament-komunikaciy/>. (дата звернення: 28.05.2024).
3. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів : Наказ від 23.08.2018 р. № 706. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873>. (дата звернення: 28.05.2024).
4. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку : Наказ МВС України від 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 28.05.2024).
5. Аносенков А., Мукоїда Р. Впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в аспекті вдосконалення національного законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 138–143.
6. Документ Копенгагенського совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ Копенгаген, 29 июня 1990 г. – п. 9.2. URL: <https://www.osce.org/ru/odihhr/elections/14304> (дата звернення: 28.05.2024).
7. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 29.05.2024).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. – ч.ч. 1. 2., ст. 11, Р. I: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.05.2024).

9. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII : станом на 16 груд. 2023 р. URL: . (дата звернення: 29.05.2024).

10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 5 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення: 28.05.2024).

11. Про скандинавський підхід до охорони громадського порядку і налагодження діалогу працівниками поліції, про «Євробачення» та інше – інтерв'ю з Патріком Йохансеном, провідним радником КМЄС з питань охорони громадського порядку. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/opinion/the-scandinavian-approach-to-public-order-policing-dialogue-eurovision-and-more-interview-with-patrik-johansen-euam-lead-adviser-in-public-order/> . (дата звернення: 28.05.2024).

12. Скляр О.С. Історико-правовий аспект початку діяльності поліції діалогу в Україні. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : збірник наукових праць. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків : ХНУВС, 2021. С. 58–62.

13. Юшкевич О. Г. Особливості реформування поліції в Україні на шляху Європейської інтеграції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 33–37.

14. Permit for a public gathering | The Swedish Police Authority. polisen.se/en/services-and-permits/permits-and-licences/permit-for-a-public-gathering/ (дата звернення: 27.05.2024).

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.15>

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Кропивницький Микола
Олександрович,
orcid.org/0000-0003-0981-0774
кандидат юридичних наук

Стаття присвячена теоретичному огляду інституту соціального страхування як особливої організаційно-правової форми соціального захисту, що діє як автономний та самостійний механізм для акумуляції коштів з метою компенсації окремих соціальних ризиків в контексті адміністративно-правової політики України в сфері соціального забезпечення населення та проблемам його концептуального й законодавчого вдосконалення. Сьогодні система соціального страхування в Україні перебуває у стадії становлення й розвитку, тривають пошуки її оптимальної структури, основних функцій, провідних напрямків діяльності на різних рівнях. Підкреслено, що соціальне страхування як основа системи соціального захисту, яка гарантує матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних членів суспільства за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства, є важливою детермінантою суспільного розвитку будь-якої держави, створює правові та економічні умови для стимулювання ефективної праці. Зазначено, що з правової точки зору соціальне страхування – система юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при настанні страхових випадків, передбачених законодавством. Підкреслено, що єдине поле соціальних ризиків не охоплене рівномірною «сіткою» страхування, що призводить до випадання зі сфери соціального захисту значних прошарків населення. Розглянуті недоліки, які перешкоджають інституціоналізації соціального страхування, негативні чинники, які впливають на рівень та ефективність державного соціального страхування, першочергові проблеми визначення принципів засад системи соціального страхування, аспекти побудови ринкової фінансової моделі соціального страхування. Окреслені першочергові завдання, які підлягають концептуальному й законодавчому вирішенню для формування системи обов'язкового соціального страхування, зокрема, розробка філософії соціального страхування та його місця в системі соціального захисту населення, методологічних основ для формування власного правового поля соціального страхування, розмежування функцій і повноважень з організації і керування системою й окремими видами соціального страхування основних соціальних суб'єктів, визначення інструментарію й інфраструктури керування соціальним страхуванням.

Ключові слова: соціальний ризик, страховий фонд, матеріальне забезпечення, життєвий рівень, зайнятість, Пенсійний фонд України.

**SOCIAL INSURANCE IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE
AND LEGAL POLICY OF UKRAINE IN SOCIAL SECURITY SPHERE:
THEORETICAL REVIEW AND WAYS OF IMPROVEMENT**

Kropyvnytskyi Mykola Oleksandrovych,
orcid.org/0000-0003-0981-0774
Candidate of Law Sciences (Phd)

The article is devoted to the theoretical review of the social insurance institute as a special organizational and legal form of social security which acts as an autonomous and independent mechanism for the accumulation of funds in order to compensate certain social risks in the context of administrative and legal policy of Ukraine in social security sphere and the problems of its conceptual and legislative improvement. Today, the social insurance system in Ukraine is in the stage of formation and development, the search for its optimal structure, main functions, leading directions of activity at various levels continues. It is emphasized that social insurance is the basis of social security system, which guarantees the financial support and support of disabled members of society at the expense of funds formed by able-bodied members of society and is an important determinant of the social development of any state, creates legal and economic conditions for stimulating effective work. It is noted that from a legal point of view social insurance is a system of legal norms that regulate the social security throughout insurance cases provided by law. It is emphasized that the single field of social risks is not covered by a steady "net" of insurance which leads to dropping the significant segments of population out of the social security sphere. The disadvantages that hinder the institutionalization of social insurance are revealed as well as negative factors effecting the level and effectiveness of state social insurance, the primary problems of defining the basic principles of social insurance system, the aspects of construction of a market financial model of social insurance. The priority tasks that are the subject to a conceptual and legislative solution for the formation of a mandatory social insurance system are outlined, in particular, the development of social insurance philosophy and its place in the system of social security, methodological bases for the formation of own legal social insurance field, demarcation of functions and powers upon the organization and managing the social insurance system for the main social subjects and its separate types, defining social insurance management tools and infrastructure.

Key words: social risk, insurance fund, material support, living standard, employment, Pension fund of Ukraine.

Постановка проблеми. Захист від соціальних ризиків є об'єктивно закономірною функцією сучасного суспільства в його взаємовідносинах з людьми, соціальними групами, тобто з елементами суспільної інфраструктури [11, с. 15]. За умов значного зниження рівня та якості життя населення, обмеження наявних бюджетних ресурсів для фінансування соціальної сфери особливо гостро актуалізуються проблеми соціального захисту населення України, провідну роль в якому відіграє соціальне страхування [3, с. 5]. Соціальне страхування як основа системи соціального захисту, яка гарантує матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних членів суспільства за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства [10, с. 123] є важливою детермінантою суспільного розвитку будь-якої держави, «фундаментальним підґрунтям системи соціального захисту населення, визначником суспільного розвитку держави й індикатором рівня її турботи про своїх громадян» [8, с. 78]. За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного

доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів із урахуванням міри соціального ризику та розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу [7, с. 7]. Саме за умов трансформації економічних підвалин суспільства інститут страхування забезпечує не тільки грошові виплати у разі настання страхових випадків, а й створює правові та економічні умови для стимулювання ефективної праці, формується нова система фінансових відносин, необхідність якої об'єктивно впливає із функцій демократичної держави з соціально орієнтованою ринковою економікою [11, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувану в статті проблематику фрагментарно чи більшою мірою системно розглядали у своїх працях українські правознавці В. О. Безугла, О. В. Димніч, Т. М. Завара, Д. М. Загірняк, А. В. Кириченко, Г. М. Кулина, С. О. Кропельницька, О. М. Леванда, М. Г. Марич, І. А. Нечаєва, Т. О. Олійник, С. А. Прохоровська, Л. К. Семів, З. Е. Скринник, Т. І. Стецюк, М. В. Стецько, В. А. Тулянцева, М. В. Чічкань, Л. П. Шаповал та ін., водночас динаміка розвитку суспільних відносин і відповідного соціального законодавства не залишає сумнівів у нагальній потребі подальшого наукового осмислення проблем інституту соціального страхування в контексті адміністративно-правової політики України в сфері соціального забезпечення.

Мета. Метою статті є теоретичний огляд інституту соціального страхування як особливої організаційно-правової форми соціального захисту, що діє як автономний та самостійний механізм для акумуляції коштів з метою компенсації окремих соціальних ризиків в контексті адміністративно-правової політики України в сфері соціального забезпечення населення та проблеми його концептуального й законодавчого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. З правової точки зору соціальне страхування – система юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при настанні страхових випадків, передбачених законодавством. Як зазначає А. В. Кириченко, соціальне страхування – активна форма соціального забезпечення, яка передбачає надання соціального захисту через системи відповідних страхових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків, у разі настання відповідного страхового випадку (старість, хвороба, інвалідність, втрата годувальника, безробіття) [4, с. 145]. У ході свого дисертаційного дослідження О. В. Димніч дійшла висновку, що виконання державою своїх функцій у сфері соціального захисту може здійснюватися трьома шляхами: 1) соціальне забезпечення громадян за рахунок бюджетних коштів; 2) створення системи державного соціального страхування, заснованої на централізованих державних соціальних фондах; 3) широке залучення до системи соціального страхування суб'єктів фінансового ринку під ефективним державним регулюванням та наглядом. При цьому основною формою соціального захисту в сучасному світі виступає соціальне страхування як цілісна система управління соціальними ризиками на макроекономічному рівні, відповідно, система соціального страхування являє собою законодавчо впорядковану систему фінансових відносин між державою (в особі уряду) та суспільством (в особі платників страхових внесків) з приводу формування та використання на засадах державно-приватного партнерства цільових страхових фондів, призначених для захисту майнових інтересів працездатного населення у зв'язку з втратою заробітної плати (основного джерела трудових доходів) внаслідок дії соціальних ризиків [2, с. 6, 15].

У світовій практиці склалися три моделі організації соціального страхування, яке в сьогоденні «трансформувалось у складне системне утворення, яке засвідчує визнання державою загальнолюдських цінностей і утвердження високих стандартів

якості життя населення та соціальної відповідальності кожного» [8, с. 70]: 1) перша характеризується тим, що розмір соціальних виплат залежить від другорядних (т.зв. зовнішніх) чинників, зокрема, зайнятості особи в тій чи іншій сфері, її службового становища тощо. Така організаційна форма соціального страхування має ряд недоліків: може забезпечувати лише невисокий рівень соціального захисту; існуватиме за умови бездефіцитного державного бюджету; її засновники (особливо держава) можуть відмовитися від узятих зобов'язань, породжує в суспільстві психологію соціального утриманства; 2) друга сформована таким чином, що особи, які страхуються, й конкретні страхувальники роблять певні внески, проте при цьому не враховується ступінь імовірності настання страхової події (тобто соціальний ризик). Страхування здійснюється на користь третіх осіб (наприклад, погашення поточних витрат з пенсійного страхування в Україні, за цієї умови накопичення коштів не пов'язане зі зростанням зобов'язань); 3) третя базується на страхуванні конкретних ризиків; розмір коштів має відповідати взятим страхувальниками зобов'язанням, а виплати не можуть перевищувати установленого співвідношення між виплатами, що надаються, й надходженнями страхових коштів. Вона поширена в багатьох розвинутих країнах, бо дозволяє з достатнім ступенем точності визначити, які виплати можуть бути здійснені.

Загалом структура соціального захисту в Україні складається з таких компонентів: 1) соціальне забезпечення – бюджетна допомога певним категоріям населення; 2) соціальне страхування – допомога позабюджетних структур для нейтралізації страхових випадків; 3) соціальні гарантії держави – бюджетне фінансування підприємств з метою компенсації недоотриманих доходів; 4) соціальна допомога. Система соціального захисту в Україні є диференційованою і складається з трьох рівнів: 1) базовий набір соціальних прав, послуг, можливостей для всього населення – мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, доступ до основних медичних послуг; 2) обов'язкове соціальне страхування для забезпечення гарантованого доходу; 3) добровільне страхування, яким можуть скористатися лише особи й домогосподарства з достатнім рівнем доходу [9, с. с. 82, 97]. Отже, як можемо виснувати, соціальне страхування існує у двох формах: обов'язкове й добровільне страхування. Обов'язкове соціальне страхування – різновид державних соціальних гарантій, які забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або суспільні) фонди. При цьому реалізується принцип неповного самофінансування: у разі дефіциту даних фондів держава надає їм допомогу з державного бюджету, виступаючи гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування. Існує два види обов'язкового соціального страхування: обов'язкове загальне й обов'язкове професійне. Загальне обов'язкове страхування поширюється на всіх осіб, які працюють за трудовим договором (контрактом); обов'язкове професійне страхування розповсюджується на осіб, які працюють на місцях, пов'язаних із підвищеним травматизмом, особливо небезпечними та несприятливими умовами праці. Рівень страхових внесків за умов обов'язкового професійного страхування вищий, ніж при обов'язковому загальному страхуванню, але, відповідно, вищий рівень матеріального забезпечення. Добровільне соціальне страхування ґрунтується на принципах колективної солідарності й взаємодопомоги за відсутності страхової підтримки держави (державного бюджету). Його характерними рисами є демократизм в управлінні страховими фондами, найбільш повна реалізація принципу самоврядування, соціальне партнерство роботодавців і найманих працівників, тісна залежність страхових виплат і програм від рівня доходів страхувальників [5, с. 45].

Соціальне страхування функціонує на принципах розподільчої системи, яка застосовує страховий стаж і дохід працюючого населення для визначення права на

отримання матеріального забезпечення та надання соціальних послуг на фоні відсутності інвестиційної стратегії щодо посилення інституційної спроможності. Отже, як висновує О. М. Леванда, соціальне страхування в Україні спрямовано на забезпечення базового рівня життя економічно активного населення та пенсіонерів, при відсутності альтернативи одержувати додатковий дохід з інших джерел пенсійного забезпечення [6, с. 73].

Державне соціальне страхування, залежно від страхового випадку, поділяється на такі види: 1) пенсійне страхування; 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; 3) медичне страхування; 4) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; 5) страхування на випадок безробіття [5, с. 29].

У сфері соціального страхування існує низка проблем, які заважають досягненню мети – забезпечення достатнього рівня компенсації доходу в разі втрати працездатності або роботи та потребують вирішення. Проведення комплексних реформ в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування дасть можливість створити відповідні умови для підвищення матеріального забезпечення суспільства на рівні сучасних стандартів, задоволення його культурних потреб, гарантування особистої безпеки кожного громадянина [4, с. 149–150].

Хоча «вітчизняна система соціального страхування за роки існування зазнала чимало змін в результаті проведення інституційних реформ, спрямованих на удосконалення її структурних елементів» [8, с. 71], науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України слушно виокремили ряд недоліків, які перешкоджають інституціоналізації соціального страхування: 1) наявність високого рівня в усіх сферах економіки тіньового ринку, незареєстрованих форм зайнятості, неофіційних виплат заробітної плати, що знижує рівень соціальних гарантій для зайнятих у цій сфері працівників та істотно зужує економічні можливості для фінансування державних позабюджетних соціальних фондів; 2) збереження архаїчних положень соціального законодавства, що консервують не страхові механізми придбання прав на пенсійне й інші види соціального страхування, що породжує нездорові стимули відхилення працівниками й роботодавцями від законодавчо встановлених процедур оформлення трудових відносин і сплати в повному обсязі податків і страхових внесків; 3) наявність у край високої й не виправданої диференціації в системі заробітної плати й доходів населення в різних секторах економіки й регіонах країни, при цьому не ув'язано із системою страхових відрахувань і всією системою соціального захисту, що є гальмом розвитку системи соціального страхування; 4) збереження застарілих механізмів нарахування розмірів пенсій і допомоги на основі мінімальної заробітної плати (відсутність диференціації); 5) відсутність концептуально вивіреної системи керування соціальним страхуванням у формі демократичних механізмів участі у всіх найважливіших процедурах прийняття рішень основних соціальних суб'єктів (повноважних представників працівників і роботодавців) [1, с. 31–32].

Удосконалення системи соціального страхування має починатися з визначення її принципових засад. Як зазначають дослідники, сьогодні в Україні відсутня національна доктрина соціального страхування, яка б науково обґрунтовувала можливість розвитку системи в органічній прив'язці до системи заробітної плати, податкової системи, стану і політики на ринку праці, демографічної ситуації та прогнозів. У цілому, система соціального страхування, сформована за роки незалежності, являє собою складну конструкцію, яка орієнтована перед усім на оперативне реагування на

наявні численні виклики. Її творення — наслідок величезних зусиль держави і всього суспільства. Сьогодні її реформування потребує визначення принципів засад, вироблення цілісної національної доктрини, орієнтованої на ефективний розвиток системи. Зокрема, мають бути науково розроблені і реалізовані її баланси із системою заробітної плати, податковою системою, політикою на ринку праці, демографічною ситуацією.

Висновки. Отже, формування системи обов'язкового соціального страхування в Україні вимагає концептуального й законодавчого вирішення низки першочергових завдань національного масштабу: 1) розробка доктрини системи соціального страхування для України (філософії соціального страхування та його місця в системі соціального захисту населення, ролі соціальних суб'єктів у питаннях фінансування й керування); 2) розробка методологічних основ для формування власного правового поля соціального страхування, що має чіткі законодавчі рамки, що фіксують і не допускають його змішування з правовими полями особистого страхування, з одного боку, й соціальною допомогою, з другого; 3) розмежування функцій і повноважень з організації і керування системою й окремими видами соціального страхування основних соціальних суб'єктів (роботодавців, працівників і держави), ролевих позицій страхувальників, застрахованих, організуючих і контролюючих органів; 4) визначення форм, рівнів і механізмів реалізації соціальних гарантій, які забезпечуються різними видами соціального страхування; 5) визначення чотирьох-п'яти базових правових інститутів соціального страхування, які б включали всі можливі види страхових випадків і забезпечення координації їхньої діяльності з метою щільного правового структурування усіх форм і видів захисту; 6) визначення фінансових механізмів видів соціального страхування з урахуванням формування оптимального навантаження суб'єктів страхування, пов'язаного з політикою заробітної плати, доходів і податкової політики в країні; 7) визначення інструментарію й інфраструктури керування соціальним страхуванням – моделей актуарних розрахунків, інформаційної бази, статусу актуарних центрів і контрольних органів, медико-реабілітаційних служб.

Список використаних джерел:

1. Безугла В. О., Загірняк Д. М., Шаповал Л. П. Соціальне страхування. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 208 с.
2. Димніч О. В. Система соціального страхування та шляхи її вдосконалення в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2015. 22 с.
3. Завара Т. М. Соціальне страхування: навч. посіб. для практ. занять. 2-ге вид., змін. й доп. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 319 с.
4. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні: Монографія. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 197 с.
5. Кропельницька С. О. Соціальне страхування [текст]: навч. посіб. С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук [Вид. 2-ге, перероб. та доп.]. К.: «Центр учбової літератури», 2023. 336 с.
6. Леванда О. М. Проблемні аспекти соціального страхування в Україні щодо ризиків упродовж життя. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 58–77. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001339378> (дата звернення: 16.06.2024).
7. Марич М. Г. Соціальне страхування: навч. посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2022. 176 с.
8. Прохоровська С., Кулина Г., Стецько М. Реформування системи соціального страхування в Україні: проблемні аспекти та ключові завдання. *Світ фінансів*. 3(72). 2022. С. 66–82.

9. Соціальна безпека людини в умовах війни: монографія. За ред. Варналія З. С. К.: Знання України, 2023. 270 [1] с., 8 с. іл.

10. Соціальне забезпечення в Україні: навч. посібник / кол. авторів; за ред. А. Я. Кузнєцової, З. Е. Скринник, Л. К. Семів. Львів: Університет банківської справи, 2021. 547 с.

11. Тексти (конспект) лекцій з дисципліни «Соціальне страхування» для здобувачі вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» та 071 «Облік і оподаткування». Укл. Т. О. Олійник. Запоріжжя: НУ Запорізька політехніка», 2019. 124 с.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.16>

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Кудрявцев Олександр Олександрович,
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

Метою статті є визначення напрямів забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України. Обґрунтовано, що удосконалення інформаційного забезпечення публічної служби в умовах воєнного стану є критично важливим для підтримки стабільності та ефективного управління. Обґрунтовано напрями забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України. Визначено, що удосконалення діяльності публічної служби безумовно пов'язується із запровадження механізмів здійснення адміністративних послуг та адміністративних процедур через використання засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, що, як засвідчило ХХІ ст., робить їх менш затратними з точки зору людського, майнового та часового ресурсів. Наголошено, що удосконалення використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України передусім має переслідувати мету спрощення надання адміністративних послуг та здійснення адміністративних процедур. Встановлено, що удосконалення інформаційного забезпечення у сфері публічної служби України як засвідчило попереднє дослідження передусім має вирішувати проблему надзвичайної розгалуженості інформаційних ресурсів органів державної влади, що часто між собою не взаємодіють, але повинні взаємодіяти, що виходить із нормативної сутності відповідної сфери суспільного життя. Зроблено висновок, що одним із пріоритетів забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України є налагодження міжвідомчої взаємодії між органами виконавчої влади, законодавчої влади, науково-дослідними установами.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, адміністративно-правові засади, цифровізація, суспільство, нормативно-правове регулювання.

DIRECTIONS FOR ENSURING THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND INFORMATION RESOURCES IN THE SPHERE OF PUBLIC SERVICE OF UKRAINE

Kudryavtsev Oleksandr Oleksandrovych,
Postgraduate
(The Scientific Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The purpose of the article is to determine directions for ensuring the effectiveness of the use of information technologies and information resources in the sphere of public

service of Ukraine. It is substantiated that the improvement of information provision of the public service in the conditions of martial law is critically important for maintaining stability and effective management. The areas of ensuring the effectiveness of the use of information technologies and information resources in the sphere of public service of Ukraine are substantiated. It was determined that the improvement of the activity of the public service is definitely connected with the introduction of mechanisms for the implementation of administrative services and administrative procedures through the use of information and communication means, which, as evidenced by the 21st century, makes them less costly from the point of view of human, property and time resources. It was emphasized that improving the use of information technologies and information resources in the sphere of public service of Ukraine should primarily pursue the goal of simplifying the provision of administrative services and implementation of administrative procedures. It has been established that the improvement of information provision in the sphere of public service of Ukraine, as evidenced by the previous study, must first of all solve the problem of the extraordinary branching of information resources of state authorities, which often do not interact with each other, but should interact, which comes from the normative essence of the relevant sphere of public life. It was concluded that one of the priorities of ensuring the efficiency of the use of information technologies and information resources in the sphere of public service of Ukraine is the establishment of interdepartmental interaction between the bodies of executive power, legislative power, and research institutions.

Key words: information provision, administrative and legal principles, digitalization, society, regulatory and legal regulation.

Постановка проблеми. Удосконалення діяльності публічної служби безумовно пов'язується із запровадження механізмів здійснення адміністративних послуг та адміністративних процедур через використання засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, що, як засвідчило XXI ст., робить їх менш затратними з точки зору людського, майнового та часового ресурсів.

Належне, якісне виконання задач, поставлених перед органами публічної служби, вимагає запровадження інноваційних технологій до їх діяльності, що в умовах глобалізації очевидно вимагає переосмислення системи інструментів, якими володіє владний суб'єкт у взаємодії із населенням, із юридичними особами приватного та публічного права [1].

Отже, удосконалення використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України передусім має переслідувати мету спрощення надання адміністративних послуг та здійснення адміністративних процедур.

Стан наукової розробки проблеми. Питання інформаційного забезпечення органів публічної адміністрації в Україні досліджувались в межах наукових розробок представників науки теорії держави та права (Ю.О. Легеза, О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, П.М. Рабінович та ін.), в межах наукових розробок вчених-конституціоналістів (В.Ф. Погорілко, Н.В. Мішина, Ю.М. Тодика та ін.), вченими-адміністративістами (І.В. Арістова, В.М. Бевзенко, М.Ю. Віхляєв, В.В. Доненко, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, В.А. Ліпкан, Є.О. Легеза, Д.В. Лученко, Р.В. Миронюк, та інших).

Метою статті є визначення напрямів забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення інформаційного забезпечення у сфері публічної служби України як засвідчило попереднє дослідження передусім

має вирішувати проблему надзвичайної розгалуженості інформаційних ресурсів органів державної влади, що часто між собою не взаємодіють, але повинні взаємодіяти, що виходить із нормативної сутності відповідної сфери суспільного життя. Таким чином, одним із пріоритетів забезпечення ефективності використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у сфері публічної служби України є налагодження міжвідомчої взаємодії між органами виконавчої влади, законодавчої влади, науково-дослідними установами.

Функціонально задачу налагодження інформаційної міжвідомчої взаємодії має вирішувати за обсягом своєї компетенції Міністерство цифрової трансформації України. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 Мінцифри України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури ширококутного доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті; у сфері хмарних послуг» [2].

До основних завдань Мінцифри України відповідно до чинного законодавства відносяться:

1) забезпечення формування та реалізація державної політики:

у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;

у сфері впровадження електронного документообігу;

у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян;

у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури ширококутного доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу;

у сфері надання електронних та адміністративних послуг;

у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг та інвестицій в ІТ-індустрію;

у сфері розвитку ІТ-індустрії;

у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті;

2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері хмарних послуг [3].

Діяльність Мінцифри України таким чином спрямовується передусім на забезпечення ефективності впровадження інформаційних технологій, що полягає у встановленні відповідності стандартів та технічних протоколів обігу інформації, формування баз даних, доступності інформаційного контенту владних суб'єктів, що є базисом для розвитку адміністративно-сервісної держави та побудови інформаційного суспільства.

Інструменти електронного урядування та діджиталізації створюють для громадян реальні можливості участі в розробці та ухваленні управлінських актів, як

нормативного характеру, так і подекуди і індивідуальної дії, коли мова йде про резонансу юридичну справу, де домінуючим є публічний інтерес над приватним.

Процеси діджиталізації мають глобалізаційний характер, і очевидно вже позначаються на роботі не лише владних інституцій, але і інших учасників громадянського суспільства.

В таких умовах важливим є забезпечення інформаційної свободи в межах нормативних стандартів, що набуває особливого значення в розрізі забезпечення безпеки обігу персональних даних. Створення умов для належного захисту вимагає гарантування заборони їх поширення та встановлення імперативної вимоги на їх надання.

Вирішення означеної проблеми може бути вирішено шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення задля гарантування прав особи, що притягається до адміністративної відповідальності, у разі її відмови від підписання протоколу, має тлумачитися як її незгода на поширення персональних даних про неї.

Важливим є акцент, що успішність реформи інформаційного забезпечення діяльності публічної служби має безпосередній вплив та взаємозв'язок із успішністю та дієвістю адміністративної реформи, і врешті-решт сприяє трансформації суспільства із суспільства споживання до суспільства інформаційного обігу [4; 5; 6; 7].

Проблема формування інформаційного суспільства та електронного урядування не лише внутрішньою проблемою лише органів публічної служби, а і залежить від правової активності представників соціуму, їх свідомого ставлення до наявних інструментів контролю та впливу н визначення та здійснення державної та регіональної політик в різних сферах.

Інструменти електронного урядування, якими стали вже доволі звичні засоби, якими є загальнонаціональні реєстри, які не лише сприяють підвищенню ефективності надання адміністративних послуг та процедур, але і водночас сприяє підвищенню рівня правової свідомості суспільства та кожного її окремого члена.

Інформатизація діяльності публічної служби сприяє підвищенню ефективності здійснення функцій моніторингу, прогнозування, та оперативного узагальнення.

При цьому важливим є зробити акцент, що успішність діяльності органів публічної служби залежить від успішності процесів децентралізації влади, як територіальної, так і фінансової, податкової [8].

Означене вимагає нормативного встановлення напрямів інформаційної децентралізації діяльності органів публічної служби, де пріоритетами мають стати: принцип домінування задоволення соціальних потреб та інтересів територіальної громади; принцип інформаційної взаємодії між органами влади та членами соціуму, що може полягати в створенні електронних можливостей подання звернення, отримання відомостей через засоби інформаційно-телекомунікаційного зв'язку, створення нових інформаційних ресурсів, платформ, програм, продуктів, контенту.

Якість інформаційного забезпечення публічної служби має відповідати таким критеріям оцінки, як: доступність; оперативність; розумність; справедливість; обґрунтованість; простота; відкритість.

Удосконалення інформаційного забезпечення публічної служби має розглядатися не лише як діяльність її посадових осіб та працівників, але і як можливість формування відповідних інтернет-ресурсів і громадянами, юридичними особами приватного та публічного права, в цілому, і зокрема, навіть у таких сферах, як правоохоронна та правозахисна сфери.

У світі оцінка участі громадськості із здійснення можливостей в розробці та реалізації загальнонаціональної та регіональної політик відбувається через застосування індексу EPI (E-Participation Index) [9].

Індекс електронної участі (ЕІ) розуміється як додатковий індекс до Опитування електронного уряду ООН. Розуміння електронної участі починається з оцінки явища, де бере участь громадськість. Індекс електронної участі є обов'язковою умовою, що дозволяє на інформаційному рівні визначити реалізувати для громадян можливість із здійснення власного внеску у формування політики урядам. Рамкова система електронної участі відбувається із оцінкою таких показників, як: якість електронної інформації: можливість участі шляхом надання громадянам публічної інформації та доступу до інформації без або за запитом; система електронних консультацій: залучення громадян до участі та обговорення державної політики та послуг; дієвість форм електронного прийняття рішень: розширення можливостей громадян через спільне розроблення варіантів політики та спільне виробництво компонентів послуг і способів надання [10; 11].

Таким чином, удосконалення інформаційного забезпечення публічної служби пов'язується із розвитком засобів та інструментів е-інформування, е-консультацій та е-рішення, що у сукупності є базисом для формування дієвого соціального діалогу [11, с. 167-168].

Очевидно, що процеси удосконалення е-інформування, е-консультацій та е-рішення є взаємопов'язаними та взаємозалежними, де якість подання інформації органом влади впливає на якість ухваленого рішення, якість наданих та реалізованих можливостей громадського обговорення впливає на якість інформування тощо.

Оптимізація обміну даними між державними органами може значно покращити ефективність урядових процесів, зменшити адміністративні витрати та підвищити якість послуг для громадян. Ось кілька заходів, які можуть бути корисними для досягнення цієї мети: цифровізація та стандартизація даних; цифровізація документів (перехід від паперових до електронних документів для спрощення доступу та обміну інформацією); єдині стандарти форматів даних (впровадження єдиних стандартів для форматів даних, що використовуються різними державними органами, забезпечить сумісність і легкість обміну інформацією); інтероперабельність систем, що розуміється як: по-перше, єдині інтерфейси інформаційних ресурсів, що дозволить системам різних державних органів ефективно взаємодіяти між собою; створення платформи для обміну даними (створення централізованих платформ або хабів, через які можуть проходити обмін даними між різними відомствами); безпека та конфіденційність (кібербезпека, що розглядається як захист даних від несанкціонованого доступу та кібератак є критичним для довіри та ефективності систем обміну даними; управління доступом (впровадження чітких політик та інструментів для контролю доступу до даних, що дозволить визначити, хто має доступ до яких даних і в яких випадках); нормативно-правове забезпечення, що полягає у встановленні регуляторних рамок, створенні чітких правових основ для обміну даними, включаючи закони про захист даних, конфіденційність і доступ до інформації, укладенні міжвідомчих угод та адміністративних договорів (угоди між різними державними органами, що регулюють обмін даними, допоможуть уникнути дублювання функцій та забезпечити ефективний обмін інформацією); освіта та підвищення кваліфікації персоналу; поширення кращих практик кадрового забезпечення, міжнародного співробітництва; моніторинг та аудит (регулярний аудит, а саме проведення регулярних перевірок систем обміну даними для виявлення недоліків та їх усунення; моніторинг продуктивності (відстеження ефективності процесів обміну даними для їх постійного покращення).

Запровадження цих заходів допоможе оптимізувати обмін даними, зменшити бюрократію та забезпечити кращу координацію між державними органами.

Висновки. Удосконалення інформаційного забезпечення публічної служби в умовах воєнного стану є критично важливим для підтримки стабільності та ефективного управління. У таких умовах необхідно забезпечити безперебійний доступ до інформації, її безпеку та точність. Ось деякі ключові заходи, які можна впровадити: 1) розвиток безпечних каналів комунікації (що має втілюватись у створенні захищених мереж та систем, використанні зашифрованих каналів зв'язку для передачі конфіденційної інформації, що мінімізує ризики перехоплення та зловживань; використанні VPN і захищених каналів для безпечного доступу до внутрішніх систем і даних; функціонуванні резервних каналів зв'язку (впровадження резервних каналів комунікації на випадок порушення основних каналів через кібератаки або фізичні пошкодження); 2) забезпечення доступу до критичної інформації (створенні платформи управління даними, які забезпечують швидкий доступ до необхідної інформації для ухвалення рішень), централізація критичної інформації, що дозволить зберігати критично важливу інформація, з доступом до якої можуть працювати різні відомства; 3) кібербезпека (регулярне оновлення програмного забезпечення, проведення навчань та впровадження політик кібербезпеки для зменшення ризику кібератак; використання систем для моніторингу та виявлення загроз, а також реагування на інциденти безпеки); 4) належне нормативно-правове забезпечення, що вимагає активізації процесів кодифікації інформаційного законодавства, що результативно має призвести до розробки та прийняття Інформаційного кодексу України, нагальність якого вже тривалий час аргументується науковою спільнотою та юридичною елітою України.

Отже, визначені у підрозділі напрями підвищення ефективності інформаційного забезпечення публічної служби допоможуть забезпечити її стійкість до зовнішніх загроз та підтримувати належне функціонування державних органів навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2022 році». К.: НІСД, 2022. 135 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>
2. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#Text>
3. Марченко В.В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: монографія. Х.: Панов, 2016. 444 с.
4. Безпалова О.І., Легеза Ю.О. Використання поліцією засобів масової інформації (медіа) для забезпечення безпеки дітей у цифровому просторі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 130–136.
5. Легеза Ю.О. Права дитини в інформаційному цифровому просторі. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 79–83.
6. Легеза Ю.О. Дитина як учасник інформаційних правовідносин. *Retrospection and modern European approaches to jurisprudence: Collective monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. 432 р. С. 205–228. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-140-4-8>
7. Клімушин П.С., Спасібов Д.В. Механізми електронного урядування в системі надання адміністративних послуг. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 1. С. 50–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2016_1_10
8. E-Participation Index. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index>

9. -Participation Index. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index>

10. United Nations E-government Survey 2022 E-Government for the Future We Want, United Nations, New York, 2022, United Nations Public Administration Country Studies United Nations. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>

11. Желновач Є.Г. Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства в умовах воєнного стану в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024. 214 с.

УДК 35.6.35(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.17>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУР ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Лапутько Сергій Олексійович,

orcid.org/0009-0002-3012-0452

майор, начальник відділення

спеціальної підготовки вч А0952

В статті досліджено правове регулювання структур військової юстиції. Визначено, що правове регулювання структур військової юстиції обумовлено складними та багатогранними викликами, які стоять перед Україною у зв'язку з триваючою військовою агресією. Військова юстиція відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку серед військовослужбовців, а також у захисті національних інтересів. У сучасних умовах важливо мати ефективну та функціонально здатну систему військової юстиції, яка б відповідала міжнародним стандартам та забезпечувала справедливість у військових формуваннях.

Встановлено, що історичний розвиток військової юстиції відображає складний процес еволюції правових норм і інститутів, спрямованих на забезпечення дисципліни та правопорядку у військових формуваннях. Дослідження цього процесу дозволяє зрозуміти, яким чином сучасна система військової юстиції була сформована і які аспекти потребують подальшого вдосконалення для забезпечення її ефективного функціонування в умовах сучасних викликів. Міжнародний досвід правового регулювання військової юстиції також є надзвичайно цінним для України. Системи військової юстиції різних країн, таких як США, Німеччини та Франції, демонструють різні підходи до організації та функціонування військових судів і прокуратур. Порівняльний аналіз цих систем дозволяє виявити як сильні сторони, так і недоліки української моделі, а також визначити можливі напрями її вдосконалення. Водночас, військова юстиція в Україні стикається з численними проблемами, такими як недостатня кількість кваліфікованих кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, нормативно-правові колізії та інше. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та врахування як національного, так і міжнародного досвіду.

Зазначено, що на сьогоднішній день правове регулювання військової юстиції в Україні здійснюється на основі Конституції України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про військову службу», а також спеціалізованих нормативно-правових актів. Ефективне функціонування військової юстиції є важливим елементом забезпечення правопорядку у військових формуваннях, що потребує з урахуванням сьогодення дослідження та розробки практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання структур військової юстиції в Україні.

Ключові слова: політична культура, суспільство, забезпечення, державна безпека, організація.

LEGAL REGULATION OF MILITARY JUSTICE STRUCTURES

Laputko Serhiy Oleksiyovych,
orcid.org/0009-0002-3012-0452
Major, Head of the Special Department
of Preparation of the Academic
Course A0952

The article examines the legal regulation of military justice structures. It was determined that the legal regulation of military justice structures is due to the complex and multifaceted challenges facing Ukraine in connection with the ongoing military aggression. Military justice plays a key role in ensuring law and order among military personnel, as well as in protecting national interests. In today's conditions, it is important to have an efficient and functional military justice system that meets international standards and ensures justice in military formations.

It has been established that the historical development of military justice reflects a complex process of evolution of legal norms and institutions aimed at ensuring discipline and law and order in military formations. The study of this process makes it possible to understand how the modern system of military justice was formed and which aspects need further improvement to ensure its effective functioning in the conditions of modern challenges. The international experience of legal regulation of military justice is also extremely valuable for Ukraine. The military justice systems of different countries, such as the United States, Germany, and France, demonstrate different approaches to the organization and functioning of military courts and prosecutors' offices. A comparative analysis of these systems makes it possible to identify both the strengths and weaknesses of the Ukrainian model, as well as to determine possible directions for its improvement. At the same time, military justice in Ukraine faces numerous problems, such as insufficient number of qualified personnel, insufficient material and technical support, regulatory and legal conflicts, and others. Solving these problems requires an integrated approach and taking into account both national and international experience.

It is noted that today the legal regulation of military justice in Ukraine is carried out on the basis of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", "On Military Service", as well as specialized legal acts. The effective functioning of military justice is an important element of ensuring law and order in military formations, which requires, taking into account the present, research and development of practical measures aimed at improving the legal regulation of military justice structures in Ukraine.

Key words: political culture, society, provision, state security, organization.

Актуальність дослідження. Правове регулювання структур військової юстиції обумовлено складними та багатограними викликами, які стоять перед Україною у зв'язку з триваючою військовою агресією. Військова юстиція відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку серед військовослужбовців, а також у захисті національних інтересів. У сучасних умовах важливо мати ефективну та функціонально здатну систему військової юстиції, яка б відповідала міжнародним стандартам та забезпечувала справедливість у військових формуваннях. Історичний розвиток військової юстиції свідчить про її важливість у різні історичні епохи. Військові трибунали існували ще в Стародавньому Римі, а в Україні система військової юстиції почала формуватися під час існування Київської Русі та значно розвинулася у період козаччини та за часів Української Народної Республіки. Радянський період вніс свої

корективи, сформувавши жорстку централізовану систему військових судів і військових прокуратур, яка продовжує впливати на сучасну модель.

Міжнародний досвід правового регулювання військової юстиції також є надзвичайно цінним для України. Системи військової юстиції різних країн, таких як США, Німеччини та Франції, демонструють різні підходи до організації та функціонування військових судів і прокуратур. Порівняльний аналіз цих систем дозволяє виявити як сильні сторони, так і недоліки української моделі, а також визначити можливі напрями її вдосконалення. Водночас, військова юстиція в Україні стикається з численними проблемами, такими як недостатня кількість кваліфікованих кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, нормативно-правові колізії та інше. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та врахування як національного, так і міжнародного досвіду.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як Р. Алієв, Ю. Аллеров, П. Богуцький, С. Вітвіцький, О. Гудима, І. Доронін, О. Джус, О. Дрозд, Л. Заславська, Д. Журавльов, О. Козачук, О. Кривенко, Є. Стрельцов, В. Петков, С. Полторац, Б. Ринажевський, Б. Шамрай, В. Шевченко та інші

Мета даного дослідження полягає у всебічному аналізі правового регулювання структур військової юстиції в Україні, визначенні основних проблем і напрямів удосконалення цього регулювання.

Виклад основних положень. Розглядаючи питання сучасного стану правового регулювання військової юстиції в Україні необхідно коротко розпочати з історичного розвитку цієї інституції, оскільки історичний розвиток військової юстиції є складовою частиною загального процесу еволюції правової системи, який відображає соціальні, політичні та військові зміни, що відбувалися у різні епохи. Військова юстиція, як особлива галузь правосуддя, виникла з потреби регулювання поведінки військовослужбовців та забезпечення дисципліни у збройних силах. Від найдавніших часів до сьогодення, військова юстиція зазнавала значних змін, від простих військових трибуналів до сучасних комплексних систем, що функціонують на основі детально розроблених правових норм.

Розвиток військової юстиції прослідковується від часів Стародавнього Риму, де військові трибунали відігравали важливу роль у підтриманні порядку серед легіонерів. У середньовічній Європі військові суди розглядали справи, пов'язані з порушеннями військової дисципліни та злочинами, вчиненими військовослужбовцями. В епоху Відродження та Нового часу відбувалися подальші трансформації військової юстиції, що супроводжувалися розробкою спеціалізованих військових кодексів та нормативних актів. В Україні історія військової юстиції має глибокі корені, починаючи з княжої доби Київської Русі, коли військові збори та ради розглядали справи, пов'язані з порушенням військової дисципліни. За часів козацької держави військова юстиція набула значного розвитку, зокрема, через створення військових судів, які розглядали справи за участю військових осіб. У період Української Народної Республіки запроваджено систему військових судів, що функціонувала паралельно з загальною судовою системою. Радянський період в історії України характеризувався централізованою та суворо регламентованою системою військової юстиції. Після здобуття незалежності Україна почала формувати власну систему військової юстиції, враховуючи національні традиції та міжнародний досвід. У сучасних умовах військова юстиція в Україні продовжує розвиватися, адаптуючись до нових викликів, таких як збройні конфлікти та необхідність інтеграції до європейської правової системи [1].

Таким чином, історичний розвиток військової юстиції відображає складний процес еволюції правових норм і інститутів, спрямованих на забезпечення дисципліни та

правопорядку у військових формуваннях. Дослідження цього процесу дозволяє зрозуміти, яким чином сучасна система військової юстиції була сформована і які аспекти потребують подальшого вдосконалення для забезпечення її ефективного функціонування в умовах сучасних викликів

Протягом тривалого періоду наукових досліджень у галузі військового права не здійснювалось, внаслідок припинення у 2001 році наукової спеціальності «військове право», що значно вплинуло на розвиток військової юстиції в Україні. У своїй більшості у наукових публікаціях досліджували частково організацію правоохоронних структур, прокуратури та судів. Також проводилися дослідження щодо правового статусу військових судів та адміністративно-правових аспектів діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Значимими вважаються наукові праці, що стосуються організаційно-правових засад діяльності військових прокуратур та історико-правових аспектів розвитку військової юстиції в Україні.

Важливим етапом стала захищена у 2009 році дисертація «Військове право у системі права України», де аргументувалися загальнотеоретичні аспекти військового права як окремої галузі в національній правовій системі. Згодом у 2016 році у монографічному дослідженні визначено місце та роль військових правоохоронних органів у забезпеченні воєнної безпеки. Протягом 2019–2022 років проведено ряд наукових заходів, на яких висвітлювалися аспекти правового забезпечення воєнної безпеки, включаючи утворення та організацію діяльності системи військової юстиції. Наукові рекомендації, отримані на основі цих заходів, відіграли значну роль у подальшому формуванні та розвитку військової юстиції в Україні. Однак, проблема розвитку цієї сфери потребує подальшого узагальнення та вивчення правових аспектів [2].

До широкомасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році спостерігалися дві основні тенденції у військовій юстиції. Перша – це передача судових повноважень від військових до цивільних судів. Друга – обмеження юрисдикції військових судів виключно військовослужбовцями, без залучення цивільних осіб. Саме тому, система військової юстиції підлягає реформуванню для підвищення ефективності та відповідності міжнародним стандартам прав людини. Так, спеціальний доповідач ООН з питань незалежності судової влади та Робоча група ООН з безпідставних затримань рекомендують обмежувати військову юрисдикцію над цивільними. Їх рекомендації базуються на сучасних тенденціях міжнародного права, які спрямовані на заборону судів над цивільними у військових трибуналах. Це питання неодноразово розглядалося в контексті практики Комітету ООН з прав людини та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У звіті Спеціальний доповідач ООН підкреслив, що судовий розгляд цивільних справ у військових судах має бути винятковим і стосуватися лише в особливих випадках, коли звичайні суди не можуть взяти участь у процесі. Паризькі мінімальні стандарти з прав людини (1984) та Основні принципи незалежності судових органів, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН, також вказують на необхідність збереження юрисдикції цивільних судів у таких справах. У загальному коментарі 32 до статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Комітет ООН зазначає, що суд над цивільними у військових судах може створювати серйозні перешкоди для справедливого правосуддя. Тому такі суди мають бути винятковими та проводитися лише за наявності об'єктивних і серйозних причин, коли звичайні цивільні суди не можуть розглянути справу [3]. Сучасний стан правового регулювання військової юстиції в Україні є важливим аспектом національної правової системи, що відіграє ключову роль у забезпеченні воєнної безпеки держави та характеризується наявністю численних нормативно-правових актів, які визначають порядок діяльності військових судів та прокуратур. Основними законами, що регулюють

військову юстицію, є Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про військову службу», а також інші спеціалізовані нормативні акти. Військові суди та прокуратури мають чітко визначені повноваження та структуру, які забезпечують ефективне виконання їх функцій у системі правосуддя. Слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні відсутня така інституція, як військові суди.

Розглядаючи правове регулювання військової юстиції в Україні то важливою зміною є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [4], яким внесено зміни до підсудності судів, що є важливим для належного функціонування судової системи в умовах воєнного стану та для забезпечення доступу до правосуддя. Однак на сьогодні питання ефективного правосуддя в умовах військових дій та воєнного стану залишається нерозв'язаним. Відсутність спеціалізованих судових органів, призначених для вирішення військових справ, створює значні труднощі у забезпеченні справедливості та правопорядку в контексті військових операцій та конфліктів. Слід зазначити, що відновлення військових судів нині також є спірним питанням через конституційну заборону на створення надзвичайних та особливих судів.

Щодо особливих судів, деякі дослідники фактично ототожнюють їх зі спеціалізованими судами, виступаючи за скасування конституційної заборони їх створення, або відносять до їх числа судові органи, що розглядають справи окремих груп осіб за їх становою, професійною чи іншою ознакою. У будь-якому випадку, з цього питання повинен висловити свою позицію Конституційний Суд України, оскільки у Парламенті вже зареєстровано кілька законопроектів щодо відновлення військових судів. Підсумовуючи, слід наголосити, що військові суди є усталеним та ефективним судовим інститутом, що пройшов випробування часом і, на нашу думку, потребує відновлення в умовах воєнного стану. Функціонування спеціальних постійно діючих інститутів військового судочинства залишається дискусійним питанням.

Основним аргументом на користь створення військових судів є очевидна непристосованість цивільної судової системи до умов воєнного часу. Вітчизняне законодавство з цього приводу демонструє необґрунтовано оптимістичний, якщо не утопічний, підхід. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає навіть гіпотетичного утворення військових судів, зазначаючи у ст. 26 лише деякі особливості територіальної підсудності діючих судів загальної юрисдикції. Водночас важко уявити, що діюча система судоустрою України зможе ефективно функціонувати в умовах повномасштабної війни. У зв'язку з цим, вважається доцільним переглянути існуючі правові норми та розглянути можливість створення спеціалізованих військових судів для забезпечення ефективного правосуддя у воєнний час. Такі суди можуть бути постійно діючими або активованими лише за умов воєнного стану, що дозволить забезпечити належний розгляд військових справ та підтримання правопорядку в критичних умовах [5]. До системи військової юстиції відноситься та діє в Україні Військова прокуратура України яка є невід'ємною частиною Генеральної прокуратури України та відповідає за забезпечення дотримання законності та захист прав і законних інтересів в сфері оборони, безпеки та оборонної галузі країни. Її очолює заступник Генерального прокурора України який наділений широкими повноваженнями щодо організації та координації прокурорських органів, що діють у військовому секторі. Завдання Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони включають: формування та забезпечення державної політики у сфері протидії військовим кримінальним правопорушенням; контроль за дотриманням законодавства

під час досудового розслідування військових кримінальних правопорушень; представництво інтересів держави в суді; протидію розкраданню військового майна та коштів для оборони; протидію порушенням правопорядку військовослужбовцями та іншими особами, що впливають на обороноздатність держави; притягнення до відповідальності винних у військових кримінальних правопорушеннях. Військова прокуратура: проводить досудові розслідування військових злочинів та порушень військового законодавства, вживає заходів для запобігання таким злочинам тощо. Також бере участь у судових процесах, пов'язаних із військовими злочинами, і захищає права військовослужбовців та інших осіб, які мають відношення до сфери оборони. У своїй діяльності відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку та безпеки в оборонній сфері України [6]. Прокурори Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони здебільшого представляють інтереси держави в суді через подання позовів про визнання недійсними господарських договорів, укладених між військовими частинами та постачальниками товарів, робіт чи послуг тощо. Окрім того, Наказом Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах» [7] визначено, що Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері здійснює нагляд на гауптвахтах, у кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців, у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я ЗСУ, у дисциплінарному батальйоні ЗСУ, у військових частинах щодо службового обмеження для військовослужбовців, позбавлення військових звань, обмеження прав та свобод, звільнення від покарання з випробуванням, а також щодо осіб, звільнених від кримінальної відповідальності у зв'язку з переданням на поруки колективам військових частин. Крім того, це стосується і військових частин НГУ щодо організації конвоювання затриманих, взятих під варту та засуджених до позбавлення волі осіб.

Також, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони оцінює дії чи бездіяльність службових осіб на предмет наявності ознак адміністративних правопорушень, передбачених статтями 172-10 – 172-20 КУпАП, таких як необережне знищення або пошкодження військового майна, недбале ставлення до військової служби тощо [8].

Таким чином, завдання Спеціалізованої прокуратури тісно пов'язані з її функціями і спрямовані на забезпечення правопорядку у сфері оборони на всіх рівнях, що є критично важливим для національної безпеки та ефективного функціонування військової юстиції в Україні

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, на сьогоднішній день правове регулювання військової юстиції в Україні здійснюється на основі Конституції України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про військову службу», а також спеціалізованих нормативно-правових актів. Ефективне функціонування військової юстиції є важливим елементом забезпечення правопорядку у військових формуваннях, що потребує з урахуванням сьогодення дослідження та розробки практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання структур військової юстиції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Запровадження поняття «Військова юстиція» в Україні у контексті зарубіжного досвіду. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/118a7122-61e1-4e26-b2b3-bbc9b399ab8d/content> (дата звернення 01.06.2024)
2. Богуцький П.П. Система військової юстиції України: теоретично-прикладний аспект. Інформація і право. № 3(46). 2023. С. 215–223. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/download/287256/281167> (дата звернення 01.06.2024)

3. Ковалів М.В. та ін. Військова юстиція в Україні: історичний аспект, міжнародний досвід, проблематика становлення та перспектив в Україні, сучасне правове регулювання, особливості та виклики воєнного стану. Практичний посібник. ЦУЛ. 2024. 446 с.

4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text> (дата звернення 01.06.2024)

5. Юрко С.С. Деякі аспекти відновлення військових судів у системі судоустрою України. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e9444d3-9d6a-4367-8456-78f41fecaad7/content> (дата звернення 01.06.2024)

6. Про прокуратуру. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 01.06.2024)

7. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах. Наказ офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text> (дата звернення 01.06.2024)

8. Загородній Є.О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, випуск 80 ч. 2. 2023. С. 135–143.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.18>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Моїсєєв Михайло Сергійович,
кандидат юридичних наук

Статтю присвячено розкриттю сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Завдяки зверненню до тлумачних словників відображено етимологію слів «відповідальність», «юридична відповідальність», «адміністративна відповідальність». Вивчено наукову літературу з теорії права та констатовано наявність великої кількості наукових підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. На підставі аналізу відображених наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності зроблено висновок, що з одного боку юридична відповідальність проявляється у застосуванні уповноваженими державою суб'єктами нормативно визначених заходів державного примусу по відношенню до особи, яка вчинила правопорушення, а з іншого – в обов'язку особи-правопорушника зазнавати певних заходів державного примусу, що мають для неї негативні наслідки матеріального або нематеріального характеру. За результатами дослідження окремих наукових точок зору стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності підсумовано, що багато в чому вони зводяться до визначення цього терміну як різновиду юридичної відповідальності, що виражається у застосуванні уповноваженими державою органами (їх посадовими особами) до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень. Зауважено, що до сьогодні питання визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України неодноразово було об'єктом наукового пізнання і вже має певні напрацювання у цьому напрямку. Запропоновано авторське бачення щодо визначення сутності поняття «адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України» як різновиду юридичної відповідальності військовослужбовців, що виражається у застосуванні до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності, та які вчинили адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, військовослужбовці, Збройні Сили України.

REGARDING THE DETERMINATION OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Moisieiev Mykhailo Serhiiiovych,
Candidate of Law Sciences

The article is devoted to revealing the essence of the concept of administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. Thanks to reference to explanatory dictionaries, the etymology of the words «responsibility», «legal responsibility»,

«administrative responsibility» is reflected. The scientific literature on the theory of law was studied and the presence of a large number of scientific approaches to the definition of the concept of legal responsibility was ascertained. On the basis of the analysis of the reflected scientific views on the definition of legal responsibility, it was concluded that, on the one hand, legal responsibility is manifested in the application by state-authorized subjects of normatively significant measures of state coercion in relation to the person who committed the offense, and on the other hand, in the duty of the person – the offender to undergo certain measures of state coercion, which have material or non-material negative consequences for him. According to the results of the study of individual scientific points of view regarding the disclosure of the content of the concept of administrative responsibility, it was concluded that in many respects they boil down to the definition of this term as a type of legal responsibility, which is expressed in the application of state-authorized bodies (their officials) to a person who has committed an administrative offense, measures of administrative coercion in the form of administrative fines. It is noted that until today the issue of determining the administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine has been the object of scientific knowledge on more than one occasion and already has certain developments in this direction. The author's vision is proposed regarding the definition of the essence of the concept of «administrative responsibility of servicemen of the Armed Forces of Ukraine» as a type of legal responsibility of servicemen, which is expressed in the application to persons who carry out professional activities related to the defense of Ukraine, its independence and territorial integrity, and who have committed administrative offenses, measures of administrative coercion in the form of administrative fines.

Key words: responsibility, legal responsibility, administrative responsibility, military personnel, Armed Forces of Ukraine.

Вступ. Оборона України, захист її незалежності та територіальної цілісності є базовими принципами забезпечення національної безпеки держави. Адже належний рівень забезпечення безпеки і оборони країни обумовлений здатністю протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам [1, с. 146], що на сьогоднішній день є вкрай актуальним. Багато в чому виконання зазначених функцій у державі покладено на Збройні Сили України, зокрема, військовослужбовців, які входять до особового складу цього військового формування. Порушення військовослужбовцями нормативно встановлених положень діючого національного законодавства щодо виконання ними військового обов'язку та проходження військової служби мають своїм наслідком невідворотне настання юридичної відповідальності, зокрема, й адміністративної. Тому з'ясування сутності адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України вимагає окремої уваги.

Метою статті є розкриття сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. У контексті обраної тематики наукового дослідження з'ясування сутності поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України доцільно розпочати із визначення більш ширших за своїм змістовним наповненням понять, а саме – «юридична відповідальність» та «адміністративна відповідальність».

Якщо адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, і відповідно є більш вузьким за змістом, ніж останнє, то загальним для досліджуваних понять є походження від одного й того самого терміну «відповідальність». Відтак необхідним є першочергове встановлення етимології слова «відповідальність», для чого слід звернутися до словників. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної

української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) термін «відповідальність» визначається як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова. Своєю чергою «притягати до відповідальності» означає вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки, тобто перед судом, органами влади тощо [2, с. 177]. Згідно Словника української мови у 20 томах за редакцією В. М. Русанівського (2012 рік видання) термін «відповідальність» трактується як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [3, с. 718]. Аналогічне до вказаного є етимологія досліджуваного слова, що наводиться у Словнику української мови за редакцією П. Й. Горецького (1970 рік видання). Притягнення до відповідальності пов'язане із вимогою у разі визнання когось винним звіту цієї особи за свої вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.) [4, с. 620].

Етимологію понять «юридична відповідальність» та «адміністративна відповідальність» також відображено у деяких словниках української мови. До прикладу, у Словнику української мови у 20 томах за редакцією В. М. Русанівського (2012 рік видання) зазначено, що сутність юридичної відповідальності полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законодавством відповідних санкцій [3, с. 718]. А відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) юридична відповідальність є встановленням законодавством юридичним обов'язком правопорушника зазнати позбавлення певних благ та (або) належних йому цінностей [2, с. 177]. Що стосується терміну «адміністративна відповідальність», то згідно Тематичного реєстру гасел з напряму «Юридичні науки», що міститься у Великій українській енциклопедії за редакцією А. М. Киридон (2017 рік видання), її визнано видом юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні до особи, яка вчинила адміністративний проступок, певного адміністративного стягнення [5, с. 28]. Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005 рік видання) містить визначення адміністративної відповідальності як юридичної відповідальності громадян і посадових осіб за здійснене ними адміністративне правопорушення [2, с. 177].

Зазначимо, що вивчення наукової літератури з теорії права дозволяє констатувати наявність великої кількості наукових підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Наведемо деякі з них, а саме:

1) застосування до особи, що скоїла правопорушення, примусових заходів, передбачених санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку від імені держави і на підставі закону (К. Г. Волинка) [6, с. 183];

2) інститут правової системи, який припускає застосування санкцій до суб'єкта, винного у скоєнні правопорушення, або обов'язок суб'єкта правопорушення зазнати застосування юридичних санкцій за скоєне ним правопорушення (О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій) [7, с. 291]; 3) передбачений законом обов'язок особи перетерпіти несприятливі для себе наслідки як майнового, так і не майнового характеру, вид і міра яких визначаються компетентним органом за результатами розгляду скоєного особою діяння, визначеного законом як правопорушення (М. І. Козюбра) [8, с. 302];

4) вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у виникненні в суб'єкта правопорушення додаткового юридичного обов'язку зазнавати несприятливих наслідків особистого, організаційного або матеріального характеру (Г. О. Саміло) [9, с. 240];

5) передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами засоби державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких

передбачені санкціями правових норм (М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко) [10, с. 375];

б) передбачена норма права міра державного примусу, що застосовується щодо особи, яка вчинила правопорушення (С. Й. Кравчук) тощо [11, с. 108].

На підставі аналізу вище відображених наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності можна дійти висновку, що загалом це поняття включає в собі дві взаємопов'язані складові, наявність яких є обов'язковою, а саме: з одного боку юридична відповідальність проявляється у застосуванні уповноваженими державою суб'єктами нормативно визначених заходів державного примусу по відношенню до особи, яка вчинила правопорушення, а з іншого – в обов'язку особи-правопорушника зазнавати певних заходів державного примусу, що мають для неї негативні наслідки матеріального або нематеріального характеру.

До питання розкриття сутності терміну «адміністративна відповідальність» необхідно підходити комплексно, адже його вивченню присвячено наукові здобутки як в теорії загального права, так і в теорії адміністративного права. Так у теорії загального права досліджуване поняття трактується у такі способи: 1) вид юридичної відповідальності, що полягає в реагуванні держави (в особі її компетентних органів) на вчинення суб'єктом права адміністративних правопорушень (проступків) шляхом притягнення винної особи до адміністративної відповідальності та застосування до неї адміністративного стягнення в установлених законом формах і порядку (Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць) [12, с. 242]. 2) вид юридичної відповідальності, що виникає у сфері адміністративно-правових відносин на основі законодавства про адміністративні правопорушення (О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій) [7, с. 294]; 3) вид юридичної відповідальності, що настає в разі вчинення правопорушень, що посягають на порядок державного управління (Г. О. Саміло) [9, с. 244]; 4) вид юридичної відповідальності, що накладається за адміністративні правопорушення (М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко) [10, с. 381]; 5) різновид ретроспективної юридичної відповідальності, що полягає у накладенні на порушників адміністративних стягнень, котрі мають для цих осіб обтяжливі наслідки майнового чи морального характеру (С. Й. Кравчук) тощо [11, с. 110].

Окрему увагу слід приділити і науковим поглядам на визначення адміністративної відповідальності в теорії адміністративного права. Зокрема, на думку авторського колективу підручника «Адміністративне право України» за редакцією Ю. П. Битяка (2007 рік видання) під адміністративною відповідальністю слід розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру. Адміністративну відповідальність науковці визнають як один із видів юридичної відповідальності [13, с. 170]. О. І. Остапенко, М. В. Ковалів та С. С. Єсімов як автори навчального посібнику «Адміністративне право України (загальна частина)» адміністративну відповідальність трактують як різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [14, с. 510]. При цьому у даному випадку робиться акцент на віднесення адміністративної відповідальності саме до негативного (ретроспективного) виду юридичної відповідальності, адже характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням

санкцій щодо порушників [14, с. 509–510]. Д. М. Павлов зазначає, що адміністративна відповідальність являє собою адміністративний примус у вигляді застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до особи, яка скоїла адміністративне правопорушення [15, с. 99]. Колектив авторів навчального посібнику «Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право» за редакцією В. В. Галуцька (2015 рік видання) пропонують визначення адміністративної відповідальності як виду юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, який виражається в застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу – адміністративного стягнення (адміністративної санкції) [16, с. 161].

Наведені наукові точки зору стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності мають власні особливості, що пояснюється суб'єктивним авторським баченням щодо характеристики цього правового явища. Водночас можна констатувати, що багато в чому вони зводяться до визначення цього терміну як різновиду юридичної відповідальності (а саме негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності), що виражається у застосуванні уповноваженими державою органами (їх посадовими особами) до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

З метою формулювання визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ важливо зауважити, що до сьогодні це питання неодноразово було об'єктом наукового пізнання і вже має певні напрацювання у цьому напрямку. Так, у своєму дослідженні М. С. Рябовол доходить висновку, що адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ є різновидом адміністративної відповідальності, до якої можуть притягуватися чітко визначені законом суб'єкти – власне військовослужбовці ЗСУ, а також спеціальні суб'єкти – військові службові особи [17, с. 161]. Х. О. Воробець вказує на те, що адміністративна відповідальність військових службових осіб є необхідним правовим засобом надійної охорони військового правопорядку від порушень, свого роду гарантією його міцності і непорушності, а також забезпечує боєготовність та боєздатність військових підрозділів [18, с. 32]. В. П. Кононець, здійснюючи порівняльно-правову характеристику адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, зауважує, що адміністративна відповідальність військовослужбовців має всі ознаки, притаманні юридичній відповідальності, та передбачає настання для правопорушників, якими є військовослужбовці (строкової служби, призову за мобілізацією, військової служби за контрактом), негативних наслідків у вигляді стягнення певного виду [19, с. 494–495].

Визначення адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ неможливо без врахування специфіки їх діяльності, що пов'язана із військовою службою. Загальні засади проходження в Україні військової служби нормативно регламентовані нормами діючого Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. Згідно ч. 1 ст. 2 військова служба у розумінні законодавця є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Саме у цьому законодавчому акті на підставі класифікації громадян України щодо виконання ними військового обов'язку військовослужбовцями визнано категорію осіб, які проходять військову службу (ч. 9 ст. 1) [20]. Також слід врахувати й той факт, що юридична відповідальність військовослужбовців не обмежується адміністративною, адже в залежності від особливостей правопорушення та його наслідків можливе настання кримінальної,

дисциплінарної відповідальності тощо. Переліку та характеристики військових кримінальних правопорушень, а також конкретизації покарань за їх скоєння присвячено норми окремого розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року. Своєю чергою засади дисциплінарної відповідальності прописані в іншому правовому документі – Дисциплінарному статуті Збройних Сил України, затвердженому Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. Отже по суті адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ є різновидом юридичної відповідальності військовослужбовців.

Висновки. На підставі вивчення деяких наукових поглядів щодо визначення юридичної відповідальності в теорії права, підходів окремих науковців стосовно розкриття змісту поняття адміністративної відповідальності в теорії адміністративного права, точок зору дослідників на розкриття змісту адміністративної відповідальності військовослужбовців ЗСУ, а також із врахуванням діючого національного законодавства про військовий обов'язок і військову службу необхідно зазначити наступне. Виходячи з авторського бачення, адміністративну відповідальність військовослужбовців ЗСУ пропонуємо розглядати як різновид юридичної відповідальності військовослужбовців, що виражається у застосуванні до осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності, та які вчинили адміністративне правопорушення, заходів адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень.

Список використаних джерел:

1. Рєзнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 145–151.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Словник української мови у 20 т. Том 2: В – Відсріблятися / Наук. кер. проекту В. М. Русанівський. К. : Наукова думка, 2012. 978 с.
4. Словник української мови : [в 11 т.] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні]; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горещкий [та ін.]. 1970. 799 с.
5. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напряму «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
6. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К. : МАУП, 2003. 240 с.
7. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
8. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.
9. Саміло Г. О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
10. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
11. Кравчук С. Й. Основи теорії держави і права : навч. посібник. К. : Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 192 с.

12. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
13. Адміністративне право України: Підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
14. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / [Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
15. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. К. : МАУП, 2007. 136 с.
16. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
17. Рябовол М. С. Мета, поняття, сутність та засади адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Випуск 14. С. 157–162.
18. Воробець Х. О. Особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми роботи з неповнолітніми особами в діяльності підрозділів превентивної діяльності: матеріали Всеукр. круглого столу (м. Дніпро, 12 грудня 2018 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 30–33.
19. Кононець В. П. Порівняльно-правова характеристика адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 492–496.
20. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385 (дата звернення: 20.06.2024).

УДК 342.5:316.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.19>

ПРАВОВА ОСНОВА КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ніцевич Олеся Володимирівна,

orcid.org/0009-0004-2346-6812

доктор філософії,

старший викладач кафедри філософії

права та юридичної логіки

(Національна академія внутрішніх

справ, м. Київ, Україна)

В статті досліджено правову основу комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах євроінтеграції. Актуальність дослідження комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах євроінтеграції України обумовлена необхідністю підвищення ефективності взаємодії цих структур для забезпечення демократичного розвитку країни. Саме залучення громадян до процесу прийняття державних рішень у сучасних умовах європейської інтеграції України набуває особливого значення, оскільки ефективна комунікація між владою та суспільством є ключовим фактором для досягнення стабільності, прозорості та підзвітності державних органів. Європейський вектор розвитку держави вимагає від урядових структур відкритості, прозорості та співпраці з громадянським суспільством, що є невід'ємною частиною демократичних процесів. Взаємодія цих двох ключових елементів суспільного устрою відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку, соціальної згуртованості та ефективної реалізації реформ, спрямованих на наближення України до стандартів Європейського Союзу. Однак, в умовах сучасних викликів та процесів європейської інтеграції Україна стикається з необхідністю не лише гармонізації законодавства, але й вдосконалення механізмів комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства.

Доведено, що Євроінтеграція сприяє покращанню роботи демократичних інституцій, підвищенню прозорості діяльності органів влади та зміцненню ролі громадянського суспільства. Однак, правова основа комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства потребує узгодженості та системності. Партнерство між державою та громадянським суспільством в умовах євроінтеграції сприяє реалізації демократичних цінностей та захисту прав громадян, де особлива роль належить інститутам громадянського суспільства, які сприяють здійсненню соціального підприємництва, поліпшенню бізнес-середовища, протидії корупції та сприянню прозорості діяльності органів державної влади. Тому інтеграція України в європейське середовище потребує подальшого розвитку правових механізмів, які забезпечуватимуть ефективну комунікацію між державою та громадянським суспільством.

Ключові слова: комунікація, органи державної влади, право, громадянське суспільство євроінтеграція.

LEGAL BASIS FOR COMMUNICATION BETWEEN GOVERNMENT BODIES AND CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

Nitsevych Olesia Volodymyrivna,
Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer of the Department of
Philosophy of Law and Legal Logic
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The article examines the legal basis of communication between state authorities and institutions of civil society in the context of European integration. The relevance of the study of communication between state authorities and civil society institutions in the context of the European integration of Ukraine is due to the need to increase the effectiveness of the interaction of these structures to ensure the democratic development of the country. It is the involvement of citizens in the process of state decision-making in the modern conditions of the European integration of Ukraine that is of particular importance, since effective communication between the authorities and society is a key factor for achieving stability, transparency and accountability of state bodies. The European vector of state development requires government structures to be open, transparent and cooperate with civil society, which is an integral part of democratic processes. The interaction of these two key elements of the social system plays an important role in ensuring stable development, social cohesion and effective implementation of reforms aimed at bringing Ukraine closer to the standards of the European Union. However, in the conditions of modern challenges and processes of European integration, Ukraine faces the need not only to harmonize legislation, but also to improve communication mechanisms between state authorities and institutions of civil society.

It has been proven that European integration contributes to improving the work of democratic institutions, increasing the transparency of the activities of government bodies, and strengthening the role of civil society. However, the legal basis of communication between state authorities and institutions of civil society needs coherence and systematicity. The partnership between the state and civil society in the conditions of European integration contributes to the realization of democratic values and the protection of citizens' rights, where a special role belongs to the institutions of civil society, which contribute to the implementation of social entrepreneurship, improvement of the business environment, combating corruption and promoting the transparency of the activities of state authorities. Therefore, the integration of Ukraine into the European environment requires the further development of legal mechanisms that will ensure effective communication between the state and civil society.

Key words: communication, state authorities, law, civil society, European integration.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах євроінтеграції України обумовлена необхідністю підвищення ефективності взаємодії цих структур для забезпечення демократичного розвитку країни. Саме залучення громадян до процесу прийняття державних рішень у сучасних умовах європейської інтеграції України набуває особливого значення, оскільки ефективна комунікація між владою та суспільством є ключовим фактором для досягнення стабільності, прозорості та підзвітності державних органів. Дослідження цієї теми має на меті виявлення

проблемних аспектів та розробити рекомендації щодо їх усунення, що є важливим кроком на шляху до реалізації демократичних принципів у державному управлінні.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб на основі чинного законодавства здійснити аналіз комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах євроінтеграції, визначити найбільш проблемні питання та запропонувати шляхи їх усунення.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бандурка, Ф. Бурчак, А. Гальчинський, І. Голосніченко, О. Гончаренко, В. Горбулін, В. Гречанінов, Є. Додін, О. Зайчук, В. Зуй, Р. Калюжний, М. Козюбра, А. Комзюк, В. Колпаков, В. Копейчиков, Л. Кривенко, Т. Коломоєць, В. Курило, Н. Матузов, А. Мацюк, М. Міхеєнко, О. Негодченко, Н. Нижник, М. Орзіх, В. Петков, В. Погорілко, Н. Прозорова, П. Рабінович, О. Скакун, А. Селіванов, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Ярмиш та інші. Але, у своїй більшості вони увагу звертали на загальні положення діяльності державних установ, або аналізувати більш суміжні чи спеціальні виклики, що потребує додатково вивчення.

Виклад основних положень. Європейський вектор розвитку держави вимагає від урядових структур відкритості, прозорості та співпраці з громадянським суспільством, що є невід'ємною частиною демократичних процесів. Взаємодія цих двох ключових елементів суспільного устрою відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку, соціальної згуртованості та ефективної реалізації реформ, спрямованих на наближення України до стандартів Європейського Союзу. Однак, в умовах сучасних викликів та процесів європейської інтеграції Україна стикається з необхідністю не лише гармонізації законодавства, але й вдосконалення механізмів комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства.

Правова основа комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства забезпечує дієвий діалог та співпрацю в різних сферах суспільного життя. Сучасні виклики, що постають перед Україною, вимагають від держави і громадянського суспільства нових підходів до комунікації, орієнтованих на створення спільних цінностей, розуміння потреб та інтересів обох сторін. Україна, маючи багатовікову історію європейської інтеграції, сьогодні продовжує свій шлях до інтеграції з Європейським Союзом, що є необхідною умовою для її сталого розвитку.

Так, починаючи з 30 січня 1992 року Україна стала членом Нацради з безпеки та співробітництва в Європі (від 1995 – ОБСЄ), а 26 лютого і 16 червня того ж року ратифікувала два ключові документи – Гельсінські угоди та Паризьку хартію для нової Європи, що декларували завершення «ери конфронтації та розколу Європи» та закликали до демократичного і безпечного розвитку. Це була перша європейська структура, членом якої стала Україна, та вперше на законодавчому рівні задекларувала свої євроінтеграційні наміри [1]. Підтвердженням цього став Закон України «Про приєднання України до статуту Європи», у якому зазначалось, що підтверджуючи відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів, та враховуючи, що інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу потребують більш тісного єднання між усіма європейськими країнами, Україна приєднується Статуту Ради Європи [2].

Постулати Європейського Союзу лягли в основу Конституції України, де статтею 5 зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або

посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу [3]. Неодноразово для приведення діючого законодавства до вимог Європейського Союзу, особливо у частині діяльності державних органів та участі громадян в цій діяльності, Україні надавались пропозиції, як наприклад, зі впровадження Плану дій «Україна – Європейський Союз» у частині належного урядування та правосуддя, цей документ було обговорено на круглому столі у Брюсселі: «Співпраця між Європейським Союзом та Україною: посилення верховенства права в Україні, де було зазначено, що єдиний шлях, яким можна забезпечити довготривалу політичну стабільність, є конституційні зміни, які встановлять чіткий розподіл влад, а також запровадять належну систему стримувань і противаг між та всередині виконавчої, законодавчої та судової гілок влади. А також, застерігає, що консолідація влади не повинна призвести до монополізації влади однією політичною силою, оскільки це підірвало б демократичний розвиток країни вони мають ґрунтуватися на широкому політичному консенсусі та суспільній підтримці [4]. Саме, до найбільш значних перспектив взаємодії влади та громадянського суспільства в Україні належить розвиток інституту громадянських ініціатив групового та індивідуального характеру. Цей механізм покликаний забезпечувати активну участь громадян у процесі управління суспільством та державою. Взаємодія влади та громадянського суспільства має активно підтримуватись владними структурами, інакше домогтися його ефективної реалізації неможливо. Державна влада має заохочувати активну участь громадян в управлінні державою, прийнятті державних рішень, у тому числі на локальному рівні влади. Державна влада має впливати на населення, спонукаючи його до прояву активної життєвої позиції за умов сучасного суспільства. Необхідно розвивати політичну культуру громадян, здатну забезпечити реальність представництва інтересів населення у процесі державного та публічного управління. Своєчасне виявлення та організація діалогу, зокрема з учасниками віртуальних груп у соціальних мережах, є важливим завданням органів управління в контексті євроінтеграції [5].

Для створення сприятливих умов для подальшого розвитку громадянського суспільства та зміцнення демократії в Україні розроблено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, основними завданнями якої є сприяння: удосконаленню нормативно-правової бази з питань розвитку громадянського суспільства, діяльності інститутів громадянського суспільства, доступу громадян до інформації; розробленню та впровадженню ефективного механізму налагодження комунікацій між органами виконавчої влади та зазначеними інститутами; створенню належних умов для розвитку інститутів; формуванню громадянської культури суспільства – виявлення активної громадянської позиції, зокрема щодо участі у процесах формування та реалізації державної політики, усвідомлення громадськістю принципів співробітництва між органами виконавчої влади та інститутами; розвитку волонтерського руху, благодійництва і меценатства [6]. Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки», зазначається, що важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування інститутів громадянського суспільства, через які громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів... Громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості

діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проектів. Інститути громадянського суспільства в Україні також відіграють активну роль у сприянні відновленню територіальної цілісності та розбудові миру [7].

Науковці зазначають, що громадянське суспільство і публічна влада мають взаємозалежність – чим більше розвинутою є така форма публічної влади, як місцеве самоврядування, тим більше розвинутим є громадянське суспільство, в якому державна влада існує на центральному й регіональному рівнях, а місцеве самоврядування – на рівні територіальних громад та на регіональному рівні і є активним суб'єктом місцевої політики, здійснюючи управління місцевими справами в інтересах місцевого співтовариства. Громадянське суспільство зміцнює публічну владу, роблячи її більш наближеною до громадян. Громадянське суспільство є інтелектуальним опонентом держави, який доносить до влади зміст суспільних інтересів [8]. На сьогодні, законодавець передбачив, що участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики проводиться у вигляді консультацій, їм надається можливість вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Консультації органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України з питань, що стосуються прав та законних інтересів корінних народів України, проводяться згідно з Порядком проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 р. № 1018. інформація, пов'язана з організацією та проведенням консультацій з громадськістю, оприлюднюється у спеціально створеній рубриці «Консультації з громадськістю» офіційного веб-сайту органу виконавчої влади [9]. Іншим важливим елементом у системі взаємодії органів державної влади та громадськості, як зазначають науковці, що є громадські ради, які, виступаючи своєю платформою комунікаційної взаємодії, є потужним інструментом залучення громадян до участі в управлінні державою та демократичного розвитку країни в цілому. Громадські ради спроможні стати ефективним «містком» між інститутами влади та населенням за умови активної громадянської позиції та відповідального ставлення до виконання взятих на себе обов'язків і повноважень усіма учасниками комунікації [10]. Буде визначено процедуру сприяння проведенню інститутами громадянського суспільства та громадськими радами, де громадська рада при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації (далі – громадська рада) може проводити громадську експертизу діяльності органу виконавчої влади, при якому вона утворена. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства, громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. У цьому Порядку під інститутами громадянського суспільства слід розуміти громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні медіа та інші невідприємницькі товариства і установи,

легалізовані відповідно до законодавства [11]. Окрім того, на нашу думку, є ряд інших форм участі громад в діяльності органів державної влади, які передбаченні Законами України «Про центральні органи виконавчої влади»; «Про місцеве самоврядування»; «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; «Про доступ до публічної інформації»; «Про Національну поліцію» тощо. Однак, на сьогодні не існує єдиного законодавчого акту у якому б чітко було визначено механізм взаємодії між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства.

Слід зазначити, що Україною схвалено, Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, з метою проведення інформаційно-комунікаційної роботи на підтримку європейського курсу держави підготовлено Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. Було сформовано урядову комунікаційну інфраструктуру щодо європейської інтеграції, нові комунікаційні платформи: «Пульс Угоди» – урядова онлайн-система моніторингу реалізації операційного плану із виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; «Євроінтеграційний портал» – офіційний веб-сайт, присвячений європейській інтеграції України; «Євроінтеграційний дайджест» – добірка основних новин за тиждень про європейську інтеграцію України тощо. Однак, як недолік слід зазначити, що інформація спрямована переважно на вузьку аудиторію, а саме – державних службовців, експертів та журналістів, професійна діяльність яких вимагає відстеження останніх євроінтеграційних новин. Це пояснюється відсутністю достатнього фінансування національних комунікаційних кампаній, які здійснюються комунікаційними підрозділами органів державної влади та браком фахівців із комунікацій [12].

На основі проведеного аналізу правових основ комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в умовах євроінтеграції, можна зробити наступні висновки. По-перше, ефективна комунікація між цими суб'єктами є критично важливою для забезпечення сталого демократичного розвитку країни, що відповідає європейським стандартам. Інститути громадянського суспільства відіграють ключову роль у реалізації прав та свобод громадян, а також у забезпеченні громадського контролю за діяльністю державних органів.

По-друге, процес євроінтеграції вимагає вдосконалення існуючих правових механізмів, що регламентують взаємодію між державними органами та інститутами громадянського суспільства. Це включає необхідність оновлення законодавства, яке б враховувало сучасні виклики та тенденції в європейському правовому полі, а також активізацію співпраці з європейськими інституціями для забезпечення відповідності національних правових норм вимогам ЄС.

По-третє, виявлено, що для успішної імплементації європейських стандартів у національне законодавство потрібна систематична робота з підвищення рівня обізнаності громадянського суспільства та його активна участь у процесі ухвалення рішень. Залучення громадськості до процесів державного управління сприятиме не лише підвищенню ефективності реалізації державної політики, але й зміцненню довіри громадян до державних інститутів.

Висновки. Отже, Євроінтеграція сприяє покращанню роботи демократичних інституцій, підвищенню прозорості діяльності органів влади та зміцненню ролі громадянського суспільства. Однак, правова основа комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства потребує узгодженості та системності. Партнерство між державою та громадянським суспільством в умовах євроінтеграції сприяє реалізації демократичних цінностей та захисту прав громадян, де особлива

роль належить інститутам громадянського суспільства, які сприяють здійсненню соціального підприємництва, поліпшенню бізнес-середовища, протидії корупції та сприянню прозорості діяльності органів державної влади. Тому інтеграція України в європейське середовище потребує подальшого розвитку правових механізмів, які забезпечуватимуть ефективну комунікацію між державою та громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Україна – ЄС: яким є шлях до євроінтеграції. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/06/28/ukrayina-yes-yakum-ye-shlyah-do-yevrointegracziyi/>
2. Про приєднання України до Статуту Ради Європи. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text
5. Бурик З. М., Черняхівська В. В. Питання владно-громадської взаємодії в умовах євроінтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. Спецвипуск, 2022. С. 18–26.
6. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Розпорядженням Кабінету Міністрів України 21 листопада 2007 р. № 1035-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/98512725>
7. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
8. Асташева О. С. Шляхи співпраці органів публічної влади і інститутів громадянського суспільства. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Випуск № 1. 2019. С. 17–31.
9. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики Постанова Кабінету Міністрів від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>
10. Архипова Є. О., Дмитренко Н. О. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадськістю як умова розвитку демократичного суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 92–96.
11. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>
12. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2022 р. № 1155-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-komunikatsii-z-pytan-ievropeiskoi-intehratsii-ukrainy-na-period-do-2026-t91222>

УДК 351.74:341.945(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.20>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Позігун Інна Олександрівна,
orcid.org/0000-0003-4781-9259
доктор філософії з галузі знань
«Право»,
викладач кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В статті досліджено особливості забезпечення публічного порядку Національною поліцією під час воєнного стану. Визначено, що зміни до діючого законодавства значно розширили певні компетенції органів виконавчої влади, у першу чергу, які пов'язані із забезпеченням охорони публічного порядку. Основні завдання цього напрямку покладаються на Національну поліцію України, якою під час дії воєнного стану виникла потреба у пошуку нових форм і методів, певних підходів до її діяльності. Національна поліція не тільки здійснює на ряду із іншими структурними підрозділами держави захист щодо цілісності територій України, а у разі виявлення загроз публічній безпеці і порядку протистоїть їм, попереджаючи правопорушення та здійснюючи профілактичні заходи по їх недопущенню у подальшому при умові неухильного дотримання прав та свобод громадян. В умовах сьогодення це потребує не абиякого професіоналізму з боку поліцейських, нових підходів у діяльності із врахуванням воєнних загроз.

Забезпечення публічної безпеки і публічного порядку є важливим основним завданням держави, лише при дотриманні яких громадяни можуть вільно реалізувати свої права та свободи, а у державі співіснувати та взаємодіяти різні інституції. Особлива роль у нашому випадку покладається на органи і підрозділи, що здійснюють правоохоронну діяльність.

Досліджено, що певною особливістю, в умовах сьогодення є питання щодо забезпечення публічного порядку Національною поліцією, особливо, що перебувають в районах проведення бойових дій, є спільна робота з регіональними комісіями з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій відповідної Обласної державної адміністрації. Де на спільних нарадах чітко відпрацьовуються плани проведення відповідних заходів, враховуються ризики, що можуть настати і розроблюються заходи щодо їх усунення або і недопущення, де ключова роль покладається на Національну поліцію. Про стан виконання цих заходів, а саме щодо забезпечення публічного порядку на місцях керівники поліції звітують керівнику тимчасової військової адміністрації.

Визначено, що до особливостей забезпечення публічного порядку Національною поліцією під час воєнного стану відносяться несення служби в посиленому варіанті, специфічні завдання, що впливають тільки в умовах воєнного стану; виконання розширених повноважень, що характерні лише для воєнного стану; підконтрольність та підпорядкованість тимчасовій військовій адміністрації; тісна взаємодія з іншими органами виконавчої влади тощо.

Ключові слова: публічний порядок, Національна поліція, особливості забезпечення, воєнний стан.

FEATURES OF ENSURING PUBLIC ORDER BY THE NATIONAL POLICE DURING THE STATE OF MARTIAL

Pozihun Inna Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0003-4781-9259
Doctor of Philosophy in the Field of
Knowledge “Law”,
Teacher of the Department of Police
Administrative Activity
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article examines the peculiarities of ensuring public order by the National Police during martial law. It was determined that the changes to the current legislation significantly expanded certain competencies of the executive authorities, primarily those related to ensuring the protection of public order. The main tasks of this direction are entrusted to the National Police of Ukraine, which, during the martial law, needed to find new forms and methods, certain approaches to its activities. The National Police, along with other structural units of the state, not only protects the integrity of the territories of Ukraine, but in the event of threats to public safety and order, it opposes them, warning of offenses and implementing preventive measures to prevent them in the future, provided that the rights and freedoms of citizens are strictly observed. In today's conditions, this requires a lot of professionalism on the part of the police, new approaches in activities taking into account military threats.

Ensuring public security and public order is an important main task of the state, only in compliance with which citizens can freely exercise their rights and freedoms, and various institutions can coexist and interact in the state. A special role in our case is assigned to the bodies and divisions that carry out law enforcement activities.

It has been studied that a certain feature, in today's conditions, is the issue of ensuring public order by the National Police, especially those located in the areas of hostilities, is joint work with regional commissions on technogenic and environmental safety and emergency situations of the relevant Regional State Administration. Where at joint meetings, plans for carrying out relevant measures are clearly worked out, risks that may arise are taken into account and measures are developed to eliminate or prevent them, where the key role is entrusted to the National Police. The police chiefs report to the head of the interim military administration on the state of implementation of these measures, namely on the maintenance of public order on the ground.

It was determined that the features of public order maintenance by the National Police during martial law include enhanced service, specific tasks arising only under martial law; the implementation of extended powers that are characteristic only for martial law; control and subordination to the provisional military administration; close interaction with other bodies of executive power, etc.

Key words: public order, the National Police, security features, martial law.

Актуальність дослідження. Зміни до діючого законодавства значно розширили певні компетенції органів виконавчої влади, у першу чергу, які пов'язані із

забезпеченням охорони публічного порядку. Основні завдання цього напрямку покладаються на Національну поліцію України, якою під час дії воєнного стану виникла потреба у пошуку нових форм і методів, певних підходів до її діяльності. Національна поліція не тільки здійснює на ряду із іншими структурними підрозділами держави захист щодо цілісності територій України, а у разі виявлення загроз публічній безпеці і порядку протистоїть їм, попереджаючи правопорушенням та здійснюючи профілактичні заходи по їх недопущенню у подальшому при умові неухильного дотримання прав та свобод громадян. В умовах сьогодення це потребує не абиякого професіоналізму з боку поліцейських, нових підходів у діяльності із врахуванням воєнних загроз.

Огляд останніх досліджень. Питанню забезпеченню публічного порядку присвячено роботи низки вчених-адміністративістів, таких як В. Авер'янова, Д. Афоніна, Ю. Битяка, В. Гаращука, І. Голосніченка, В. Демченка, Р. Калюжного, А. Кармолицького, М. Корнієнка, О. Кузьменко, М. Студенікіної, В. Шамрая, Я. Шевченко, Ю. Шемшученка, О. Юніна та інших, однак автори розглядали це питання у широкому сенсі не акцентуючи уваги на певних особливостях.

Мета статті полягає в тому щоб на основі діючого законодавства дослідити особливості забезпечення публічного порядку Національної поліцією під час воєнного стану в Україні.

Виклад основних положень. Забезпечення публічної безпеки і публічного порядку є важливим основним завданням держави, лише при дотриманні яких громадяни можуть вільно реалізовувати свої права та свободи, а у державі співіснувати та взаємодіяти різні інституції. Особлива роль у нашому випадку покладається на органи і підрозділи, що здійснюють правоохоронну діяльність. Правоохоронна діяльність, що здійснюється інституціями виконує, в свою чергу, цілу низку функцій, серед яких особливе місце займає такий напрям як охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. Визначна роль у здійсненні цього напрямку діяльності держави належить поліції, відтак, втілення конституційного положення про відповідальність держави перед людиною за свою діяльність і закріплення як головного її обов'язку утвердження і забезпечення прав і свобод людини в значній мірі залежить від ефективної діяльності поліції, зокрема в сфері охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки [1]. Законодавець виніс на перше місце основне завдання поліції це надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку та охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Однак, в умовах воєнного стану існують певні особливості, так до статті 8 Закону України «Про Національну поліцію» внесено зміни, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Також, Кабінет Міністрів України у своїй постанові від 8 липня 2020 р. № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» визначив механізм здійснення заходів під час запровадження військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення) або радами оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя, органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан. Де на органи Національної поліції покладаються специфічні завдання і перебування на постах, патрулювання під час комендантської години і здійснення заходів щодо світломаскування тощо [3].

Повністю погоджуємось і підтримуємо точку зору професора О. Юніна, який зазначив, що в рамках реалізації поставлених перед Національною поліцією завдань напрями діяльності поліцейських не є характерними для поліції в мирний час. Так, на деокупованих територіях, прифронтових територіях, поліцейські у взаємодії з іншими правоохоронними органами або законними воєнізованими формуваннями (взаємодія з якими також є не типовою у діяльності поліції у мирний час) протидіють диверсійним групам ворога (які є професійними військовими); займаються фіксацією воєнних злочинів росіян; розмінуванням; техніко – криміналістичним забезпеченням огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху. Водночас на території, яка є театром активних бойових дій, у прифронтових зонах поліцейські здійснюють евакуацію населення, доставляють гуманітарну допомогу. Окрім того, серед пріоритетних завдань на щойно деокупованих територіях та у прифронтових територіях є запобігання фактам мародерства тощо. Там, де запроваджено правовий режим воєнного стану, поліцейські знаходяться на облаштованих блокпостах та разом з іншими інстанціями забезпечують дотримання правового режиму воєнного стану [4]. Дійсно з початку воєнного агресії російською федерацією особовий склад органів Національної поліції переведено на посилений варіант службової діяльності та виконує певний комплекс організаційно-правових, превентивних, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання службових завдань і залученням значної кількості поліцейських з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами і засобами, що безпосередньо залучені до забезпечення публічної безпеки і порядку у повсякденному режимі несення служби, їх виконати неможливо [5]. Тобто працівники поліції для забезпечення публічного порядку повинні бути постійно підготовлені до різного роду викликів. Зрозумілим чином, що їх поліцейська діяльність залежить від місця розташування підрозділу, відповідним чином значно будуть різнитися завдання поліцейського, який працює в Хмельницькій області від Запорізької, де проходить фронтова лінія. Так наприклад, для підготовки та проведення такого масового заходу, як Великдень, поліцією спільно із іншими підрозділами, а саме, Національною гвардією, рятувальниками та представниками ДФТГ було розроблено ряд заходів безпеки громадян з врахування комендантської години, відвідування ними храмових будівель з метою убезпечення недопущення конфліктних ситуацій, які можуть виникнути на релігійному підґрунті. Відповідним чином і різна кількість поліцейських задіяна вище названих областях для охорони публічної безпеки і порядку.

З цього приводу голова Національної поліції Іван Вигівський зазначив, що загалом богослужіння проходять у майже 13 тисячах храмів. Наше головне завдання – забезпечити публічну безпеку та порядок з урахуванням терористичних загроз, а також провокацій, які можливі з боку ворога. Відтак до забезпечення правопорядку буде залучено майже 20 тисяч правоохоронців, із них понад 17 тисяч поліцейських [6].

Слід зазначити, що певною особливістю, в умовах сьогодення є питання щодо забезпечення публічного порядку Національною поліцією, особливо, що перебувають в районах проведення бойових дій, є спільна робота з регіональними комісіями з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій відповідної Обласної державної адміністрації. Де на спільних нарадах чітко відпрацьовуються плани проведення відповідних заходів, враховуються ризики, що можуть настати і розроблюються заходи щодо їх усунення або і недопущення, де ключова роль покладається на Національну поліцію. Про стан виконання цих заходів, а саме щодо забезпечення

публічного порядку на місцях керівники поліції звітують керівнику тимчасової військової адміністрації.

Висновки. Отже, до особливостей забезпечення публічного порядку Національною поліцією під час воєнного стану відносяться несення служби в посиленому варіанті, специфічні завдання, що випливають тільки в умовах воєнного стану; виконання розширених повноважень, що характерні лише для воєнного стану; підконтрольність та підпорядкованість тимчасовій військовій адміністрації; тісна взаємодія з іншими органами виконавчої влади тощо.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко М. В. Забезпечення громадського порядку та громадської безпеки як функція правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. Вип. 22. Ч. 1. Т. 1. 2013. С. 160–163.
2. Про Національну поліцію. Закон України. URL: [https:// zakon.rada.gov. ua/laws/show/580-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text) (дата звернення 09.05.2024)
3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану. Постанова КМУ від 8 липня 2020 р. № 573. URL: [https:// zakon.rada.gov. ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text) (дата звернення 09.05.2024)
4. Юнін О.С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. Серія *Право*. Випуск 14.2023. С. 95–100.
5. Інструкція про порядок переведення органів Національної поліції на посилений варіант службової діяльності, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ № 1560 від 10.12.2015. URL: [https:// zakon.rada.gov. ua/laws/show/z0012-16#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#Text) (дата звернення 09.05.2024)
6. До забезпечення правопорядку під час Великодніх свят буде залучено понад 20 тисяч правоохоронців-Іван Вигівський. URL: [https://www.npu.gov. ua/news/do-zabezpechennia-pravoporiadku-pid-chas-velykodnikh-sviat-bude-zalucheno-ponad-20-tysiach-pravookhorontsiv-ivan-vyhivskyi](https://www.npu.gov.ua/news/do-zabezpechennia-pravoporiadku-pid-chas-velykodnikh-sviat-bude-zalucheno-ponad-20-tysiach-pravookhorontsiv-ivan-vyhivskyi) (дата звернення 09.05.2024)

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.21>

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ОСОБЛИВОГО І ВАЖЛИВОГО «ГАРАНТА» ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Серета Олена Григорівна,
orcid.org/0000-0002-8252-1963
докторка юридичних наук,
професорка,
завідувачка кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків,
Україна)

Свічкарьова Ярослава Віталіївна,
orcid.org/0000-0002-6245-2526
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків,
Україна)

У статті здійснено спробу визначити роль правоохоронних органів України у захисті прав і свобод людини та громадянина. Розглянуто позиції окремих науковців щодо визначення поняття «правоохоронні органи» та запропоновано власне визначення даного поняття. Сформований висновок, що незважаючи на те, що поняття «правоохоронні органи» є одним із найуживаніших термінів у праві, однак в законодавчій площині не сформувався чітке уявлення про зміст цієї категорії.

Зосереджено увагу на сутності правоохоронної функції в діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав і свобод людини та громадянина.

Зроблено висновок, що для ефективного функціонування правоохоронних органів та виконання покладених на них законом функцій з реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів людей та громадян, необхідною умовою є узгоджене та чітке адміністративно-правове регулювання їх діяльності.

Зазначено, що детальне регулювання повноважень правоохоронних органів здійснюється галузевим, звичайним (поточним) законодавством, а також відомчими нормативно-правовими актами.

На підставі аналізу нормативно-правових актів визначено основні напрями діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та висвітлено основні завдання, які безпосередньо стоять перед правоохоронними органами.

Відмічено відсутність чітко встановленого та вичерпного переліку органів, що належать до правоохоронних. З метою вирішення даної проблеми автором запропоновано в кожному законодавчому акті, який визначає завдання, функції та повноваження правоохоронних органів, чітко вказувати чи є даний орган правоохоронним.

Зроблено висновок, що правоохоронні органи виступаючи важливим суб'єктом реалізації правоохоронних функцій мають комплекс повноважень, які вони здійснюють

у межах своєї компетенції відповідно до закону, але вплив правоохоронної функції на реалізацію прав громадян виявляється не лише у самій правоохоронній діяльності, а й у поєднаному з нею правотворенні – правовій регламентації основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, конкретних видів забороненої поведінки, виду та ступеня застосовуваних заходів юридичної відповідальності, а також форм державного контролю, методів виявлення, попередження і припинення правопорушень.

Ключові слова: об'єкт адміністративно-правового регулювання, права і свободи, правова держава, правоохоронні органи, правоохоронні функції, адміністративно-правове регулювання.

THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT BODIES AS A SPECIAL AND IMPORTANT «GUARANTEE» OF THE PROTECTION OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS

Sereda Olena Hryhorivna,

orcid.org/0000-0002-8252-1963

Doctor of Legal Sciences, Professor,

Head of the Department of Labor Law

(Yaroslav Mudryi National Law

University, Kharkiv, Ukraine)

Svichkaryova Yaroslava Vitaliyivna,

orcid.org/0000-0002-6245-2526

Candidate of Legal Sciences, Associate

Professor,

Associate Professor of the Department

of Labor Law

(Yaroslav Mudryi National Law

University, Kharkiv, Ukraine)

The article attempts to determine the role of law enforcement agencies of Ukraine in protecting the rights and freedoms of a person and a citizen. The positions of individual scientists regarding the definition of the concept of «law enforcement agencies» were considered and their own definition of this concept was proposed. The conclusion was made that despite the fact that the concept of «law enforcement agencies» is one of the most used terms in law, a clear idea of the content of this category has not been formed in the legislative sphere.

Attention is focused on the essence of the law enforcement function in the activity of law enforcement agencies regarding the protection of human and citizen rights and freedoms.

It was concluded that for the effective functioning of law enforcement agencies and the performance of the functions assigned to them by law to implement and protect the rights, freedoms and legitimate interests of people and citizens, a necessary condition is a coordinated and clear administrative and legal regulation of their activities.

It is noted that the detailed regulation of the powers of law enforcement agencies is carried out by branch, ordinary (current) legislation, as well as departmental regulatory legal acts.

On the basis of the analysis of legal acts, the main areas of activity of law enforcement agencies in ensuring the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens have been determined, and the main tasks that law enforcement agencies face directly have been highlighted.

The absence of a clearly established and comprehensive list of bodies belonging to law enforcement was noted. In order to solve this problem, the author suggested that in each legislative act, which defines the tasks, functions and powers of law enforcement bodies, it should be clearly indicated whether this body is a law enforcement body.

It was concluded that law enforcement agencies, acting as an important subject of the implementation of law enforcement functions, have a set of powers that they exercise within their competence in accordance with the law, but the influence of the law enforcement function on the implementation of citizens' rights is manifested not only in the law enforcement activity itself, but also in the combined with it is law-making – legal regulation of the basic rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen, specific types of prohibited behavior, the type and degree of applied measures of legal responsibility, as well as forms of state control, methods of detection, prevention and termination of offenses.

Key words: object of administrative and legal regulation, rights and freedoms, rule of law, law enforcement agencies, law enforcement functions, administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Права і свободи людини та громадянина є фундаментальним надбанням людства. Впродовж всього періоду свого існування, людство цікавило питання їх захисту, що у майбутньому стало ключовим у державній політиці всіх цивілізованих країн світу.

Як відомо, українським законодавством на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечується функціонуванням держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Для належної реалізації та з метою захисту прав і свобод, державою створено низку державних органів, які наділені повноваженнями виконувати завдання і функції у цій сфері. Важливе місце в системі державних органів було відведено правоохоронним органам. Тому досить важливим завданням, яке стоїть перед сучасною юридичною наукою, є визначення ролі правоохоронних органів у захисті прав і свобод людини та громадянина як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням захисту прав і свобод людини та громадянина займалися вчені з різних галузей права (теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, адміністративного права тощо), зокрема: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. Г. Барабаш, Ю. П. Битяк, О. М. Головка, С. В. Ківалов, А. М. Колодій, С. І. Мінченко, О. В. Марцеляк, А. Ю. Олійник, В. Ф. Погорілко, В. О. Серьогін, В. Я. Тацій, О. В. Тимошук, Ю. М. Тодика, Ю. С. Шемшученко та ін.

Вагомий внесок у дослідження окремих питань захисту прав і свобод людини та громадянина правоохоронними органами України як об'єкта адміністративно-правового регулювання зробили такі вчені як: В. М. Бесчастний, І. В. Гамалій, В. П. Діхтієвський, Є. В. Кулага, О. В. Негодчепко, А. В. Танько, В. П. Філонов, А. А. Циганенко тощо.

Метою статті є розкриття ролі правоохоронних органів як особливого і важливого «гаранта» захисту прав і свобод людини та громадянина.

Виклад основного матеріалу дослідження. У правовій державі найвищою соціальною цінністю є людина, її права та основні свободи. Тому основним обов'язком держави є вжиття всіх необхідних заходів і створення умов, необхідних для їх реалізації та захисту. Чинне законодавство України закріплює функцію захисту прав і свобод людини та громадянина і покладає їх реалізацію на компетентні державні органи, в тому числі і правоохоронні.

Перш ніж визначити роль правоохоронних органів у захисті прав і свобод людини та громадянина, слід розглянути поняття «правоохоронні органи».

Слід зазначити, що чинне законодавство містить значний перелік державних структур, що об'єктивно ускладнює процес визначення серед них основних, які забезпечують захист прав і свобод. Так, А. М. Куліш стверджує, що «правоохоронні органи – це спеціально уповноважені державні органи, які забезпечують додержання та реалізацію прав і свобод громадян, законності та правопорядку із додержанням встановлених законом правил та процедур відповідно до своєї компетенції» [5, с. 92].

А. Фаріон-Мельник та О. Яремко вважають, що правоохоронні органи – це органи державної влади, які за функціональним критерієм спрямовані на професійне здійснення правоохоронної діяльності з метою забезпечення законності та правопорядку, захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань [10, с. 69].

На думку А. М. Детюк, правоохоронні органи – це існуючі у суспільстві та державі установи і організації, що здійснюють правозастосовчу і правоохоронну функції, основне завдання яких – забезпечувати законність, захищати права та законні інтереси громадян, юридичних осіб, боротися із злочинністю, іншими правопорушеннями [3, с. 34–35].

Ми поділяємо думку С. В. Россохи про те, що під правоохоронним органом слід розуміти державний орган, на який Конституцією [4] та законами України покладено певний обсягом прав і обов'язків щодо захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави шляхом вчинення певних дій примусового характеру, які здійснюються в певній процесуальній формі [9, с. 13].

Розглянувши сучасні позиції окремих науковців щодо визначення поняття «правоохоронні органи», слід запропонувати таке визначення: правоохоронні органи України – це сукупність спеціалізованих державних органів, визначених та закріплених чинним законодавством, які виконують правоохоронні функції та наділені повноваженнями забезпечувати охорону суспільних відносин, захист прав, свобод та законних інтересів людини від протиправної діяльності.

З вищевикладеного випливає, що правоохоронна функція відіграє важливу роль у діяльності правоохоронних органів. Разом з тим, під правоохоронною функцією слід розуміти комплексний напрямок діяльності держави, який поєднує низку заходів (у тому числі примусових), заснованих на принципах справедливості і ефективності, що спрямований на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальним, колективним і масовим порушенням законності й правопорядку [11, с. 14].

Отже, правоохоронні органи виступаючи важливим суб'єктом реалізації правоохоронних функцій мають комплекс повноважень, які вони здійснюють у межах своєї компетенції відповідно до закону. Водночас, слід звернути увагу, що вплив правоохоронної функції на реалізацію прав громадян виявляється не лише у самій правоохоронній діяльності, а й у поєднаному з нею правотворенні – правовій регламентації основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, конкретних видів забороненої поведінки, виду та ступеня застосовуваних заходів юридичної відповідальності, а також форм державного контролю, методів виявлення, попередження і припинення правопорушень [11, с. 15].

Вважаємо, що для ефективного функціонування правоохоронних органів, виконання покладених на них законом функцій з охорони правопорядку, здійснення та додержання посадовими особами цих органів законності, сприяння реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів людей та громадян, необхідною умовою є узгоджене та чітке адміністративно-правове регулювання їх діяльності.

Зауважимо, що детальне регулювання повноважень правоохоронних органів здійснюється галузевим, звичайним (поточним) законодавством, а також відомчими нормативно-правовими актами. На підставі вищезазначеного вважаємо за необхідне визначити основні напрями діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Так, аналіз чинного законодавства, яке визначає правовий статус конкретного правоохоронного органу, дозволяє зробити висновок, що основними напрямками в діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина є:

- захист проголошених у Конституції України прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина;
- захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів незалежно від віку, статі, національності, раси тощо;
- забезпечення умов для реалізації особою її прав, свобод і законних інтересів;
- протидія неправомірним обмеженням і порушенням прав і свобод людини у своїй діяльності.

Зауважимо, що основні напрями діяльності правоохоронних органів у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина впливають із завдань, які безпосередньо стоять перед правоохоронними органами. У загальному, всі вони спрямовані на:

- захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів, незалежно від віку, статі, національності, расової приналежності, мови тощо;
- створення умов щодо сприяння реалізації прав і свобод кожним громадянином, відповідно до Конституції України, шляхом охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки [2, с. 123];
- усунення причин і обставин, які загрожують процесу реалізації конституційних прав і свобод людини, обмежують можливості повної реалізації вказаних прав або підривають існуючі гарантії здійснення прав в суспільстві;
- створення умов і відповідних правових засад, що унеможливають порушення конституційних прав і свобод, шляхом забезпечення належної безпеки кожного громадянина, запобігання та негайного припинення правопорушень, зміцнення правопорядку, забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів тощо [2, с. 123];
- встановлення винних у порушенні прав і свобод людини та притягнення їх до відповідальності згідно чинного законодавства, вимог міжнародних стандартів прав людини;
- поновлення порушених прав шляхом відшкодування матеріальних збитків та завданої моральної шкоди, реабілітації, реституції, компенсації тощо за рахунок держави чи фізичних осіб [2, с. 123];
- недопущення у своїй діяльності незаконних обмежень і порушень прав, свобод і законних інтересів громадян;
- забезпечення необхідних умов реалізації громадянами певних прав, свобод та законних інтересів [2, с. 123].

Вважаємо, що саме через оцінку повноважень та їх реалізацію в цілому розкривається роль правоохоронних органів, як особливого і важливого «гаранта» захисту прав і свобод людини та громадянина.

Разом з тим, аналіз нормативно-правових актів підтверджує відсутність чітко встановленого та вичерпного переліку органів, що належать до правоохоронних. Так, Основний закон нашої держави вживає поняття «правоохоронні органи» у ч. 3 ст. 17 «забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [4]. Більш широкий перелік

правоохоронних органів містить Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де у ч. 1 ст. 2 зазначено, що до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [6]. Як бачимо, в цьому нормативно-правовому акті визначення поняття «правоохоронні органи» не дає вичерпної характеристики правоохоронних органів.

Слід зазначити, що не всі закони, які регламентують діяльність державних органів, містять визначення поняття «правоохоронний орган», хоча очевидно, що цей орган є правоохоронним. Наприклад, Закон України «Про Національну поліцію» не містить жодної згадки про правоохоронний статут цього органу, хоча зрозуміло, що він насправді таким є, оскільки Національна поліція надає поліцейські послуги у сфері охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, що є однією з основних функцій правоохоронних органів [7].

При цьому, категорія «поліцейська послуга» реалізується як передбачена законом публічно-владна діяльність органу поліції, яка безпосередньо пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидією злочинності, підтриманням публічної безпеки і порядку, і виражається у здійсненні заходів та прийнятті рішень відповідною уповноваженою особою [1, с. 154].

Слід погодитися з думкою К. В. Громовенко та Я. О. Тицька про те, що поняття «правоохоронні органи» є одним із найуживаніших термінів у праві. Водночас, чіткого уявлення про зміст цієї категорії в юридичній літературі та законодавчій сфері немає. Усе це породжує неточності та протиріччя. У результаті чого виникають проблеми теоретичного і практичного характеру [2, с. 121].

Щоб уникнути зазначених проблем, вважаємо за необхідне закріпити в кожному законодавчому акті, який визначає завдання, функції та повноваження окремих правоохоронних органів, те, що вони є правоохоронними, як це, наприклад, зроблено у тексті Закону України «Про Службу безпеки України» [8] тощо.

Висновки. Правоохоронні органи, виконуючи правоохоронні функції посідають особливе місце в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина. Насамперед, це пояснюється тим, що в сучасних умовах посилюється соціальна функція правоохоронних органів, які не тільки захищають, а й забезпечують права і свободи людини та громадянина. При цьому забезпечення прав і свобод правоохоронними органами здійснюється як у правозастосовній, так і в нормотворчій діяльності, яка є невід'ємною частиною адміністративно-правового регулювання держави в цілому.

Від неухильного дотримання та застосування законів правоохоронними органами України значною мірою залежить ступінь захищеності прав і свобод людини та громадянина в державі.

Список використаних джерел:

1. Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. С. 152–156.
2. Громовенко К. В., Тицька Я. О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 2 (72). С. 120–125.

3. Детюк А.М. Правоохоронні органи як суб'єкти системи забезпечення економічної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №12 (168). С. 33–37.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254л/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 16.05.2024)
5. Куліш А.М. Щодо визначення поняття «правоохоронні органи». *Право і Безпека*. 2005. № 5. Т. 4. С. 90–93.
6. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 15.05.2024).
7. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.05.2024).
8. Про Службу безпеки України: Закон від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 15.05.2024).
9. Россоха С. В. Правоохоронні органи держави в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 20 с.
10. Фаріон-Мельник А., Яремко О. Правоохоронні органи: питання термінології та системи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. №2 (22). С. 65–70.
11. Швець Д.В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. 2017. С. 13–15.

УДК 342.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.22>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Солопова Іржина Віталіївна,orcid.org/0000-0002-1798-3328кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових
наук(Одеський національний морський
університет, м. Одеса, Україна)

В статті досліджено проблемні питання державної служби в Україні. Зазначено, що умовах політичної нестабільності влади, створюються умови для неефективного управління, корупційних схем та низької якості надання адміністративних послуг. Саме державна служба часто стає ареною політичних інтриг та маніпуляцій, що веде до призначень на посади не за принципом професіоналізму, а за принципом політичної лояльності. Внаслідок цього зростає рівень недовіри громадян до державних органів, що ускладнює реалізацію державних політик та реформ. Після здобуття незалежності, Україна зіткнулася з необхідністю створення нової системи державного управління, яка б відповідала вимогам демократичного суспільства. Проте, незважаючи на численні реформи в суспільстві, залишається і по сьогодні, найгостріша, на нашу думку, проблема політизації, яка суттєво впливає на ефективність функціонування державних інституцій та довіру громадян до них. Відсутність стабільних політичних традицій та вплив олігархічних структур сприяли формуванню практики, коли державні посади використовуються як інструмент політичного впливу та винагороди за політичну підтримку.

Останні роки принесли для України нові виклики, які потребують негайного вирішення, а саме це необхідність гармонізації законодавства з європейськими стандартами, боротьба з корупцією, покращення кадрової політики та забезпечення прозорості у прийнятті рішень. Для досягнення цих цілей необхідно не лише політична воля, але й активна участь громадянського суспільства, міжнародних партнерів та експертної спільноти. Особлива увага на цьому напрямку приділяється саме державній службі, яка може стати каталізатором для подальших реформ, які забезпечити стабільність та процвітання України в майбутньому.

Визначено, що політизація державної служби є комплексною проблемою, яка вимагає системного підходу та інтеграції зусиль на всіх рівнях. Лише через усвідомлення важливості цієї проблеми та впровадження ефективних механізмів її вирішення, Україна зможе забезпечити стабільний розвиток та досягти високих стандартів державного управління. Це не тільки сприятиме покращенню життя громадян, але й зміцнить позиції України на міжнародній арені, що є важливим аспектом для її суверенітету та незалежності.

Ключові слова: державна служба, проблемні питання, шляхи вирішення, політичні нестабільність, корупційні схеми.

PROBLEM ISSUES OF THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE

Solopova Irzhyna Vitaliivna,
orcid.org/0000-0002-1798-3328
Candidate of Legal Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor of the Department
of Public and Legal Sciences
(Odessa National Maritime University,
Odesa, Ukraine)

The article examines problematic issues of civil service in Ukraine. It is noted that conditions of political instability of the government create conditions for inefficient management, corruption schemes and low-quality provision of administrative services. It is the civil service that often becomes an arena of political intrigues and manipulations, which leads to appointments to positions not based on the principle of professionalism, but on the principle of political loyalty. As a result, the level of citizens' mistrust of state bodies is increasing, which complicates the implementation of state policies and reforms. After gaining independence, Ukraine faced the need to create a new system of public administration that would meet the requirements of a democratic society. However, despite numerous reforms in society, the most acute, in our opinion, problem of politicization, which significantly affects the effectiveness of the functioning of state institutions and citizens' trust in them, remains to this day. The lack of stable political traditions and the influence of oligarchic structures contributed to the formation of the practice of using public positions as a tool for political influence and rewards for political support.

Recent years have brought new challenges for Ukraine that require immediate solutions, namely the need to harmonize legislation with European standards, fight against corruption, improve personnel policy and ensure transparency in decision-making. Achieving these goals requires not only political will, but also the active participation of civil society, international partners, and the expert community. Special attention in this direction is paid to the civil service, which can become a catalyst for further reforms that will ensure the stability and prosperity of Ukraine in the future.

It was determined that the politicization of the civil service is a complex problem that requires a systematic approach and integration of efforts at all levels. Only by realizing the importance of this problem and implementing effective mechanisms for its solution, Ukraine will be able to ensure stable development and achieve high standards of public administration. This will not only improve the lives of citizens, but also strengthen Ukraine's position in the international arena, which is an important aspect for its sovereignty and independence.

Key words: civil service, problematic issues, solutions, political instability, corruption schemes.

Актуальність дослідження. В умовах політичної нестабільності влади, створюються умови для неефективного управління, корупційних схем та низької якості надання адміністративних послуг. Саме державна служба часто стає ареною політичних інтриг та маніпуляцій, що веде до призначень на посади не за принципом професіоналізму, а за принципом політичної лояльності. Внаслідок цього зростає рівень недовіри громадян до державних органів, що ускладнює реалізацію державних політик та реформ. Після здобуття незалежності, Україна зіткнулася з необхідністю створення нової системи державного управління, яка б відповідала вимогам

демократичного суспільства. Проте, незважаючи на численні реформи в суспільстві, залишається і по сьогодні, найгостріша, на нашу думку, проблема політизації, яка суттєво впливає на ефективність функціонування державних інституцій та довіру громадян до них. Відсутність стабільних політичних традицій та вплив олігархічних структур сприяли формуванню практики, коли державні посади використовуються як інструмент політичного впливу та винагороди за політичну підтримку.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бурдейна, Ю. Битяк, Л. Бобко, Я. Золотарьова, Є. Додін, Р. Каложний, О. Когут, В. Колшаков, В. Міроненко, О. Самарець, С. Солоткий, С. Стеценко та інші. Однак, основну свою увагу звертали на загальним положенням державної служби.

Мета статті полягає в тому щоб дослідити та проаналізувати найбільш проблемні питання державної служби в Україні та запропонувати шляхи їх усунення.

Виклад основних положень. Останні роки принесли для України нові виклики, які потребують негайного вирішення, а саме це необхідність гармонізації законодавства з європейськими стандартами, боротьба з корупцією, покращення кадрової політики та забезпечення прозорості у прийнятті рішень. Для досягнення цих цілей необхідно не лише політична воля, але й активна участь громадянського суспільства, міжнародних партнерів та експертної спільноти. Особлива увага на цьому напрямку приділяється саме державній службі, яка може стати каталізатором для подальших реформ, які забезпечити стабільність та процвітання України в майбутньому.

Відповідно до чинного законодавства державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо: 1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів; 2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів; 3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг; 4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства; 5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанню; 6) управління персоналом державних органів; 7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством [1]. У зв'язку з дією військового стану, внесено зміни щодо призначення осіб на державну службу. Так, у період дії воєнного стану особи призначаються на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору, обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад [2].

Окрім того, особа, яка претендує на зайняття посади державної служби у період дії воєнного стану, не подає до державного органу копію Державного сертифіката про рівень володіння державною мовою (витяг з реєстру Державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою), що підтверджує рівень володіння державною мовою, визначений Національною комісією зі стандартів державної мови. Разом

з тим, такий сертифікат має бути поданий протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану [3]. На нашу думку, все це дозволяє недобросовісним керівникам здійснювати певні маніпуляції при прийомі на посади осіб та добирати осіб, які не зовсім відповідають критеріям державного посадовця. У своїх дослідженнях, І. Паламарчук та В. Міроненко також вказували, що результати дослідження наочно демонструють критичну значимість ефективного управління персоналом у державній службі для успішної реалізації необхідних реформ в Україні. Цей процес направлений на формування високого професіоналізму та культури управлінських процесів, що є важливими складовими стабільного функціонування та розвитку державного управління. Зокрема, досягнення цих цілей передбачає ефективне використання інтелектуального потенціалу та забезпечення сприятливих умов для особистого й професійного зросту кожного працівника. Науковці зазначають, що ключовими аспектами управління кадровими ресурсами є розробка науково обґрунтованих критеріїв оцінки персоналу, раціональна розстановка кадрів, посилення їхнього професіоналізму та створення системи, яка сприяє кар'єрному росту та розвитку компетенцій. Зокрема, це передбачає планування службових кар'єр, створення резервів кадрів для ключових посад, а також постійне стимулювання якості та результативності праці. Не менш важливою є розробка та впровадження ефективної системи контролю, яка забезпечує не лише виконання поставлених завдань, а й відповідність державних службовців найвищим стандартам професіоналізму та етики. Це включає в себе забезпечення соціально-економічного та правового захисту працівників, що сприяє підвищенню їхньої мотивації та залучення до активної та результативної трудової діяльності. Урахування всіх цих аспектів управління персоналом дозволить забезпечити не лише ефективність функціонування державної служби, а й зробити її ключовим інструментом для досягнення стратегічних цілей розвитку держави [4].

З цього приводу Л. Бобко, зазначено, що ключовим напрямком удосконалення державного управління є впровадження сучасних методів управління людськими ресурсами, які успішно використовуються у світовій практиці. Цей крок не лише підвищить ефективність державної служби, а й сприятиме загальному покращенню управління країною. Ключовим аспектом забезпечення успішної реалізації реформ і сталого розвитку є приведення до управлінських посад висококваліфікованих фахівців, що є головною умовою створення професійної державної служби. Цього можна досягти шляхом відмови від призначення керівників на основі політичних або інших нефахових критеріїв, замість цього зосереджуючись на професіоналізмі, постійному самовдосконаленні та розвитку кожного державного службовця [5]. Повністю підтримуємо вищезазначені точки зору.

Особливої уваги, як на нашу точку зору на сьогодні, особливою проблемою є політизація державної служби в Україні має глибокі корені, які беруть свій початок ще з радянських часів. Політизація державної служби негативно впливає не лише на внутрішню політику, але й на міжнародний імідж України. У сучасному глобалізованому світі, де конкуренція між державами стає все більш жорсткою, ефективно державне управління є ключовим фактором успішного розвитку. Країни, які можуть забезпечити стабільність і професіоналізм у своїх державних інституціях, мають значні переваги в залученні інвестицій, розвитку економіки та забезпеченні високого рівня життя своїх громадян. Тому вирішення проблеми політизації державної служби є не лише внутрішнім завданням, але й важливим елементом міжнародної стратегії розвитку України.

Таким чином, політизація державної служби є комплексною проблемою, яка вимагає системного підходу та інтеграції зусиль на всіх рівнях. Лише через усвідомлення

важливості цієї проблеми та впровадження ефективних механізмів її вирішення, Україна зможе забезпечити стабільний розвиток та досягти високих стандартів державного управління. Це не тільки сприятиме покращенню життя громадян, але й зміцнить позиції України на міжнародній арені, що є важливим аспектом для її суверенітету та незалежності.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу. Закон України. URL: [https:// zakon. rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text)
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Відповіді на запитання, що надходили від служб управління персоналом щодо призначення осіб на посади державної служби під час воєнного стану. *Офіційна сторінка Національного агентства з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/vidpovidi-na-zapitannya-shcho-nadhodili-vid-sluzhb-upravlinnya-personalom-shchodo-priznachennya-osib-na-posadi-derzhavnoyi-sluzhbi-pid-chas-voennogo-stanu>
4. Паламарчук І. В., Міроненко В. А. Закордонний досвід управління персоналом державної служби країн – членів ЄС для України: проблеми та перспективи розвитку. *Теорія та практика державного управління* 3(66). 2019. С. 181–187. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/4857/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA.PDF>
- 5 Бобко Л. О. Актуальні проблеми формування кадрової політики системи державної служби України. *Державне управління: удосконалення і розвиток*. Електронне видання. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/23.pdf

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.23>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ

Талпа Петро Валентинович,
orcid.org/0009-0002-3669-2582
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Метою статті є визначити роль та місце Служби судової охорони, як органу державної влади у системі правосуддя. Автором визначені основні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Служби судової охорони та проаналізовано їх зміст, серед яких: Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Положення про Службу судової охорони, Закон України «Про державну службу».

Проаналізовані ознаки Служби судової охорони, як суб'єкта публічної влади, деталізовані повноваження згідно діючого законодавства, визначені основоположні принципи діяльності Служби. Підкреслено, що до основних принципів можна віднести верховенство права, законність, толерантність, професіоналізм, політична нейтральність, ефективність, рівність кожного перед законом.

Автором було досліджено доктринальні визначення правового регулювання статусу Служби судової охорони та надано власне бачення щодо правового статусу апарату Служби судової охорони. Сформульовано, що правовий статус апарату Служби судової охорони це встановлений нормами права перелік прав, обов'язків і повноважень апарату Служби, який обумовлений покладеними завданнями з організаційного забезпечення роботи державних службовців Служби судової охорони.

Підкреслено, що Служба судової охорони є невід'ємною частиною належної роботи у сфері судової влади, яка забезпечує безпеку усіх учасників судового процесу дотримуючись конституційних принципів, керуючись законодавством, яке регламентує діяльність вищезазначеного органу.

Акцентовано увагу, незважаючи на складну ситуацію, яка існує в нашій країні з причин повномасштабного вторгнення з боку РФ на територію нашої країни, Служба продовжує ефективно існувати та виконувати покладені на неї завдання.

Ключові слова: правовий статус, правове регулювання, Служба судової охорони, структура, повноваження.

LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF THE JUDICIAL PROTECTION SERVICE

Talpa Petro Valentinovich,
orcid.org/0009-0002-3669-2582
Graduate Student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The purpose of the article is to determine the role and place of the Judicial Protection Service as a state authority in the justice system. The author identified the main normative legal acts that regulate the activities of the Judicial Protection Service and analyzed their

content, including: The Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”, the Regulations on the Court Security Service, the Law of Ukraine “On Civil Service”.

The characteristics of the Judicial Protection Service as a subject of public authority are analyzed, the powers according to the current legislation are detailed, and the basic principles of the Service’s activity are defined. It is emphasized that the main principles include the rule of law, legality, tolerance, professionalism, political neutrality, efficiency, equality of everyone before the law.

The author investigated the doctrinal definitions of the legal regulation of the status of the Judicial Protection Service and provided his own vision regarding the legal status of the Judicial Protection Service apparatus. It is formulated that the legal status of the apparatus of the Judicial Protection Service is a list of rights, duties and powers of the apparatus of the Judicial Protection Service established by law, which is determined by the assigned tasks for organizational support of the work of civil servants of the Judicial Protection Service.

It is emphasized that the Judicial Security Service is an integral part of the proper work in the field of judicial power, which ensures the safety of all participants in the judicial process, adhering to constitutional principles, guided by the legislation that regulates the activities of the above-mentioned body.

It is emphasized that, despite the difficult situation that exists in our country due to the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of our country, the Service continues to effectively exist and fulfill the tasks assigned to it.

Key words: legal status, legal regulation, Judicial Protection Service, structure, powers.

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до статті 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах. Виконання функцій Служби судової охорони потребує належного організаційного, технічного та інформаційного забезпечення їх діяльності. В свою чергу, належне правове регулювання діяльності працівників апарату Служби судової охорони є запорукою забезпечення ефективної роботи правосуддя в цілому та впливає на подальший розвиток Служби судової охорони, а також виконання на високому професійному рівні завдань зокрема щодо здійснення безпекових заходів у судовому процесі та у судовій владі. Саме тому дослідження правового статусу Служби судової охорони є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема правового статусу Служби судової охорони частково висвітлена у працях українських правознавців. Так, З. Журавльова вивчала правові підстави створення Служби судової охорони, зміст та елементи правового статусу [1, с. 48–53]. Крім того вчена сформулувала власні пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового статусу Служби судової охорони. В.Д. Шаповал, О.В. Плєскун досліджували роль Служби судової охорони у забезпеченні охорони та підтримання громадського порядку в судах в умовах воєнного стану. За результатами дослідження було встановлено, що основою для відновлення розвитку нашої держави є збереження стійкості державних інституцій [2, с. 592–597]. В.О. Кібець стверджує, що належне виконання своїх повноважень Судовою охороною є запорукою надійного захисту судової незалежності [3, с. 215–217]. В.В. Чумак деталізував основоположні принципи на яких базується діяльність Служби судової охорони. Підкреслив, що принцип верховенства права є одним з основних принципів, оскільки права людини є пріоритетними з-поміж інших цінностей [4].

Метою даної статті є вивчення сутності, розробка теоретичного визначення поняття та елементів правового статусу Служби судової охорони. Формулювання пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства, яке регулює роботу Служби.

Виклад основного матеріалу. Доктринальні визначення правового регулювання статусу Служби судової охорони відображені у працях багатьох науковців. З. Журавльова зазначає, що адміністративно-правовий статус Служби судової охорони, слід розуміти встановлену нормами адміністративного права правова категорія, елементи якої визначають завдання, функції, мету створення та діяльність, повноваження в системі правовідносин забезпечення охорони та порядку в судах різної юрисдикції, саме це вирізняє її серед інших правоохоронних органів [1, с. 50]. Кіпчарський О.М. звертає увагу на те що діяльність Служби судової охорони забезпечується низкою нормативно-правовими актами, які відрізняються між собою за відповідними ознаками: за порядком прийняття, за суб'єктами прийняття, за юридичною силою [5, с. 227]. Шевчук О.М. наголошує, що адміністративно-правовий статус державного службовця Служби судової охорони характеризує його місце, яке він займає в системі органів публічного адміністрування. Науковець стверджує, що правовий статус державного службовця – це сукупність прав, обов'язків, обмежень, їх юридичних гарантій професійної діяльності в залежності від виду служби, яку проходять службовці, їх соціально-правовий захист і особливості юридичної відповідальності [6, с. 512].

На підставі наведених тверджень можна визначити правовий статус Служби, як встановлений правовими нормами перелік прав, обов'язків і повноважень апарату Служби судової охорони, який обумовлений покладеними завданнями з організаційного забезпечення роботи державних службовців Служби судової охорони.

Правовий статус служби Судової охорони визначається законодавчими і підзаконними актами України. Відповідно до ст. 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах покладається на Службу судової охорони. Структура і штатна чисельність центрального органу управління та територіальних підрозділів Служби судової охорони затверджує ДСА [7]. Отже, загальні засади правового статусу служби Судової охорони встановлені у названому законі України.

Основні повноваження Служби судової охорони, структура, правовий статус закріплені у Рішенні Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19 «Про затвердження Положення про Службу судової охорони» (далі Положення). Серед функцій працівників Служби судової охорони, закріплених у Положенні, варто назвати забезпечення громадського порядку в суді, термінове припинення будь-яких проявів зневаги до суду, охорона судових приміщень та інших об'єктів системи правосуддя, забезпечення особистої безпеки суддів, членів їх сімей та учасників судового процесу, надає домедичну допомогу особам, які постраждали на об'єктах охорони та інші [8]. Окрім перелічених функцій, Служба судової охорони виконує й інші завдання із організаційної, інформаційно-аналітичної діяльності, електронного документообігу та забезпечення криптографічного захисту інформації. Отже, першим елементом правового статусу Служби судової охорони є специфічні повноваження, покладені на його працівників.

Так, наприклад згідно звіту за 2023 рік було виявлено 12,6 тис. од. вогнепальної, газової, пневматичної зброї, 89,9 тис. од. набоїв різних калібрів, ножі, зокрема складні та кухонні 57 тис. од., газові балончики 24,1 тис. од., електрошокери та фаєри 638 од., ножиці, викрутки, інші аналогічні загострені предмети, палиці, кастети 11,8 тис. од., гранати 3 од. Припинено 35 протиправних діянь, з них у залах 13, у приміщеннях судів 21, на території суду 1. Забезпечено охорону громадського порядку й безпеку

під час проведення судових засідань, що мали суспільний резонанс 489; забезпечено посилення служби під час проведення судових засідань 3,8 тис.; передано 28 правопорушників до підрозділів Національної поліції. Вживалися спеціальні заходи забезпечення безпеки щодо 42 осіб (заходи особистої охорони застосовувались стосовно 26 суддів, 2 членів їх сімей та 10 працівників апарату суду) [9].

В.В. Чумак визначає основоположні принципи діяльності Служби судової охорони. Серед пріоритетних принципів науковець називає принцип утвердження та забезпечення прав людини; принцип рівноправ'я кожного перед законом; принцип поваги до честі й гідності кожної людини й громадянина; принцип верховенства права, оскільки права людини є найвищою серед людських цінностей; принцип законності, принцип соціальної рівності й справедливості, принцип толерантності (терпимості) [4]. Наведені теоретичні розробки дозволяють встановити основні принципи діяльності працівників Служби.

Відповідно до ч. 3 ст. 162-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на державних службовців Служби судової охорони поширюється дія Закону України «Про державну службу». Посади державних службовців вищезазначеної служби відносяться до відповідних категорій посад державної служби в порядку, встановленому законодавством [7]. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про державну службу» принципами державної служби є верховенство права, законність, професіоналізм, патріотизм, добросовісність, ефективність, політична неупередженість, прозорість, стабільність та забезпечення рівного доступу до державної служби [10]. Таким чином, враховуючи правову доктрину та положення нормативно-правових актів, можна назвати наступні принципи діяльності Служби судової охорони: верховенство права, законність, толерантність, професіоналізм, політична нейтральність, ефективність, рівність кожного перед законом. Перелічені принципи роботи є другим елементом правового статусу Служби судової охорони.

Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя. Порядок проходження служби співробітниками Служби визначається у Положенні про Службу судової охорони, яке затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Голови Служби, погодженим з Державною судовою адміністрацією України. Щоб стати співробітником Служби судової охорони необхідно відповідати вимогам для кандидатів на службу в поліцію передбачені Законом України «Про Національну поліцію». Голова Служби судової охорони здійснює призначення на посади та звільняє з посад, окрім випадків призначення на рівнозначні чи нижчі посади. Зарахування на посаду відбувається виключно за результатами конкурсного відбору, що проводиться Державною судовою адміністрацією.

Для ефективної організації роботи працівників апарат Служби судової охорони має певну структуру. Відповідно до ч. 4, ст. 160 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» служба складається з центрального органу управління та територіальних підрозділів (територіальні управління) [7]. Рішення про утворення територіальних підрозділів (територіальних управлінь) Служби приймається Головою Служби за погодженням з Державною судовою адміністрацією України. Структуру та штатну чисельність центрального органу управління та територіальних підрозділів (територіальних управлінь) Служби затверджує Голова Служби за погодженням з Державною судовою адміністрацією України. Отже, структура і штатна чисельність апаратів місцевих судів у різних областях України може відрізнятись.

Окремі дослідники, які вивчали роль та місце Служби в умовах воєнного стану, звертають увагу на особливості роботи Служби за сучасних умов. Складність полягає у тому, що з початку повномасштабної російської збройної агресії було зафіксовано

значне збільшення кількості порушень безпеки у судових установах. Відвідувачі намагаються пронести до суддів більше одиниць вогнепальної зброї. Крім того, Служба судової охорони повідомила про те, що з початку збройної агресії було взято під охорону ще 46 судів [2, с. 595], однак ще не взято під охорону 92 об'єкти, з них 89 судів [11]. Дійсно, необхідність Служби в реаліях сьогодення стає особливо важливою, так як вона відповідає за безпеку судів, суддів, учасників судового процесу та громадян у цілому, які відвідують судові установи. Однак, перед Службою стоять деякі виклики, які актуальні й досі.

Так, наприклад, головною проблемою з якою зіштовхуються співробітники Служби є недостатнє фінансування, недостатня кількість особового складу, дефіцит матеріально-технічного забезпечення (забезпечення форменим одягом, відсутність належної кількості пального, відсутність достатньої технічної бази), низьке забезпечення засобами індивідуального захисту для належного виконання повноважень спрямованих на забезпечення охорони приміщень судів. Особлива необхідність забезпечення такого індивідуального укомплектування постає в умовах воєнного стану, коли громадяни мають можливість мати при собі об'єкти дозвільної системи, оскільки наслідки від неконтрольованого володіння об'єктами дозвільної системи можуть мати трагічний характер, а також близькість розташування судів до державного кордону де проводять бойові зіткнення.

Однак, в умовах воєнного стану, враховуючи ситуацію з Херсонською областю, коли працівники Служби судової охорони не забезпечили недоторканість установ системи правосуддя, розташованого у таких приміщеннях майна, а також не було дотримання встановленого законодавством порядку носіння, зберігання та використання зброї та засобів спеціального захисту, що перебували на озброєнні. З урахуванням вищезазначеного, необхідно звернути увагу та посилити контроль за зберіганням та належним використанням вогнепальної зброї, що перебувають на озброєнні служби та необхідність використовувати їх на цільовим призначенням.

З урахуванням вищезазначеного, стверджуємо, що Служба перебуває у стадії становлення. Стратегія розвитку Служби судової охорони на 2024–2026 роки закріплює стратегічні пріоритети націлені на посилення спроможностей Служби (посилення безпекового середовища в судах, кібербезпека, ефективне управління, забезпечення розвитку кадрового потенціалу) з урахуванням принципів служіння українському народові, відкритості та прозорості [12]. Виконання стратегії дозволить не допустити діяння, що посягають на авторитет судової влади та створити загрозу учасникам судового процесу.

Висновки. Правовий статус Служби судової охорони – це встановлений нормами права перелік прав, обов'язків і повноважень її суб'єктів, які уповноважені здійснювати завдання з організаційного забезпечення роботи суду та підтримувати умови для ефективного, безпечного правосуддя. Правовий статус Служби характеризується наступними елементами:

- виконання функцій працівниками Служби судової охорони з організаційного, технічного та інформаційного забезпечення діяльності роботи суду;
- діяльність Служби здійснюється відповідно до конституційних принципів;
- виконання обов'язків працівниками Служби відповідно до положення чинного законодавства, встановленої структури та штатного розкладу затвердженої ДСА.

З метою вдосконалення правового регулювання статусу апарату судів пропонуємо внести зміни до чинного законодавства:

- закріпити та деталізувати у Положенні про проходження служби співробітниками Служби судової охорони відповідальність за невиконання покладених обов'язків (зокрема матеріальної та дисциплінарної);
- розробити у Положенні окремий розділ, який регулював би питання особливості проходження служби працівниками Служби в умовах воєнного стану;
- закріпити у ст. 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» обов'язкову вимогу до Голови Служби, як стаж роботи штатним працівником Служби не менше трьох років. Наведену норму слід передбачити також у Положенні.

Список використаних джерел:

1. З. Журавльова. Адміністративно-правовий статус служби судової охорони. *Вісник АПСВТ*, 2020, № 3-4. С. 48-53.
2. В.Д. Шаповал, О.В. Плєскун. Роль служби судової охорони у забезпеченні охорони та підтримання громадського порядку в судах в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 592-597.
3. Кібець В.О. Судова охорона як одна з гарантій діяльності судів. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2019. С. 215-217.
4. В.В. Чумак. Конституційні принципи діяльності служби Судової охорони України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290742/284381>
5. Кіпчарський О.М. Правове регулювання організації та діяльності Служби судової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2021. С. 227-229.
6. Шевчук О.М. Права державних службовців Служби судової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 511-514.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 1 червня 2024 року)
8. Про затвердження Положення про Службу судової охорони: Рішення Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text> (дата звернення: 1 червня 2024 року).
9. Служба судової охорони. Звіт за 2023 рік https://sso.court.gov.ua/sso/pokazniki-diyalnosti/inter_activity1/
10. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 1 червня 2024 року)
11. Вища рада правосуддя. Акт ВРП. Рішення № 756/0/15-23 від 27.07.2023 <https://hcj.gov.ua/doc/doc/40760>
12. Про затвердження Стратегії розвитку Служби судової охорони на 2024-2026 роки: Наказ Служби судової охорони від 05.04. 2024 р. № 112 https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sso/0904/%D0%9

УДК 34.342.92

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.24>

ПРОБЛЕМА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У РОЗРІЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Шерстюк Ганна Миколаївна,
orcid.org/0000-0001-9562-3531
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загально правових
дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Під час реформування українського законодавства у сфері адміністративного процесу актуальним залишається питання виконання судових рішень, оскільки саме ця завершальна стадія є на сьогоднішній день найскладнішою та найактуальнішою, зокрема щодо належного захисту та відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб. Поставлене питання тісно пов'язане з метою існування інституту адміністративного процесу, оскільки його примусовий характер повинен розповсюджуватись не тільки на порядок розгляду кожної окремої ситуації і прийняття обґрунтованого та законного рішення, а й на своєчасне виконання такого рішення з метою недопущення порушень основоположних принципів адміністративної діяльності в цілому.

Незважаючи на постійне удосконалення судової практики, впровадження пілотних рішень Європейського суду з прав людини до законодавчої діяльності, виконання судових рішень залишається в неефективному стані, що не може негативно не впливати на розбудову державності України, яка протягом останніх десятиліть намагається впровадити основоположні принципи забезпечення прав, свобод і законних інтересів кожного.

Дослідження провідних українських та європейських науковців щодо визначення ключових аспектів виконання судових рішень мають досить вагоме підґрунтя для розробки на державному рівні концепції для впровадження дієвих механізмів виконання судових рішень. Так, праці Констанція О.В., Сасевич О.М., Якимчука С.О., Вігьє Ж., Дешка Л.М., Кошкош О.О., Манна Томаса, Мельник Р.В., Бевзенка В.М., Комзюка А.В. та інших становлять теоретичне підґрунтя для формування судової практики, яка зокрема полягає в установленні судового контролю за належним виконанням судових рішень, для розробки змін до чинних нормативно-правових актів у сфері виконання судових рішень зокрема судів адміністративної юрисдикції, а також для використання у практичній діяльності органів, які відповідають за примусове виконання рішень судів.

Метою цього наукового дослідження є визначення проблематики виконання судових рішень, як частини завершальної стадії адміністративного процесу в Україні, для модернізації практичної діяльності суб'єктів владних повноважень спрямованої на належне відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб

Ключові слова: адміністративний процес, виконання судових рішень, невідворотність виконання судових рішень, верховенство права.

THE PROBLEM OF ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS IN THE CONTEXT OF THE ADMINISTRATIVE PROCESS OF UKRAINE

Sherstyuk Anna Mykolaivna,
orcid.org/0000-0001-9562-3531
Doctor of Law,
Associate Professor of the Department
of General Legal Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

In the course of reforming the Ukrainian legislation in the field of administrative procedure, the issue of enforcement of court decisions remains relevant, since this final stage is by far the most difficult and urgent, in particular, with regard to proper protection and restoration of violated rights of individuals and legal entities. This issue is closely related to the purpose of the institution of administrative process, since its coercive nature should extend not only to the procedure for considering each individual situation and making a reasoned and lawful decision, but also to the timely execution of such a decision in order to prevent violations of the fundamental principles of administrative activity in general.

Despite the constant improvement of judicial practice, the introduction of pilot judgments of the European Court of Human Rights into legislative activities, the enforcement of court decisions remains ineffective, which cannot but negatively affect the development of the statehood of Ukraine, which has been trying to implement the fundamental principles of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of everyone in recent decades.

The research of leading Ukrainian and European scholars on the key aspects of the enforcement of court decisions provides a solid basis for developing a concept at the state level for the implementation of effective mechanisms for the enforcement of court decisions. Thus, the works of Konstantii O. V., Sasevych O. M., Yakymchuk S. O., Vigier J., Deshko L. M., Koshkosh O. O., Mann Thomas, Melnyk R. V., Bevzenko V. M., Komziuk A.V. and others form the theoretical basis for the formation of judicial practice, which, in particular, consists in establishing judicial control over the proper enforcement of court decisions, for developing amendments to the current regulatory legal acts in the field of enforcement of court decisions, in particular, of courts of administrative jurisdiction, and for use in the practical activities of the agencies responsible for the enforcement of court decisions.

The purpose of this research is to identify the issues related to the enforcement of court decisions as part of the final stage of the administrative process in Ukraine, in order to modernize the practical activities of public authorities aimed at the proper restoration of violated rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities

Key words: administrative process, enforcement of court decisions, inevitability of enforcement of court decisions, rule of law.

Актуальність дослідження. В умовах дотримання принципу верховенства права в діяльності суб'єктів владних повноважень не можна залишити без уваги питання затягування або взагалі невиконання судових рішень в адміністративному процесі, які повинні сприяти швидкому та своєчасному припиненню порушень прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Розриття проблеми сприятиме підвищенню рівня нормативно-правових актів у сфері виконання судових рішень, що матиме позитивний результат для підвищення рівня довіри населення України до судової системи та до держави в цілому.

Огляд останніх досліджень. Поставлене питання протягом останніх років досліджували потужні українські та європейські науковці такі, як Константий О. В., Сасевич О.М., Якимчук С. О., Вігьє Ж., Дешко Л. М., Кошкош О. О., Манн Томас, Мельник Р.В., Бевзенко В.М., Комзюк А.В. та інші, які в своїх працях акцентували увагу на доцільність запровадження дієвих механізмів щодо контролю і нагляду за своєчасним виконанням рішень українських судів.

Мета статті полягає в розкритті проблематики виконання судових рішень, як частини завершальної стадії адміністративного процесу в Україні, для модернізації практичної діяльності суб'єктів владних повноважень спрямованої на належне відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Виклад основних положень. Одним з найбільш важливих етапів всього інституту адміністративного процесу є безпосереднє виконання судових рішень. Правничі осередки України часто наголошують на тому, що в українських реаліях виконати рішення набагато складніше, аніж домогтися його прийняття на власну користь. При цьому не викликає сумнівів, що ефективний захист прав заінтересованої сторони можливий тільки за умови своєчасно виконаного рішення.

Далеко не завжди рішення, прийняте на користь тієї чи іншої сторони, виконуються добровільно. Навпаки більш розповсюджені випадки, коли особі не обійтися без примусового виконання, тобто без звернення до виконавчої служби або іншого уповноваженого органу (на кшталт Державної казначейської служби України), в яких є широкий інструментарій дій, направлених на стимулювання «боржника» відновити порушені права «стягувача». Природно, що виконавча служба чи інший уповноважений орган, навіть при професійному виконанні своїх обов'язків, не можуть гарантувати особі беззаперечного поновлення її прав та/або законних інтересів, адже законодавство рясніє юридичними лазівками, які можуть застосовуватися проти заінтересованої особи. Боротьба за виконання судового рішення буває ще більш запеклою, аніж сам судовий спір.

Як доречно зауважує в своїх працях О. В. Константий, забезпечення захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах не завершується отриманням судового рішення, побудованого на засадах законності та верховенства права. Особливої уваги вартий механізм гарантування вчасного та повного виконання з боку відповідача відміченого рішення, адже в переважній більшості випадків годі й розраховувати на добровільне виконання [1].

Традиційно склалося, що виконання судових рішень привертає до себе увагу не тільки спеціалістів в різних галузях права, а й пересічної громадськості [2]. Інтерес українців до інституту виконання судових рішень не викликає здивування, адже потенційно будь-яка особа може опинитися в ситуації, коли на її користь прийнято судове рішення, яке потребує примусового виконання.

Міжнародні експерти в один голос заявляють, що розбудова дієвої судової системи в Україні напряму залежить від того, наскільки якісно будуть виконуватися рішення, що виносяться судами. Складнощі у виконанні судових рішень не тільки порушують реалізацію права на судовий захист в повній мірі, а й підривають довіру суспільства до державних інституцій. Особа, яка зіткнулася із неможливістю виконати рішення, винесене на її користь, втрачає будь-яку віру в те, що закон працює, поступово стверджуючись в його нежиттєздатності [3].

Законодавець, розуміючи важливість усунення перешкод у виконанні судових рішень, постійно доповнює або модернізує національні норми права, намагаючись здійснити якомога краще регулювання суспільних відносин в даній сфері. Так, Основний Закон України зауважує, що обов'язковість виконання судових рішень

є конституційною засадою судочинства в державі. Відмічена конституційна засада судочинства відтворена й в положеннях КАС України, як один з принципів адміністративного судочинства. Крім цього, певні аспекти виконання судових рішень містяться у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [4], Законі України «Про виконавче провадження» [5], Законі України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [6] тощо.

Відмічені нормативно-правові акти та деякі інші суміжні з ними проголошують позитивні та докладні положення щодо виконання судових рішень, але ж на практиці виявляються не спроможними дієво працювати. Кількість справ, які роками не виконуються в Україні постійно збільшується, що викликає істотне занепокоєння. Абсолютно справедливим буде зауваження, що проблеми із виконанням судових рішень характерні й для багатьох європейських держав, навіть тих, які відрізняються високою економічною потужністю та розвиненістю державних інституцій. Так, зокрема, французькі дослідники останнім часом все більше наголошують на тому, що виконавчий напис в адміністративних справах у Франції поступово втрачає свою силу, а органи публічної адміністрації знаходять все більше варіантів уникнення виконання судових рішень [7]. Загальна тенденція до зменшення кількості виконуваних судових рішень в європейських державах почала складатися ще наприкінці 90-х років ХХ століття. Наслідком цього стала розробка в 2003 році спеціальної Рекомендації РЕС 16 державам-членам про виконання адміністративних та судових рішень в галузі адміністративного права. Головна теза виданого документу – обов'язок покладений на країн-учасниць Ради Європи щодо виконання судових рішень в розумний строк. В тексті рекомендації зауважено, що на випадок невиконання судового рішення в державах повинні бути розроблені відповідні механізми реагування. Такими механізмами пропонується визнати накладання певних штрафів та судових заборон [8]. Вітчизняні науковці звертають увагу на те, що низький процент виконання судових рішень напряму впливає на стан національної безпеки держави і цілком логічно, що більше половини рішень ЄСПЛ проти України встановлюють наявність порушення права приватної особи на судовий захист через невиконання або недотримання розумних строків виконання судових рішень [9]. Так, наприклад, у справі «Калашников проти України» Європейський Суд дійшов висновку, що надмірна затримка у виконанні рішення суду багато в чому пов'язана саме з неякісною організацією судової системи та невжиттям з боку держави відповідних бюджетних та законодавчих заходів, направлених на виконання (п. 25) [10]. Зазначений висновок Європейського Суду цілком збігається з тією позицією, яка була зауважена ним же за чотири роки до справи Калашникова у справі «Шмалько проти України», відповідно до якої держава в жодному разі не може виправдовувати невиконання рішення нестачею коштів [11]. Також у справі «Шмалько проти України» відмічається, що право на захист цивільних прав фізичної особи фактично є ілюзорним, якщо остаточне судове рішення, яке набрало законної сили, неможливо виконати на шкоду тій стороні, яка виграла судову справу (п. 43). Багаторазово ЄСПЛ робив й глобальні висновки стосовно того, що саме держава повинна реалізовувати належний контроль за виконанням судових рішень, прийнятих проти її інституцій та сприяти відновленню приватних прав фізичних осіб. Зокрема, така позиція викладена у справах «Войтенко проти України» [12], «Козачек проти України» [13] та деяких інших.

Висновки, які підтверджують тезу стосовно того, що обов'язковість виконання судового рішення є системоутворюючою складовою ефективної роботи судової системи передбачаються й в рішеннях ЄСПЛ стосовно інших держав. Так, наприклад, у справі «Горнсбі проти Греції» Міністерство освіти Греції не виконало рішення Вищого

адміністративного суду країни, який в свою чергу визнав незаконною відмову суб'єкта владних повноважень у наданні дозволу на відкриття приватного закладу освіти двом іноземцям. ЄСПЛ надав висновок, що виконання будь-якого судового рішення повинно розглядатися, як невід'ємна частина «судового розгляду» й лише в такому разі не буде мати місце порушення положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [14]. Не менш цікава позиція ЄСПЛ міститься й у справі «Чернін проти Чеської Республіки», відповідно до якої Європейський Суд відмітив, що адміністративні органи повинні ретельно підходити до виконання рішень, прийнятих проти них та бажано добровільно виконувати судові приписи. Відмова у виконанні рішення національного суду або усвідомлене затягування виконання являються порушенням права особи на ефективний судовий захист, що повинно осуджуватися з боку найвищих державних інстанцій [15]. З наведених прикладів простежується позиція Європейського Суду, яка зводиться до того, що будь-яка затримка у виконанні рішення національного суду є порушенням норм Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, а саме порушенням права особи на судовий захист в межах розумних строків [16].

Виходить, що держава повинна не лише забезпечити доступ до правосуддя та гарантувати справедливий суд кожному в країні, а й організувати якомога швидше втілення в життя тих приписів, які були встановлені в ході розгляду справи судом.

Європейські держави намагаються прислухатися до порад та висновків Європейського суду та вдосконалити державні механізми виконання судових рішень, аби підвищувати власний імідж в очах світового співтовариства. На жаль, Україна йде іншим шляхом.

Україна стала чи не першою країною, яка вщент провалила виконання пілотного рішення Європейського Суду. З наведеного вище можна побачити, що перші роки ХХІ століття ознаменувалися великою кількістю справ громадян України проти своєї держави в справах щодо невиконання або надмірно затриманого виконання судових рішень. Європейський Суд спершу вважав, що ситуацію можна виправити за допомогою окремих рішень, прописаних максимально детально та зрозуміло. Втім, згодом Європейський Суд зрозумів марність такої позиції й, аби допомогти Україні, звернувся до нового на той момент інституту в своїй діяльності – процедури пілотних рішень. Пілотним рішенням ЄСПЛ визнається таке рішення, де вказується природа системної проблеми, що призводить до порушень положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також зазначаються ті заходи, які необхідно застосувати для усунення системних порушень. Зазвичай, процедура пілотного рішення застосовується у випадку наявності великої кількості справ з одним й тим самим предметом спору або у разі наявності великої кількості справ, які витікають із помилкового функціонування національних органів. Відносно України ЄСПЛ приймав декілька пілотних рішень, проте, повністю проваленим та фактично невиконаним виявилось одне – пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» [17]. Пілотне рішення по відміченій справі здавалося оптимальним виходом із тієї ситуації, яка склалася на той момент, а саме величезної кількості справ в Європейському Суді з приводу невиконання судових рішень в Україні. У справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» ЄСПЛ детально вказав на сутність проблематики й зауважив, що потрібно зробити Україні аби подолати відмічену проблематику. Спершу здавалося, що Україна нарешті дослухається до порад ЄСПЛ, адже, багато в чому саме на виконання приписів, передбачених у рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України», було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». Відміченим Законом було детально прописано

процедуру виконання рішень, боржником за якими виступають державні органи або юридичні особи державної форми власності. Цим же Законом на Державну казначейську службу України було покладено обов'язок щодо сплати відшкодувань за рішеннями, в яких стороною, що програла, виявлялися державні органи. Проте зазначений Закон не зміг вирішити всіх проблем із виконанням судових рішень. В держави не вистачало коштів погасити навіть половини загальної заборгованості державних органів перед приватними особами. Враховуючи таку ситуацію, було прийнято ще один Закон – «Про внесення змін до деяких законів України щодо виконання судових рішень», який передбачав розстрочення заборгованості, яка існувала на той момент, за судовими рішеннями проти держави [18]. На сьогоднішній день ситуація мало змінилася. Економіка України переживає не найкращі часи й зрозуміло, що бюджет держави не в змозі задовольнити вимоги всіх осіб, що свого часу виграли справу проти України в Європейському Суді. Перевага надається тим особам, рішення відносно яких були прийняті раніше, а також тим, хто є старшими за віком. З наведеного слідує, що Україна здійснила спробу змінити ситуацію із виконанням судових рішень, але на практиці бажаних результатів досягнуто не було. Крім того, кількість звернень до ЄСПЛ, за підсумком, не зменшилася, а стала ще більшою. Відтак міжнародна спільнота одноголосно вважає, що за весь період до теперішнього часу Україна не виявила належного прагнення до якісних змін.

Навіть більше того, в практиці Європейського Суду виникла безпрецедентна ситуація, якої зазначений орган не знав ніколи раніше за всю свою історію. Своєю бездіяльністю щодо покращення виконання судових рішень Україна де-факто перетворила Європейський Суд в частину системи виконання судових рішень національних судів. Склалося так, що єдиним шансом для особи дійсно виконати рішення, отримане на власну користь, стало звернення до Європейського Суду. Певним чином ЄСПЛ став виконувати функцію фільтру для української системи правосуддя в контексті того, які рішення підлягають виконанню, а які ні. Представники Європейського Суду неодноразово зізнавалися в тому, що Україна у відміченому питанні поставила їх в глухий кут. Недоліки в роботі власної судової системи та власних державних органів Україна зробила головним боєм й ЄСПЛ. Справи щодо неможливості виконання судових рішень або затримки такого виконання в буквальному сенсі заповнили Європейський Суд. За деякими даними Європейський Суд кожен місяць поповнюється близько двомастами справами з приводу невиконання судових рішень в Україні.

Такий нонсенс змусив Європейський Суд прийняти, в певному сенсі, революційне рішення, яке знайшло своє відображення у справі «Бурмич та інші проти України». Висновки, передбачені у цьому рішенні, зумовлені безпрецедентною поведінкою українського уряду та відсутністю прогресу після пілотного рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». Фактично рішенням у справі «Бурмич та інші проти України» Європейський Суд повторно зобов'язав Україну виконати рішення у справі Іванова та нарешті відшукати довгострокове вирішення проблеми невиконання рішень національних судів. Дослідники наголошують на тому, що рішення ЄСПЛ у справі «Бурмич та інші проти України» демонструє певну межу терпіння Європейського Суду. ЄСПЛ укорінився в думці, що його інструментарію не вистачає для дієвого впливу на уряд України. Можна сказати, що Європейським Судом було визнано поразку та постановлено передати всі існуючі справи та ті, що будуть з'являтися у майбутньому, до політичного органу – Комітету міністрів Ради Європи. При цьому кожен справу юридично окремо не розглядатимуть. Наслідок від подібного самоусунення Європейського Суду досить негативно відобразиться на пересічних громадянах України, які прагнули отримати захист у європейській судовій інстанції.

Передавши однотипні справи щодо затримки у виконанні судових рішень на відкуп Комітету міністрів, ЄСПЛ позбавив заявників можливості індивідуального підходу до вирішення їх справ. В свою чергу Комітет міністрів, поки що, не може ефективно заохотити Україну до виправлення ситуації та не придумав реального механізму втілення в життя рішень ЄСПЛ [19].

На власний погляд, позиція Європейського Суду виглядає щонайменше суперечливо. З одного боку український уряд сам спровокував таку ситуацію, а ЄСПЛ й дійсно обмежений у впливі на окремо взяті держави (Європейський Суд може лише давати певну настанову щодо, так званої, «справедливої сатисфакції», а всі інші способи виконання його рішення вже вправі обирати сама держава), але, поглянувши з іншої сторони, можна дійти думки, що подібними діями Європейський Суд провокує інші держави йти українським шляхом та ігнорувати рішення міжнародно-правової інстанції або навмисно затягувати їх виконання. В якійсь мірі ЄСПЛ розписався в своїй неспроможності. Не випадково частина суддів Великої Палати Європейського Суду в окремій думці по справі «Бурмич та інші проти України» висловилися, що рішення по Україні робить сотні та тисячі невинних осіб заручниками ситуації, що не відповідає доктринальним засадам захисту прав людини.

Що ж до України, то в контексті наведеного є потреба відмітити, що наша держава спочатку створила проблему невиконання судових рішень для своїх громадян, а пізніше перенесла її й в міжнародно-правову сферу, сповістивши весь світ в нездатності самотійно дієво корегувати національні недоліки державних інституцій.

Можна не безпідставно вважати, що за умови виконання судових рішень у адміністративних справах в 90–100% випадків істотно знизиться загальний рівень правопорушень в адміністративній сфері, адже неминучість реалізації покарання за скоєнні дії повинна виступати гарним застережливим механізмом. Найголовніша задача для української політичної верхівки полягає в тому, аби прибрати ігнорування проблеми із виконанням судових рішень та дослухатися до порад, які неодноразово зазначалися Європейським судом. Кожному представнику влади варто згадати, що виконання судових рішень, їхня невідворотність – це певний базис всього судочинства в будь-якій демократичній державі.

Діюче адміністративне законодавство України говорить про те, що рішення суду, які набрали законної сили є обов'язковими до виконання на території всієї країни всіма фізичними та юридичними особами, а також органами із владно-управлінськими функціями. Зазначену обов'язковість виконання можна пояснити через неможливість зміни або скасування відповідного рішення будь-яким органом, за винятком суду вищої інстанції.

Цікаво, що частина науковців і практиків настільки зневірилися у добровільному виконанні судового рішення, що прирівнюють виконання рішення суду з обов'язковим примусом до цього з боку уповноважених органів та осіб. Розгляд виконання судового рішення обов'язково через призму примусу дещо звужує сенс даного інституту, тому формально ототожнювати виконання судового рішення із обов'язковим примушуванням не варто, але з практичної точки зору це здається логічним.

Одною з головних проблем при реалізації рішень суду вбачається низький рівень якості самого рішення. При цьому спеціалісти, майже однотайно, звертають увагу на те, що якість судового рішення виступає головною запорукою його вдалого виконання. З огляду на це, ефективно виконання рішення вбачається можливим за умови, що суд з самого початку процесу буде опікуватися повним, всебічним та об'єктивним розглядом справи. Як приклад, можна навести ситуацію, коли для реального захисту прав позивача необхідно застосувати інститут забезпечення позову, адже, якщо

не зробити цього вчасно, цілком ймовірно, що після винесення рішення та набрання ним законної сили виконати його буде вже неможливо. Навіть при очевидній необхідності застосування заходів щодо забезпечення позову та подачі відповідного клопотання, оформленого належним чином, далеко не факт, що суд задовольнить таке клопотання (такого роду клопотання взагалі задовольняються вкрай неохоче) [20].

Не менш важливо, аби судді чітко формулювали резолютивну частину рішення, бо в іншому випадку може виникнути необхідність у роз'ясненні судового рішення чи внесенні в нього змін, що також заважає виконати його в розумні строки.

Виходячи з того, що проблеми із виконанням рішень суду, як майнового, так й немайнового характеру в українському адміністративному процесі стали системними, законодавець передбачив спеціальні засоби судового контролю за процесом виконання, що являє собою особливий вид процесуального захисту приватних прав фізичних та юридичних осіб. Авжеж, судовий контроль безпосередньо не забезпечує виконання судового рішення втім істотно сприяє його вчасній та ефективній реалізації [21].

В своєму дисертаційному дослідженні М. І. Труш доцільно наголошує на тому, що діюче адміністративно-процесуальне законодавство передбачає такі спеціальні засоби контролю за виконанням судового рішення: надання звіту про виконання судового рішення; накладання штрафу за невиконання судового рішення та визнання протиправності рішень, дій чи бездіяльності, здійснених владним суб'єктом – відповідачем на виконання рішення суду [22].

Подання звіту та накладання штрафу є досить дієвими засобами судового контролю за виконанням рішення на сьогоднішній день, хоча так було не завжди. Адміністративно-процесуальне законодавство України не встановлює чітких обмежень стосовно того, коли саме повинно бути вирішено питання щодо встановлення судового контролю. Теоретично відмічене питання може вирішуватися, як безпосередньо в судовому рішенні, так й в окремій ухвалі після винесення рішення по справі [23].

Великий табір науковців зауважує й на тому, що в українських реаліях непогано було б наділити суд можливістю приймати управлінське рішення замість органу публічної адміністрації у чітко передбачених випадках. За основу пропонується взяти досвід країн із розвинутою адміністративною юстицією. Так, в своєму рішенні суд чітко визначає термін, в який суб'єкт владних повноважень повинен виконати судові приписи. Якщо по закінченню визначеного строку суб'єкт владних повноважень не видав відповідного адміністративного акту, замість нього це може зробити суд, керуючись адміністративним розсудом належним органу публічної адміністрації, який не спромігся виконати судові рішення. Такий механізм вже не один рік успішно функціонує в Австрії.

Висновок. Отже, підсумовуючи все вищевикладене в даному підрозділі, є потреба зазначити, що в контексті адміністративного процесу одним з ключових питань завжди постає питання щодо виконання судового рішення. Часто на момент, коли рішення набрало законної сили, виконати його вже неможливо. Подібні випадки, на жаль, є непоодинокими й, аби змінити ситуацію на краще, треба дещо змінити загальний підхід до виконання судових рішень в адміністративних справах на загальнодержавному, доктринально-правовому рівні. Варто прискіпливо вивчати поради Європейського Суду та ретельно підходити до складання повного тексту рішення в кожній, окремо взятій справі. Саме якість судового рішення виступає головною запорукою ефективності його подальшого виконання. Досить докладним здається й механізм судового контролю за виконанням рішень. Проте в структурі судового контролю за виконанням рішення доцільно було б змінити норми, які пов'язані із накладанням

штрафів за наслідком розгляду звіту або його неподання. Виключна відповідальність керівника не завжди логічна, а відтак повинна бути змінена на конкретизовану відповідальність тієї особи, яка винна у невиконанні судового рішення.

Україні очевидно треба боротися із проблемою невиконання судових рішень не тільки в адміністративному процесі, а й в усіх інших. В іншому випадку Україна так й залишиться в очах європейської спільноти, як країна, де неможливо реально захистити приватні права фізичних або юридичних осіб від свавілля органів публічної адміністрації. Присутніми є обґрунтовані сподівання стосовно того, що принцип обов'язковості судових рішень для всіх та кожного не буде надалі залишатися «мертвою нормою», а поступово дійсно втілиться в життя. Не викликає сумнівів, що без реального виконання судових рішень не може йти мова ані про правову державу, ані про правове суспільство.

Список використаних джерел:

1. Константи́й О. В. Захист прав фізичних та юридичних осіб в адміністративному судочинстві: проблеми теорії і практики: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Олександр Володимирович Константи́й; Міністерство освіти і науки України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. с. 340.
2. Сасевич О. Процесуальні аспекти вирішення питання щодо компенсації за час затримки у виконанні рішення суду. *Право України*. 2014. № 3. с. 125.
3. Якимчук С. О. Правовий статус органів примусового виконання судових рішень та шляхи їх реформування. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. с. 94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_19 (дата звернення 10.06.2024)
4. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 10.07.2024)
5. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 10.06.2024)
6. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 р. № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text> (дата звернення 10.06.2024)
7. Вігьє Ж. Адміністративна юстиція. Ж. Вігьє. пер. з франц. А. Корнійчука. Київ. Конус-Ю. 2008. с. 154.
8. Про виконання адміністративних рішень і судових рішень у галузі адміністративного права. Рекомендація від 09.09.2003 р. № Rec (2003) 16/ Комітет міністрів Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_692 (дата звернення 10.06.2024)
9. Дешко Л. М. Виконання рішень національних судів: принципи Європейського суду з прав людини / Л. М. Дешко, Ю. В. Мазур. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 167–168.
10. Рішення у справі «Калашников проти України» (Заява № 22708/02). Рішення, Справа від 11.12.2008 р. Європейський Суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_430#Text (дата звернення 10.06.2024)
11. Рішення у справі «Шмалько проти України» (Заява № 60750/00). Рішення, Справа від 20.07.2004 р. Європейський Суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text (дата звернення 09.06.2024)
12. Рішення у справі «Войтенко проти України» (Заява 18966/02). Рішення, Справа від 29.06.2004 р. Європейський Суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_223#Text (дата звернення 11.06.2024)

13. Рішення у справі «Козачек проти України» (Заява № 29508/04). Рішення, Справа від 07.12.2006 р. Європейський Суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_196#Text (дата звернення 11.06.2024)
14. Рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece): Рішення, Справа від 19.03.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079 (дата звернення 10.06.2024)
15. Рішення у справі «Рудольф Чернін проти Чеської Республіки» (Mr. Rudolf Czernin v. Czech Republic). Рішення, Справа від 29.03.2005 р. Європейський Суд з прав людини. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/823-1998.html> (дата звернення 10.06.2024)
16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#-Text (дата звернення 11.06.2024)
17. Пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04): Рішення, Справа від 15.10.2009 р. Європейський Суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення 11.06.2024)
18. Кошкош О. О. Способи захисту прав адміністративним судом у межах судового контролю за виконанням рішень. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jprc_2018_6_16 (дата звернення 11.06.2024)
19. Правова безвихідність для людей від Європейського суду URL: www.i-law.kiev.ua/правова-безвихідь-для-людей-від-європ/ (дата звернення 11.06.2024)
20. Крупчан О. Виконання рішень адміністративних судів: проблеми та шляхи їх вирішення / О. Крупчан, В. Перепелюк. *Юридична Україна*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2010_2_3 (дата звернення 11.06.2024)
21. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччина, Україна): Наук.-практ. Посібник. Манн Томас, Мельник Роман, Бевзенко Володимир, Комзюк Анатолій; пер. та адапт. з нім. Мельника Романа, за заг. ред. Бевзенка Володимира. Київ: Алерта, 2013. с. 289.
22. Труш М. І. Судове рішення в адміністративному процесі: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Львів, 2017. с. 167.
23. Івасин О. Р. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: спеціальні способи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 4. с. 84–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_16 (дата звернення 11.06.2024)

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.25>

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ ТА САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Коропатов Олег Миколайович,
orcid.org/0000-0001-6027-3391
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. професора кафедри
загальноправових дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Закалик Галина Михайлівна,
orcid.org/0000-0001-6387-8871
старша викладачка кафедри психології
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

Шувар Наталія Мирославівна,
orcid.org/0000-0002-5714-6751
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри психології
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

У статті висвітлено низку теоретичних підходів до проблематики задоволеності працею поліцейських і її ефективністю. Проаналізовані ряд досліджень сучасних науковців за умовами, специфікою та мотивацією професійної діяльності. Охарактеризовано сутність індивідуальних можливостей працівників поліції, прояв їхньої професійної майстерності та фаховості, готовність бути кращими з кращих і ділитися своїми знання, вміння, навичками з іншими – як основні характеристики, які можуть давати задоволення від результатів власної праці.

Одним із актуальних напрямів досліджень сьогодення є задоволеність працею та її вплив на ефективність діяльності як окремого працівника, так і підприємства чи організації взагалі.

Комунікативна компетентність є складовою соціального інтелекту поліцейського, що має важливе значення разом із комунікативною толерантністю та здатністю до чуйності та доброзичливо ставитися до потреб інших людей.

Обґрунтовано, що людина, яка не вміє цінувати свої досягнення, не вміє любити себе і приймати свої позитивні сторони та недоліки, як правило, не зможе бути задоволеною і своєю діяльністю. Таку ж закономірність можна відстежити і у випадку невротизованої людини: емоційно нестійка людина матиме емоційно нестійке оціночне ставлення до суб'єктів праці, своєї професійної діяльності та праці загалом. Це сумарно створюватиме низьку задоволеність працею.

Задоволення від професійної діяльності може стосуватися суспільної значущості своєї діяльності та суспільного визнання, оцінка керівництвом і колегами особистісного внеску працівника; можливості прояву власних якостей, зокрема лідерства. Наведені аспекти підкреслюють, наскільки людина вважає себе успішним працівником у межах певної професії і має найбільший вплив на рівень задоволеності професійною діяльністю загалом.

Вивчення характеристик особистості, в тому числі поліцейського, та їх взаємозв'язок із задоволеністю працею становить як науковий так і практичний інтерес.

Ключові слова: задоволеність, діяльність, саморозвиток, саморозкриття, самореалізація, самоздійснення, поліцейський.

JOB SATISFACTION AND SELF-EFFECTIVENESS OF THE POLICE EMPLOYEE

Koropov Oleh Mykolaiovych,

orcid.org/0000-0001-6027-3391

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of General Legal Disciplines (Kherson faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Zakalyk Halyna Mykhailivna,

orcid.org/0000-0001-6387-8871

Senior Lecturer at the Department of Psychology (Lviv Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Lviv, Ukraine)

Shuvar Natalia Myroslavivna,

orcid.org/0000-0002-5714-6751

Phd, Associate Professor at the Department of Psychology (Lviv Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Lviv, Ukraine)

The article highlights a number of theoretical approaches to the problem of satisfaction with the work of police officers and its effectiveness. A number of studies of modern scientists

on the conditions, specifics and motivation of professional activity are analyzed. The essence of individual capabilities of police officers, the manifestation of their professional skills and professionalism, the willingness to be the best of the best and share their knowledge, skills, and abilities with others are described as the main characteristics that can give satisfaction from the results of their own work.

One of the current areas of research is job satisfaction and its impact on the performance of both an individual employee and an enterprise or organization as a whole.

Communicative competence is a component of the social intelligence of a police officer, which is essential along with communicative tolerance and the ability to be sensitive and friendly to the needs of others.

It is substantiated that a person who does not know how to appreciate his achievements, does not know how to love himself and accept his positive aspects and shortcomings, as a rule, will not be able to be satisfied with his activities. The same pattern can be traced in the case of a neurotic person: an emotionally unstable person will have an emotionally unstable evaluative attitude towards the subjects of work, his professional activity and work in general. This will cumulatively create low job satisfaction.

Satisfaction with professional activity may refer to the social significance of one's activities and public recognition, assessment by management and colleagues of the employee's personal contribution; opportunities to manifest their own qualities, in particular leadership. These aspects emphasize the extent to which a person considers himself or herself a successful worker within a particular profession and has the greatest impact on the level of satisfaction with professional activities in general.

The study of personality characteristics, including that of a police officer, and their relationship with job satisfaction is of both scientific and practical interest.

Key words: satisfaction, activity, self-development, self-disclosure, self-realization, self-realization, policeman.

Постановка проблеми. Входячи у юнацький та зрілий вік, особистість має достатньо можливостей щодо власного саморозвитку, розкриття особистісного потенціалу та самоактуалізації, а отже до самоздійснення, що пов'язано, найчастіше, з її трудовою діяльністю.

Одним із актуальних напрямів досліджень сьогодення є задоволеність працею та її вплив на ефективність діяльності як окремого працівника, так і підприємства чи організації взагалі.

Вважається, що комунікативна компетентність працівника, тобто його здатність до активного фахового спілкування, вміння передавати знання та навички, є ключовою у сфері діяльності «людина-людина» і пов'язана із міжособистісним спілкуванням. Комунікативна компетентність забезпечує не лише ефективну взаємодію з колегами по роботі, але й є важливим компонентом комунікативного процесу та свідчення професіоналізму, наприклад для працівників правоохоронних органів, які можуть здійснювати: адміністративну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, правоохоронну діяльність з метою забезпечення прав і свобод людини.

Комунікативна компетентність є складовою соціального інтелекту поліцейського, що має важливе значення разом із комунікативною толерантністю та здатністю до чуйності та доброзичливо ставитися до потреб громадян.

Проблемами комунікативної компетентності займалися такі провідні науковці як: Н. Жук [4], О. Новікова [12], К. Пономаренко [14], Р. Madlock [25] та ін. Окрім цього, питання особливостей задоволеності професійною діяльністю як самоздійснення, знайшли відображення в працях таких науковців: О. Креденцер [9], Н. Дончевської, Ю. Кушнір [3], В. Aziri [20], В. Bai, К. Brewer [21], Р. Madlock [25] та ін.

Поряд із цим комунікативна компетентність вибудовує серію комунікативних установок організаційної відданості працівника своїй діяльності, забезпечуючи якість праці, що буде активним стимулом та викликати задоволення від результатів цієї роботи [21]. Важливе значення на задоволеність роботою має комунікаційна компетентність керівника та його стиль адміністрування. Зокрема, Р. Madlock вказує, що комунікаційна компетентність керівника сприяла задоволеності від спілкування у 68% підлеглих і майже на 18% підвищувала задоволеність роботою [25].

Вивчення ключових характеристик особистості та їх взаємозв'язок із задоволеністю працею становить науковий інтерес та є актуальним для дослідження в умовах сьогодення.

Мета – здійснити аналіз та виявити взаємозв'язки між задоволеністю працею та самоздійсненням особистості поліцейського під час дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Самоздійснення в професійній діяльності є важливим для особистості незалежно від часових меж її роботи, оскільки є актуальним як для молодого спеціаліста, так і людини, яка має достатній практичний досвід у певній галузі чи певному підприємстві.

Сучасна молодь амбітна і, коли це поєднано із її фаховістю та компетентністю, то вона буде прагнути до постійного вдосконалення, набування новітніх навичок та умінь, щоб показати свою професійну придатність.

Суттєвий доробок до вивчення питання задоволеності працею та її вплив на ефективність діяльності здійснили такі науковці: К. Alderfer (теорія мотивації), V. Vroom (теорія очікувань в мотивації), М. Туган-Барановський (теорія мотивації), D. McGregor (теорії мотивації X, Y), Е. Мауо (соціальна філософія менеджменту), L. Porter (концепція трудової мотивації), F. Taylor (наукова організація праці та менеджменту), С. I. Hovland (переконлива комунікація), Н. Fayol (управлінська концепція).

Задоволення трудовою діяльністю – співвідношення певних запитів працівника щодо змісту, умов та оплати праці. Тобто працівник, виконуючи професійні обов'язки, формує суб'єктивну оцінку, базуючись на своїх запитах щодо умов на конкретному підприємстві [3, с. 114]. На думку дослідників, необхідно говорити як про загальну задоволеність професійною діяльністю, так і виокремлювати її об'єктивні складові, а саме [13, с. 24–25]:

- задоволеність сутністю діяльності, тобто це інтерес та мотивація до роботи як такої, що може відображати одночасно й основну причину звільнень (М. А. Tietjen, R. M. Myers) [28];

- задоволеність процесом здійснення трудової діяльності як важливий аспект самодетермінації психологічного благополуччя особистості (Л. З. Сердюк) [15];

- задоволеність матеріальними і нематеріальними результатами діяльності (N. P. Jin, S.-S. Yoon, S.-M. Lee) [23];

- задоволеність перспективами кар'єрного зростання;

- задоволеність від творчості у роботі;

- задоволеність престижністю професії, тобто оцінка соціальної затребуваності професії, ролі професії у суспільстві, попиту на неї на ринку праці;

- задоволеність власним професійним статусом, який визначає посада, звання, розряд, кваліфікація, категорія, можливість кар'єрного росту, а вони у свою чергу відображають міру значущості кожного окремого працівника та розглядаються як зовнішній показник його професіоналізму (Д. О. Лагодієнко) [10];

- задоволеність процесом організації трудової діяльності, у тому числі відповідністю трудових завдань здібностям працівника (B. Syrniewska, M. Baran, M. Kłos) [27, с. 1078];

- задоволеність рівнем свого професіоналізму, під яким розуміють самооцінку особистої професійної майстерності та самооцінку особистої кваліфікації.

Задоволення від професійної діяльності може також стосуватися суспільної значущості своєї діяльності та суспільного визнання, оцінка керівництвом і колегами особистісного внеску працівника [24]; можливості прояву власних якостей, зокрема лідерства [19]. Наведені аспекти підкреслюють, наскільки людина вважає себе успішним працівником у межах певної професії і має найбільший вплив на рівень задоволеності професійною діяльністю загалом [13].

Н. П. Дончевська і Ю. В. Кушнір у своїй публікації розкривають фактори задоволеності працею [3]:

- стосунки з працівниками, а саме процесом ділового та позаробочого спілкування з ними, оцінка власних стосунків із ними;
- організація часу;
- задоволеність організацією, підприємством, установою, зокрема, рівнем комфорту, умовами праці, наявністю соціальних та економічних професійних пільг і привілеїв (додаткова відпустка, вільний графік роботи), матеріально-технічною базою, розташуванням місця праці щодо домівки;
- можливості кар'єрного росту;
- відносини з керівництвом;
- заробітна плата, наявність додаткових винагород, матеріальне заохочення.

Н. П. Дончевська виокремлює такі форми незадоволеності/задоволеності працею [3]:

- конструктивна незадоволеність;
- фіксована незадоволеність;
- псевдозадоволеність працею;
- задоволеність працею у смиренності (задоволеність, коли людина звиклася зі своєю працею);
- стабільна задоволеність;
- прогресивна задоволеність.

Вирізняють поруч із об'єктивними вище описаними особливостями ще і суб'єктивні, що стосуються особистості працівника. Їх розділяють на функціональні (стать, вік, сімейний стан, рівень освіти, кваліфікація) та особистісні характеристики (темперамент, мотивація, самооцінка, рівень прагнень, спрямованість та цінності). Варто тримати у полі зору і взаємозв'язок задоволеності професійною діяльністю та задоволеності життям [13, с. 27].

Незадоволеність роботою може викликати низький рівень оплати та умов праці, ділового спілкування та інші фактори. Крім того, будь-які прояви протесту, зневіри та зневаги, а також соматичні та негативні психічні реакції, у тому числі, професійні стреси та професійна деформація, що відповідно до норм Міжнародної статистичної класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям виділені як окремий стан – професійний стрес, можуть в результаті сприяти розвитку синдрому професійного вигорання [3]. Очевидним є те, що діяльність поліцейського може бути насичена постійними дистрессами, які також можуть впливати на рівень задоволеності працею [17].

Для прикладу, зацікавленість до своєї роботи у переважній більшості освітян виявляється на середньому рівні, а рівень амбіцій у професійній діяльності у третини респондентів на низькому рівні, що позитивно корелює з низьким рівнем організаційної культури. Крім того, такі складові задоволеності працею, як «інтерес до роботи», «задоволеність досягненнями в роботі», «задоволеність взаємостосунками

зі співробітниками та з керівництвом», «задоволеність умовами праці» і «загальний показник задоволеності працею» має тісний зв'язок з показником «комунікація» [9].

Н. Є. Твердохлебова відзначає, що саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація є важливим чинником успішності особистості, що тісно пов'язаний із задоволеністю працею у поліцейських [16, с. 212]. Зокрема, у їх роботі – це здатність до самопроектування, самоврядування і самоорганізації. Адже самореалізація це і є самопроектування або уявлення про те, якою особистістю хоче бачити себе в найближчому і віддаленому майбутньому. При цьому, під самореалізацією розуміється практичне здійснення людиною її задатків, обдарувань, здібностей, рис характеру через ту чи іншу сферу професійної чи соціальної діяльності з користю для самої себе, колективу і суспільства в цілому. Самореалізація триває все життя, але в ній можна виділити ряд конкретних «піків» глибоко індивідуального процесу самореалізації. Водночас, рівень незадоволеності професійною діяльністю є індикатором прояву нейротизму особистості, що вказуватиме на її професійну деформацію, що може призвести до професійного вигорання [6, с. 63].

Не можливо оминати й питань взаємозв'язку між задоволеністю роботою та плінністю кадрів. G. Randhawa вказує, що вища задоволеність роботою нівелює бажання залишити роботу, навіть якщо є інші чинники – наприклад, перейти працювати ближче до місця проживання [26]. Водночас, стрес, пережитий поліцейським зворотно пов'язаний з його відданістю справі.

Поліцейські, які постійно знаходяться під впливом стресових ситуацій, менш віддані своїй професії. Невизначеність у діяльності є визначним фактором, що має вплив на задоволеність поліцейських роботою, що може зобразитися на стійкості поліціантів та їх відданості справі [14, с. 96]. І поряд із цим, високий професіоналізм, командоутворення, удосконалення психологічної підготовки поліцейських в умовах дії режиму воєнного стану стають важливими показниками задоволеності працею [2, с. 35].

L. N. Jewell [22] пов'язує наявність або відсутність задоволеності працею персоналу компанії, у першу чергу, з певними поведінковими патернами, оскільки соціальна напруженість виявляється в індивідуальній та груповій поведінці. О. В. Креденцер стверджує, що соціальна напруженість корелює з рівнем задоволеності працею [9, с. 80], тоді як Л. М. Карамушка доповнює, що рівень задоволеності може «знижувати градус» напруження в організації, тобто в таких закладах зменшується рівень неконструктивних конфліктів [7, с. 6]. До того ж задоволеність працею може бути як особистісним ресурсом професійної безпеки фахівців, що особливо важливо в стресових ситуаціях [11, с. 44].

Крім цього, науковцями показано, що людина, яка не вмє цінувати свої досягнення, не вмє любити себе і приймати свої позитивні сторони та недоліки, як правило, не зможе бути задоволеною і своєю діяльністю. Таку ж закономірність можна відстежити і у випадку невротизованої людини: емоційно нестійка людина матиме емоційно нестійке оціночне ставлення до суб'єктів праці, своєї професійної діяльності та праці загалом. Це сумарно створюватиме низьку задоволеність працею [18].

Отже, коли керівництво запроваджуватиме будь-які зміни у професійній діяльності суб'єктів праці, має перш за все дати їм оцінку за психологічними показниками емоційної стійкості, зокрема, збереження в людини оптимального рівня задоволеності працею та оптимістичного настрою; відсутність почуття страху, розгубленості, пригніченості під час виникнення будь-якої непередбачуваної ситуації.

Пріоритети українських організацій до підбору персоналу в умовах складної ситуації постійно змінювалися. Сьогодні додався ще один коригуючий чинник – повномасштабна війна, яка спровокувала з одного боку внутрішнє переміщення фахівців

в галузі, де відсутні місця праці для них, з іншого боку втрату частини фахівців – через втрату працездатності чи загибель на війні.

Тому особливого значення у теперішніх умовах набуває підвищення рівня задоволеності працівника будь-якої організації власною професійною діяльністю.

Для виявлення певних особливостей задоволеності працею у сфері «людина-людина» обрано групу поліцейських у кількості 152 осіб м. Одеси та Львова, професійна діяльність яких зараз є надзвичайно потрібною для забезпечення правопорядку та національної безпеки країни, тому, що під час дії режиму воєнного на поліцейських, крім завдань, передбачених нормами Закону України «Про Національну поліцію» покладаються і інші завдання: супроводження гуманітарної допомоги, евакуація людей, затримання представників країни-агресора, ретельне документування фактів вчинення злочинів загарбниками та ін.

Основні результати дослідження. Діагностика проводилася за методиками «Діагностика комунікативної установки» (В. В. Бойко), «Діагностика професійного самоздійснення» та «Інтегральна задоволеність працею» (А. В. Батаршева, адаптація О. М. Гапончук).

За отриманими результатами можна відзначити, що серед комунікативних установок респондентів у судження про людей у досліджуваних відзначалося: завуальована жорстокість (24%), відкрита ворожість (10%), обґрунтований негативізм (16%), схильність до «бурчання» (20%), негативний особистісний досвід (10%). Наведені статистичні дані вказують, що у 10–24% досліджуваних за різними показниками спостерігалися порушення комунікації з людьми, що викликані або власним негативним досвідом, або певними особливостями характеру людини. Недоброзичливе ставлення до людей може бути частково обґрунтованим. Зокрема, 10% респондентами вказано, що в особі посадовця вони вбачають, як правило, спритника і хитруна; так само як вони не мали впевненості, що з нашим народом можна побудувати щасливе суспільство в недалекому майбутньому, а завадою цьому є безініціативність самих людей.

Поряд із цим, серед опитаних не виявлено таких, які б відзначали, що у колективі присутня заздрість або підсиджування, як і відкидали думку, що більшість працівників колективу прагнуть прибрати до рук все, що погано лежить.

Для 75–80% опитаних характерною була думка, що в нашому суспільстві милосердя є реальним, а не ілюзорним і так буде в найближчому майбутньому. Тобто, можна ствердно вказати, що все таки приклади волонтерів, звичайних людей, які стараються здійснювати пожертву або беруть участь в акціях милосердя зменшують рівень обґрунтованого негативізму, який стосується суджень про людей.

Варто також зазначити, що схильності «до бурчання» виражена у 20% респондентів віку – від 45 до 50 років і очевидно є більше особистісною характеристикою. Вони нарікали на невихованість молоді, на те, що вона розучилася глибоко відчувати почуття любові, а сучасне суспільство робить з людини безлике створіння. При чому вони не заперечували, що старше покоління показує свою озлобленість. Це є проявом своєрідної проекції та необґрунтованих узагальнень щодо певних негативних фактів в області взаємин зі спільнотою людей і при спостереженні за соціальною дійсністю.

Комунікативна установка, як позитивна, так і негативна, має здатність поступово посилюватися на свідомому чи несвідомому рівнях. Вона важлива як для можливості самореалізації працівника, так і у відчутті задоволеності від власної праці [5, с. 66]. На цьому буде базуватися певний контроль щодо сприйняття окремих учасників спільної діяльності. Позитивна установка до людей, тобто готовність особистості доброзичливо ставитися до більшості оточуючих, сприятиме

вирішенню виникаючих життєвих завдань, а негативна, навпаки, ускладнюватиме [1, с. 34]. За даними проведеного дослідження можна відзначити, що близько 20% респондентів ніби ділила людей на «своїх» і «чужих» і, відповідно, коли питання стосувалися людей загалом, то вони могли проявляти як позитивне, так і негативне ставлення, а от, коли мова йшла про їхній колектив, то вони однозначно мали позитивну комунікативну установку. Структура комунікативних установок вказує на те, що у частини респондентів виявлена хитка позиція щодо професійної адаптивності, що могло впливати на рівень їхньої особистісної зрілості. Так само як і відсутність співчуття, толерантності у ставленні до клієнтів може розцінюватися як професійна дезадаптація [29].

Працівникам поліції властиві достатньо високі прагнення до самоздійснення. Зокрема, 66% респондентів прагнули професійного самовдосконалення, 63% – особистісного професійного росту, 73% отримували задоволення від власних досягнень, 63% від постановки життєвих цілей та 86% від створення життєвого важливого професійного простору. Ці показники є свідченням того, що у даних працівників чітко сформована власна професійна позиція, вони ідентифікували себе з професійним співтовариством і їм завжди вдавалося гармонійно поєднувати професійну діяльність із приватним життям.

Водночас, зовнішньо-професійне самоздійснення виявлялося у їхньому визнанні (60% опитаних), здатності поділитися власним досвідом з іншими (64%), можливостями розкрити свій власний потенціал (68%) та можливістю досягнення поставлених цілей (56%).

Очевидно, що ці показники мали свій вплив на задоволеність працею і проявлялися в інтересі до праці та власній відповідальності за її результати (100%), задоволеності досягненнями (56%), задоволеності від діяльності з колегами (64%) та керівництвом (54%), хоча показник задоволеністю умовами праці був на значно нижчому рівні і склав 42%. Відповідно інтегральний показник задоволеності працею для 26% респондентів був на низькому рівні, що відзначалося у розбіжностях у певних поглядах з товаришами по роботі і нехтуванням їхньої думки. 16% виявили середній рівень задоволеності і 58% відзначили високий рівень задоволеності.

Проведений кореляційний аналіз за Спірменом вказав на пряму кореляцію між невмінням управляти емоціями і завуальованою жорстокістю ($r=0,55$, при $p < 0,001$), що пов'язано із неприйняттям індивідуальності інших людей ($r=0,52$, при $p < 0,001$) та впливало на реалізацію самоздійснення ($r=0,62$, при $p < 0,001$).

Тобто крайні положення задоволеності працею можуть відзначатися як повна задоволеність у роботі та злагодженість у діях колективу. У своїй професійній діяльності поліцейські при спілкуванні з населенням мають і повинні досягти згоди й задоволеності всіх сторін, уникаючи конфліктів. Водночас, можливість самореалізації та самоздійснення в своїй роботі, дає поліцейським відчувати задоволеність працею [8]. Але крайня незадоволеність фахівців за такими складовими, як оплата праці чи умови праці, тривалість робочого дня, можливості кар'єрного зростання є свідченням необхідності приділення певної уваги до цих складових керівництвом установ, де працюють поліцейські, та вимагає розробки заходів з їх поліпшення.

Висновки. Проведене дослідження показало певні закономірності прояву комунікативних установок у діяльності та можливостях самоздійснення працівників поліції як фахівців та власних настанов до громадськості, а це є основою відображення їх задоволеністю працею в умовах сьогодення. Успішність у власній діяльності, можливість реалізувати себе як фахівця – очевидно стає центральною ланкою для самоактуалізованої особистості.

Водночас, виявлені особливості у комунікативних установках окремих працівників, відчуття ними неповної реалізованості і самоздійснення, вказують на потребу психологічної підтримки, на що буде звернена увага у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Велитченко Л., Шаповалова В. Комунікативна установка як соціально-психологічний аспект процесу комунікації. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 травня 2022 р.)*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2022. С. 32–36.
2. Доценко В. В. Командоутворення як метод удосконалення психологічної підготовки поліцейських в умовах війни. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану: зб. наук. пр.*[конф.(м. Харків, 26 трав. 2023 р.)]. Вінниця: ХНУВС. 2023.С. 81–83.
3. Дончевська Н. П., Кушнір Ю. В. Задоволеність працею персоналу організації її форми та вплив на ефективність діяльності підприємства. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. Вип. 14. Т. 2. С. 112–115.
4. Жук Н. А. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських. Дис... на здобуття ступ. доктора філософії в галузі Психологія. Київ. 2021. 186 с.
5. Закалик Г. М., Шувар Н. М., Яковина В. О. Роль комунікативної установки та самоздійснення у трудовій діяльності особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології: Зб-к наук. праць*. К.: НУОУ. 2024. Вип. 2(78). С. 59–70.
6. Захаренко Л., Макаренко П. Вияви професійної деформації в слідчих поліції. *Юридична психологія*. 2022. Вип. 30.1. С. 54–63.
7. Карамушка Л. М. Соціальна напруженість в організації: сутність, підходи до вивчення, основні види. *Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л. М. Карамушки*. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. Т. 1. Вип. 45. С. 3–11.
8. Клименко І. В., Швець, Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С. Пам'ятка працівника Національної поліції України: інф.-довід. матеріал. 2017. 52 с.
9. Креденцер О. В. Вплив організаційної культури на рівень задоволеності працею персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2017. № 2–3 (9–10). С. 77–85.
10. Лагодієнко Д. О. Поняття та особливості кар'єрного росту поліцейських. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95). Т. 2. С. 117–123.
11. Лазорко О. В. Задоволеність працею як особистісний ресурс професійної безпеки фахівців стресогенних професій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Том 1. Вип. 2. С. 41–47.
12. Новікова О. О., Пономаренко К. В. Особливості комунікативної компетентності працівників поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 164–168.
13. Петрова Л. Г. Соціально-психологічні чинники задоволеності професійною діяльністю менеджера з персоналу. Дис. на здобуття наук. ступ. к. психол. н. за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія. Київ. 2016. 295 с.
14. Пономаренко Я. С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. *Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін*. Харків: ХНУВС. 2022. С. 95–98.

15. Сердюк Л. З. та ін. Самостворення у розвитку особистості: науково-методичний посібник / Л. З. Сердюк, Т. М. Яблонська, О. І. Пенькова та ін.; за ред. Л. З. Сердюк. К.: Педагогічна думка. 2015. 93 с.
16. Твердохлебова Н. Є. Закономірності професійної самореалізації поліцейського. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. Харків, 2017. С. 212–213.
17. Чухраєва Г. В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. A Series of «Psychology»* 2016. Vol. 59. Pp. 94–97.
18. Щербак І. М. Задоволеність професійною діяльністю як індикатор нейротизму суб'єктів праці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 1 (45). С. 186–192.
19. Anderson C. M., Madlock P. E., Hoffman P. Leadership, commitment, and attitudes as predictors of satisfaction in small task groups. *Paper presented at the Central States Communication Association Convention, Indianapolis, IN. 2006, April.*
20. Aziri B. Job satisfaction: a literature review. *Management research and practice*. 2011. Vol. 3. Issue 4. Pp. 77–86.
21. Bai Billy, Brewer K. Pearl. Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Internal Service Quality. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*. 2006. Vol. 5(2). Pp. 37–54.
22. Jewell Linda N. Contemporary Industrial/organizational Psychology. *Brooks/Cole Publishing Company*. 1998. 600 p.
23. Jin Naehyun Paul, Yoon Sung-Sik, Lee Sang-Mook. The Influence of Tangible and Intangible Factors on Customers' Satisfaction and Loyalty regarding Online Tourism Websites. *The Moderating role of Inertia*. 2014. – URL: https://www.researchgate.net/publication/282663468_The_Influence_of_Tangible_and_Intangible_Factors_on_Customers'_Satisfaction_and_Loyalty_regarding
24. Jessen J. T. Job satisfaction and social rewards in the social services. *Journal of Comparative Social Work*. April 2010. Vol. 5(1). Pp. 21–38. DOI: 10.31265/jcsw.v5i1.51
25. Madlock Paul E. The link between leadership style, communicator competence and employee satisfaction. *International Journal of Business Communication*. 2008. Vol. 45, Issue 1. – URL: <https://journals.sagepub.com/>
26. Randhawa Gurpreet. Relationship between Job Satisfaction and Turnover Intentions: An Empirical Analysis. *Indian Management Studies Journal*. 2007. Vol. 11. № 1. Pp. 149–159.
27. Sypniewska Barbara, Baran Małgorzata, Kłos Monika. Work engagement and employee satisfaction in the practice of sustainable human resource management – based on the study of Polish employees. *International Entrepreneurship and Management Journal*. 2023. Vol. 19. Pp. 1069–1100.
28. Tietjen Mark A., Myers Robert M. Motivation and job satisfaction. *Management Decision*. 1998. Vol. 36/4. Pp. 226–231.
29. Wetzel M. Cordula, Kneebone L. Roger, Woloshynowych Maria et al. The effects of stress on surgical performance. *The American Journal of Surgery*. 2008. Vol. 291. P. 5–10.

УДК 159.925:351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.26>

УПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА РОЗВІЙ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Швець Дмитро Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
ректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу особистісної специфіки на розвій емоційної стійкості працівників Національної поліції України. Здійснено наукову розвідку сутності емоційної стійкості, проведено узагальнення й систематизовано відомості з позиціонованої проблематики. Зазначено, що емоційну стійкість слушно уважати запорукою як психічного так й фізичного здоров'я працівників Національної поліції України, позаяк це є чинником результативності їх професійних учинів. В статті актуалізовано питання щодо здатності правоохоронців ефективно й продуктивно застосовувати резерви власної психіки, підвищувати можливість найповнішого розкриття як психічних так і фізичних потенцій.

За умов воєнних реалій особливо актуальним є питання щодо методів й способів довільної регуляції власне емоційних станів поліцейських, позаяк емоційна стійкість є вкрай вагомим чинником продуктивності учинів у складних обставинах діяльності й оперативності адаптації до різноманітних ситуацій. Зазначено, що професійно важливі якості у поліцейського формуються в контексті довготривалих професійних учинів. Водночас, працівників поліції подеколи набуває й інших властивостей у емоційній сфері, котрі чинять деформуючий вплив на його особистість й не слугують його стійкості. Емоційна стійкість досить часто трансформується у найрізноманітніші професійні деструкції. Задля виявлення наявності деформаційних процесів поміж працівників Національної поліції України та визначення шляхів їхньої профілактики автор провів емпіричну розвідку із застосуванням валідних методик. Результати дослідження показали, що у працівників слідства виявлено психологічну специфіку, пов'язану із виявом феномену «професійного вигорання», психологічним й емоційним виснаженням, професійним мотивуванням, власним віддаленням, екстраверсією-інтроверсією, неусвідомленістю агресії, редукацією особистісних досягнень й емоційним виснаженням. У працівників кримінальної поліції психологічна специфіка, пов'язана із виявом феномену «професійного вигорання», позиціонують екстраверсією-інтроверсією, невмінням переводити агресію на учини чи неживі об'єкти, деперсоналізацію, ритуалізацію виявів агресії, власне віддалення, наявність емоційного виснаження й аутоагресії.

Ключові слова: працівників поліції, емоційна стійкість професійна деформація, професійне вигорання, емоційне виснаження, емоційна регуляція, професійні учини.

THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL CHARACTERISTICS ON THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL STABILITY OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Shvets Dmytro Volodymyrovych,
Doctor of Law, Associate Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine,
Rector
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article provides a theoretical justification and an empirical study of the influence of personal characteristics on the development of emotional stability of employees of the National Police of Ukraine. A scientific exploration of the essence of emotional stability was carried out, information on the positioned issues was summarized and systematized. It is noted that emotional stability should be considered a guarantee of both mental and physical health of employees of the National Police of Ukraine, since it is a factor effectiveness of their professional studies. The article updates the question of the ability of law enforcement officers to effectively and productively use the reserves of their own psyche, to increase the possibility of the fullest disclosure of both mental and physical potentials.

Under the conditions of military realities, the question of methods and methods of arbitrary regulation of the actual emotional states of police officers is especially relevant, since emotional stability is an extremely important factor in the productivity of students in difficult circumstances and the efficiency of adaptation to various situations. It is noted that they are professionally important the qualities of a police officer are formed in the context of long-term professional studies. At the same time, a police officer sometimes acquires other properties in the emotional sphere, which have a deforming effect on his personality and do not serve his stability. Emotional stability quite often transforms into various professional destructions. In order to identify the presence of deformation processes among the employees of the National Police of Ukraine and to determine the ways of their prevention, the author conducted an empirical investigation using valid methods. The results of the study showed that psychological specificity related to the image was found in the investigative staff the phenomenon of «professional burnout», psychological and emotional exhaustion, professional motivation, personal distancing, extroversion-introversion, unawareness of aggression, reduction of personal achievements and emotional exhaustion. Among criminal police officers, the psychological specificity associated with the manifestation of the phenomenon of «professional burnout» is posited as extroversion-introversion, the inability to translate aggression into actions or inanimate objects, depersonalization, ritualization of manifestations of aggression, own distancing, the presence of emotional exhaustion and auto-aggression.

Key words: police officers, emotional stability, professional deformation, professional burnout, emotional exhaustion, emotional regulation, professional actions.

Постановка проблеми та її актуальність. За умов кардинальних перемін усіх царин буття, котрі мають місце в нашій державі під час війни, поняття «емоційна стійкість» на сьогодні набуває вкрай важливого значення власне у особистісному й суспільному світогляді української нації. Емоційна стійкість нині є одним із домінуючих чинників буття особистості й гарантує продуктивність її професійних учинів, котра залежить власне від уміння усвідомлено керувати своїми діями, формувати оптимальний режим діяльності, а також вміння зносити психологічні навантаження

власне на тому рівні, котрий би убезпечував ефективну продуктивність, штиб учинів та результативність їх здійснення, уміння вірно оцінювати особисті сили й віднаходити ресурсизадля свідомого самостійного керування особистісним емоційним станом.

Нині проблема емоційної стійкості посідає чільне місце та відноситься до одного із вагомих складових чинників вольової складової емоційної культури та спроможності особистості до реалізації професійних учинів. Емоційну стійкість слушно уважати як запоруку психічного та фізичного здоров'я індивідууму, що є, у свою чергу, чинником ефективності та продуктивності службових учинів.

Чимала низка концепцій емоційної стійкості та її моделей позиціоновано у наукових розвідках як вітчизняних зарубіжних учених, а саме: І. Аршави, Є. Гришина, Є. Карпенка, О. Конопкіна, В. Маріщука, В. Подляшника, Я. Рейковського, П. Фресса та інших. Так, на думку Андрусик О. емоційну стійкість слід позиціонувати як «...факт внутрішнього досвіду індивіда, а також як особлива діяльність, за допомогою якої йому вдається пережити складні життєві ситуації» [1, с. 32]. На думку Т. Кириленко [2], О. Саннікової [3], Т. Титаренко [4] та інших аналіз емоційної стійкості є пов'язаним власне із виокремленням загальних й прикладних психологічних щаблів її аналізу.

Цілковито слушною є зацікавленість як вітчизняних так і зарубіжних учених стосовно дослідження емоційної стійкості індивідуума, позаяк виникнення значної низки професіональних проблем є, власне, пов'язаними з саме із людським чинником, недостатнім ступенем стійкості індивіда до дії емоціогенних впливів професійного оточення, що спричиняють з'яву несприятливих функціональних обставин, перш за все емоційного стресу, емоційного вигаряння та виснаження.

Аналізові емоційної стійкості особистості у ризиконебезпечних та екстремальних умовах присвячено наукові розвідки О. Колесніченко [5], М. Корольчука [6], В. Осюдла, С. Грилюка, Л. Тютюнника [7], І. Приходька, О. Тімченка [8] та інших. На їхню думку емоційна стійкість є однією із підструктур готовності особистості до професійної діяльності власне у ризиконебезпечних та стресових ситуаціях, позиціонують її саме як інтегральну особливість психіки, котра виявляється у придатності опанувати стан емоційного хвилювання в контексті реалізації вкрай складних штибів учинів. Емоційна стійкість слугує удосконаленню готовності до діяльності у стресових обставинах, чинить вплив на продуктивність діяльності у ризиконебезпечних та екстремальних умовах, обумовлює швидкість адаптації до різноманітних обставин.

Психічна стійкість працівників Національної поліції України є гарантією їх професійної потенції, власне тим енергетичним ресурсом, котрий надає можливість протидіяти життєвим проблемам, сприяє покращенню рівня адаптивності й працездатності. Водночас, слід зазначити, що психічна стійкість не є природженою особливістю, позаяк це є гнучкий й тривалий у часі процес. Вагомі професійні властивості розвиваються впродовж професіогенезу особистості, водночас заразом із ними працівники Національної поліції України набувають інших властивостей, котрі можуть чинити вплив на їхню індивідуальність. Учені, котрі досліджують актуальні проблеми емоційної стійкості, позиціонують різноманітні спрямування, а саме: юридична психологія, психологія, соціальна психологія, та інші.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних учених психічну стійкість особистості досліджували О. Кокун, В. Мороз, І. Пішко, Н. Лозінська С. [9, 10], Л. В. Кримець [11], Е. Носенко [12], О. Хміляр [13], Д. Швець [14] та ін. У контексті професійного зросту підсилюється рівень психічної стійкості, водночас, подеколи мають місце різноманітні професійні деструкції, поміж котрих – емоційне вигаряння, а в подальшому і професійна деформація. Так, феномен

емоційного вигоряння досліджували С. Максименко, В. Медведєв [15], Л. Карамушка, О. Креденцера, К. Терещенко [16], В. Савіщенко [17], аналізові професійної деформації присвячено чимало наукових розвідок учених-поліцейців, а саме: В. Середи, З. Кісіль [18], В. Медведєва [19], Р.-В. Кісіль [20], Д. Швеця [21].

Водночас, незважаючи на значне науково-практичне зацікавлення до зазначеної проблематики, котрий є зумовленим, перш за все прагматичною необхідністю до вдосконалення продуктивності та ефективності професійних учинів працівників Національної поліції України, за умов загострення соціальних протиріч у соціумі, їй нажалі ще не присвячено необхідної уваги.

Мета статті – розкрити вплив індивідуальних особливостей на розвій емоційної стійкості працівників Національної поліції України.

Методи та методики дослідження. З метою реалізації завдань статті автором застосовано такі методи: емпіричний; теоретико-методологічний та діалектичний методи; метод експериментального дослідження.

Опис психодіагностичного інструментарію дослідження. Задля здійснення емпіричної наукової розвідки автором використовувалися наступні валідні методики: 1) методику «Визначення психічного вигорання» (О. Рукавішнікова), 2) особистісний опитувальник Г. Айзенка ЕРІ; 3) методику «Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності» (В. Бойко), 4) діагностику професійного вигорання (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Водоп'янової), 5) методику «Дослідження акцентуації характеру» (Х. Шмішека).

З метою реалізації дослідження впливу індивідуальних особливостей на розвиток емоційної стійкості в експерименті взяли участь 144 співробітники Національної поліції України, з них працівники кримінальної поліції – 66 респондентів (підгрупа «а»); працівників слідства – 78 респондентів (підгрупа «б»).

Вислуга років досліджуваних респондентів складає від одного року до двадцяти років, з них з вислугою один рік – 9 чол.; до трьох років – 39 чол.; до п'яти років – 15 чол.; до семи років – 27 чол.; до десяти років – 18 чол.; до п'ятнадцяти років – 16 чол.; до двадцяти років – 20 чол.

Припустимо, що формування феномену «професійного вигоряння» поміж працівників Національної поліції України прямопропорційно взаємопов'язано з їх індивідуальними властивостями, а саме: індивідуальне віддалення, психологічне та емоційне виснаження, рівень агресивності, специфіки акцентуації кшталту індивідуума, ступінь професійного мотивування, нейротизм, наявності ознак емоційного виснаження, деперсоналізація особистісних здобутків.

Аналіз та інтерпретація отриманих результатів емпіричного дослідження

Аналіз наукового доробку стосовно аналізу синдрому «професійного вигоряння» надає можливість авторові виснувати про те, що зазначений синдром є специфічним його становищем, стресовим рефлексом, котрий утворюється в контексті дії довготривалих у часових межах хронічних стресорів, які є прямопропорційно взаємопов'язаними із реалізованою професійною діяльністю. Цілковито слушною є думка О. Ходаківської, яка вважає, що «...серйозними проявами «професійного вигорання» є поведінкові зміни і неготовність до змін у власній поведінці відповідно до ситуаційних вимог» [22].

В контексті використання діагностики професійного вигорання (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Водоп'янової) нами встановлено наступне.

У контексті здійсненого аналізу встановлено, що посеред с працівників слідства простежується існуючий прямий позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж індивідуальним віддаленням та різними складовими агресивного поведіння. Так,

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
кореляційний взаємозв'язок поміж ступенем психоемоційного виснаження та ступенем спонтанності	0,537	0,05
кореляційний взаємозв'язок поміж неспроможністю переводити агресію на професійні учини чи неживі об'єкти й ступенем психоемоційного виснаження	0,433	0,01

Рис. 1. Кореляційна плеяда психологічного та емоційного виснаження, неспроможність переводити агресію на професійні учини та спонтанності агресії

спостерігається взаємозв'язок поміж непридатністю гальмувати вияви агресії, аутоагресією, анонімною агресією, й отриманням вдовolenням від актів агресії. Отриманий результат може свідчити про те, що індивідуальне віддалення імовірно є одним із факторів, котрий чинить вплив на утворення та вияв агресивних реакцій поміж співробітників органів правоохорони.

Слід відзначити наявний обернено-пропорційний кореляційний взаємозв'язок поміж індивідуальним віддаленням й провокуванням агресії в оточення. Це є свідченням того, що правоохоронці, котрі почувають віддалення від оточуючого соціуму, імовірно є менш провокованими й набагато менше придатними до ініціювання власне конфліктних обставин із оточуючими.

Отож, дослідження таких індивідуальних факторів працівників поліції як власне віддалення, є важливим для усвідомлення механізмів утворення агресивного поведіння й удосконалення підходів щодо управління ними й превенції у професійному середовищі.

За наявності високих показників рівня професійного мотивування виявлялася

Рис. 2. Кореляційна плеяда неспроможності призупиняти агресію, індивідуального віддалення, провокування агресії поміж оточення, анонімною агресії, отримання вдовolenня від актів агресії й аутоагресії

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем професійного мотивування та здатністю до відтворення агресії	0,354	0,05
кореляційний взаємозв'язок поміж відтворенням агресії та розплатою за агресією	0,246	0,05

ритуалізація агресії, високий ступінь схильності щодовідображення агресії й розплати за неї.

Встановлено, що за наявності високих показників «екстраверсії-інтроверсії»

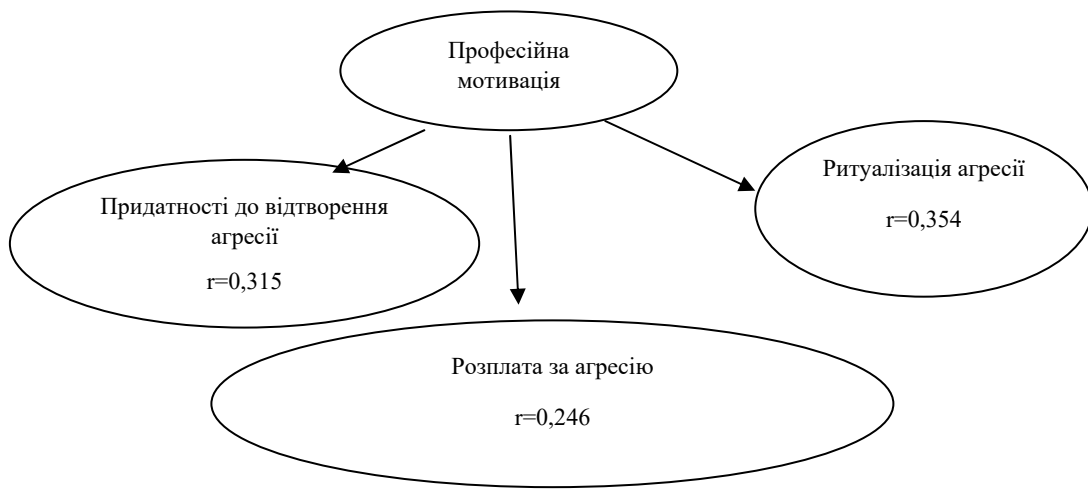

Рис. 3. Кореляційна плеяда придатності до відтворення агресії, професійного мотивування, розплати за агресією й ритуалізації агресії

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та непридатністю гальмувати агресією	0,532	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та аутоагресією	0,466	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та гіпертичним типом акцентуації	0,379	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та тривожним типом акцентуації	0,502	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та сангвінічним типом темпераменту	0,411	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок поміж рівнем екстраверсії-інтраверсії та флегматичним типом темпераменту	0,351	0,05
негативний обернений кореляційний зв'язок між екстраверсією-інтроверсією та ритуалізацією агресії	- 0,425	0,01

проявляється аутоагресія, високий ступінь непридатності гальмувати рівень агресії, притаманність гіпертичного й тривожного штибів акцентуації характеру, наявність флегматичного чи сангвінічного кшталту темпераменту індивідуума.

За наявності високих показників «екстраверсії-інтроверсії» встановлено низький

рівень ритуалізації агресії.

Встановлено, що за наявності високих показників редукції індивідуальних

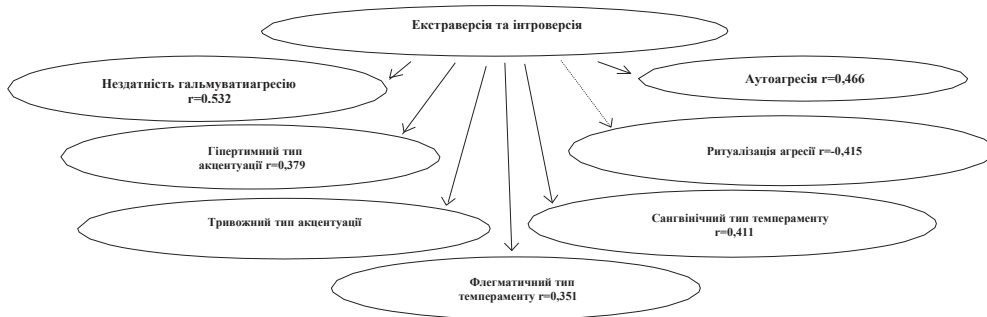

Рис. 4. Кореляційна плеяда «інтроверсії та екстраверсії», «аутоагресії», «непридатності гальмувати рівень агресію», «гіпертимного та тривожного типів акцентуації характеру», «ритуалізації агресії», флегматичного та сангвінічного типів темпераменту особистості

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень й професійним мотивуванням	0,614	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень й аутоагресією	0,508	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень й непридатністю гальмувати агресію	0,385	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень та тривожним типом акцентуації	0,487	0,005
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень та циклотимним типом акцентуації	0,614	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем редукції індивідуальних досягнень та меланхолічним типом темпераменту особистості	0,309	0,001
негативний обернений кореляційний зв'язок між редукцією індивідуальних досягнень та ритуалізацією агресії	- 0,483	0,01

досягнень спостерігається високий ступінь професійного мотивування, аутоагресії, непридатності гальмувати рівень агресії, тривожний й циклотимний кшталт акцентуації. За наявності високих показників редукції індивідуальних досягнень спостерігається низький ступінь ритуалізації агресії.

Встановлено, що за наявності високого показника неочікуваної агресії

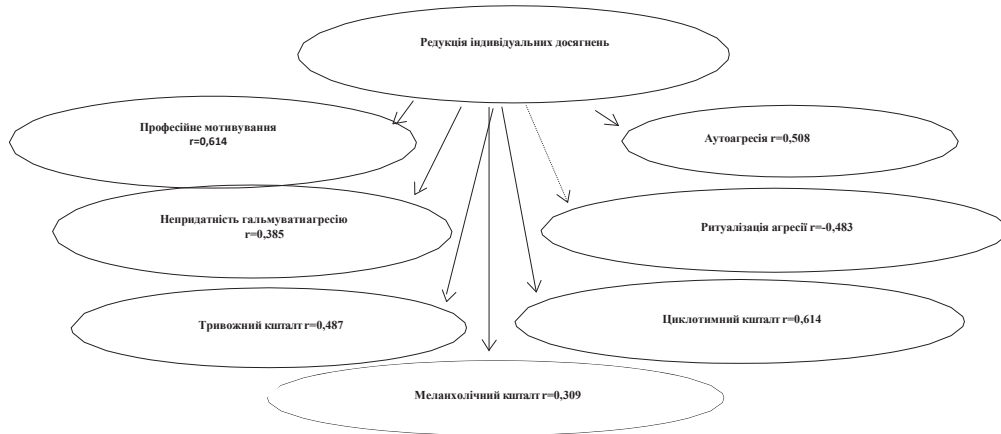

Рис. 5. Кореляційна плеяда професійного мотивування, редукції індивідуальних досягнень, непридатності гальмувати рівень агресії та аутоагресії, рівень ритуалізації агресії, кшталтів акцентуації циклотимного й тривожного характеру, меланхолічного кшталту темпераменту особи

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем неочікуваної агресії й психологічного та емоційного виснаження	0,554	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем неочікуваної агресії й нейротизмом	0,589	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем неочікуваної агресії й збудливим кшталтом акцентуації характеру	0,352	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем неочікуваної агресії й холеричним кшталтом темпераменту індивідуума	0,417	0,05

спостерігаються високий ступінь психологічного та емоційного виснаження, нейротизм, збудливий кшталт акцентуації характеру й холеричного кшталту темпераменту індивідуума.

Встановлено, що за наявності високого показника емоційного виснаження

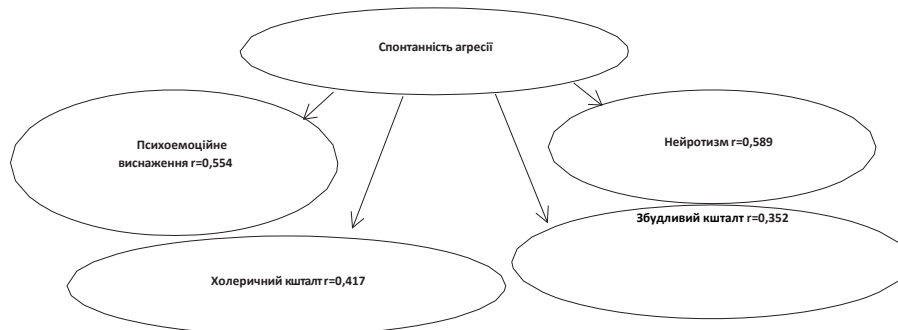

Рис. 6. Кореляційна плеяда психологічного та емоційного виснаження, неочікуваної агресії, збудливого кшталту акцентуації характеру та нейротизму, холеричного кшталту темпераменту індивідуума

підгрупа «б»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й особистим віддаленням	0,484	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й відплатою за агресію	0,381	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й неумінням переключати агресію на учини чи неживі об'єкти	0,603	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й провокування агресії в оточення	0,287	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й екзальтованим кшталтом акцентуації характеру	0,532	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й дистимним кшталтом акцентуації характеру	0,328	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й та меланхолічним кшталтом темпераменту індивідуума	0,202	0,51
обернений кореляційний взаємозв'язок між рівнем емоційним виснаженням й невірноваженим кшталтом акцентуації характеру індивідуума	-0,317	0,05

спостерігався високий ступінь індивідуального віддалення, відплати за агресію, неуміння переключати власну агресію на учини чи неживі об'єкти, провокування агресії в оточення, екзальтованого й дистимного кшталтів акцентуації характеру та меланхолічного типу темпераменту особистості. За наявності високого показника рівня емоційного виснаження встановлено низький рівень невірноваженого кшталту акцентуації характеру.

Встановлено, що за наявності високого показника деперсоналізації спостерігався

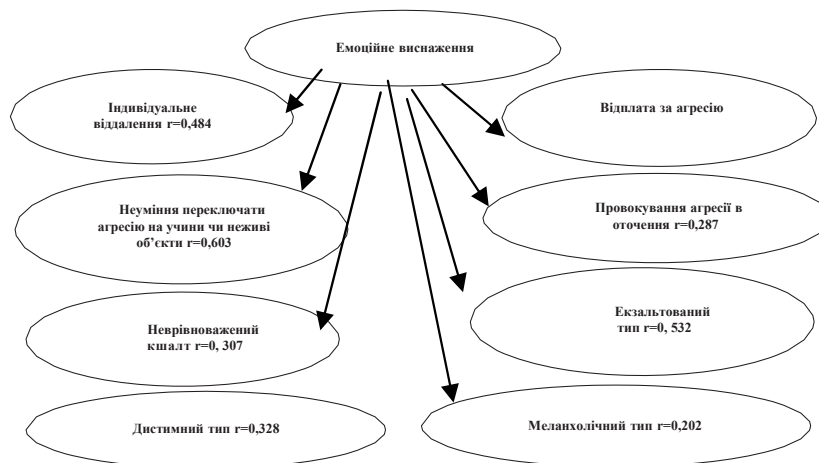

Рис. 7. Кореляційна плеяда індивідуального віддалення, емоційного виснаження, неуміння переключати агресію на учини чи неживі об'єкти, відплати за агресію, провокування агресії в оточення, екзальтованого, невірноваженого, дистимного кшталту акцентуації характеру, меланхолічного кшталту темпераменту індивідуума

підгрупа «а»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й психологічним та емоційним виснаженням	0,488	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й непридатністю призупиняти агресію	0,283	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й провокування агресії в оточення	0,612	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й аутоагресією	0,554	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й ритуалізацією агресії	0,519	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й неурівноваженим кшталтом акцентуації характеру	0,343	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й тривожним кшталтом акцентуації характеру	0,483	0,05
негативний кореляційний взаємозв'язок між деперсоналізацією й демонстративним кшталтом акцентуації характеру:	-0,308	0,01

високий рівень психологічного та емоційного виснаження, непридатності призупиняти агресію, провокування агресії в оточення, аутоагресія, ритуалізація агресії, неурівноваженого й тривожного кшталтів акцентуації характеру. За наявності високого показника деперсоналізації встановлено низький рівень демонстративного кшталту акцентуації характеру.

Встановлено, що за наявності високого показника індивідуального віддалення

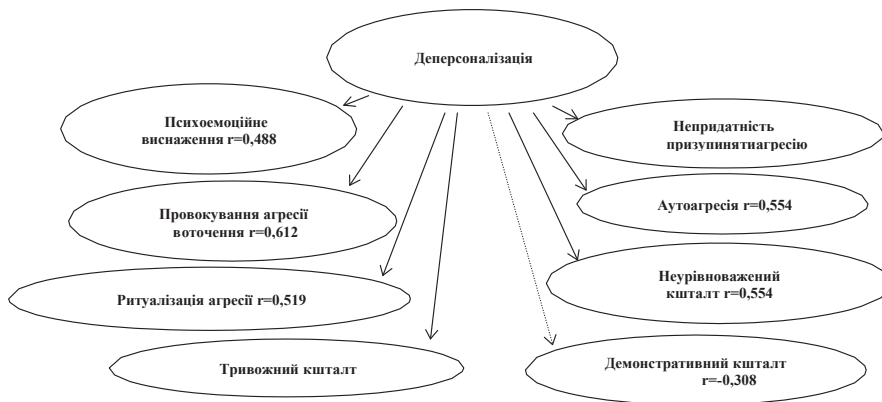

Рис. 8. Кореляційна плеяда психологічного та емоційного виснаження, деперсоналізації, провокування агресії в оточення, непридатності призупиняти агресію, ритуалізації агресії, аутоагресії, неурівноважених, демонстративних й тривожних кшталтів акцентуації характеру

підгрупа «а»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між індивідуальним віддаленням й емоційним виснаженням	0,513	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між індивідуальним віддаленням й демонстративним кшталтом акцентуації характеру індивідуума	0,417	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між індивідуальним віддаленням й педантичним кшталтом акцентуації характеру індивідуума	0,383	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між індивідуальним віддаленням й флегматичним кшталтом темпераменту індивідуума	0,449	0,05
негативний обернений кореляційний взаємозв'язок між індивідуальним віддаленням й анонімною агресією	-0,304	0,05

спостерігався високий рівень емоційного виснаження, демонстративного й педантичного кшталтів акцентуації характеру. За наявності високого показника індивідуального віддалення встановлено низький рівень анонімної агресії.

Встановлено, що за наявності високого показника аутоагресії встановлено також

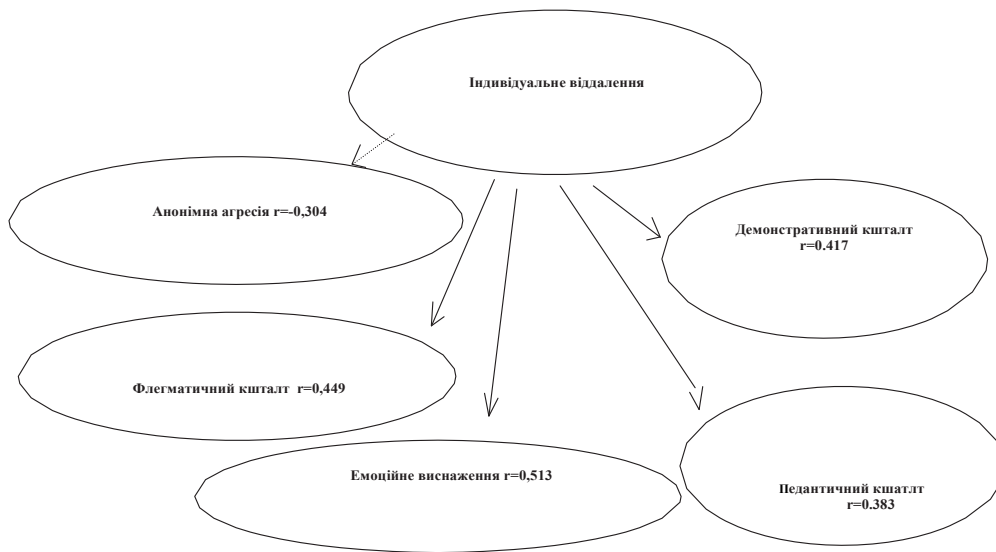

Рис. 9. Кореляційна плеяда рівнів анонімної агресії, ступенів індивідуального віддалення та емоційного виснаження, педантичного й демонстративного кшталтів акцентуації характеру й флегматичного кшталту темпераменту індивідуума

підгрупа «а»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й психоемоційним виснаженням	0,509	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й збудливим кшталтом кцентуації індивідуума	0,533	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й неврівноваженим кшталтом акцентуації індивідуума	0,488	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й дистимним кшталтом акцентуації	0,339	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й тривожним кшталтом акцентуації характеру індивідуума	0,286	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й циклотимним кшталтом акцентуації характеру	0,528	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й холеричним кшталтом темпераменту індивідуума	0,442	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й меланхолічним кшталтом темпераменту індивідуума	0,315	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між аутоагресією й емоційним виснаженням	0,304	0,05

високий ступінь психологічного та емоційного виснаження, вкрай збудливого, неурівноваженого, дистимного й тривожного кшталтів акцентуації характеру, холеричний й меланхолічного кшталт темпераменту індивідуума, а втім й емоційне виснаження.

Встановлено, що за наявності високих показників ритуалізації агресії, водночас,

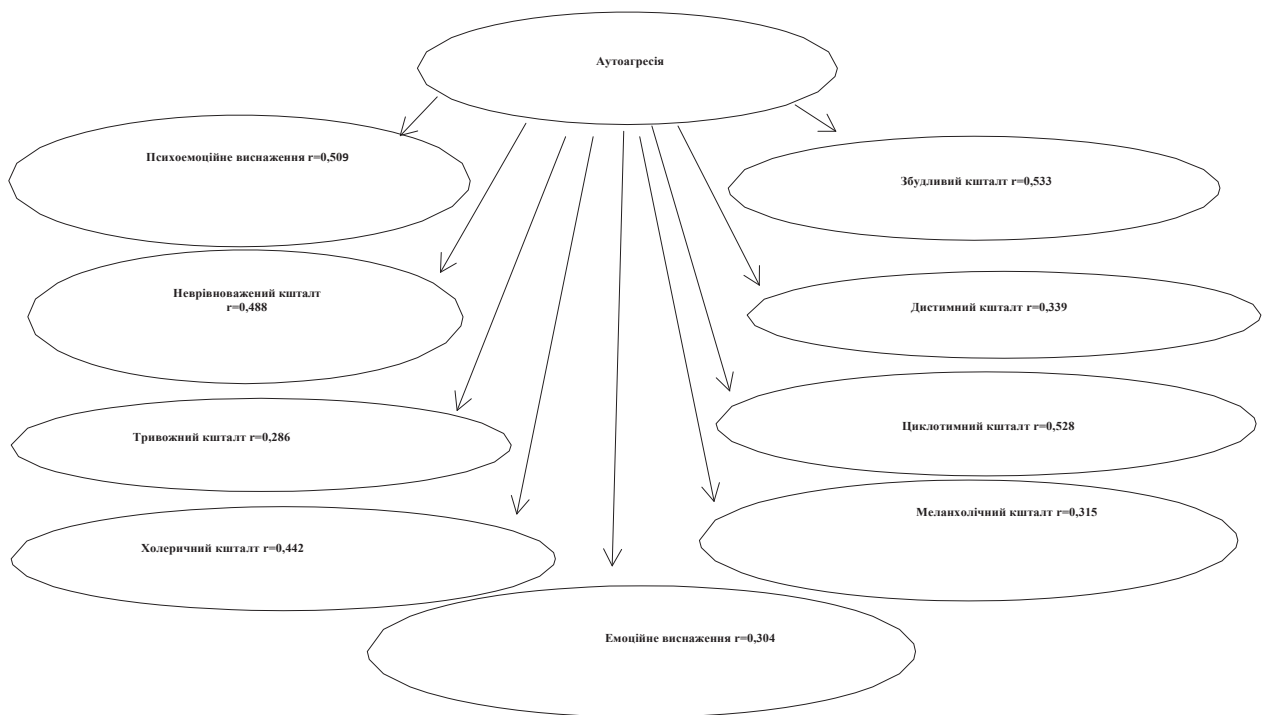

Рис. 10. Кореляційна плеяда психологічного та емоційного виснаження, аутоагресії, неурівноваженого, збудливого та тривожного кшталтів, дистимного та циклотимного кшталтів акцентуації характеру, меланхолічного й холеричного кшталтів темпераменту індивідууму, емоційного виснаження

підгрупа «а»		
	показник r	показник p
позитивний кореляційний взаємозв'язок між ритуалізацією агресії й збудливим типом акцентуації характеру	0,513	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між ритуалізацією агресії й деперсоналізацією	0,286	0,01

виявлено високий ступінь збудливого кшталту акцентуації характеру й деперсоналізації.

Встановлено, що за наявності високих рівнів екстраверсії-інтроверсії, водночас,

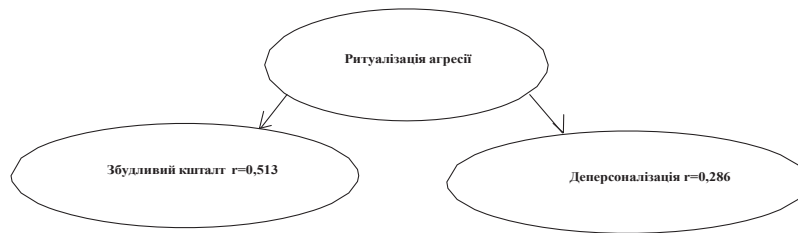

Рис. 11. Кореляційна плеяда щодо ритуалізації агресії, деперсоналізації й збудливого кшталту акцентуації характеру

підгрупа «а» та «б»		
	показник r	показник p
1	2	3
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й непридатністю призупиняти агресію	0,381	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й неумінням переключати агресію на учини чи неживі об'єкти	0,526	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й придатністю до позиціонування агресії	0,204	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й ритуалізацією агресії	0,387	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й гіпертимним кшталтом акцентуації характеру	0,561	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й тривожним кшталтом акцентуації характеру	0,229	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й емотивним кшталтом акцентуації характеру	0,238	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й циклотимним кшталтом акцентуації характеру	0,482	0,05
Обернений кореляційний взаємозв'язок між екстраверсією-інтроверсією й екстраверсією-інтроверсією й анонімним виявом агресії	0,409	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію на учини чи неживі об'єкти й психолого-емоційним виснаженням	0,477	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й невірноваженим кшталтом акцентуації характеру	0,349	0,01

1	2	3
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й збудливим кшталтом акцентуації	0,501	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й тривожним кшталтом акцентуації характеру	0,318	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й циклотимним кшталтом акцентуації характеру	0,243	0,01
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й нейротизмом	0,498	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й холеричним кшталтом темпераменту індивідуума	0,452	0,05
позитивний кореляційний взаємозв'язок між неумінням переводити агресію й емоційним виснаженням	0,396	0,01

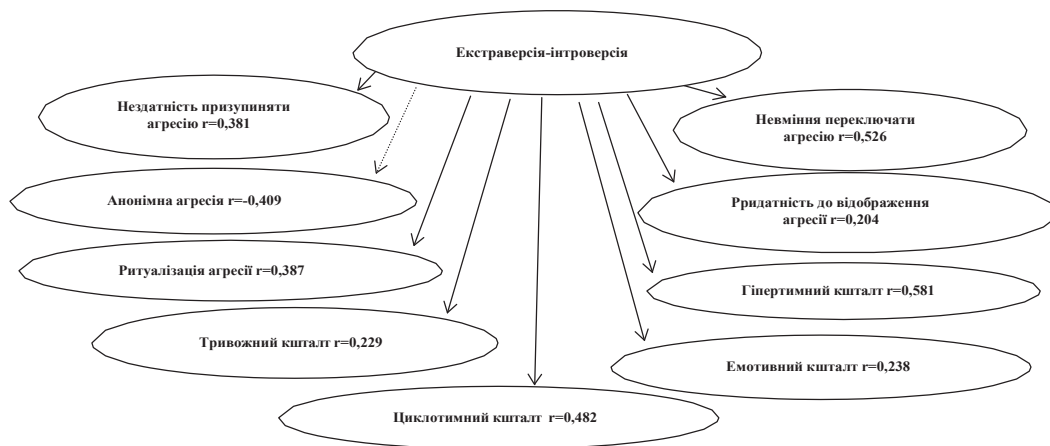

Рис. 12. Кореляційна плеяда непридатності призупиняти рівень агресії, екстраверсії й інтроверсії, вияву анонімної агресії, неумінням переводити агресію на учини чи неживі об'єкти, ритуалізації рівня агресії, придатності до зображення агресії, тривожного й гіпертимного й циклотимного й емотивного кшталтів акцентуації характеру індивідуума

виявлено недостатність уміння переводити агресію, недостатність уміння переводити агресію на учини чи неживі об'єкти, придатність до позиціонування агресії, ритуалізації агресивності, гіпертимний й тривожний, та емотивний й циклотимний кшталт акцентуації характеру індивідууму. Також, в контексті дослідження виявлено, що у працівників поліції за наявності високих показників екстраверсії-інтроверсії спостерігався низький ступінь анонімної агресії, а у працівників поліції за наявності високих показників невміння переводити агресію на учини чи неживі об'єкти мали місце високий рівень психологічного й емоційного виснаження, неврівноваженість, збудливий, тривожний й циклотимний кшталт акцентуації характеру, нейротизм, холеричний кшталт темпераменту індивідууму й емоційне виснаження.

Висновки. Отож, у працівників слідства виявлено психологічну специфіку, пов'язану із виявом феномену «професійного вигорання», психологічним й емоційним виснаженням, професійним мотивуванням, власним віддаленням,

екстраверсією-інтроверсією, неусвідомленістю агресії, редукцією особистісних досягнень й емоційним виснаженням. У працівників кримінальної поліції психологічна специфіка, пов'язана із виявом феномену «професійного вигоряння», позиціонують екстраверсією-інтроверсією, невмінням переводити агресію на учини чи неживі об'єкти, деперсоналізацію, ритуалізацію виявів агресії, власне віддалення, наявність емоційного виснаження й аутоагресії.

У подальших наукових розвідках автор планує розробити практичні рекомендації, котрі сприятимуть формуванню належного рівня емоційної стійкості, проведенню низки профілактичних заходів щодо застосуванню корекційних методів задля зменшення ступеня професійного «вигоряння» поміж працівників Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Андрусик О. О. Емоційна стійкість особистості: теоретичний аспект. *Габітус*. Вип. 19. 2020. С. 76–80.
2. Кириленко Т. Емоційна сфера особистості : вектори вивчення. *Вісник*. Київ, 2018. С. 26–30.
3. Саннікова О. П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці. Одеса: СМІЛ, 2003. 256 с.
4. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя. Монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
5. Колесніченко О. С. Формування емоційного компонента психологічної готовності до дійв екстремальних ситуаціях. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип. 6. С. 52–61.
6. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник. Київ : Ніка-Центр, 2009. 576 с.
7. Осьодло В.І., Грилюк С.М., Тютюнник Л.Л. Сучасний стан і перспективи психологічного забезпечення в Збройних Силах України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2021. С. 89–98.
8. Приходько І.І., Тімченко О.В. Сучасні підходи до структурно-функціонального моделювання професійної діяльності фахівців Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Національного університету оборони України*, 2 (72) 2023. С. 113–127.
9. Кокун О. М. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
10. Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій : метод. посіб. / Київ – Одеса : Фенікс, 2022. 88 с.
11. Основи формування психічної стійкості військовослужбовців у бойових умовах : підручник / за ред. Л. В. Кривець. Київ: НУОУ, 2022. 348 с.
12. Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій : метод. посіб. / Київ – Одеса : Фенікс, 2022. 88 с.
13. Хміляр О. Ф. Психічна стійкість солдата // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Вип. 6. С. 71–79.
14. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2018. 518 с.
15. Максименко С.Д., Медведєв В.С. Юридична психологія: особистісно-діяльнісний підхід. К.: Слово, 2017. 405 с.

16. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури : монографія [Електронний ресурс] / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко[та ін.]; за ред. Л.М. Карамушки. К.: Педагогічна думка, 2015. 288 с. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10087/> ISBN978-966-644-416-8
17. Савіщенко В.М. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності: конспект лекцій для студентів юридичного факультету. Дніпро, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 174 с.
18. Середа В.В., Кісіль З.Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.
19. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичний та прикладний аспект). К.: НАВСУ, 1999. 310 с.
20. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Юридико-психологічні засади дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України. *Університетські наукові записки*, 2020, Том 19, № 1 (73), С. 238–252.
21. Shvets D.V., Kisil Z. Aspects of emotional burnout syndrome among employees of the National Police of Ukraine. *Directions for the development of psychological sciences in Ukraine and EU countries : scientific monograph*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. 92 p. Pp. 58–84.
22. Ходаківська О.М. Професійний стрес як чинник «вигорання» фахівців у системі «людина-людина» : навч. посібник. Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2010. 339 с.

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 338.24

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.27>

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Бигу Жан Миколайович,
orcid.org/0009-0006-0009-167X
кандидат юридичних наук, докторант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, Одеса, Україна)

Статтю присвячено дослідженню питання енергетичної безпеки як складової економічної та національної безпеки.

Зазначено, що інтеграційні процеси в сфері енергетики в значній мірі впливають на економічний стан держави. Його вплив може бути як позитивний, так і негативний.

З'ясовано, що на теперішній час не існує єдиного визначення поняття енергетичної безпеки, що зумовлено недостатністю теоретичних напрацювань в царині енергетичної безпеки та необхідності подальших досліджень в зазначеній сфері.

Акцентовано увагу на тому, що енергетична безпека є явищем комплексним, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки. Енергетична безпека не є статичною категорією, оскільки суспільні відносини в цій сфері постійно знаходяться під впливом різного роду загроз.

Встановлено, що енергетична безпека як невід'ємна складова національної безпеки держави, передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави.

Наголошено на тому, що знання у галузі енергетичної безпеки України повинні бути основою формування системи енергетичної безпеки країни, які матимуть здатність адекватно протидіяти всім сучасним небезпекам, загрозам у сфері енергетики.

Зазначено, що: енергетична безпека є складовою економічної безпеки; правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес; енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки; енергетична безпека є невід'ємною складовою національної та економічної безпеки України.

Ключові слова: держава, безпека, енергетична безпека, економічна безпека, національна безпека, стратегія.

ENERGY SECURITY AS A COMPONENT OF ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY

Bigu Zhan Mykolaiovych,
Candidate of Juridical Sciences, Doctoral
student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of energy security as a component of economic and national security.

It is noted that integration processes in the energy sector have a significant impact on the economic situation of the state. Its impact can be both positive and negative.

It is found that currently there is no single definition of the concept of energy security, which is due to the lack of theoretical developments in the field of energy security and the need for further research in this area.

The author emphasizes that energy security is a complex phenomenon, which, having its own sphere of origin and functioning, is at the same time an element of other subsystems – economic and environmental security. Energy security is not a static category, since social relations in this area are constantly under the influence of various threats.

It is established that energy security, as an integral part of the national security of the State, involves achieving a state of technically reliable, stable, cost-effective and environmentally sound energy supply to the economy and social sphere of the State.

It is emphasized that knowledge in the field of energy security of Ukraine should be the basis for the formation of the country's energy security system, which will be able to adequately counteract all modern dangers and threats in the energy sector.

It is noted that: energy security is a component of economic security; legal relations constituting energy security are of a public law nature, based on which both public and private interests are ensured; energy security is a complex phenomenon which, having its own sphere of origin and functioning, is at the same time an element of other subsystems – economic and environmental security; energy security is an integral part of national and economic security of Ukraine.

Key words: state, security, energy security, economic security, national security, strategy.

Постановка проблеми та її актуальність. Сталий розвиток країни та економіки не можливий без надійного забезпечення енергетичної безпеки країни. Від наявності, доступності та безпеки енергоносіїв та діяльності суб'єктів господарювання у зазначеній сфері залежить функціонування всієї країни та забезпечення прав та інтересів кожного громадянина.

В сучасних умовах енергетична безпека перебуває під впливом чисельних загроз, що обумовлено воєнним станом та постійними руйнівними атаками, яких зазнає енергетична інфраструктура.

Національна енергетична безпека – частина національної безпеки країни, яка залежить від енергетичного фактора, забезпечення кількості (обсягу), якості (економічності та надійності) та конструктивності (організованості) енергопостачання споживачів. Забезпечення населення України енергією є однією з найголовніших проблем, вирішення якої визначає сталий розвиток країни, тобто розвиток без виснаження економічних, екологічних та соціальних ресурсів та без перенесення непропорційно важкого тягаря на майбутні покоління [1, с. 162].

Для України, яка знаходиться в складній геополітичній ситуації та має велику залежність від імпортованих енергоресурсів, забезпечення сталості та стійкості енергетичної системи є стратегічним завданням. У цьому контексті, формалізація та законодавче закріплення механізмів забезпечення енергетичної безпеки стає надзвичайно важливим аспектом національної політики. Через формалізацію механізмів можна розробити системи прогнозування можливих загроз та визначення оптимальних стратегій запобігання кризовим ситуаціям. Це дозволяє адаптуватися до змін в енергетичному середовищі та планувати дії на майбутнє для забезпечення неперервності діяльності та сталості енергетичної системи незалежно від зовнішніх факторів [2, с. 83].

Враховуючи чисельні виклики, які постають у сфері забезпечення енергетичної безпеки, для визначення законодавчих засад та механізмів реалізації захисту енергетичної безпеки країни важливе значення має визначення її сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню енергетичної безпеки взагалі, та як складової економічної безпеки зокрема, присвятили свої праці такі науковці як: Бобро Д.Г., Вітко А.Л., Дзьоба О.Г., Завгородня С.П., Завербний А.С., Лісовий А.В., Рябцев Г.Л., Семенковський А.Ю., Сухін Є.І., Суходоля О.М., Харазішвілі Ю.М., та ін.

Вітко А.Л., в дисертаційному дослідженні, присвяченому проблемі публічного адміністрування у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави, охарактеризував сферу забезпечення енергетичної безпеки як об'єкта публічного адміністрування. Визначив концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України [3].

Завербний А.С., дослідивши питання економічної політики України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції, зазначив, що забезпечення усіх сфер економіки України різними видами енергії, палива виступає одним із найважливіших завдань системи управління, економічної політики країни, необхідною умовою для її успішного і гармонійного розвитку [4].

Лісовий А.В. у статті «Енергетична безпека України: другий рік війни», розглянув питання енергетичної безпеки України в контексті сучасного світового енергетичного ландшафту, зазначивши, що держава стикається з численними викликами, такими як залежність від імпортованих ресурсів, технологічна відсталість, низька енергоефективність, і потенційні загрози з боку країни агресора [5].

Метою статті є розкриття наукових підходів до визначення поняття «енергетична безпека» як складової економічної та національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній енергетиці відбуваються складні процеси глобалізування. Для України це, перш за все, стосується євроінтеграції, а також потенційної інтеграції до світового енергетичного ринку. Дані процеси чинять значний вплив на національні економіки (їх енергетичні сфери). Вплив цей може бути позитивним і негативним. З однієї сторони, для національної економіки з'являтимуться нові можливості для розвитку за рахунок запровадження передових світових технологій, енергетичних ресурсів тощо, вільного обміну знаннями, можливостями вільного переміщення енергетичних продуктів. А з іншої – з'являтимуться нові небезпеки, загрози, що пов'язані із загостренням рівня міжнародної конкуренції, а також високим рівнем ймовірності поглинання суб'єктів господарської діяльності транснаціональними корпораціями, а також використання країн як «енергетичного» приладу [4, с. 367].

На теперішній час, не існує єдиного визначення поняття енергетичної безпеки, тому для більш повного розуміння цього феномену наведемо декілька його дефініцій.

В Концепції діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України зазначено, що енергетична безпека України є невід'ємною складовою

національної та економічної безпеки і необхідною умовою існування та розвитку держави. В зазначеному документі енергетична безпека визначається як своєчасне, повне і безперервне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [6].

Визначення енергетичної безпеки було сформульовано в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071р. (втрата чинності 18.08.2017 р.).

В зазначеній стратегії енергетична безпека України визначалась як спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснення оптимальної диверсифікації джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки у режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередження різких цінових коливань на паливно-енергетичні ресурси, або ж створення умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках. Енергетична безпека як невід'ємна складова національної безпеки держави, передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави. а ефективна політика забезпечення енергетичної безпеки через покращення стану об'єктів енергетики здійснює позитивний вплив на ситуацію в економіці держави [7].

В Стратегії енергетичної безпеки, яка була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України, 4 серпня 2021 року за № 907-р, енергетична безпека має більш коротке визначення, а саме, захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану [8].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277, енергетична безпека визначається як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [9].

Вітко А.Л. слушно зазначає, що енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки. Автор наголошує на тому, що правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес. Дослідник зазначає, що енергетична безпека не є статичною категорією, оскільки суспільні відносини в цій сфері постійно знаходяться під впливом різного роду загроз [3, с. 10].

Переважає більшість досліджень щодо оцінювання стану енергетичної безпеки здійснюється з використанням комплексного підходу. Застосування комплексного підходу не дає змоги виробити універсальний метод вибору параметрів оцінювання енергетичної безпеки для різних країн та специфічних умов функціонування їх енергетичних ринків. Більш того, застосування такого підходу не дозволяє здійснювати стратегування у сфері енергетичної безпеки, оскільки зміни під час обрання набору параметрів унаслідок технологічних перетворень та змін моделей енергетичних

ринків фактично зумовлює потребу перегляду методики оцінювання рівня енергетичної безпеки, добору сучасних індикаторів оцінювання, пошуку нових даних для розрахунків.

Енергетична безпека – спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів [10, с. 5, 10].

На вагому роль держави при визначенні енергетичної безпеки, звертає увагу Сухін Є.І. який під енергетичною безпекою вбачає спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні і здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах [11, с. 9].

Основні цілі забезпечення енергетичної безпеки в Україні:

- надійне забезпечення енергетичними ресурсами потреб національної економіки і населення в об'єктивно необхідних обсягах;
- надійне та ефективне функціонування і розвиток галузей і підприємств паливно-енергетичного комплексу;
- забезпечення на державному рівні соціальної спрямованості енергетичної політики щодо енергозабезпечення населення та працівників ПЕК;
- зменшення шкідливого впливу від діяльності об'єктів ПЕК на навколишнє середовище й населення відповідно до внутрішніх та міжнародних вимог [12, с. 131].

Дзьоба О.Г., проаналізувавши існуючі методики оцінювання енергетичної безпеки економічних систем різних рівнів ієрархії акцентує увагу на наявності різних методичних підходів, які розроблялися здебільшого для реалізації специфічних цілей, а тому не мали комплексного характеру та були малоінформативними. Дослідник робить висновок про те, що забезпечення необхідного рівня енергетичної безпеки національної економіки вимагає удосконалення методології та інструментарію оцінювання та моніторингу її стану, акцентуючи увагу на важливості відстеження ситуації в окремих секторах енергетики, у тому числі і на рівні окремих підприємств з урахуванням прямих і зворотних зв'язків, взаємозалежностей та взаємовпливів, а особливо, ризиків та загроз, які генеруються на рівні окремих суб'єктів паливно-енергетичного комплексу і можуть суттєво впливати на енергетичну безпеку систем вищих рівнів ієрархії. [13, с. 36, 39].

Лісовий А.В. виокремив п'ять об'єктивних факторів від яких залежить енергетична безпека країни.

По-перше, автор звертає увагу на те, що геополітичне розташування України, на перехресті важливих транзитних маршрутів для енергетичних ресурсів, зокрема природного газу та нафти, робить її суттєвим гравцем у глобальній енергетичній політиці;

По-друге, рівень самодостатності країни у забезпеченні власних потреб в енергії визначає наявність внутрішніх енергетичних ресурсів, таких як електроенергія, вугілля, природний газ та відновлювані джерела енергії;

По-третє, розвиток енергетичної інфраструктури, якість та ефективність використання технологій, а також наявність альтернативних джерел енергії впливають на надійність та стійкість енергетичного сектору;

По-четверте, раціональне використання енергії та впровадження енергоефективних технологій дозволяють зменшити залежність від імпортованих енергоресурсів та підвищити стабільність енергетичного сектору;

По-п'яте, Україна, як і багато інших країн, залежить від імпорту енергоресурсів з інших країн. Зміни у геополітичному середовищі або умови контрактів з постачальниками створюють ризики для енергетичної безпеки країни. Розуміння цих об'єктивних факторів допомагає оцінити потенційні загрози та визначити стратегії забезпечення енергетичної безпеки України. Диверсифікація джерел постачання, розвиток внутрішніх енергетичних ресурсів та ефективне використання енергії можуть стати ключовими напрямками для забезпечення стабільності та надійності енергетичного сектору країни [5, с. 125].

В умовах сьогодення одним з вагомих викликів для енергетичної безпеки стає функціонування суб'єктів у зазначеній сфері в екстраординарних умовах, які обумовлені введенням воєнного стану.

Надзвичайні умови функціонування суспільства є фактором наділення органів публічної влади надзвичайними повноваженнями щодо обмеження людських прав, однак, не є умовою для відмови від забезпечення низки таких прав. При цьому ніяка мета, яку прагне досягти публічна влада, не дозволяє обмежувати людські права свавільно. Навіть в надзвичайних умовах людські права є тим засобом, що обмежує органи публічної влади, запобігаючи свавіллю. Людські права як одна з демократичних цінностей не втрачає своєї якості в надзвичайних умовах) [14, с. 52].

Відповідно функціонування енергетичної системи в надзвичайних умовах потребують більше зусиль для забезпечення їх стабільності та достатності, що є вкрай важким через суттєві пошкодження інфраструктури та брак енергоносіїв. Крім того, не є виключенням криміногенний фактор та вчинення злочинів в зазначеній сфері, що також негативно позначається на енергетичній безпеці та потребує оперативного та ефективного реагування як на рівні законодавчого забезпечення, так і на рівні механізмів їх попередження, розкриття.

Таким чином, дослідивши та проаналізувавши доктринальні підходи до визначення поняття «енергетична безпека», можна виокремити її складові, на які звертають увагу дослідники та офіційні джерела.

- енергетична безпека є складовою економічної безпеки;
- правовідносини, які становлять енергетичну безпеку, мають публічноправовий характер, в основі якого забезпечується як публічний, так і приватний інтерес;
- енергетична безпека – це комплексне явище, яке, маючи свою сферу виникнення та функціонування, одночасно є елементом інших підсистем – економічної та екологічної безпеки;
- енергетична безпека є невід'ємною складовою національної та економічної безпеки України.

Висновки. Таким чином енергетична безпека є комплексною категорією, яка розкриває основні складові стабільного функціонування енергетичної системи країни, як невід'ємної умови сталого розвитку країни, промисловості та забезпечення інтересів громадян та суспільства.

В умовах сьогодення забезпечення енергетичної безпеки вимагає розроблення ефективних механізмів протидії сучасним викликам, які постали в умовах воєнного стану, що обумовлює важливість подальших теоретичних розвідок у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Прохорова В.В., Бабічев А.В., Буданов М.П. Енергетична безпека як стратегічний пріоритет забезпечення національної безпеки України. *Трансформація економічного середовища в умовах ентропії*: кол. мон. за заг. ред. д.е.н., проф. Прохорової В.В. Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2024. С. 162–172.

2. Бондаренко С., Коротченко О. Формалізація та законодавче закріплення механізмів забезпечення стійкості енергетичної безпеки України. *Social Development and Security*. 2024. 14(2), 82–106. <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.2.9>.
3. Вітко А.Л. Публічне адміністрування у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 25 с.
4. Завербний А.С. Економічна політика України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.03/ Нац.ун-т «Львівська політехніка». Львів 2019. 539 с.
5. Лісовий А. Енергетична безпека України: другий рік війни. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*, 2024. № 1, 124–129. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>.
6. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48. С. 71.
7. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text>.
8. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки. Розпорядження Кабінету міністрів України від 4 липня 2021 р. № 907-р. <https://ips.ligazakon.net/document/kr210907?an=1>.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 29.10.2013. № 1277. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
10. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. С. 178.
11. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис...д-ра екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави». Рада національної безпеки та оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К., 2005. 38 с.
12. Миколюк О.А. Теоретичні підходи до трактування поняття енергетична безпека. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 129–133.
13. Дзьоба О. Г. Про деякі аспекти оцінювання енергетичної безпеки з урахуванням ризиків суб'єктів паливно-енергетичного комплексу. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2016. № 1(13). С. 36–40.
14. Корнієнко М.В. Забезпечення прав людини в екстраординарних умовах: пропедевтичний аспект. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста (м. Суми, 7 жовтня 2022 р.)*. – Суми: Сум. ДПУ імені А.С. Макаренка, 2022. С. 50–52.

УДК 342.7/9(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.28>

СТАН НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Радчук Анатолій Анатолійович,
orcid.org/0009-0004-0786-815X
кандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного
адміністративного суду

В статті досліджено наукові підходи та їх стан в умовах сьогодення з проблематики адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців в Україні набуває все більшої значущості в умовах сучасних викликів, які постають перед нашою державою. Військова агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та продовжується до сьогодні, ставить перед суспільством і державою нові завдання щодо захисту прав та свобод військовослужбовців, які стоять на передовій лінії оборони суверенітету і територіальної цілісності нашої країни. Сучасний стан правового забезпечення прав військовослужбовців в Україні потребує глибокого аналізу і систематизації. Забезпечення прав військовослужбовців є важливим елементом державної політики, що спрямована на підтримку морального та бойового духу армії, підвищення її боєздатності та ефективності. Права військовослужбовців, визначені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, охоплюють широкий спектр питань, від соціального захисту до правового регулювання службової діяльності. Проте, на практиці реалізація цих прав часто стикається з численними перешкодами та проблемами.

Сфера адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців залишається мало досліджуваною та потребує додаткового вивчення та аналізу, розробки механізму забезпечення прав військовослужбовців, що дасть змогу уникнути помилок і необдуманих рішень. Кожен громадян набуває статусу (права та обов'язки) військовослужбовця пройшовши певні процедури. Адміністративно-правовий статус військовослужбовця має певні особливості зумовлені предметом галузі адміністративного права.

Зроблено висновок, що проблема адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців є однією з ключових для держави, є комплексною та багатогранною, особливо в умовах збройного конфлікту. Вимагає подальших досліджень і розробки ефективних механізмів реалізації прав і свобод військовослужбовців, які б враховували специфіку їх служби та забезпечували належний рівень правового захисту в умовах сучасних викликів і загроз.

Ключові слова: військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, проблематика, права, Збройні Сили України.

STATE OF SCIENTIFICALLY CONSIDERED PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF MILITARY SERVICEMEN**Radchuk Anatolii Anatoliiovych**

Candidate of Science of Law,

Chief Justice of the Odessa Circuit

Administrative Court

The article examines scientific approaches and their status in today's conditions on the issues of administrative and legal protection of the rights of military personnel. Administrative and legal protection of the rights of military personnel in Ukraine is gaining more and more importance in the conditions of modern challenges facing our state. The military aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014 and continues to this day, presents society and the state with new tasks to protect the rights and freedoms of military personnel who stand on the front line of defense of the sovereignty and territorial integrity of our country. The current state of legal protection of the rights of military personnel in Ukraine requires in-depth analysis and systematization. Ensuring the rights of servicemen is an important element of state policy aimed at maintaining the morale and fighting spirit of the army, increasing its fighting capacity and efficiency. The rights of military personnel defined by the Constitution of Ukraine and other normative legal acts cover a wide range of issues, from social protection to legal regulation of official activities. However, in practice, the realization of these rights often faces numerous obstacles and problems.

The sphere of administrative and legal protection of the rights of servicemen remains little researched and requires additional study and analysis, development of a mechanism for ensuring the rights of servicemen, which will make it possible to avoid mistakes and ill-considered decisions. Every citizen acquires the status (rights and duties) of a military serviceman after passing certain procedures. The administrative-legal status of a military serviceman has certain features determined by the subject of the field of administrative law

It was concluded that the problem of administrative and legal protection of the rights of military personnel is one of the key for the state, it is complex and multifaceted, especially in conditions of armed conflict. It requires further research and the development of effective mechanisms for the realization of the rights and freedoms of military personnel, which would take into account the specifics of their service and ensure the appropriate level of legal protection in the conditions of modern challenges and threats

Key words: military personnel, administrative and legal support, problem, rights, Armed Forces of Ukraine.

Актуальність дослідження. Адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців в Україні набуває все більшої значущості в умовах сучасних викликів, які постають перед нашою державою. Військова агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та продовжується до сьогодні, ставить перед суспільством і державою нові завдання щодо захисту прав та свобод військовослужбовців, які стоять на передовій лінії оборони суверенітету і територіальної цілісності нашої країни. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану, коли права військовослужбовців можуть бути обмежені з огляду на необхідність забезпечення обороноздатності держави. Важливим аспектом є також міжнародний досвід забезпечення прав військовослужбовців, який може бути корисним для вдосконалення національного законодавства та практики його застосування.

Дослідження адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців є надзвичайно актуальним у контексті сучасних викликів і загроз, з якими стикається

Україна. Вирішення цих проблем сприятиме підвищенню ефективності військової служби, зміцненню обороноздатності країни та забезпеченню захисту прав і свобод тих, хто стоїть на захисті нашої держави.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богуцького, В. Галуцького, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Ковалюка, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоець, В. Котюкф, І. Коржа, В. Курило, Д. Лук'яновф, Н. Матузовф, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб проаналізувати стан наукового осмислення проблематики адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців.

Виклад основних положень. Сучасний стан правового забезпечення прав військовослужбовців в Україні потребує глибокого аналізу і систематизації. Забезпечення прав військовослужбовців є важливим елементом державної політики, що спрямована на підтримку морального та бойового духу армії, підвищення її боєздатності та ефективності. Права військовослужбовців, визначені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, охоплюють широкий спектр питань, від соціального захисту до правового регулювання службової діяльності. Проте, на практиці реалізація цих прав часто стикається з численними перешкодами та проблемами.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організації і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності [1].

Питанням пов'язаним із військовослужбовцями в наукових кругах стали звертати увагу після військової агресії російської федерації в Україну у 2014 року.

У першу чергу науковці почали досліджувати етапи історичного розвитку військового права та створення військ на теренах України. Це роботи Головка Б.Г. «Становлення військового права на українських землях у V ст.до н.е. – XVI ст.»; Калюжного Р.А. та Алієва Р.В. «Становлення і розвиток систематизації військового законодавства України»; Гавришук О. М. «Історія становлення та розвитку законодавства про військову дисципліну: від княжих часів до кінця 19 століття»; Беланюк М.В. «Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939–1942 рр.): історико-правове дослідження». Львівські науковці В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович та ін видали історично-публіцистичне видання «Історія українського війська, 1917–1995» тощо.

Більш глобальним аспектам закономірностей і особливостей правового забезпечення оборони України стало наукове дослідження Пашинського В.Й. «Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика». Коропатюк І.М. досліджував «Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України».

А, науковець Коваль В.П. «Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану».

Однак, сфера адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців залишається мало досліджуваною та потребує додаткового вивчення та аналізу, розробки механізму забезпечення прав військовослужбовців, що дасть змогу уникнути помилок і необдуманих рішень. До проблематики адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців необхідно підходити із з'ясування змісту таких категорій «права людини», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус», «статус», «військовослужбовець», «права», «обов'язок» тощо. Згідно конституційних основ захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1]. Кожен громадян набуває статусу (права та обов'язки) військовослужбовця пройшовши певні процедури. Адміністративно-правовий статус військовослужбовця має певні особливості зумовлені предметом галузі адміністративного права. Так, існує певний порядок посадових взаємовідносин (підпорядкованість) при яких військовослужбовець зобов'язаний беззаперечно виконувати накази і поставлені завдання в різних умовах, у своїй більшості пов'язаних із ризиком для життя. Іншою особливістю є те, що військовослужбовець, як громадян України має всі права передбачені Конституцією України, але їх реалізація є дещо обмеженою.

І. Корж, у своєму дослідженні умови набуття і припинення правового статусу військовослужбовців в Україні, поділив на дві його частини: загальну до якої ним віднесено юридично гарантовані чинним законодавством, насамперед Конституцією України, права і свободи, а також визначені обов'язки й відповідальність військовослужбовців як громадян України. Особливість статусу військовослужбовця полягає в тому, що він володіє правами і свободами людини та громадянина з певними обмеженнями, визначеними чинним законодавством України. Та військово-службову, де основу правового статусу військовослужбовця становлять права, обов'язки й відповідальність військовослужбовців, яка передбачена військовим законодавством і яка, по суті, визначає його правове становище, його адміністративно-правовий статус [2]. Повністю можемо погодитись із даною точкою зору.

Так, держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів, у разі якщо вони виконують обов'язки служби у військовому резерві, та військово-возобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України, а також членів сімей військовослужбовців, резервістів та військово-возобов'язаних, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час виконання службових обов'язків або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни), в умовах надзвичайного стану чи під час виконання службових обов'язків за межами України в порядку військового співробітництва або у складі національного контингенту чи національного персоналу у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [3]. У своїй роботі П. Рабінович наголошував, що права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Науковець зазначає, що це, по-перше, певні свободи людини, тобто її можливість діяти певним чином або ж утримуватися від певних учинків з тим, щоб забезпечити собі належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, які сформувались. Причому, якщо йдеться про основні права, то під ними слід розуміти саме такі можливості, без котрих людина не може нормально існувати. Що значить “нормально”? Відповідь на це запитання зумовлюється біологічною і соціальною обґрунтованістю потреб людини. Варто наголосити, що саме ці потреби, як результат історично-природного та соціального розвитку людства, не є незмінними. По-друге, зміст і обсяг можливостей людини залежать насамперед від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня

його економічного розвитку. І в цьому сенсі права людини – явище соціальне: породжуються вони самим суспільством. По-третє, ці можливості за їх основними, “стартовими” показниками, «дозами» мають бути рівними, однаковими в усіх людей. Лише тоді вони будуть правовими (від слів “правильний”, “справедливий”, “праведний” тощо). Тому, по-четверте, вони не повинні будь-ким відчужуватись, відбиратись, не можуть вони бути і “дарунком” з боку держави або будь-якої іншої організації або особи [4]. П. Рабінович зазначає, що права людини повинні бути захищеними і недоторканими, незалежно від обставин. Держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів та членів їх сімей, особливо в умовах надзвичайного стану та збройного конфлікту, що передбачено відповідними законами України. Цей захист охоплює широкий спектр прав і гарантій, включаючи соціальне забезпечення, медичне обслуговування та правову допомогу, що є критично важливим для підтримання боєздатності та морального духу військовослужбовців.

Однак, що стосується військовослужбовців, резервістів то на час виконання ними обов’язків служби у військовому резерві та працівники Збройних Сил України можуть бути обмежені у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України, праві на збирання, використання і поширення інформації відповідно до закону [3]. Окрім того, вони повинні зупинити членство у політичних партіях на період роботи у Збройних Силах України, а також заборонено приймати участь у страйках.

Щодо порушень прав людини то такі факти мають під час мобілізації. Слід зазначити, що в основу Закону України «Про Мобілізаційну підготовку та мобілізацію» основний принцип дотримання прав людини відсутній. Вказано, що мобілізаційна підготовка та мобілізація здійснюються на основі таких принципів: централізоване керівництво; завчасність; плановість; комплексність і погодженість; персональна відповідальність за виконання заходів щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації; додержання прав підприємств, установ і організацій та громадян; гарантована достатність; наукова обґрунтованість; фінансова забезпеченість [5]. Окрім того, певним новшеством є те, що упродовж 30 днів ТЦК може подати до суду позов щодо обмеження для громадянина права керування транспортним засобом. У разі якщо суд задовольнить цю заяву, то поліція вилучить водійські права в громадянина.

Висновок. Таким чином, проблема адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців є однією з ключових для держави, є комплексною та багатогранною, особливо в умовах збройного конфлікту. Вимагає подальших досліджень і розробки ефективних механізмів реалізації прав і свобод військовослужбовців, які б враховували специфіку їх служби та забезпечували належний рівень правового захисту в умовах сучасних викликів і загроз.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
3. Закон про Збройні Сили України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
5. Про Мобілізаційну підготовку та мобілізацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 33

Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,58
Замов. № 0824/603. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.